

Jaarrapport integratie 2011

Jaarrapport integratie 2011

Redactie:

Mérove Gijsberts
Willem Huijnk
Jaco Dagevos

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, januari 2012

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het sCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het sCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2012

sCP-publicatie 2012-3

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Omslagillustratie: © Guus Dubbelman / Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 377 0565 2

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

De auteurs van sCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	9
Samenvatting en conclusies	11
<i>Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Jaco Dagevos</i>	
1 Structurele integratie en evenredigheid	29
<i>Jaco Dagevos</i>	
Literatuur	31
2 Demografie	33
<i>Suzanne Loozen (CBS), Helga de Valk (NIDI) en Elma Wobma (CBS)</i>	
2.1 Bevolkingssamenstelling	33
2.2 Patronen van immigratie en emigratie	38
2.3 Huishoudens, kindertal, leeftijd bij geboorte eerste kind en bij huwelijk	44
2.4 Partnerkeuze en relatievorming	48
2.5 Verklaring van de partnerkeuze: individuele en buurtkenmerken	50
2.6 Conclusie	52
Noten	53
Literatuur	54
3 Inburgering in Nederland	56
<i>Jeanine Klaver (Regioplan), Arend Odé (Regioplan), Jaco Dagevos (SCP), Linda Bakker (SCP/EUR)</i>	
3.1 De wetgeving: de Wib, de Win en de Wi	56
3.2 Wet inburgering buitenland	56
3.3 Inburgering in Nederland	58
3.4 Conclusies	71
Noten	73
Literatuur	75
4 Opleidingsniveau van niet-schoolgaanden en leerprestaties in het basisonderwijs	76
<i>Mérove Gijsberts en Jurjen Iedema</i>	
4.1 Op weg naar evenredigheid?	76
4.2 Het opleidingsniveau van de niet-schoolgaande migrantenpopulatie	77
4.3 Opleidingsachterstanden verklaard	83
4.4 Leerprestaties in het basisonderwijs	85
4.5 Leerachterstanden ten opzichte van autochtone leerlingen verklaard	93
4.6 Conclusies	97
Noten	98
Literatuur	99

5	Voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs <i>Lex Herweijer</i>	102
5.1	Verschillende trajecten en bestemmingen	102
5.2	Voortgezet onderwijs	103
5.3	Het middelbaar beroepsonderwijs	111
5.4	Het hoger onderwijs	116
5.5	Conclusies	122
	Noten	124
	Literatuur	125
6	De arbeidsmarktpositie vergeleken <i>Willem Huijnk</i>	127
6.1	Kwetsbare posities in een moeilijke tijd	127
6.2	Nettoparticipatie	127
6.3	Werkloosheid	132
6.4	Verschillen tussen werknemers in beroepsniveau en flexibele banen	138
6.5	Zelfstandig ondernemerschap	145
6.6	Verschillen in arbeidsmarktpositie verklaard	147
6.7	Conclusie	153
	Noten	155
	Literatuur	155
7	Uitkeringen, inkomen, armoede en vermogen <i>Willem Huijnk</i>	157
7.1	Ontwikkelingen en verschillen in de inkomenspositie	157
7.2	Uitkeringen	157
7.3	Inkomen	161
7.4	Armoede en economische zelfstandigheid	166
7.5	Vermogen, bezit en schuld	172
7.6	Conclusie	174
	Noten	175
	Literatuur	176
8	Wonen <i>Jeanet Kullberg, m.m.v. Jurjen Iedema en Miranda Vervoort</i>	177
8.1	Evenredig wonen	177
8.2	Ruimtelijke spreiding	178
8.3	Woonachterstanden en de ontwikkeling daarin	181
8.4	Woningkwaliteit en tevredenheid	186
8.5	Enkele verschillen nader verklaard	191
8.6	Conclusies	198
	Noten	200
	Literatuur	201

9	Verdachten, slachtoffers en onveiligheidsgevoelens <i>Lonneke van Noije (SCP) en Rob Kessels (CBS)</i>	203
9.1	Criminaliteit en integratie	203
9.2	Verdachten van criminaliteit	203
9.3	Ontwikkelingen in de verdachtenpopulatie	210
9.4	Het verschil tussen verdachtenpercentages nader verklaard	213
9.5	Slachtoffers van criminaliteit	216
9.6	Onveiligheidsgevoelens	220
9.7	Conclusies	222
	Noten	224
	Literatuur	224
	Summary and conclusions <i>Mérove Gijsberts, Willem Huijnk and Jaco Dagevos</i>	227
	Bijlagen (te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport)	
	Bijlage bij hoofdstuk 2	
	Bijlage bij hoofdstuk 4	
	Bijlage bij hoofdstuk 5	
	Bijlage bij hoofdstuk 6	
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	244

Voorwoord

Dit is de dertiende aflevering in een reeks rapportages van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over migrantengroepen. Sinds 1993 hebben wij, aanvankelijk jaarlijks en vanaf 1999 tweejaarlijks, een overzicht gegeven van de positie van niet-westerse migranten in onze samenleving op diverse terreinen. De belangstelling voor het integratievraagstuk is intussen niet verminderd. Integendeel: er gaat geen dag voorbij of de media berichten over integratiekwesties. Feitenkennis is hierbij onmisbaar. Deze publicatie voorziet in die behoefte door de meest recente informatie over integratie van niet-westerse migranten te brengen.

Dit jaarrapport richt zich op structurele integratie en beschrijft de positie van niet-westerse migranten in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, in inkomen en op de woningmarkt. We besteden bovendien aandacht aan demografische ontwikkelingen, aan de inburgering en aan criminaliteit en veiligheid. Nieuw in dit jaarrapport is dat we voor een aantal kenmerken (opleiding, werk, wonen en criminaliteit) analyses doen naar de achtergrond van de verschillen tussen autochtone Nederlanders en migrantengroepen. We richten ons op de vraag in hoeverre migrantengroepen een evenredige positie innemen. Het accent ligt op de integratie van de vier grootste niet-westerse groepen: de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Eerder in 2011 hebben we al uitgebreid gerapporteerd over belangrijke andere migrantengroepen, namelijk Afghanen, Irakezen, Somaliërs en Iraniërs (de vier grootste vluchtelingengroepen), de Chinezen en de Polen.

De conceptteksten zijn van commentaar voorzien door twee begeleidingscommissies. Dr. Wieke Vink en drs. Arjen Verweij begeleidden de totstandkoming van de rapportage vanuit het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Daarnaast hebben prof. dr. Helga de Valk van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), dr. Jeanine Klaver van Regioplan Beleidsonderzoek en prof. dr. Saskia Keuzenkamp van het SCP conceptteksten becommentarieerd. Ik dank deze personen voor de deskundige wijze waarop zij de rapportage hebben begeleid.

Dit jaarrapport is uitgevoerd op het verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directoraat-generaal Wonen, Wijken en Integratie. Het is een jaarlijkse publicatie die afwisselend door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het SCP wordt verzorgd. Aan deze editie is meegewerkt door collega's van het CBS (hoofdstuk 2 Demografie en hoofdstuk 9 Criminaliteit en veiligheid), van het NIDI (hoofdstuk 2 Demografie) en van Regioplan Beleidsonderzoek (hoofdstuk 3 Inburgering). Mede namens de redacteurs dank ik hen voor hun bijdrage en de prettige samenwerking.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur SCP

Samenvatting en conclusies

Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Jaco Dagevos

Deze aflevering van het Jaarrapport integratie richt zich op de structurele integratie van niet-westerse migranten in de Nederlandse samenleving. Bij structurele integratie ligt het accent op onderwijs, arbeid, inkomen, huisvesting, ruimtelijke spreiding en criminaliteit. De vier grootste niet-westerse migrantengroepen staan centraal: de Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse. Zij vormen bijna twee derde van de totale groep niet-westerse migranten in Nederland.

We behandelen drie hoofdvragen. De eerste is: hoe groot zijn de verschillen tussen en binnen migrantengroepen op verschillende terreinen van integratie en wat is de afstand tot autochtone Nederlanders? Als tweede komt de vraag naar ontwikkelingen door de tijd heen aan de orde. Hoe heeft de positie van niet-westerse migranten zich op de korte en (middel)lange termijn ontwikkeld? Is de afstand tot autochtone Nederlanders verkleind? De derde luidt: hoe ver staan niet-westerse migranten af van een evenredige positie. Evenredigheid wil zeggen dat niet-westerse migranten en hun nakomelingen eenzelfde positie innemen als een relevante *vergelijkbare categorie* autochtone Nederlanders. Minderheidsgroepen verschillen immers van autochtone Nederlanders in positiebepalende kenmerken als opleidingsniveau en het ouderlijk herkomstmilieu. Een directe vergelijking van bijvoorbeeld het werkloosheidspercentage van migrantengroepen en autochtone Nederlanders gaat voorbij aan dergelijke verschillen. Met decompositieanalyses hebben we rekening gehouden met verschillen in positiebepalende kenmerken, zodat we kunnen zien hoe ver niet-westerse migranten af staan van evenredigheid.

1 Stand van de integratie

Demografie

Tweede generatie groeit snel

Ruim 11% van de Nederlandse bevolking is van niet-westerse herkomst (1,9 miljoen personen). Twee derde van de niet-westerse migranten en hun nakomelingen behoort tot een van de vier grote herkomstgroepen. Turkse Nederlanders vormen met 389.000 de grootste groep, gevolgd door Marokkaanse Nederlanders (356.000) en Surinaamse Nederlanders (345.000). De omvang van de groep Antilliaanse Nederlanders is met 141.000 beduidend kleiner. De overig niet-westerse migranten zijn van zeer diverse herkomst. Van de vier grote niet-westerse herkomstgroepen is inmiddels tussen de 42 en 53% van de tweede generatie. De omvang van de vier grote niet-westerse groepen is sinds 2000 met 250.000 personen toegenomen. Deze toename wordt voor 80% veroorzaakt door de groei van de tweede generatie. De natuurlijke aanwas (saldo van geboorten en sterfte) en niet zozeer immigratie bepalen de groei. Dit komt niet doordat migranten gemiddeld

veel kinderen krijgen – dat is nauwelijks meer zo – maar voornamelijk doordat veel migranten in de leeftijd zijn dat ze kinderen krijgen.

Immigratie stijgt door komst van westerse migranten

Vanaf 2001 daalde de immigratie naar Nederland sterk, maar sinds 2006 neemt deze weer toe, zij het op een lager niveau dan destijds. Hoewel de groei de afgelopen twee jaar wat minder is geworden door de economische crisis, blijft het aantal immigranten een stijgende lijn vertonen. Die wordt vrijwel geheel veroorzaakt door immigratie uit de landen van de Europese Unie (het meest uit Polen).

Steeds minder migratiehuwelijken

Voor de tweede generatie geldt dat het aandeel huwelijken met een herkomstgenoot die al vóór het huwelijk in Nederland was de afgelopen jaren is toegenomen. Dit is ten koste gegaan van het aandeel migratiehuwelijken. Bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders is dit aandeel gedaald van rond de 50% in 2001 naar circa 15% in 2010.

Gemengde huwelijken met een autochtoon komen het meest voor onder Antilliaanse Nederlanders en personen van Surinaamse herkomst (met respectievelijk 40 en 30%). Onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders is een gemengde relatie nog altijd betrekkelijk zeldzaam (resp. 9% en 12%).

Het gemiddelde kindertal van migranten komt steeds sterker overeen met dat van autochtonen

Het gemiddelde kindertal onder niet-westerse vrouwen is in de periode 1996-2010, in tegenstelling tot onder autochtone vrouwen, afgenomen. Die afname was aanzienlijk onder vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst van de eerste generatie. Het gemiddelde kindertal van Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen van de tweede generatie benadert dat van autochtone Nederlandse vrouwen. Voor Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse vrouwen is het gemiddelde kindertal al jarenlang nagenoeg gelijk aan dat van autochtone vrouwen.

Inburgering in Nederland

Veel wijzigingen in het inburgeringsbeleid

Sinds 1998 kent Nederland verplichte inburgering voor nieuwe migranten die zich in Nederland willen vestigen. De afgelopen jaren is het inburgeringsbeleid aanzienlijk gewijzigd. Zo is in 2007 met de invoering van de Wet inburgering (Wi) de inburgeringsplicht uitgebreid naar alle migranten in Nederland, ook naar degenen die al langere tijd in Nederland wonen. Inmiddels zijn nieuwe beleidswijzigingen aangekondigd die op 1 januari 2013 van kracht moeten zijn. Inburgeraars worden volledig verantwoordelijk voor hun eigen inburgering en de overheid speelt dan geen rol meer in het aanbieden van inburgeringstrajecten.

Bereik onder verplichte inburgeraars hoog; onder vrijwillige inburgeraars laag

Na een aanvankelijke stagnatie in het aantal personen dat aan inburgering deelnam na invoering van de nieuwe wet in 2007, is de instroom in inburgeringstrajecten goed op gang gekomen. In de eerste drie jaar van de Wi zijn ruim 158.000 inburgeraars begonnen aan een inburgeringstraject. Ter vergelijking: in de hele periode 1998-2006 volgden circa 250.000 mensen een inburgeringscursus.

Gemeenten zijn er redelijk goed in geslaagd verplichte inburgeraars te bereiken: eind 2009 was circa twee derde van de 220.000 oudkomers ingestroomd in het inburgeringproces. Ingestroomd betekent in dit geval dat personen een inburgeringstraject hebben gekregen van de gemeente of door de gemeente zijn gehandhaafd en verder op eigen kracht moeten inburgeren. Naar verwachting zal het grootste deel van de inburgeringsplichtige oudkomers vóór de nieuwe wetswijzigingen zijn bereikt. Van de nieuwkomers was eind 2009 ruim 70% aan het inburgeringsproces begonnen. Het beleid richt zich behalve op verplichte inburgeraars ook op migranten met een taalachterstand die inmiddels genaturaliseerd zijn of om een andere reden niet verplicht kunnen worden tot deelname aan inburgering. Deze groep zogenoemde vrijwillige inburgeraars bestaat uit circa 319.000 personen. Eind 2009 was daarvan nog maar een zeer beperkt deel ingestroomd in een inburgeringscursus. Gemeenten zijn vaak later begonnen met het actief aanbieden van inburgeringstrajecten aan deze doelgroep. Bovendien blijkt het niet altijd eenvoudig om deze groep migranten te bereiken en te motiveren tot deelname.

Resultaten van inburgering overwegend positief

Eind 2009 had een kwart van de deelnemers aan een inburgeringstraject het inburgeringsexamen gedaan. In 2010 is het aantal afgelegde examens flink toegenomen. Bijna drie kwart van de examenkandidaten slaagt bij de eerste poging. Met het slagen laten inburgeraars zien dat zij over een minimaal taalniveau beschikken. Dat is een winstpunt vergeleken met de verplichte inburgering in de periode 1998-2006, toen alleen een inspanningsverplichting gold en geen resultaatverplichting.

Inburgeraars zijn zelf overwegend positief over de inburgering. Zij benadrukken de bijdrage aan de taalbeheersing, het zelfvertrouwen en het opbouwen van sociale netwerken. Ook kwantitatief onderzoek bevestigt dat inburgering een positief effect heeft op de beheersing van het Nederlands.

Voorgaande jaarrapporten maakten duidelijk dat er in het verleden nog wel wat haken en ogen aan de uitvoering van dit beleid zaten. Inmiddels is het beleid goed op gang gekomen, is een groot deel van de inburgeringsplichtigen bereikt en zijn de slagingspercentages relatief hoog. Uit dit jaarrapport rijst een gematigd positief beeld op: gemeenten hebben de organisatie behoorlijk op orde, het aantal deelnemers aan inburgering is hoog, de deelnemers zijn tevreden en inburgering draagt bij aan de verbetering van de Nederlandse taal. Zo bezien lijkt er weinig aanleiding om het beleid te veranderen. Toch is dit het voornemen van het kabinet. Vooral het voornemen om de rol van de gemeenten af te bouwen en de bekostiging van de inburgering bij de migrant zelf te leggen, brengt naar verwachting het risico met zich mee dat men helemaal niet aan een inburgeringstraject zal beginnen.

Opleiding en onderwijs

Opleidingsachterstand op autochtonen neemt af

Het verschil in opleidingsniveau tussen de vier grootste migrantengroepen en autochtone Nederlanders is nog steeds aanzienlijk als we kijken naar mensen die het onderwijs al hebben verlaten. Van de Turkse groep in Nederland heeft 35% niet meer dan basisonderwijs en van de Marokkaanse groep zelfs 40%. Een aanzienlijk deel van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen van de eerste generatie is nooit naar school geweest of heeft alleen basisonderwijs. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders zijn beduidend hoger opgeleid, maar halen nog niet het niveau van de autochtone bevolking. Toch stijgt het opleidingsniveau onder migranten gestaag en sneller dan onder autochtone Nederlanders. Hun opleidingsachterstand neemt dus af. Dit heeft natuurlijk alles te maken met het groter worden van de tweede generatie, die een veel hoger opleidingsniveau haalt dan de eerste generatie. Vooral in de Marokkaanse groep in Nederland neemt het opleidingsniveau snel toe: het aandeel laagst opgeleiden (maximaal basisonderwijs) is in twintig jaar tijd meer dan gehalveerd.

Leerachterstand in het basisonderwijs neemt af, maar taalachterstand is hardnekkig

In het basisonderwijs hebben niet-westerse leerlingen nog een aanzienlijke achterstand, vooral in taal. Leerlingen van Turkse herkomst hebben de grootste taalachterstand. Surinaams-Nederlandse leerlingen doen het van de vier grootste groepen het beste. Taalprestaties zijn in de afgelopen jaren verbeterd, maar het gaat relatief langzaam. Veel sneller gaan de vorderingen in rekenen. Leerlingen van Marokkaanse en Turkse komaf hebben hun rekenachterstand ten opzichte van de groep autochtone leerlingen in circa vijftien jaar gehalveerd. Antilliaans-Nederlandse leerlingen boeken weinig vooruitgang in het basisonderwijs. Dit heeft te maken met de instroom van kansarme Antillianen (voornamelijk van Curaçao). Hun kinderen zitten inmiddels in Nederland op de basisschool.

De meeste winst in het voortgezet onderwijs wordt geboekt in de lage vmbo-niveaus

In het voortgezet onderwijs neemt de havo/vwo-deelname van leerlingen met een niet-westerse achtergrond geleidelijk aan toe. Van de leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond volgt nu een kwart havo of vwo, van de leerlingen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond ongeveer 30%. Bij leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst nam de havo/vwo-deelname sinds 2003 met 4 tot 5 procentpunten toe, bij leerlingen met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond met 2 procentpunten. Omdat de havo/vwo-deelname van autochtoon-Nederlandse leerlingen eveneens stijgt (plus 3 procentpunten), neemt de achterstand echter nauwelijks af. Bijna de helft van de autochtoon-Nederlandse leerlingen volgt nu havo of vwo. De meeste winst is geboekt aan de onderkant van het vmbo; het aantal leerlingen van niet-westerse origine in de laagste vmbo-leerweg is flink verminderd.

Minder schooluitval, meer stapelen onder leerlingen van niet-westerse herkomst

Het aantal leerlingen van niet-westerse origine dat als voortijdig schoolverlater uit het onderwijs vertrekt is de laatste jaren flink afgenomen. In het voortgezet onderwijs werden de verschillen in voortijdig schoolverlaten met autochtone Nederlandse leerlingen kleiner. In het mbo zijn die verschillen echter nog steeds aanzienlijk, omdat ook de uitval van autochtone Nederlandse leerlingen verminderde.

Leerlingen van niet-westerse herkomst maken veel gebruik van de mogelijkheden om opleidingen te stapelen, niet alleen in het voortgezet onderwijs (met name vmbo-theoretische leerweg naar de havo), maar ook in het mbo waar zij vaak, en meer dan autochtone leerlingen, overstappen naar een opleiding op een hoger niveau.

Steeds vaker naar hoger onderwijs, maar minder studiesucces

De instroom in het hoger onderwijs is sinds midden jaren negentig sterk toegenomen bij studenten met een Turkse, Marokkaanse en Surinaamse achtergrond. Dit is in belangrijke mate te danken aan hun toegenomen doorstroom van mbo naar hbo en van hbo naar wo, waardoor uiteindelijk veel meer jongeren uit deze groepen het hoger onderwijs bereiken dan er in eerste instantie voor havo en vwo waren geselecteerd. De keerzijde is dat de studieloopbaan van studenten met een niet-westerse achtergrond minder goed verloopt.

Rendement niet-westerse leerlingen in hele vervolgonderwijs lager

In het hele vervolgonderwijs (voorgezet, middelbaar en hoger) is het rendement bij leerlingen uit niet-westerse groepen beduidend lager dan bij autochtone leerlingen. Dit blijkt uit gegevens waarbij dezelfde groep leerlingen steeds door de tijd is gevolgd. Na zes jaar voorgezet onderwijs hebben niet-westerse leerlingen duidelijk veel minder vaak een havo/vwo-diploma behaald en veel vaker geen diploma. Ook in het mbo is hun rendement beduidend lager. Bijna 30% van alle niet-westerse leerlingen is dan inmiddels zonder startkwalificatie weg uit het mbo, tegenover 18% onder autochtone leerlingen. Een zelfde beeld zien we in het hoger onderwijs. Het percentage dat na zeven jaar hoger onderwijs een diploma heeft gehaald is bij studenten van niet-westerse herkomst ongeveer 15 procentpunten lager dan bij autochtone studenten.

Arbeidsmarktpositie

Hoge en toenemende werkloosheid onder niet-westerse migranten

Van de niet-westerse migranten heeft 53% een betaalde baan, tegen 69% van de autochtone Nederlanders. Onder autochtone Nederlanders is in 2010 4,5% werkloos, terwijl dit geldt voor 12,6% van de niet-westerse migranten. De afhankelijkheid van een flexibel dienstverband is bijna twee keer zo groot bij niet-westerse migranten (17%) als bij autochtone Nederlanders (9%). Sinds 2008 is de nettoparticipatie bij niet-westerse migranten harder gedaald en de werkloosheid sterker toegenomen dan bij autochtone Nederlanders. De afstand is de afgelopen jaren daarmee weer vergroot.

Tweede generatie vaker in hogere functies

De arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten is op bepaalde terreinen vooruit gegaan ten opzichte van tien jaar geleden. De nettoparticipatie is hoger en migranten slagen er steeds beter in hoger op de beroepenladder te komen. Dit laatste geldt met name voor de tweede generatie: hun aandeel werkzaam in een beroep op hoog niveau steeg in tien jaar van 19% naar 25%.

Positie van Antilliaanse groep op de arbeidsmarkt wordt zwakker

Van de migrantengroepen presteren Surinaamse Nederlanders op veel terreinen het beste. De van oudsher goede arbeidsmarktpositie van Antilliaanse Nederlanders brokkelt steeds verder af. De werkloosheid neemt bij hen het hardste toe en steeds vaker zijn zij te vinden aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Dit heeft te maken met de veranderde samenstelling van de Antilliaanse groep na de instroom van kansarme Antillianen in de laatste tien jaar. Toch blijven de Turkse en Marokkaanse Nederlanders als groep hierbij nog achter. De werkloosheid is hoog onder Marokkaanse Nederlanders, terwijl ze van alle groepen het minst een betaalde baan hebben (48%). Zij die wel werken hebben vaak een beroep op een laag functieniveau.

Positie van jonge migranten op de arbeidsmarkt zorgelijk

Verder blijft de positie van jongeren uitermate precair. De jeugdwerkloosheid is hoog: bijna een kwart van de niet-westerse migranten tussen de 15 en 25 jaar. Deze is in tijden niet zo hoog geweest. Onder jonge Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders is dit probleem extra groot, respectievelijk 28 en 27% van hen is werkloos. Daarnaast heeft bijna de helft van de werkende 15-24 jarige migranten een flexibele baan.

Migrantenvrouwen vaker betaalde baan en vaker economisch zelfstandig

Migrantenvrouwen, met name van Turkse en Marokkaanse herkomst, hebben steeds vaker een betaalde baan. Wel is het aandeel vrouwen met werk in deze groepen nog steeds laag: 39% van de Turks- en 37% van de Marokkaans-Nederlandse vrouwen heeft een betaalde baan (van twaalf uur per week of meer), tegen 62% van de autochtone vrouwen. In 2000 lagen deze aandelen op 26% voor Turks-Nederlandse vrouwen en 19% voor Marokkaans-Nederlandse vrouwen. De Surinaams-Nederlandse vrouwen werken bijna even vaak als autochtone vrouwen (58%).

In lijn met de toegenomen arbeidsdeelname vertoont ook de economische zelfstandigheid onder migrantenvrouwen een stijgende lijn.

Inkomen en uitkeringen

Niet-westerse migranten op grote achterstand in inkomen

De inkomenspositie van niet-westerse migranten kenmerkt zich door een grote achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders. Niet-westerse migranten zijn vaker afhankelijk van een uitkering, hebben een gemiddeld lager inkomen, zijn vaker arm en bezitten veel minder vermogen dan autochtone Nederlanders. Door de economische

recessie is de inkomenspositie van alle groepen, zowel autochtoon als niet-westers, achteruit gegaan.

Uitkeringsafhankelijkheid fors hoger bij niet-westerse migranten

Eind 2010 had 12% van de niet-westerse migranten een bijstandsuitkering, zes maal zo veel als autochtone Nederlanders. Bij alle migrantengroepen zijn vrouwen, ouderen en leden van de eerste generatie sterker afhankelijk van een bijstandsuitkering. Hoewel bij alle groepen het aandeel personen met een bijstandsuitkering over de totale periode (2000-2010) sterk gedaald is, zien we het aantal uitkeringen sinds 2009 weer stijgen.

Inkomen en armoede: positie verslechtert en grote kloof met autochtonen

Het gemiddelde jaarinkomen van autochtone Nederlanders bedroeg in 2009 25.200 euro, tegen 18.200 euro voor niet-westerse migranten. Wat nog meer in het oog springt is het grote verschil in armoede. De kans om onder de armoedegrens te vallen is bijna vier keer zo hoog bij niet-westerse migranten (18%). De gunstige langetermijnontwikkeling in inkomenspositie staat door de economische teruggang onder druk. Het verschil tussen autochtone en niet-westerse migranten is in relatief opzicht gelijk gebleven: het inkomen van autochtonen ligt zowel in 2000 als in 2009 meer dan een derde hoger dan dat van niet-westerse migranten. Absoluut gezien (in euro's) is het inkomen van autochtonen en niet-westerse migranten het afgelopen decennium wel verder uit elkaar gaan lopen.

Het vermogen is in 2010 ruim zes keer zo laag bij niet-westerse Nederlanders als bij autochtone Nederlanders (resp. 27.000 en 186.000 euro).

Marokkaanse Nederlanders meest ongunstige inkomenspositie

De inkomenspositie van Marokkaanse Nederlanders is het meest ongunstig. Hun gemiddelde inkomen is laag (16.600 euro), deels door het hoge aandeel bijstandsuitkeringen (14%). Ook slagen zij er nauwelijks in een eigen vermogen op te bouwen. Huishoudens waarin jongeren van Marokkaanse komaf opgroeien hebben vaak veel moeite om rond te komen. De Surinaamse Nederlanders verkeren van de migrantengroepen in de meest gunstige situatie, met name door de hoge economische zelfstandigheid onder Surinaamse vrouwen en de relatief lage armoede. Toch is ook bij hen het verschil met de autochtone Nederlanders groot.

Wonen

Toenemende etnische concentratie in de randgemeenten van de grote steden

Nederlanders van niet-westerse afkomst zijn de laatste tien jaar steeds meer naar de gemeenten rondom de vier grote steden getrokken en dat proces zal naar alle waarschijnlijkheid voortgaan. Het betreft niet alleen Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders, maar ook de andere migrantengroepen. In die randgemeenten doen zich – net als in de steden waar men vandaan komt – opnieuw ruimtelijke concentraties van niet-westerse groepen voor, maar die zijn minder sterk dan in de grote steden zelf. Een op de

vier Nederlanders van niet-westerse afkomst woont inmiddels in een buurt waar meer dan de helft van de bevolking van niet-westerse afkomst is.

Tweede generatie steeds hogere kwaliteit van wonen; eenoudergezinnen blijven achter

De achterstand in woonkwaliteit van niet-westerse migranten neemt de laatste jaren af. Het eigenwoningbezit en daarmee ook de totale woonkwaliteit (woninggrootte, woningtype, beschikbaar oppervlak), nemen onder de tweede generatie Turkse, Marokkaanse en overig niet-westerse Nederlanders snel toe. De nog jonge maar zelfstandig wonende tweede generatie beschikt nu al over betere woningen dan hun ouders. Vooral onder Marokkaanse Nederlanders is het verschil tussen de eerste en de tweede generatie groot.

Van de autochtone Nederlandse (tweeouder)gezinnen woont 5% in een flat. Onder gezinnen van niet-westerse afkomst is dat een derde tot ruim de helft. Eenoudergezinnen wonen veel vaker op een flat. Dit geldt het meest voor Surinaams-Nederlandse eenoudergezinnen, ruim 70% tegen 20% van de autochtone eenoudergezinnen. Eenoudergezinnen van Surinaamse herkomst zijn het meest ontevreden met de woning, gevolgd door Marokkaanse (volledige) gezinnen met kinderen, die ook vaak krap wonen.

Turkse en Marokkaanse Nederlanders minder tevreden met woonomgeving

We zien de verbetering in woonkwaliteit niet terug in de tevredenheid met de woonomgeving. De tevredenheid met de woonomgeving is bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders de laatste jaren (2006-2009) wat meer achterop geraakt ten opzichte van de autochtone Nederlanders. De Turkse Nederlanders zijn het meest kritisch, vooral de tweede generatie. Toenemende onvrede met niet-westerse bevolkingsconcentraties en het steeds minder ervaren van sociale cohesie in de buurt lijken hieraan debet. De overlast en verloedering namen niet toe, ook niet in de beleving.

Criminaliteit en onveiligheid

Oververtegenwoordiging niet-westerse migranten in verdachtencijfers onverminderd hoog

Niet-westerse migranten zijn onverminderd fors oververtegenwoordigd in de verdachtencijfers. Van alle autochtone Nederlanders was in 2009 1% verdacht, tegen 3,8% van de niet-westerse migranten. De rangorde van de vier grote migrantengroepen is de afgelopen tien jaar gelijk gebleven. De Antilliaanse Nederlanders zijn het vaakst verdacht (6,0%), gevolgd door de Marokkaanse (5,3%), Surinaamse (4,1%) en Turkse Nederlanders (3,1%). Antilliaans-Nederlandse mannen springen er uit met een verdachtencijfer van 9,4%, op de voet gevolgd door Marokkaans-Nederlandse mannen (8,8%). Vrouwen zijn veel minder vaak verdacht van een misdrijf dan mannen, maar vrouwen van Antilliaanse herkomst zijn opvallend vaak verdacht (3,6%), zelfs vaker dan autochtone mannen. Bij Antilliaanse Nederlanders houdt criminaliteit tot op hoge leeftijd aan.

Twee op de drie Marokkaanse mannen zijn in hun jeugd verdacht geweest van criminaliteit

Vooral jongvolwassen mannen (18-24 jaar) en minderjarige jongens (12-17 jaar) van Marokkaanse en Antilliaanse herkomst tekenen zich als probleemgroepen af. Jongvolwassen mannen van Marokkaanse herkomst spannen de kroon met een verdachtencijfer van bijna 20%, gevolgd door Antilliaans-Nederlandse jonge mannen met 13%. Van de minderjarige jongens van Marokkaanse herkomst is bijna 13% verdacht. Dit cijfer ligt op 10% voor de jongens van Antilliaanse herkomst. Helemaal schrikbarend wordt het beeld, wanneer we naar cohortgegevens kijken. Van alle jongens van Marokkaanse herkomst is 65% tussen zijn twaalfde en drieëntwintigste levensjaar wel eens aangehouden; van alle Antilliaans-Nederlandse jongens 55%. Onder de jongens uit andere niet-westerse groepen lopen de aandelen tegen de 50%. Van de autochtone jongens is ook 25% ooit verdacht van criminaliteit.

Niet-westerse migranten vaker slachtoffer van criminaliteit en vaker onveiligheidsgevoelens

Nederlanders van niet-westerse afkomst rapporteren meer slachtofferschap van criminaliteit dan autochtone Nederlanders. Dit komt omdat zij gemiddeld jonger zijn en vaker in een stedelijke omgeving wonen. Verder geven vrouwen, ouderen en lager opgeleiden vaker aan slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit, vooral vrouwen van Marokkaanse afkomst.

Niet-westerse migranten, met name van Turkse en Marokkaanse herkomst, voelen zich ook onveilig(er) dan autochtone Nederlanders. Van de autochtone Nederlanders voelt een kwart zich wel eens of vaak onveilig, tegen ongeveer vier op de tien niet-westerse Nederlanders.

2 Ontwikkeling in integratie

Op een groot aantal terreinen hebben we in dit Jaarrapport laten zien hoe de positie van niet-westerse migranten zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld. Welke kant gaat het in algemene zin uit met de integratie? En de hamvraag: worden verschillen met autochtone Nederlanders in de loop der jaren kleiner, oftewel, lopen niet-westerse migranten een deel van hun achterstand in?

Op de lange termijn zijn een aantal positieve ontwikkelingen zichtbaar. Ouders van kinderen uit migrantengroepen raken steeds hoger opgeleid, wat ervoor zorgt dat hun kinderen beter presteren in het basisonderwijs. Positief is ook de toenemende instroom van niet-westerse migranten in hoger onderwijs. Niet-westerse migranten lopen in het onderwijs een deel van hun achterstand op autochtone Nederlanders in. De ontwikkelingen gaan gestaag maar wel betrekkelijk langzaam de goede richting uit. De inhaalslag zien we ook terug in de langetermijntontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Het beroepsniveau stijgt langzaam maar zeker. Ondanks de recente achteruitgang is op de lange termijn een afname van de uitkeringsafhankelijkheid en armoede onder niet-westerse huishoudens te zien. Positief is ook dat het aandeel migrantenvrouwen met werk is toegenomen, al blijft de achterstand bij met name vrouwen van Turkse en Marokkaanse

origine groot. Ook op de woningmarkt maken niet-westerse migranten een inhaalslag: ze kopen vaker een huis en hebben meer ruimte ter beschikking. Steeds vaker gaat dit gepaard met het vertrek van niet-westerse migranten uit de grote steden naar de randgemeenten. De toename van het aandeel van de tweede generatie heeft op al deze ontwikkelingen een gunstige uitwerking. Duidelijk is dat de vooruitgang vooral van de jongere tweede generatie komt.

Op de arbeidsmarkt is de kwetsbaarheid van migrantengroepen echter nog goed zichtbaar. De huidige conjuncturele tegenwind raakt de migrantengroepen harder. Dit is meteen te zien aan de werkloosheidscijfers, die bij niet-westerse migranten onmiddellijk veel hoger uitslaan dan bij autochtonen. Vooral jongeren zijn de dupe. Hier wreekt zich dat veel niet-westerse jongeren onvoldoende gekwalificeerd zijn voor de arbeidsmarkt. Daarnaast draagt de oververtegenwoordiging in flexibele functies aan hun kwetsbare positie bij. Los van de ongunstige economische conjunctuur zijn er nog meer verre van gunstige ontwikkelingen. De woonsegregatie is aanzienlijk en neemt eerder toe dan af. De inhaalslag van migrantenleerlingen in het onderwijs verloopt langzaam. Er is vooruitgang, maar als het in dit tempo doorgaat, gaat het nog vele jaren duren voor achterstanden zijn ingelopen. Dit komt vooral door de aanzienlijke taalachterstand. Verder blijft de niet-westerse oververtegenwoordiging in de verdachtencijfers hardnekkig.

Diversiteit in ontwikkeling tussen groepen

Achter het algemene beeld gaat een grote diversiteit schuil. De ontwikkelingen gaan bij alle groepen in de regel wel in dezelfde richting, maar het tempo verschilt. In het onderwijs lopen met name Turks-Nederlandse kinderen tegen aanzienlijke problemen aan. Zij hebben in het basisonderwijs de grootste taalachterstand, blijven in het voorgezet onderwijs vaker zitten en slagen het minst voor hun examens. Hun deelname aan hoger onderwijs neemt wel substantieel toe. De arbeidsmarktpositie is over een langere periode gezien versterkt, maar heeft de laatste jaren te lijden onder de laagconjunctuur. Positief is dat veel Turkse Nederlanders, met name die van de tweede generatie, zich in toenemende mate weten te onttrekken aan de onderkant van de beroepenladder en steeds meer de hoogste functieniveaus weten te bereiken. Daarnaast zijn veel Turkse Nederlanders actief als zelfstandig ondernemer.

Met name in het onderwijs gaan de ontwikkelingen verhoudingsgewijs sneller in de Marokkaans-Nederlandse groep dan in de Turks-Nederlandse groep. Ze lopen in het basisonderwijs vooral op het gebied van taal veel achterstand in op autochtone leerlingen en gaan steeds vaker naar havo/vwo. Ook hun instroom in het hoger onderwijs neemt – net als onder Turks-Nederlandse jongeren – toe. Gunstig is ook het gestegen functieniveau van tweede generatie Marokkaanse Nederlanders. Daarnaast hebben zij steeds vaker een vaste baan. Maar in vergelijking met de andere drie grote niet-westerse groepen zijn zij het vaakst werkloos en hebben ze vaker een bijstandsuitkering. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de inkomenspositie van Marokkaanse Nederlanders bijzonder ongunstig is. Veel van hen hebben een laag inkomen, de armoedecijfers zijn hoog en zij kunnen nauwelijks een eigen vermogen opbouwen. Na

Antilliaanse Nederlanders staan Marokkaanse Nederlanders bovendien het vaakst als verdachte geregistreerd. Dit geldt vooral voor de minderjarige jongens.

In eerdere jaarrapporten constateerden we al dat de Antilliaans-Nederlandse groep twee gezichten kent. Degenen die al lang in Nederland wonen doen het erg goed en dat geldt ook voor hun kinderen. Maar problematisch is de positie van de Antilliaanse Nederlanders die recenter naar Nederland migreerden. In deze groep heerst een hoge werkloosheid, is veel uitkeringsafhankelijkheid en is een enorme oververtegenwoordiging in de criminaliteit, die ook nog eens tot op veel hogere leeftijd aanhoudt. Ook de schoolprestaties in het basisonderwijs zijn matig. Door de veranderde samenstelling is het beeld van de Antilliaans-Nederlandse groep steeds meer in het teken van achterstand komen te staan.

Van de vier grote niet-westerse groepen is het beeld bij de Surinaamse Nederlanders het minst ongunstig. Zo is de werkloosheid relatief laag, hebben zij vaak een betaalde baan en is de economische zelfstandigheid hoog. Toch hebben ze op veel gebieden een aanzienlijke achterstand op autochtone Nederlanders. Dit is zichtbaar in de grotere uitkeringsafhankelijkheid, een lager inkomen en achterstanden in het onderwijs. Op sommige terreinen ontwikkelt de positie van Surinaamse Nederlanders zich bovendien minder voorspoedig dan die van andere groepen, zoals de leerprestaties in het basisonderwijs en de verbetering van het beroepsniveau. De Surinaamse groep heeft wel de naam geïntegreerd te zijn, maar helemaal terecht is dat niet.

3 Hoe ver af van evenredigheid?

Onze derde onderzoeksvraag is hoe ver niet-westerse migranten af staan van evenredigheid. Evenredigheid ligt, zij het misschien minder expliciet dan vroeger, nog steeds ten grondslag aan het integratiebeleid. Het ligt voor de hand dat migranten met hun minder gunstige achtergrondkenmerken niet op gelijke hoogte staan met autochtonen. Maar verdwijnen de achterstanden als je corrigeert voor deze minder gunstige achtergrondkenmerken? Als dat zo is kun je spreken van evenredigheid en nemen migranten eenzelfde positie in als een vergelijkbare categorie autochtone Nederlanders. Om vast te stellen of er sprake is van evenredigheid, hebben we in dit jaarrapport gebruik gemaakt van decompositieanalyses voor vier belangrijke integratiedomeinen, te weten opleiding, werk, wonen en criminaliteit. Daarmee kunnen we vaststellen waar de achterstand het meest hardnekkig is en welke factoren hierbij een rol spelen.

In het onderwijs grootste deel achterstand verklaard

Voor degenen die niet meer naar school gaan, is het verschil in uiteindelijk bereikt opleidingsniveau volledig te verklaren uit verschillen in kenmerken tussen autochtonen en migrantengroepen. Twee kenmerken blijken cruciaal te zijn, namelijk het opleidingsniveau van de ouders en het al dan niet in Nederland naar school zijn geweest. Er is dus geen verschil in opleidingsniveau tussen migranten en autochtone Nederlanders die

hun opleiding in Nederland hebben genoten en waarvan de ouders een gelijk opleidingsniveau hebben.

Ook in de leerprestaties in het basisonderwijs constateerden we dat een groot deel van de achterstand van migrantenleerlingen te maken heeft met hun minder gunstige uitgangspositie. Wederom bleek het opleidingsniveau van de ouders een centrale rol te vervullen. Kinderen van niet-westerse herkomst hebben veel vaker lageropgeleide ouders dan autochtone kinderen. Ook de gebrekkige taalvaardigheid van een deel van de ouders speelt een rol van betekenis.

Toch blijft er met name in taalprestaties nog een onverklaard verschil. Misschien zit een deel van de verklaring in het feit dat kinderen van niet-westerse herkomst in de vrije tijd weinig Nederlands spreken. Dat gaat ten koste van hun taalvaardigheid in het Nederlands. Opvallend is dat bij rekenen leerlingen uit migrantengroepen het juist wat beter doen dan vergelijkbare autochtone leerlingen. Hier zou een rol kunnen spelen dat deze kinderen veelal op scholen met veel migrantenleerlingen zitten, waar veel aandacht voor de kernvakken is. Juist bij rekenen leidt dit wellicht tot dit gewenste resultaat, omdat rekenen minder afhankelijk is van buitenschoolse factoren zoals de voertaal buiten schooltijd.

Arbeidsmarktpositie: evenredigheid verst weg bij kans op (vast) werk, verschil kleiner bij beroepsniveau

Op de arbeidsmarkt blijken migranten met dezelfde kenmerken als autochtonen minder vaak werk te hebben. Voor de totale groep niet-westerse migranten blijft 30% van de hogere werkloosheid onverklaard. Vooral voor Marokkaanse Nederlanders blijft het gat ten opzichte van autochtonen groot (50%). Ook in de kans op vast werk zijn de verschillen groot: meer dan de helft van het verschil blijft onverklaard. Hier is het onverklaarde deel bij de Turkse Nederlanders het hoogst (65%). De in de analyse opgenomen kenmerken zijn dus maar in beperkte mate verantwoordelijk voor de geconstateerde verschillen. Ook in het functieniveau (aandeel lage beroepen) blijft een aanzienlijk deel onverklaard (circa de helft). Het gat blijft vooral groot bij de Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse groep. Voor Surinaamse Nederlanders wordt het verschil in functieniveau met autochtonen wel grotendeels verklaard.

Deze bevindingen hebben betrekking op de gehele groep, dus inclusief de eerste generatie van wie bekend is dat zij de Nederlandse taal vaak niet goed beheersen en opgeleid zijn in het land van herkomst. Met deze factoren is in deze analyse geen rekening gehouden, maar ze bepalen wel mede de omvang van het onverklaarde deel. Daarom zijn de analyses herhaald voor de tweede generatie (zij beheersen het Nederlands goed en hebben in Nederland hun opleiding gevolgd). Het blijkt dat ook bij de tweede generatie het verschil in werkloosheid en flexibele banen niet volledig is te herleiden tot in de analyse opgenomen kenmerken. Dit blijkt wel het geval te zijn bij het beroepsniveau. Bij de tweede generatie verklaren we verschillen met autochtonen bijna helemaal weg. Werknemers van Surinaamse en Marokkaanse herkomst die in Nederland geboren zijn, hebben zelfs een lichte voorsprong in beroepsniveau op vergelijkbare autochtonen.

De redenen voor de achterstand verschillen al naar gelang de arbeidsmarktindicator die we bekijken. Voor de verschillen in werkloosheid blijken de werkervaring en het werkloosheidsverleden relevant. Niet-westerse migranten beschikken over minder werkervaring en zijn in het verleden langduriger werkloos geweest. Dit verklaart deels waarom ze een grotere kans hebben op werkloosheid. Bij de verschillen in het aandeel in flexibele beroepen is de ervaring in het bedrijf waar men werkzaam is de belangrijkste factor. Migranten werken gemiddeld minder lang in een bedrijf en daarom hebben ze minder vaak een vast contract. Zoals gezegd verklaren deze in de analyse opgenomen kenmerken maar een deel van het verschil tussen migrantengroepen en autochtonen, voor de Marokkaans-Nederlandse groep nog het minst. Uit ander onderzoek blijkt dat discriminatie op de arbeidsmarkt juist bij de Marokkaans-Nederlandse groep een van de factoren is voor de achterstand op de arbeidsmarkt. Daarnaast kunnen oorzaken liggen in het zoekgedrag en de samenstelling van sociale netwerken. Helaas is het onderzoek naar de arbeidsoriëntatie en het zoekgedrag van migrantengroepen tamelijk gedateerd. We kunnen in elk geval vaststellen dat vraag en aanbod onvoldoende bij elkaar komen. Verschillen in *human capital* en in arbeidsverleden kunnen het grote verschil in werkloosheid niet verklaren.

Anders is dit bij de werkenden. Hier lijkt veel meer sprake te zijn van evenredigheid, met name voor de tweede generatie. Dat verklaart ook waarom bij de eerste generatie Surinaamse Nederlanders grotendeels sprake is van evenredigheid in functieniveau. Zij worden het minst ‘belemmerd’ door migratiespecifieke factoren, alleen al doordat zij goed Nederlands spreken. Voor verschillen in beroepsniveau is het opleidingsniveau veruit de belangrijkste factor. De belemmeringen lijken dus vooral te liggen bij de instroom (*pre-entry*) en minder bij degenen die zijn aangenomen (*post-entry*). Een belangrijke reden kan worden gevonden in de regelgeving rond aanstelling en inschaling. Functieniveaus en beloningen zijn vaak gekoppeld aan opleiding en werkervaring. Ongelijke behandeling kan hierdoor minder gemakkelijk optreden.

Woonpositie: evenredigheid ver weg bij ruimtelijke concentratie en eigen huis, verschil kleiner bij woningkwaliteit

Het verschil in eigenwoningbezit kan voor minimaal de helft (Marokkaanse Nederlanders) tot ruim driekwart (Surinaamse Nederlanders) verklaard worden uit kenmerken van huishoudens en van de woningmarkt. Vooral individuele verschillen in leeftijd en inkomenspositie zijn hier van belang. Dat niet-westerse migranten minder vaak een koophuis hebben, komt onder meer doordat ze relatief jong zijn en veel vaker een laag inkomen hebben. Daarnaast speelt het lokale en regionale woningaanbod een rol. Niet-westerse migranten wonen vaak in oude stadsvernieuwingswijken en vroegnaoorlogse wijken in de grote steden met relatief veel kleine (gestapelde) huurwoningen.

Een deel van vooral Marokkaanse en Turkse Nederlanders koopt geen huis hoewel hun inkomen toereikend is. De vraag is welke factoren hier van belang zijn. Eerder onderzoek liet zien dat migranten sterk georiënteerd zijn op de huursector. Ze zijn gewend aan huren en stimuleren mogelijk hun kinderen niet tot kopen. Ook de inkomensonzekerheid speelt hier waarschijnlijk een rol en met een tijdelijke baan krijgt men bovendien minder makkelijk een hypotheek. Een andere oorzaak van de geringere

kooplust in Nederland is de oriëntatie op het herkomstland; vooral de eerste generatie investeert liever in een huis in het land van herkomst. Ook financiële overdrachten naar het herkomstland kunnen van belang zijn. Verder is rente betalen voor een hypotheek strikt genomen niet toegestaan voor moslims. Voor een aantal Nederlandse moslims speelt dit een rol in de afweging om een woning te kopen, maar we weten niet voor hoeverlen dat geldt en of voor hen ook andere belemmeringen gelden, zoals een onzeker inkomen. Er zijn weinig aanwijzingen dat ongelijke behandeling de toegang tot de koopmarkt blokkeert. Het (schaarse) onderzoek (van vóór de bankencrisis) wijst op een zekere terughoudendheid van banken om woningen in achterstandswijken te financieren, maar in de meeste gevallen kon via een andere financier de koopwens worden gerealiseerd.

Verschillen tussen niet-westerse migranten en autochtonen in het wonen in een gekleurde wijk blijken maar zeer ten dele te kunnen worden verklaard uit kenmerken van de huishoudens, de woningen en de wijken. Voor Turkse Nederlanders wordt het verschil het minst goed verklaard, gevolgd door de groepen van Marokkaanse en Surinaamse herkomst. Het overgrote deel van het verschil blijft onverklaard. Dat heeft te maken met de voorkeur van een deel van de migranten om in de buurt van familie en vrienden te blijven wonen, in de concentratiewijken. Het familienetwerk houdt mensen langer vast in de oude buurten, zo blijkt ook uit kwantitatief onderzoek. Wie wel naar buiten de stad verhuist, kiest vaak een wijk waar al meer mensen van niet-westerse afkomst wonen, zodat in de randgemeenten nieuwe concentraties ontstaan. De reden is dat leden van migrantengroepen zich in een (te) witte wijk niet altijd welkom voelen.

Kenmerken van het huishouden en de wijk blijken wel van groot belang voor de verklaring van de verschillen in woningkwaliteit. Het verschil wordt niet volledig door deze kenmerken verklaard, maar ze hebben wel veel meer gewicht dan bij de analyses naar ruimtelijke concentratie en het eigendom van de woning. Met name tussen huurders uit de verschillende groepen zijn de verschillen in woningkwaliteit gering. Waarschijnlijk speelt hier de wijze van woonruimteverdeling een belangrijke rol. Objectieve kenmerken als inkomen, huishoudensamenstelling en de wachttijd (inschrijvingsduur) bepalen in belangrijke mate voor welke woning men in aanmerking komt. Dit beperkt de mogelijkheden tot ongelijke behandeling en ook de invloed van preferenties.

Evenredigheid in criminaliteitscijfers ver weg

Niet-westerse migrantengroepen laten veel hogere verdachtencijfers zien dan autochtone Nederlanders. Mannen, jongeren, laagopgeleiden, minder draagkrachtigen en stedelingen worden vaker verdacht van een misdrijf. Niet-westerse migrantengroepen zijn in veel van deze categorieën oververtegenwoordigd. Toch blijft ook wanneer we rekening houden met deze belangrijke achtergrondkenmerken het verschil in criminaliteitscijfers bestaan. Wel varieert de mate waarin deze kenmerken het verschil verklaren sterk tussen de niet-westerse groepen. We hebben dit onderzocht voor jongeren van 12-24 jaar. Van de groepen waarmee het verschil toch al niet zo groot was, namelijk de Turks-Nederlandse en overig niet-westerse groepen, weten deze kenmerken 50-70% te verklaren. Van het verschil met groepen die hogere verdachtenpercentages hebben,

namelijk de jongeren van Surinaamse, Antilliaanse en Marokkaanse herkomst wordt een kwart tot nog geen vijfde verklaard.

De inkomenspositie van het huishouden waartoe de jongeren behoren levert de belangrijkste bijdrage voor het verschil, maar ook het opleidingsniveau van de jongere zelf en de stedelijkheid zijn belangrijke factoren. Voor jongeren van Marokkaanse en Antilliaanse herkomst verklaren deze factoren echter maar een klein deel van de veel hogere criminaliteitscijfers. Voor een deel komt dit doordat we belangrijke factoren in de analyse missen, zoals schooluitval, gebroken gezinnen, wonen in een achterstandswijk en het opleidingsniveau van de ouders. Maar het lijkt er op dat ook migratie- en groeps-specifieke factoren een rol spelen, juist omdat we grote verschillen vinden tussen de groepen in het onverklaarde gedeelte. Vaak worden verklaringen gezocht in de cultuur binnen sommige migrantengroepen, zoals normen voor aanvaardbaar gedrag, of in de botsing tussen culturen. Crimineel gedrag zou dan voortkomen uit identiteitsconflicten als de herkomstcultuur moeilijk verenigbaar is met de Nederlandse cultuur: het leven in ‘twee werelden’. Dit kan ook verklaren waarom psychische problemen vaker voorkomen onder Marokkaans-Nederlandse jongeren. Ook verschillen in mate van sociale controle (binnen gezinnen en binnen de eigen etnische gemeenschap) worden als factor van belang gezien om verschillen in criminaliteit te duiden.

4 Evenredigheid: implicaties voor het beleid

In het onderstaande trekken we een aantal conclusies op basis van de uitgevoerde evenredigheidsanalyses over de positie van migranten en de opgave waar het beleid voor staat.

Onderwijs

In opleidingsniveau en leerprestaties staan niet-westerse migranten dicht bij evenredigheid. Leerlingen uit migrantengroepen presteren dus ongeveer hetzelfde als autochtonen met dezelfde kenmerken. Deze bevindingen wijzen uit dat er geen processen aan de gang zijn die migrantenkinderen op extra achterstand zetten. Ook halen scholen uit migrantenkinderen ongeveer net zoveel als uit autochtone kinderen. Dit is positief. Tegelijkertijd zien we dat in het onderwijs de integratie een zaak van lange adem zal zijn. Het herkomstmilieu blijkt immers een belangrijke factor te zijn, en het opleidingsniveau van ouders verandert maar geleidelijk. Vanwege het doorgaans lage opleidingsniveau van met name Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders boeken de kinderen betrekkelijk lage leerprestaties.

Vooral bij de taalprestaties van kinderen in het basisonderwijs blijft een achterstand over die we niet konden verklaren uit hun minder gunstige Ausgangssituatie. Daar valt voor het beleid duidelijk een slag te maken, helemaal omdat deze taalachterstand doorwerkt in de onderwijsloopbaan. Niet alleen de taalprestaties van de kinderen uit migrantengroepen maar ook de taalachterstand van hun ouders bieden aangrijpingspunten. Het inburgeringsbeleid is erop gericht de Nederlandse taalbeheersing van migranten te verbeteren. Dit gebeurt met enig succes, zo blijkt ook uit dit jaarrapport. Zo gezien is het

wel te betreuren dat Turkse migranten, de groep met de grootste taalachterstand, niet langer de inburgeringscursus hoeven te volgen.

Arbeidsmarkt

Niet-westerse migranten staan voor tal van belemmeringen om de stap naar (vast) werk te maken. Het lagere opleidingsniveau en de instabieler loopbanen (met perioden van werkloosheid) vergroten sterk de kans op werkloosheid. Investerings in onderwijs zijn belangrijk, zodat mensen meer kansen krijgen in segmenten van de arbeidsmarkt waar stabielere loopbanen zijn op te bouwen. Gegeven de omvang van de (jeugd)werkloosheid en de verwachte snelle toename in de periode van economische teruggang zijn extra beleidsinspanningen gerechtvaardigd. De overheid heeft de afgelopen jaren specifiek op minderheidsgroepen gerichte interventies afgebouwd. Specifiek beleid heeft onvermijdelijk stigmatiserende kanten en is lang niet altijd effectief gebleken. Daar staat tegenover dat de positie van migranten op de arbeidsmarkt zorgelijk is. De evenredigheidsanalyses maken duidelijk dat algemene achterstandsfactoren niet het hele verhaal vertellen. Vanuit dat oogpunt bezien draagt het een zeker risico in zich om te vertrouwen op de werking van algemeen beleid. Werkt dit in voldoende mate en profiteren leden van migrantengroepen in gelijke mate? Die vragen zijn belangrijk om te beantwoorden. Als blijkt dat migrantengroepen achterblijven, dan zou dit aanleiding kunnen geven voor het instellen van specifiek beleid.

Wonen

In eigenwoningbezit en ruimtelijke concentratie is evenredigheid nog ver weg. De vraag is of we hier te maken hebben met een beleidsprobleem zolang er geen sprake is van ongelijke behandeling door instituties. De verschillen lijken vooral toe te schrijven aan verschillen in voorkeuren tussen autochtonen en niet-westerse migranten en bij het kopen van een huis mogelijk aan een informatieachterstand bij kinderen van migranten die altijd gehoord hebben. Een sterke oriëntatie op de sociale huursector staat overigens een goede woningkwaliteit niet in de weg. Woningen in de sociale huursector in Nederland zijn door de bank genomen van behoorlijke kwaliteit en de toegang tot die woningen is in de loop der jaren sterk verbeterd.

Wel is de oriëntatie op de huurmarkt van invloed op de ruimtelijke concentratie. Hier speelt de kwestie van de kip of het ei: kiest men voor huren en blijft men daarom in de oude buurt, of kiest men voor de buurt en neemt men de huurwoning voor lief? De belangstelling voor koopwoningen in herstructureringsbuurten doet vermoeden dat de laatste optie zeker van belang is.

De ruimtelijke concentratie van migranten kan wel als beleidsprobleem aange-merkt worden. De betrokkenen hebben veel kritiek op de woonomgeving en ook op de bevolkingssamenstelling; velen betreuren het als er nauwelijks autochtonen (meer) wonen. Er zijn bovendien duidelijke aanwijzingen voor een relatie tussen het wonen in dergelijke wijken en sociaal-culturele integratie (m.n. interetnisch contact). Tegelijkertijd is het zogenoemde buurteffect betrekkelijk gering. Als men de sociaal-culturele positie wil bevorderen, dan is op menging gericht beleid niet het eerst aangewezen, maar kan men beter investeren in onderwijs en werk.

Autochtone en migrantenhuishoudens met dezelfde kenmerken hebben over het geheel genomen een woning van dezelfde kwaliteit. Hier is wel evenredigheid, althans op de huurmarkt. We zien hier een parallel met de uitkomsten over het beroepsniveau. Het gaat steeds over geïnstitutionaliseerde markten, waar regelgeving de uitkomsten sterk beïnvloedt. Een bepaalde set aan hulpbronnen leidt tot een 'vaste' uitkomst (in termen van beroepsniveau, inkomen of woningkwaliteit). Regelgeving kan dus een rol spelen om evenredige uitkomsten voor migrantengroepen te bewerkstelligen.

Criminaliteit

Samen met de hoge en stijgende (jeugd)werkloosheid is het hoge aandeel migranten in de verdachtencijfers de belangrijkste zorg voor de integratie. Verdachten zijn vaak voortijdig schoolverlaters en hebben weinig binding met de reguliere arbeidsmarkt. Groepen met hoge criminaliteitscijfers, zoals de Antilliaanse en Marokkaanse Nederlanders, staan er in de beeldvorming ook slecht voor. Onderzoek laat zien dat werkgevers het minst geneigd zijn leden van deze groepen aan te nemen. Criminaliteit levert dus veel schade op, voor het individu, voor de groep en voor de samenleving als geheel. Ook al lijken de verdachtencijfers licht te dalen, het niveau ligt bij de jonge mannen uit migrantengroepen al jaren op een hoog niveau. Het is een hardnekkig probleem dat zich niet eenvoudig laat oplossen, ondanks vele vaak specifiek op migrantengroepen gerichte interventies. Toch lijkt het verstandig deze – mits effectief – te continueren. Daarvoor is het terugdringen van criminaliteit belangrijk genoeg, voor zowel de individuele integratie als het negatieve uitstralingseffect op de migrantengroepen zelf.

1 Structurele integratie en evenredigheid

Jaco Dagevos

Accent op de structurele positie

In deze aflevering van het Jaarrapport integratie ligt het accent op de structurele integratie, dat wil zeggen op de positie van migrantengroepen in het onderwijs, op de arbeids- en woningmarkt en op de inkomensladder. Ook gaan we in op criminaliteit, demografie en inburgering. Anders dan in voorgaande afleveringen behandelen we niet de sociaal-culturele positie van migrantengroepen en wederzijdse beeldvorming. Deze onderwerpen komen uitgebreid aan de orde in een verdiepende studie, die gepland staat voor de zomer van 2012.

Vier grootste niet-westerse groepen staan centraal

De vier grootste niet-westerse migrantengroepen staan centraal: Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Zij vormen bijna twee derde van de totale groep niet-westerse migranten. De reden om ons te concentreren op de vier grootste groepen is dat eerder in 2011 al uitgebreid is gerapporteerd over belangrijke andere niet-westerse groepen, namelijk Afghanen, Irakezen, Somaliërs en Iraniërs (Dourleijn en Dagevos 2011) en Chinezen (Gijsberts et al. 2011). Ook de groeiende groep migranten uit Midden- en Oost-Europa blijft in deze rapportage buiten beschouwing, omdat over hen recent onderzoek beschikbaar is (zie bv. Dagevos 2011; Engbersen et al. 2011; Oudhof en Van der Vliet 2010; Weltevrede et al. 2009).

We spreken in dit rapport over niet-westerse migranten en hun nakomelingen. Dit impliceert dat het gaat om personen van de eerste en tweede generatie, vastgesteld op grond van het herkomstcriterium zoals dat in de Nederlandse statistieken wordt gehanteerd. Vanwege de leesbaarheid vermelden we soms alleen niet-westerse migranten; dit is dan altijd met inbegrip van de tweede generatie (tenzij nadrukkelijk anders vermeld). Staatkundig bestaan de Nederlandse Antillen niet meer. Niettemin spreken we in deze studie over Antilliaanse Nederlanders om personen aan te duiden wier herkomst ligt op Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius of Sint Maarten.

Positie, ontwikkelingen en evenredigheidsanalyses

Voor zover de gegevens het toestaan, komen in de hoofdstukken steeds drie thema's aan de orde. Ten eerste beschrijven we de positie van migrantengroepen in vergelijking met autochtonen en zo veel mogelijk onderscheiden naar relevante achtergrondkenmerken. Integratie is een proces dat tijd kost. Daarom is inzicht in ontwikkelingen belangrijk. De hoofdstukken sluiten af met analyses naar de achtergrond van de verschillen tussen autochtone Nederlanders en migrantengroepen, waarbij we vooral willen achterhalen in hoeverre migrantengroepen een evenredige positie innemen.

Evenredigheid als maat voor de beoordeling van de structurele integratie

Het is niet eenvoudig om te beoordelen hoe de integratie er voor staat. In het beleid, in maatschappelijke en politieke discussies, maar ook in onderzoek gaat het doorgaans om de globale notie dat de positie van migrantengroepen zich in de richting van de autochtone bevolking moet ontwikkelen. Een vergelijking tussen autochtone bevolking en migrantengroepen is echter niet zonder problemen. Minderheidsgroepen verschillen immers op positiebepalende kenmerken zoals opleidingsniveau en het sociale herkomstmilieu van autochtone Nederlanders. Een directe vergelijking van bijvoorbeeld het werkloosheidspercentage van migrantengroepen en autochtone Nederlanders gaat dus voorbij aan dergelijke verschillen. Voor een beoordeling van de stand van de integratie die recht doet aan deze verschillen, gebruiken we het *evenredigheidsbegrip*. Evenredigheid ligt, zij het misschien minder expliciet dan vroeger, nog steeds ten grondslag aan het integratiebeleid. Het basisidee is dat leden van migrantengroepen een proportioneel aandeel krijgen bij de verdeling van posities (in bijvoorbeeld onderwijs of arbeidsmarkt). De mate van proportionaliteit wordt vastgesteld op grond van een kwantitatieve vergelijking van migrantengroepen met de autochtone bevolking of met een relevante categorie daaruit. Dit laatste – een relevante categorie – is belangrijk, omdat, zoals gezegd, migranten op positiebepalende kenmerken sterk verschillen van autochtone Nederlanders. Van evenredigheid is dan sprake wanneer niet-westerse migranten en hun nakomelingen eenzelfde positie innemen als een relevante *vergelijkbare categorie* autochtone Nederlanders. Op welke positiebepalende kenmerken de vergelijking betrekking heeft, verschilt per domein en zal in de hoofdstukken zelf worden toegelicht.

Het accent op de structurele positie en het perspectief van evenredigheid passen goed bij elkaar. Bij structurele indicatoren is het bijna altijd mogelijk een vergelijking te maken met (een relevante categorie uit) de autochtone bevolking, terwijl dat bij sociaal-culturele indicatoren niet altijd het geval is. Verder leveren doelstellingen voor de structurele positie (zoals schooluitval vermijden of werkloosheid bestrijden) veel minder discussie op dan doelstellingen voor sociaal-culturele indicatoren (die bv. gaan over aanhangen van bepaalde waarden of etnische signatuur van sociale contacten).

Vaststellen van evenredigheid via kwantitatieve analyses

Om evenredigheid vast te stellen maken we gebruik van decompositieanalyses. Daarmee splits je het (kwantitatieve) verschil tussen twee groepen op in een deel dat is toe te schrijven aan verschillen in kenmerken en een deel dat hier niet aan is toe te schrijven. Indien het verschil volledig kan worden toegeschreven aan verschillen in kenmerken, dan kan men spreken van evenredigheid: migranten en een relevante categorie autochtonen hebben dezelfde positie. Is dat niet het geval, dan is er dus nog een achterstand. Die heeft te maken met factoren die niet in de analyse zijn opgenomen (bv. discriminatie of ongemeten individuele kenmerken). Doordat we deze analyses voor verschillende domeinen uitvoeren, zien we waar de achterstand het meest hardnekkig is en hoe dat komt.

De methode is oorspronkelijk ontwikkeld om beloningsdiscriminatie vast te stellen. Oaxaca (1973) en Blinder (1973) waren de eersten die een methode ontwikkelden om te

berekenen in welke mate verschillen tussen groepen toegeschreven kunnen worden aan verschillen in menselijk kapitaal of aan andere kenmerken, waaronder discriminatie. Deze methode schat eerst voor twee groepen afzonderlijk (bijvoorbeeld voor autochtonen en Turkse Nederlanders) een model. Beloning wordt voor beide groepen bijvoorbeeld voorspeld uit opleidingsniveau, werkervaring en leeftijd. Vervolgens wordt het verschil in beloning uiteengelegd in een deel dat te maken heeft met verschillen in de opgenomen kenmerken tussen de groepen en in een deel dat niet door deze verschillen verklaard kan worden.

Deze methode is alleen geschikt voor continue afhankelijke variabelen. Om ook categoriale afhankelijke variabelen (bv. werk/geen werk) te kunnen analyseren is de Oaxaca-methode door anderen bewerkt. Voor de analyses op dichotome afhankelijke variabelen gebruiken wij de methode van Fairlie (2006).

In de hoofdstukken over het onderwijs, de arbeidsmarkt, de woningmarkt en de criminaliteit zijn dergelijke decompositieanalyses uitgevoerd. In het hoofdstuk over inkomen ontbraken daarvoor de benodigde gegevens. Evenredigheid is minder van toepassing op onderwerpen als demografie en inburgering. In de betreffende hoofdstukken zijn wel andere analyses uitgevoerd. Bij demografie gaan we op zoek naar factoren die van invloed zijn op de etniciteit van de huwelijkspartner. Bij inburgering proberen we het effect te meten van deelname aan trajecten op de beheersing van de Nederlandse taal.

De hoofdstukken

Het Jaarrapport integratie wordt beurtelings opgesteld door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Deze editie verschijnt onder verantwoordelijkheid van het SCP. De auteurs van het hoofdstuk demografie zijn verbonden aan het CBS en het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Voor het hoofdstuk over inburgering is samengewerkt tussen auteurs van Regio-plan en het SCP. Het hoofdstuk criminaliteit is een coproductie van het SCP en het CBS. De overige hoofdstukken zijn geschreven door onderzoekers van het SCP.

Literatuur

- Blinder, A.S. (1973). Wage Discrimination: Reduced Form and Structural Variables. In: *Journal of Human Resources*, jg.8, nr. 4, p. 436-455.
- Dagevos, J. (2011). *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dourleijn, E. en J. Dagevos (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Engbersen, G., M. Iliès, A. Leerkes, E. Snel en R. van der Meij (2011). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Gijsberts, M., W. Huijnk en R. Vogels (2011). *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Fairlie, R.W. (2006). *An Extension of the Blinder-Oaxaca Decomposition Technique to Logit and Probit Models*. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).

- Oaxaca, R. (1973). Male-female wage differentials in urban labor markets. In: *International Economic Review*, jg. 14, nr. 3, p. 693-709.
- Oudhof, K. en R. van der Vliet (2010). Nieuwe immigrantengroepen. In: *Jaarrapport integratie 2010* (p. 193-214). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Weltevrede, A.M., J. de Boom, S. Rezaei, L. Zijderwijk en G. Engbersen (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo.

2 Demografie

Suzanne Loozen (CBS), Helga de Valk (NIDI) en Elma Wobma (CBS)¹

Voor een goed beeld van de integratie van migranten in de Nederlandse samenleving is het van belang te weten hoe de migrantenbevolking is samengesteld. We geven daarom een overzicht van de belangrijkste migratietrends en kenmerken van migranten in Nederland.

Het hoofdstuk begint met een overzicht van de omvang en samenstelling van de vier grootste niet-westerse herkomstgroepen: Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Vervolgens komen de ontwikkelingen in de immigratie en emigratie aan de orde en bespreken we de relatie- en gezinsvorming, onderwerpen die als indicatoren voor integratie te zien zijn. We gaan apart in op de huwelijksluitingen van de tweede generatie: met wie trouwen ze, op welke leeftijd en wat bepaalt hun partnerkeuze.

2.1 Bevolkingssamenstelling

De bevolking van Nederland is in 2010 slechts licht gegroeid: op 1 januari 2011 telde Nederland 16,7 miljoen inwoners. Dat is 80.000 personen meer dan een jaar daarvoor. In totaal is ongeveer 20% van de bevolking van allochtone herkomst: 1,5 miljoen (9%) van westerse en 1,9 miljoen (11%) van niet-westerse herkomst. De groep van niet-westerse herkomst omvat bijna 1,1 miljoen personen van de eerste generatie en 830.000 personen van de tweede generatie. Twee derde van de niet-westerse migranten behoort tot een van de vier grote herkomstgroepen: 1,2 miljoen personen. Turkse Nederlanders vormen met 389.000 de grootste groep, gevolgd door Marokkaanse Nederlanders (356.000) en Surinaamse Nederlanders (345.000). De omvang van de groep Antilliaanse Nederlanders is met 141.000 beduidend kleiner (zie tabel 2.1).

Personen afkomstig uit de westerse landen vormen bijna de helft van het totale aantal migranten. Van hen komt meer dan de helft uit een lidstaat van de Europese Unie (EU). Personen van Duitse herkomst vormen hierbinnen de grootste groep. Zij zijn vaak al langere tijd in Nederland en behoren meestal tot de tweede generatie. Ook de omvangrijke groep personen van Indonesische herkomst rekenen we tot de westerse migranten. Naast deze groepen met een lange migratiegeschiedenis hebben zich inmiddels ook nieuwe migrantengroepen uit Europa in Nederland gevestigd. Zoals de Poolse migranten, die met 87.000 personen inmiddels een aanzienlijke groep vormen. Hun aandeel in de totale bevolking is echter nog relatief bescheiden. De omvang van Poolse, Bulgaarse en Roemeense Nederlanders is vooral sinds de uitbreidingen van de EU in 2004 en in 2007 duidelijk toegenomen. Naast de hier gepresenteerde cijfers over immigranten die staan ingeschreven in het bevolkingsregister (GBA), is er ook nog een groep tijdelijke

¹ Auteurs in alfabetische volgorde.

werknemers uit Oost-Europa die (nog) niet is ingeschreven in de GBA (Wobma en Van der Vliet 2011). Volgens schattingen van Van der Heijden et al. (2011) lag het aantal personen uit Bulgarije en Roemenië tussen de 40.000 en 50.000 in 2008, terwijl de Poolse groep wordt geschat op 156.000 mensen. Tabel 2.1 bevat de aantallen personen uit deze groepen die in het GBA staan ingeschreven.

Tabel 2.1

Aantal en aandeel van bevolking naar herkomst, bevolkingsgroei, aandeel tweede generatie en gemiddelde leeftijd, 1 januari 2011

	aantal personen	aandeel in bevolking	toename sinds 1 januari 2000	aandeel tweede generatie		gemiddelde leeftijd
	x 1000	%	x 1000	%	%	jaren
Turks	389	2,3	80	25,9	49,3	29,6
Marokkaans	356	2,1	94	35,7	52,9	27,4
Surinaams	345	2,1	42	14,0	46,5	34,2
Antilliaans	141	0,8	34	31,9	42,0	29,6
overig niet-westers	668	4,0	240	56,0	34,4	28,4
niet-westers totaal	1899	11,4	490	34,8	43,7	29,6
Europese Unie (EU-26) van wie	921	5,5	182	24,6	55,5	41,9
Pools	87	0,5	58	199,3	24,4	31,3
Roemeens	16	0,1	10	189,6	23,4	29,5
Bulgaars	17	0,1	15	680,2	11,5	28,8
totaal westers	1528	9,2	161	11,8	56,4	41,6
autochtoon	13229	79,4	140	1,1		41,1
totaal	16656	100,0	792	5,0	10,2	39,8

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Helpt van Turkse en Marokkaanse Nederlanders is van de tweede generatie

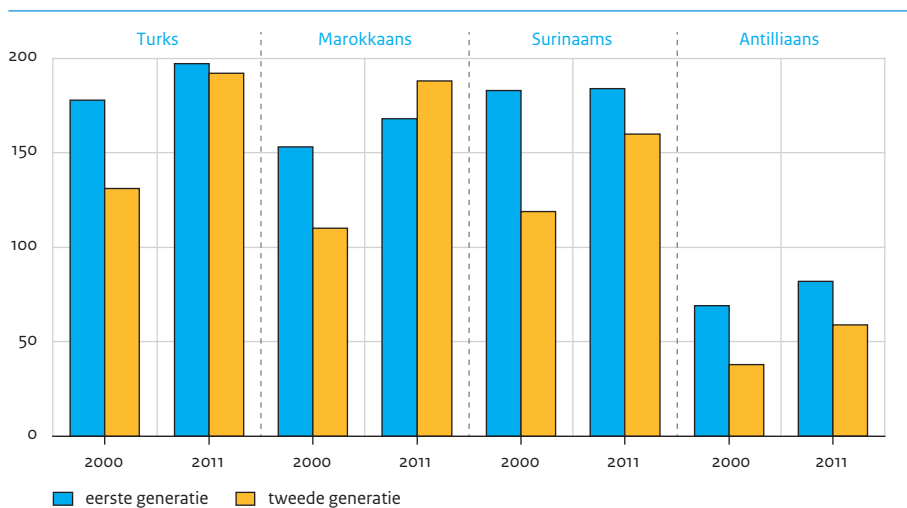
Van de vier grote niet-westerse herkomstsgroepen is inmiddels tussen de 42% en 53% van de tweede generatie (figuur 2.1). Voor niet-westerse migrantengroepen met een meer recente migratiehistorie in Nederland is dit aandeel lager: ongeveer een vijfde van de totale groep bestaat uit de tweede generatie (zoals onder Afghaanse en Iraakse Nederlanders). Een soortgelijk beeld zien we bij personen uit de westerse herkomstsgroepen: van de landen van de EU-26 behoort meer dan de helft tot de tweede generatie. Voor de nieuwe Europese herkomstlanden is dit niet meer dan een kwart; driekwart betreft nieuwe migranten van de eerste generatie.

De omvang van de vier grote niet-westerse groepen is sinds 2000 met 250.000 personen toegenomen tot 1,2 miljoen. Deze toename wordt voor 80% veroorzaakt door de groei van de tweede generatie: dat zijn in Nederland geboren kinderen van wie ten minste een ouder is geboren in Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen. Sinds 2005 is veruit de

belangrijkste groeifactor voor alle vier de groepen de toename van de tweede generatie. Die was relatief het grootst onder Marokkaanse Nederlanders, gevolgd door personen van Antilliaanse, Turkse en Surinaamse herkomst.

Figuur 2.1

Eerste en tweede generatie van de vier grote migrantengroepen, 1 januari 2000 en 1 januari 2011 (in absolute aantallen x 1000)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Onder Marokkaanse Nederlanders overtreft het aandeel van de tweede generatie inmiddels dat van de eerste generatie (tabel 2.1 en figuur 2.1). Voor Turkse Nederlanders is het aandeel van de tweede generatie nu ongeveer gelijk aan dat van de eerste generatie, in de nabije toekomst zal de tweede generatie naar verwachting in de meerderheid zijn. Onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is de eerste generatie groter in omvang dan de tweede generatie. Doordat ze al langer in Nederland zijn, zijn de Surinaamse Nederlanders gemiddeld ook ouder dan de Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Hun kinderen, de tweede generatie, hebben inmiddels ook kinderen gekregen. Deze derde generatie is beperkt van omvang en jong qua samenstelling. Op 1 januari 2011 ging het voor de vier grote niet-westerse herkomstsgroepen samen om ruim 75.000 personen (van wie ruim 30.000 van Surinaamse herkomst).

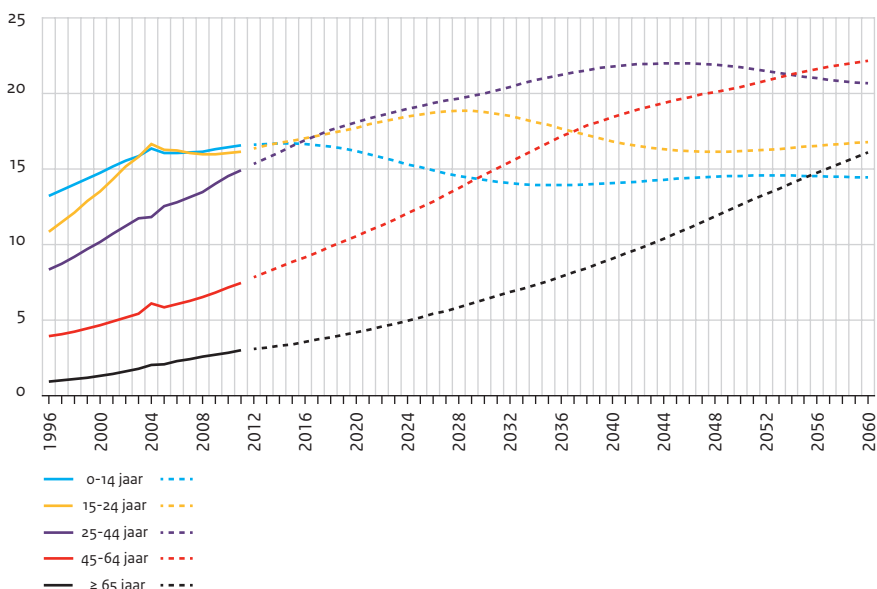
Niet-westerse migranten relatief jong

Autochtone Nederlanders zijn met een gemiddelde leeftijd van 41 jaar beduidend ouder dan niet-westerse migranten met een gemiddelde leeftijd van bijna 30 jaar (tabel 2.1). Alleen voor Surinaamse Nederlanders ligt de gemiddelde leeftijd met 34 jaar wat hoger. Dat de groep niet-westerse Nederlanders relatief jong is, is onder andere het gevolg van de komst van nieuwe migranten en de groei van de tweede generatie. Zo zijn

vluchtelingen die zich in Nederland vestigen voornamelijk jong. Daarnaast zijn veel migranten van de eerste generatie in de leeftijd van gezinsvorming: hun kinderen verlagen de gemiddelde leeftijd van de totale groep. Ongeveer een derde van de totale niet-westerse bevolking is jonger dan 20 jaar. De afgelopen jaren is daarnaast ook het aandeel niet-westerse migranten en hun nakomelingen van 45 jaar of ouder toegenomen door vergrijzing. Het aandeel 65-plussers onder niet-westerse Nederlanders is met 4% nu nog zeer beperkt, maar dat zal de komende decennia snel oplopen (figuur 2.2). Volgens de bevolkingsprognose van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zal de niet-westerse bevolking in 2060 zelfs sterker vergrijsd zijn dan de huidige autochtone Nederlandse bevolking, met name door de vergrijzing onder de vier grote niet-westerse groepen (Van Duin en Garssen 2011). Dit betekent dat we vooral onder 45-64-jarigen en onder 65-plussers een toename van het aandeel niet-westerse Nederlanders kunnen verwachten. Wat betreft het aandeel niet-westerse migranten in de jongere leeftijden lijkt de grootste groei voorbij: momenteel is in Nederland ongeveer een op de zes van de 0-24-jarigen van niet-westerse herkomst. Rond de 15% van de kinderen van 0-14 jaar en een zelfde percentage van mensen van 15-24 jaar is van niet-westerse herkomst. Dit aandeel is tussen 1996 en 2004 gestegen maar zal nu naar verwachting stabiel blijven op het niveau van 2004. Dit is vooral terug te voeren op de daling van het gemiddelde kindertal onder niet-westerse migranten (Stoeldraijer en Garssen 2011).

Figuur 2.2

Aandeel niet-westerse bevolking in totale bevolking naar vijf leeftijdsgroepen, 1996-2011 en prognose 2012-2060 (in procenten)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Mannenoverschot onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders neemt verder af

De verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen (de genderbalans) onder migrantengroepen is vaak scheef (Nicolaas et al. 2004). In de jaren zestig kwamen vooral jonge mannen naar Nederland voor werk in de industrie. Aanvankelijk kenden de Turkse en Marokkaanse herkomstgroepen daardoor een mannenoverschot. Later lieten deze mannen vaak hun gezin overkomen en werd de genderbalans evenwichtiger. In 1996 waren er nog beduidend meer Turkse en Marokkaanse mannen dan vrouwen; nu zijn er in beide groepen op elke 100 vrouwen ongeveer 107 mannen. Halverwege deze eeuw zal het aandeel mannen en vrouwen vrijwel in evenwicht zijn (Stoeldraijer en Garssen 2011). De Surinaamse groep omvat al sinds 1996 meer vrouwen dan mannen; nu ongeveer 90 mannen op 100 vrouwen. De Antilliaanse Nederlanders bestaan al lange tijd uit ongeveer net zoveel mannen als vrouwen.

Helft eerste generatie Surinaamse Nederlanders 25 jaar of langer in Nederland

Een belangrijke factor achter de integratie is de verblijfsduur: wie langer in Nederland is, heeft eenvoudigweg meer tijd gehad om een plek te vinden in de samenleving. Van de eerste generatie zijn Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders gemiddeld al geruime tijd in Nederland (figuur B2.1, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). De Surinaamse herkomstgroep is het langst in Nederland: op 1 januari 2011 was meer dan de helft 25 jaar of langer hier. Deze migranten kwamen al in de jaren zestig voor werk of studie (Choenni en Harmsen 2007; De Valk et al. 2004). Van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders woont ongeveer 40% 25 jaar of langer hier en ruim de helft al minstens 20 jaar. Slechts ongeveer 20% van elk van de drie niet-westerse groepen is hier korter dan tien jaar. Immigranten van Antilliaanse herkomst zijn het kortst in Nederland: 40% heeft zich de afgelopen tien jaar hier gevestigd, van wie ruim de helft de laatste vijf jaar.

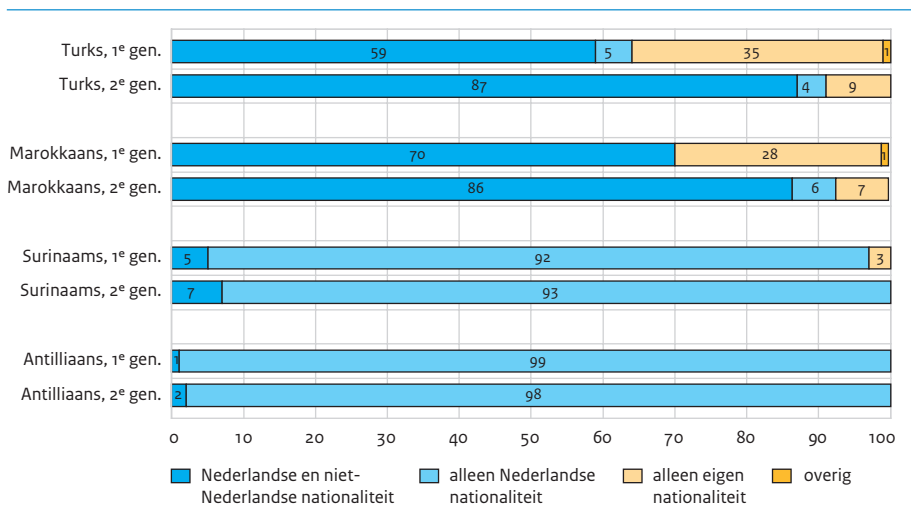
Merendeel Turkse en Marokkaanse Nederlanders heeft dubbele nationaliteit

De dubbele nationaliteit is een terugkerend thema in het politieke debat. Het bezit van een Nederlands paspoort zou de betrokkenheid met dit land weerspiegelen en een dubbele nationaliteit zou hier niet bij passen. Ook om andere redenen is het relevant om vast te stellen hoeveel personen van migrantengroepen een Nederlands paspoort hebben. De Nederlandse nationaliteit geeft namelijk onder meer het recht aan parlamentsverkiezingen mee te doen en heeft dus invloed op (politieke) participatie. Personen uit Suriname en de Antillen, voormalige koloniale gebieden, hebben vrijwel allemaal uitsluitend de Nederlandse nationaliteit. Voor andere niet-westerse groepen hangt dat af van de naturalisatie na migratie en verwerving van de Nederlandse nationaliteit bij geboorte.

Veruit de meerderheid van de migranten uit de vier grote groepen heeft ten minste ook de Nederlandse nationaliteit (figuur 2.3). Op 1 januari 2011 hadden 1,2 miljoen Nederlanders ook nog een andere nationaliteit: bijna de helft de Turkse of Marokkaanse. Bij alle groepen heeft de tweede generatie vaker (ook) de Nederlandse nationaliteit dan de eerste generatie. Dat verschil is voor personen van Turkse en Marokkaanse komaf echter groter dan voor de andere groepen (figuur 2.3).

Figuur 2.3

Bezit enkele of meerdere nationaliteit(en), naar etnische herkomst en generatie, 1 januari 2011
(in procenten)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Van de tweede generatie personen van Turkse en Marokkaanse herkomst heeft iets meer dan 85% naast de Nederlandse nog een andere nationaliteit. Bij de eerste generatie is dit aandeel lager, bijna 60% voor Turkse en 70% voor Marokkaanse Nederlanders. Ongeveer 30% van hen heeft dus alleen de eigen nationaliteit. Het aandeel Turkse en Marokkaanse Nederlanders met uitsluitend de Nederlandse nationaliteit is beperkt. Dit hangt samen met het feit dat Marokko het opgeven van de nationaliteit niet toestaat.

2.2 Patronen van immigratie en emigratie

Niet-westerse bevolking groeit vooral door natuurlijke aanwas

Vergeleken met andere landen in Europa heeft migratie in Nederland het afgelopen decennium een kleine bijdrage aan de bevolkingsgroei geleverd. Vooral het contrast met Duitsland valt op. Hoewel het migratiesaldo daar naar verhouding iets hoger was dan in Nederland, kromp de Duitse bevolking. De afgelopen tien jaar kwam in de Europese landen met bevolkingsgroei gemiddeld 81% voor rekening van migratie. In Nederland was dit slechts 22%. In onder andere België (74%) en het Verenigd Koninkrijk (57%) was de bijdrage van migratie veel groter (Garssen en Wobma 2011). In 2010 kwam 40% van de bevolkingstoename in Nederland op het conto van het migratiesaldo. Onder personen van niet-westerse herkomst was dat met een derde nog minder: het saldo van geboorte en sterfte (natuurlijke aanwas) betrof 27.500 en het migratiesaldo 13.600. Kortom: de natuurlijke aanwas van hier verblijvende migranten is duidelijk belangrijker dan de komst van nieuwe migranten. De westerse herkomstsgroep daarentegen groeide

voornamelijk door migratie: in 2010 bedroeg het saldo 24.600, terwijl de natuurlijke aanwas nog geen 2000 was.

Toename immigratie in 2010 vooral vanwege migranten uit EU-landen

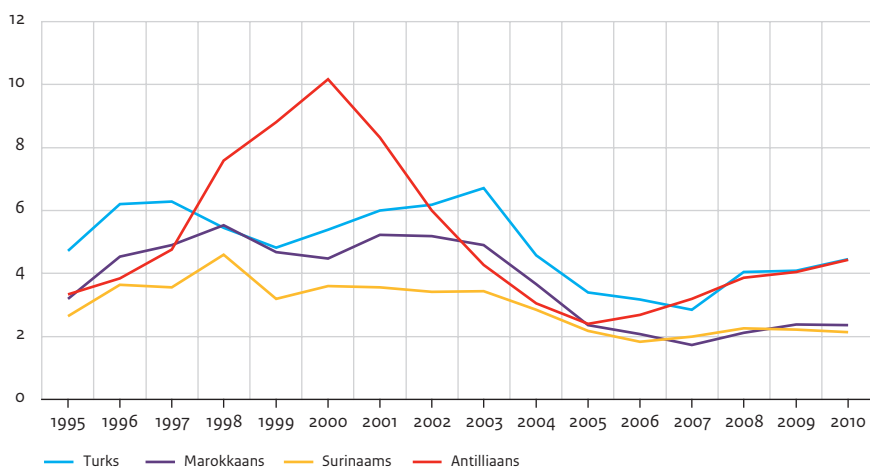
Nederland had tot begin deze eeuw een positief migratiesaldo: jaarlijks immigreerden meer mensen dan er emigreerden. Vanaf 2001 daalde de immigratie naar Nederland sterk, maar sinds 2006 neemt deze weer toe, vrijwel geheel veroorzaakt door immigratie uit de EU-landen.

In 2010 kwamen er 154.000 migranten naar Nederland.¹ Bijna de helft van hen is geboren in een westers land, een vijfde in Nederland en een derde in een niet-westers land (figuur B2.2, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Ook in de vijf jaren daarvoor overtrof het aantal westerse het aantal niet-westerse immigranten. Dit hangt voornamelijk samen met de uitbreiding van de EU met Oost-Europese landen. Vooral het aantal Poolse immigranten is toegenomen: sinds 2007 komen er jaarlijks meer migranten uit Polen dan uit Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen tezamen. In 2010 waren er 15.000 Poolse immigranten tegen 13.000 immigranten uit de vier grote niet-westerse groepen.

Tussen 2006 en 2009 is het aantal niet-westerse immigranten toegenomen van 34.500 tot 52.700, maar in 2010 is het nauwelijks verder gegroeid. Een kwart is geboren in een van de vier klassieke herkomstlanden: 4400 in Turkije, 4400 op de Antillen, bijna 2400 in Marokko en 2100 in Suriname (figuur 2.4). Overigens kwamen de meeste niet-westerse migranten in 2010 uit China (5000). Het aantal Somalische migranten is na de piek van 2009 afgenomen tot bijna 4000 in 2010.

Figuur 2.4

Immigratie naar geboorteland, de vier grote niet-westerse groepen, 1995-2010
(in absolute aantallen x 1000)

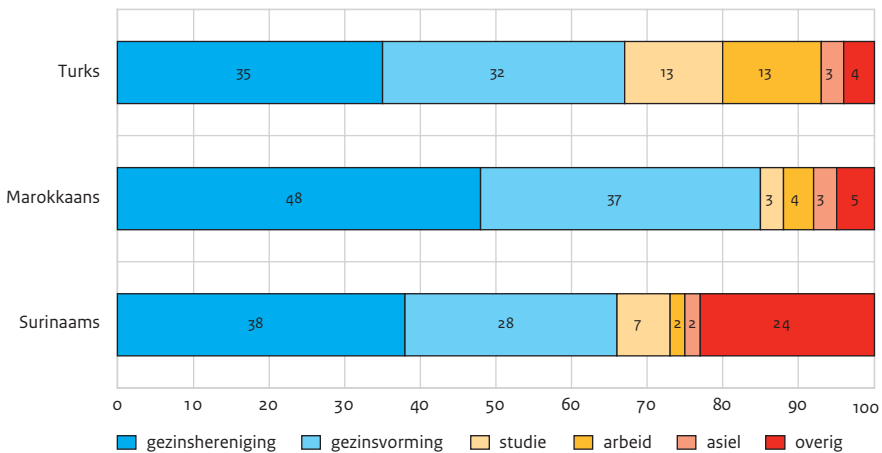
Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Niet-westerse migranten komen steeds vaker voor werk of studie

De reden van migratie naar Nederland geeft een eerste inzicht in de startpositie van de migrant. De belangrijkste motieven van niet-westerse migranten in 2009 waren gezinshereniging (27%), asiel (21%), studie (17%), gezinsvorming (15%) en arbeid (12%). In de jaren negentig waren asiel en gezin veruit de belangrijkste motieven voor niet-westerse immigranten. Inmiddels is het aantal asielmigranten fors gedaald en het aantal arbeids- en studiemigranten flink toegenomen. In 2009 kwam een op de drie niet-westerse migranten voor arbeid of studie naar Nederland, terwijl dat tien jaar geleden een op de negen was. Westerse migranten, vooral uit Europa, komen meestal voor werk, gevolgd door familie- en studiemotieven. De meeste arbeids- en studiemigranten van niet-westerse herkomst komen uit China, India en Turkije. Voor migranten uit Somalië en Irak is juist asiel het belangrijkste motief. Bij de traditionele herkomstlanden Marokko, Turkije en Suriname² ligt het zwaartepunt nog steeds op gezinsmotieven (figuur 2.5). Dit geldt vooral voor migranten uit Marokko, van wie 85% voor gezinsvorming of -hereniging naar Nederland kwam. Van de Turkse en Surinaamse migranten had twee derde een gezinsmotief. Overigens is het opvallend dat ook een aanzienlijk aandeel migranten uit Turkije naar Nederland komt voor studie of werk: in 2009 ging het om ongeveer 15% (Nicolaas 2010).

Figuur 2.5

Migratiemotief van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders, 2009 (in procenten)

Bron: IND (CBS-bewerking)

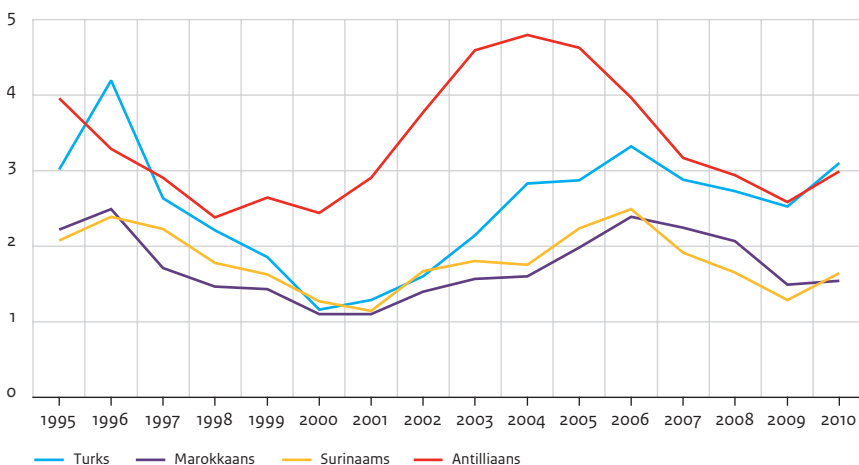
Meer niet-westerse emigranten

Begin deze eeuw nam de emigratie voor het eerst sinds decennia toe. De piek werd bereikt in 2006 toen 132.000 mensen Nederland verlieten. Daarna daalde de emigratie weer een aantal jaren, om in 2009 op 112.000 uit te komen. De daling sinds 2007 was het sterkst voor emigranten die in Nederland zijn geboren (figuur B2.3, te raadplegen

via www.scp.nl onder dit rapport). In iets mindere mate was deze daling ook te zien bij emigranten met een niet-westerse geboorteland. Tegelijkertijd bleef de emigratie van personen uit westerse landen toenemen. Dit duidt er op dat een deel van de immigratie uit westerse landen van relatief korte duur is: men vestigt zich niet permanent in Nederland maar migreert verder of keert weer terug naar het land van herkomst (Nicolaas 2011). In 2010 nam de emigratie weer toe: er vertrokken 121.000 personen uit Nederland, van wie 9000 geboren in Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen. De toename in 2010 was het sterkst voor emigranten uit niet-westerse geboortelanden. Dit geldt ook voor de vier grote niet-westerse groepen: voor Marokkaanse Nederlanders was de toename echter zeer beperkt (figuur 2.6). Het niveau van emigratie blijft het hoogst voor degenen die zijn geboren in Turkije en op de Antillen. In 2010 emigreerden er van ieder van deze herkomstgroepen ongeveer 3000 personen. De emigratie van personen geboren in Suriname of Marokko ligt met rond de 1500 en 1600 op een lager niveau. Verder heeft alleen de emigratie van Turkse Nederlanders weer het niveau van 2006 bereikt. De piek in 2006 lijkt voor drie van de vier grote niet-westerse groepen een soort trendbreuk aan te geven: alleen voor Turkse Nederlanders blijft dit niveau gehandhaafd. Mogelijk is er een relatie met de toegenomen studiemigratie. In het algemeen emigreert een relatief groot aandeel van de eerstegeneratiemigranten na afronding van de studie (Nicolaas et al. 2010). Daarnaast verklaren mogelijk de relatief gunstige economische ontwikkelingen in Turkije de toegenomen emigratie.

Figuur 2.6

Emigratie van de vier grote niet-westerse groepen, naar geboorteland, 1995-2010
(in absolute aantallen x 1000)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Emigratie van beide generaties toegenomen

De emigratie van zowel de eerste als de tweede generatie van de vier grote migrantengroepen is toegenomen. Alleen de emigratie van de eerste generatie uit Marokko bleef stabiel. Onder personen van Marokkaanse herkomst emigreerden in 2010 ongeveer evenveel personen van de eerste als de tweede generatie (1600). Onder de emigranten van de drie andere herkomstgroepen is het aandeel van de tweede generatie lager: een derde onder Turkse en Surinaamse Nederlanders en een kwart bij de Antilliaanse Nederlanders. In 2010 emigreerden 1700 Turkse, 850 Surinaamse en 950 Antilliaanse Nederlanders van de tweede generatie.

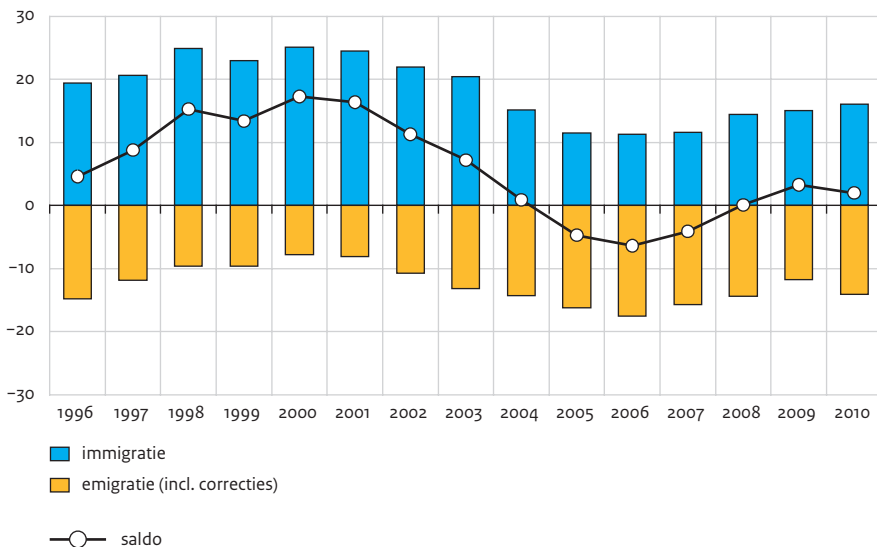
Migratiesaldo blijft positief

Ondanks de recente toename in de emigratie is het migratiesaldo voor het totaal van de vier grote niet-westerse groepen sinds 2008 positief gebleven (figuur 2.7). De immigratie overstijgt dus de emigratie.

Alleen tussen 2005 en 2007 was het migratiesaldo negatief. Wel is het migratiesaldo voor deze groepen de laatste jaren beduidend lager dan vóór 2003. In 2010 was het saldo van de vier grote niet-westerse groepen met 2000 personen iets lager dan het jaar ervoor. Verder valt op dat het migratiesaldo van Marokkaanse Nederlanders tot 2008 negatief was en daarna maar net iets boven 0 uitkwam. Het migratiesaldo van de Antilliaanse herkomstgroep was ook in 2003 en 2004 negatief (figuur B2.4a-d, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport).

Figuur 2.7

Migratie van de vier grote niet-westerse groepen, 1996-2010 (in absolute aantallen x 1000)

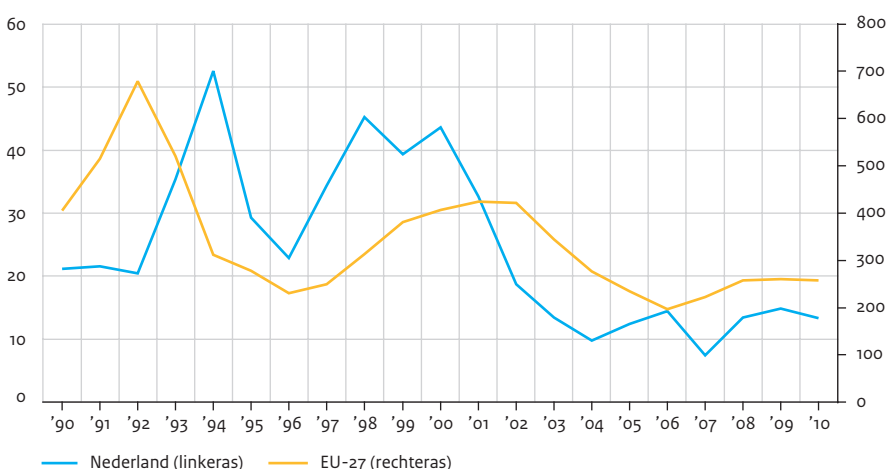
Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Minder asielzoekers in 2010

Het aantal asielzoekers is na twee jaar stijging in 2010 weer afgenomen (figuur 2.8). In 2010 kwamen er 13.300 asielzoekers naar Nederland, 11% minder dan het jaar ervoor. Het aantal asielverzoeken is daarmee weer gelijk aan het niveau van 2008, maar blijft beduidend lager dan dat van midden jaren negentig tot aan de eeuwwisseling. In de EU als geheel is het aantal asielverzoeken met 258.000 in 2010 vrijwel niet veranderd ten opzichte van 2008 en 2009. Tussen de EU-landen waren er echter grote verschillen: zo ontving Duitsland in 2010 veel meer asielverzoeken (48.000) dan in 2009 (33.000). Ook Frankrijk, België en Zweden zagen een stijging in asielverzoeken. In onder meer het Verenigd Koninkrijk, Italië en Griekenland nam dit aantal juist af (Eurostat 2011).

Figuur 2.8

Asielverzoeken in Nederland en de Europese Unie, 1990-2010 (in absolute aantallen x 1000)

Bron: UNHCR, Eurostat en CBS

Net als in 2009 kwamen de asielzoekers het vaakst uit Somalië, Irak en Afghanistan. Tezamen maken deze drie groepen de helft van het totaal aantal asielzoekers uit. Mede door het beëindigen van de categoriale bescherming voor Somalië en Irak kwamen er in 2010 wel duidelijk minder asielzoekers uit deze landen dan in 2009. Het aantal Somalische asielzoekers nam af van 6000 naar 3000, het aantal Iraakse asielzoekers daalde van 2000 naar 1400. Het aantal aanvragen van Afghaanse asielzoekers bleef nagenoeg gelijk (Sprangers en De Winter 2011).

In de EU waren Afghanistan, Rusland en Servië de belangrijkste herkomstlanden van asielzoekers. Binnen de EU blijkt Nederland een relatief belangrijke bestemming te zijn van Somalische asielzoekers: in 2010 kwam een kwart van de Somalische asielzoekers naar Nederland. Dit aandeel lag met 12% voor de Iraakse en 8% voor de Afghaanse asielzoekers duidelijk lager (Eurostat 2011).

In de eerste helft van 2011 was het aantal asielzoekers in Nederland vrijwel gelijk aan dat in de eerste helft van 2010. De top drie van herkomstlanden is ongewijzigd. Het aantal asielzoekers uit Somalië was opnieuw gedaald vergeleken met het eerste halfjaar van 2010. De onrust in de Arabische landen heeft in Nederland niet geleid tot meer asielzoekers uit deze landen. Andere Europese landen, vooral Duitsland en Italië, zagen het aantal asielzoekers uit onder meer Tunesië, Syrië en Libië wél toenemen. In totaal kwamen de eerste vier maanden van 2011 twee keer zoveel asielverzoeken uit de Arabische landen bij EU-lidstaten terecht als in dezelfde periode een jaar eerder (De Winter en Sprangers 2011).

2.3 Huishoudens, kindertal, leeftijd bij geboorte eerste kind en bij huwelijk

We beschrijven eerst de huishoudenssamenstelling van niet-westerse migranten. Vervolgens komen drie aspecten van demografisch gedrag aan de orde die indicatief zijn voor de sociaal-culturele integratie: het gemiddeld kindertal, de gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind en de gemiddelde leeftijd waarop er getrouwd wordt.

Huishoudenssamenstelling divers

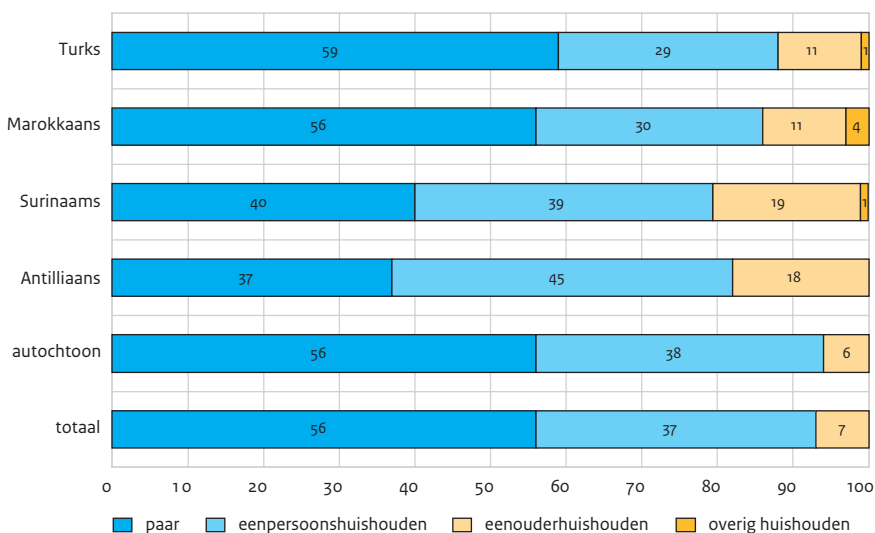
Op 1 januari 2011 telde Nederland 7,5 miljoen huishoudens, waarvan 1,9 miljoen migrantenhuishoudens.³ Net als de autochtone Nederlandse bevolking woont ruim de helft van de Turkse (59%) en Marokkaanse (56%) Nederlanders samen met een partner (figuur 2.9). Bij huishoudens van Surinaamse en Antilliaanse herkomst is dit aandeel ongeveer 40%. Van de Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse huishoudens bestaat een even groot deel uit één persoon. Onder Antilliaans-Nederlandse huishoudens overtreft het aandeel eenpersoonshuishoudens zelfs het aandeel van personen die samenwonen met een partner. Het aandeel eenpersoonshuishoudens ligt bij mensen van Turkse en Marokkaanse komaf rond de 30%. Het aandeel autochtone Nederlandse eenpersoonshuishoudens zit hier precies tussenin. Eenpersoonshuishoudens bestaan met name uit jongeren die zelfstandig wonen, maar ook uit ouderen. Dat het aandeel eenpersoonshuishoudens onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse huishoudens het laagst is, komt doordat zelfstandig wonen van jongeren nog minder gebruikelijk is (Huschek et al. 2011). Ook is onder deze herkomstgroepen het aandeel ouderen klein vergeleken met de Caribische migranten en de autochtone Nederlanders.

In 2011 bestond bijna 20% van de Surinaams- en Antilliaans-Nederlandse huishoudens uit één ouder met kind(eren). Dat de man geen deel uitmaakt van het huishouden, komt in de herkomstlanden zelf ook vaak voor en heeft niet noodzakelijk iets te maken met de migratie. Men spreekt wel van het Caribische familiesysteem (Shaw 2003). Opvallend is dat in 2011 ook een op de tien Turkse en Marokkaanse huishoudens een eenoudergezin betreft. Dit aandeel is de laatste jaren wat toegenomen (Wobma en Portegijs 2011). Bij deze twee migrantengroepen komen eenoudergezinnen vaker voor dan bij autochtone Nederlanders. Dat komt misschien deels door een groter aantal tienergeboorten bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Juist tienergeboorten zijn vaak gerelateerd aan instabiele partnerrelaties die eerder in een eenoudergezin resulteren. Ook komen

echtscheidingen in de Turkse en Marokkaanse groep betrekkelijk vaak voor (De Valk 2004; Van Huis en Steenhof 2004).

Figuur 2.9

Huishoudenstypen naar herkomst van de vrouw, 2011 (in procenten)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Vruchtbaarheid van tweede generatie niet-westerse vrouwen gelijk aan die van autochtone Nederlandse vrouwen

In de herkomstlanden van de vier grote niet-westerse migrantengroepen ligt het gemiddelde kindertal aanzienlijk hoger dan in Nederland. De eerste generatie komt bovendien vaak van het platteland, waar het kindertal nog hoger ligt dan in de stad (Garssen en Nicolaas 2008). We onderzoeken of het gemiddelde kindertal van migrantengroepen gaat lijken op dat van autochtone Nederlanders. De langetermijntontwikkeling is van groot belang, aangezien kinderen krijgen soms wordt uitgesteld tot de migratie, waarna een 'inhaalslag' wordt gemaakt (Milewski 2010).

In de periode 1996-2010 is het gemiddelde kindertal in Nederland toegenomen van 1,53 naar 1,80 (tabel 2.2). Deze stijging komt vooral op het conto van de autochtone Nederlandse vrouwen; niet-westerse vrouwen kregen gemiddeld juist minder kinderen. Maar doordat tegelijkertijd de relatieve omvang van deze groep gegroeid is en het gemiddelde kindertal nog steeds wat hoger is dan onder autochtone Nederlanders, hebben zij toch een klein aandeel gehad in de toename van de vruchtbaarheid.

De eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen kreeg aanzienlijk minder kinderen en het gemiddelde kindertal van de tweede generatie is duidelijk lager dan dat van de eerste generatie. Bij de tweede generatie Marokkaanse Nederlanders ligt het gemiddelde

boven en bij de Turkse Nederlanders onder dat van autochtone Nederlanders. Voor Surinaamse en Antilliaanse vrouwen is het gemiddelde kindertal al jarenlang nagenoeg gelijk aan dat van autochtoon-Nederlandse vrouwen. Wel zien we een toename in het gemiddelde kindertal bij de tweede generatie (behalve bij personen van Antilliaanse herkomst). Hier kan sprake zijn van een 'inhaaleffect' na eerder uitstel van moederschap bij deze groepen. Onder de tweede generatie zijn meer jongere vrouwen die nu starten met kinderen krijgen, terwijl autochtone moeders vaak ouder zijn waardoor bij deze groep het gemiddelde niet meer wordt beïnvloed.

Tabel 2.2

Gemiddeld kindertal naar etnische herkomst en generatie (in absolute aantallen)

	eerste generatie				tweede generatie		
	1996	2000	2004	2010	2000	2004	2010
Turks	2,53	2,53	2,25	1,99	1,48	1,56	1,64
Marokkaans	3,37	3,50	3,25	2,81	1,65	1,90	2,13
Surinaams	1,51	1,77	1,71	1,77	1,57	1,57	1,76
Antilliaans/Arubaans	1,59	1,87	1,75	1,81	1,76	1,72	1,72
totaal niet-westers	2,31	2,51	2,26	2,09	1,69	1,67	1,74
totaal westers	1,55	1,58	1,48	1,50	1,52	1,51	1,64
autochtoon	1,47	1,65	1,69	1,82			
totaal	1,53	1,72	1,73	1,80			

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Gemiddelde leeftijd tweede generatie bij geboorte eerste kind vergelijkbaar met autochtonen

De gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind verschilt sterk tussen Nederland en de herkomstlanden van de vier grote niet-westerse groepen. Hoewel ook in de herkomstlanden die gemiddelde leeftijd stijgt, wordt het krijgen van kinderen daar nog steeds minder uitgesteld dan in Nederland (Husckek et al. 2010). Nederlandse vrouwen behoren wereldwijd tot de oudste moeders bij de geboorte van het eerste kind.

De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen in Nederland hun eerste kind krijgen, is de afgelopen zeven jaar stabiel gebleven op 29,4 jaar (De Graaf 2011); in 1990 was dat nog twee jaar lager. De gemiddelde leeftijd van vrouwen van westerse migrantengroepen ligt nog iets boven het gemiddelde voor Nederland en komt boven de 30 jaar uit (tabel 2.3). Vrouwen van niet-westerse migrantengroepen worden gemiddeld eerder moeder dan autochtone Nederlandse vrouwen. In 2010 waren niet-westerse vrouwen van de eerste generatie gemiddeld 27,6 jaar bij de geboorte van hun eerste kind; drie jaar ouder dan het gemiddelde in 1990. Autochtoon-Nederlandse vrouwen werden in 2010 gemiddeld met

29,5 jaar moeder: een toename van 1,5 jaar sinds 1990. Van de vier niet-westerse migrantengroepen zijn Turkse Nederlanders van de eerste generatie met 26,4 jaar het jongst bij de geboorte van het eerste kind. Voor vrouwen van Marokkaanse en Surinaamse herkomst van de eerste generatie ligt de gemiddelde leeftijd een jaar hoger. Vrouwen van de tweede generatie krijgen op beduidend latere leeftijd het eerste kind dan vrouwen van de eerste generatie. De verschillen met autochtone moeders zijn niet groot meer.

Tabel 2.3

Gemiddelde leeftijd^a van de moeder bij geboorte van het eerste kind, naar etnische herkomst en generatie (in jaren)

	eerste generatie				tweede generatie		
	1990	1996	2001	2010	1996	2001	2010
Turks	22,4	24,3	23,9	26,4	27,1	27,7	28,8
Marokkaans	24,3	26,1	26,8	27,3	25,1	28,5	29,0
Surinaams	25,7	26,6	26,7	27,4	28,2	28,7	29,2
Antilliaans/Arubaans	26,3	26,0	26,1	26,6	30,2	29,6	29,3
totaal niet-westers	24,6	26,3	26,2	27,6	28,3	28,9	29,5
totaal westers	27,2	28,5	29,0	30,2	29,5	30,0	30,3
autochtoon	27,9	29,2	29,7	29,5			
totaal	27,5	28,9	29,2	29,4			

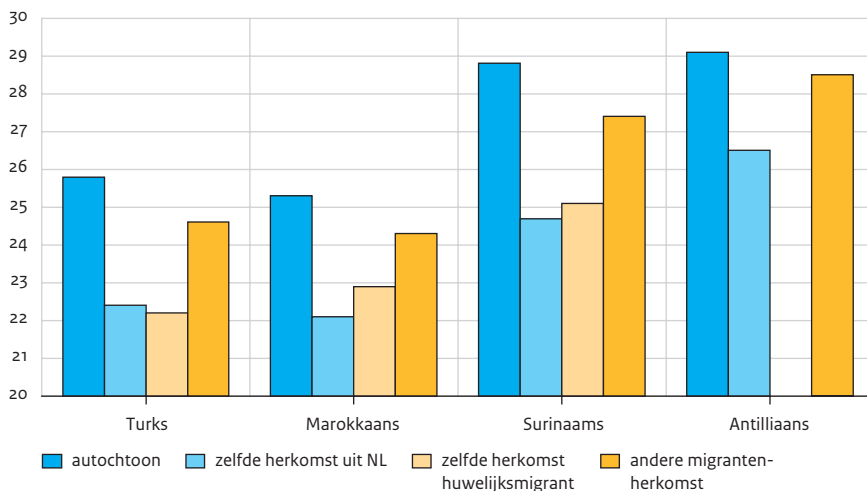
a De gemiddelde leeftijd is gestandaardiseerd naar de autochtone bevolking.

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

Timing van het huwelijk verschilt naar herkomst partner

De timing en de volgorde van gebeurtenissen in de levensloop hebben invloed op het latere leven (Liefbroer en Dykstra 2000). Vooral binnen de groep van Turkse en Marokkaanse afkomst wordt een huwelijk op jonge leeftijd wenselijk geacht voor vrouwen om daarmee de eer van de familie te beschermen (Lucassen en Laarman 2009). De tweede generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen huwt op jongere leeftijd dan de tweede generatie Surinaamse en Antilliaanse vrouwen (figuur 2.10). Dit geldt voor alle huwelijken, onafhankelijk van de herkomst van de partner. Maar binnen iedere herkomstgroep verschilt de timing van het huwelijk naar type partner. Er is met name een verschil in huwelijksleeftijd tussen degenen die binnen (endogaam) en buiten de eigen herkomstgroep (exogaam) huwen. Exogame huwelijken worden in alle groepen op latere leeftijd gesloten dan endogame huwelijken. De huwelijksleeftijd verschilt maar weinig tussen partners uit de eigen herkomstgroep die in Nederland zijn opgegroeid of in het land van herkomst.

Figuur 2.10

Leeftijd bij huwelijk van tweede generatie vrouwen, naar herkomst^a en herkomst partner, 2004-2008

a De gegevens van de Antilliaanse migratiehuwelijken zijn te klein ($n < 10$) om op te nemen.

Bron: CBS

2.4 Partnerkeuze en relatievorming

Ook partnerkeuze is een belangrijke indicator voor de mate van integratie. Gemengde huwelijken tussen migranten en autochtonen worden vaak gezien als de laatste stap in het integratieproces (Gordon 1964). Zo kunnen gemengde huwelijken een teken zijn dat de groepsgrenzen vervagen. Tegelijkertijd kunnen ze ook integratie van de komende generaties bevorderen (Alba en Nee 2003; Kalmijn 1998).

Figuur 2.11 laat zien dat Marokkaanse en Turkse Nederlanders voornamelijk een partner van de eigen herkomstgroep trouwen. Dit aandeel blijft ook in 2010 met 80% onverminderd hoog. Voor andere herkomstgroepen is het aandeel huwelijken met een autochtoon beduidend groter. Zo trouwden in 2010 drie op de tien huwendes van Surinaamse en vier op de tien van Antilliaanse herkomst met een autochtone partner. Bij westerse migrantengroepen is dat met 60% nog hoger.

Hoewel Turkse en Marokkaanse huwendes nog voornamelijk een partner van dezelfde herkomst kiezen, is het aandeel partners dat speciaal daarvoor naar Nederland kwam – de zogenaamde migratiehuwelijken – de afgelopen tien jaar (2001-2010) substantieel afgenomen. De lichte stijging in 2010, die zich vooral voordoet bij de Marokkaanse groep, is het gevolg van een verbeterde meetmethode (zie kader 2.1).

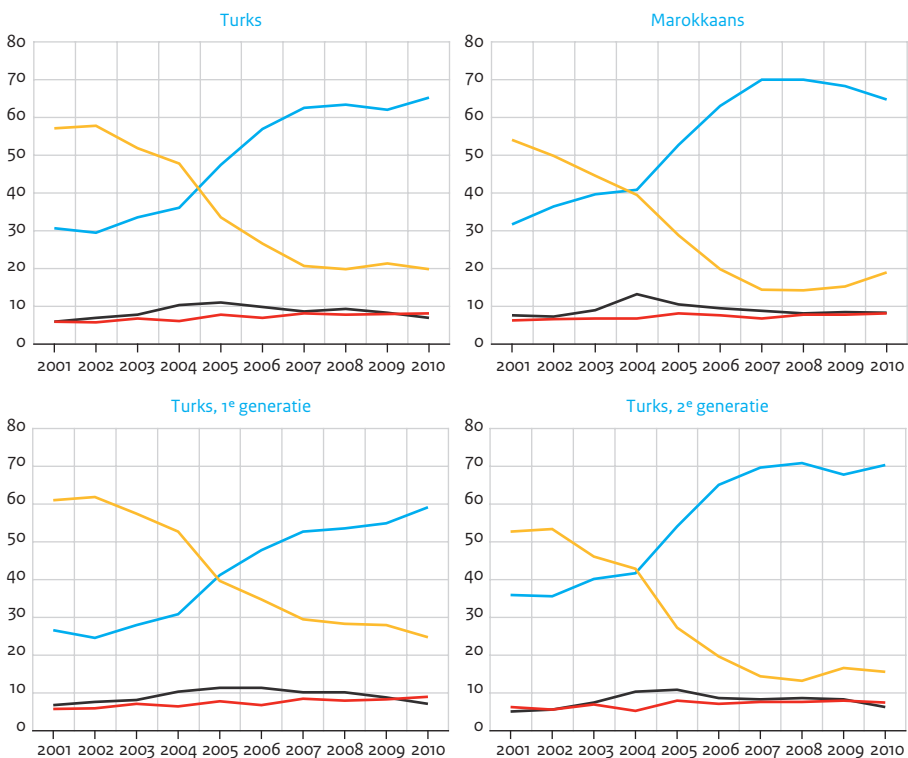
Kader 2.1 Meting migratiehuwelijken

Er is sprake van een migratiehuwelijk als de ene partner zich in het jaar van huwelijksluiting of erna in Nederland heeft gevestigd en de andere partner zich al voor die tijd in Nederland heeft gevestigd of allochtoon is van de tweede generatie. Doordat het CBS vanaf 2010 in het buitenland gesloten huwelijken beter waarneemt, is er een lichte stijging in huwelijksluitingen en huwende personen. Die lichte stijging, die vooral optreedt bij Marokkanen, is dan ook volledig verklaarbaar door de verbeterde meetmethode.

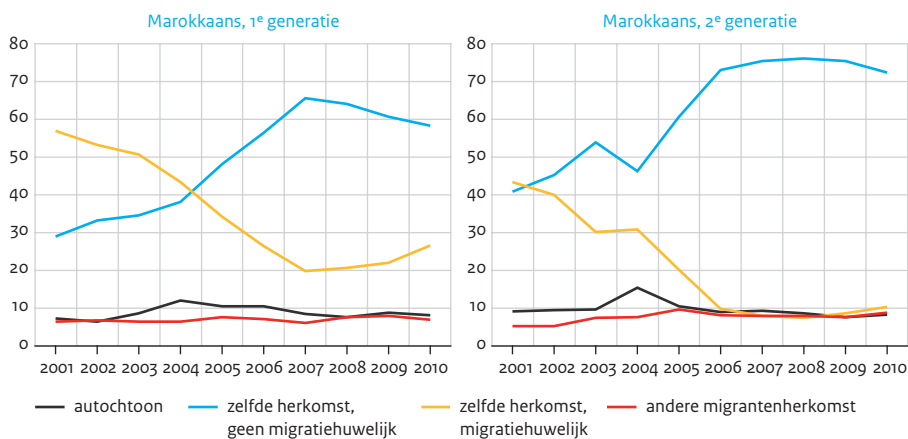
Onder migranten van de eerste generatie die in Nederland trouwen ligt het aandeel migratiehuwelijken hoger dan onder de tweede generatie (figuur 2.11). In 2010 betrof 27% van de huwelijken van de eerste generatie van Marokkaanse herkomst een migratiehuwelijk, tegen 10% van de huwelijken van de tweede generatie. Voor de tweede generatie van Turkse herkomst ligt het aandeel migratiehuwelijken met 16% iets hoger. Voor de eerste generatie ligt dit aandeel op 25% en is daarmee vrijwel gelijk aan dat van de Marokkaanse eerste generatie (Wobma en Van Huis 2011).

Figuur 2.11

Huwende Marokkaanse en Turkse Nederlanders, naar generatie en herkomst partner (in procenten)

Figuur 2.11 (vervolg)

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken)

2.5 Verklaring van de partnerkeuze: individuele en buurtkenmerken

Bij de verklaring van gemengde huwelijkssluiting wordt vaak de theoretische indeling van Kalmijn (1998) gebruikt. Hij onderscheidt preferenties, ontmoetingskansen en de rol van derde partijen als belangrijke aspecten in de partnerkeuze. Ook Blau (1994) heeft in zijn theorie aandacht voor het belang van contacten tussen de verschillende herkomstgroepen om te komen tot relaties. Ontmoetingskansen van partners van verschillende herkomst worden voor een deel bepaald door de etnische samenstelling van de omgeving. In onderzoek (bv. Kalmijn en Van Tubergen 2006) worden vaak algemene maten van ontmoetingskansen bekeken, zoals groepsgrootte en de genderbalans in de groep. Een klein aantal studies onderzoekt ook de invloed van de samenstelling van de buurt op gemengde relatievorming. Zo liet onderzoek van Lievens (1998) zien dat de buurt een interessante proxy kan zijn voor ontmoetingskansen.

We bestuderen daarom het belang van de woonomgeving voor de partnerkeuze van de tweede generatie van de vier niet-westerse groepen. We onderscheiden vier soorten partners: een eerstegeneratiepartner van de eigen herkomstgroep (huwelijksmigrant), een partner van de eigen herkomstgroep die reeds voor het huwelijk in Nederland was, een autochtone partner en een partner van de tweede generatie van een andere herkomstgroep. We gebruiken gegevens over huwelijken die tussen 2004 en 2008 gesloten zijn, omdat die te koppelen zijn aan data uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB).⁴ In deze periode trouwden 10.695 vrouwen en 9363 mannen van niet-westerse herkomst (zie kader 2.2 voor een toelichting).

Kader 2.2 De partnerkeuze verklaard

Een decompositieanalyse is hier niet zinvol omdat de kwestie van evenredigheid niet relevant is. We bestuderen het relatieve belang van kenmerken van de woonomgeving (een jaar voor huwelijk) op de herkomst van de partner in twee stappen.

Allereerst bezien we het effect van buurtkenmerken op de partnerkeuze. Dit gebeurt via een multinomiale regressieanalyse,⁵ met als referentiegroep mensen met een huwelijkspartner uit het land van herkomst. Naast buurtkenmerken nemen we zoveel mogelijk individuele kenmerken mee. In een tweede stap selecteren we die buurten waar tussen 2004 en 2008 ten minste 100 huwelijken zijn gesloten.⁶ Met een multilevel model bepalen we welk deel van de verschillen in partnerkeuze worden verklaard door het wonen in eenzelfde buurt.

In de eerste stap van de multivariate analyse, gebruiken we verschillende maten voor de etnische samenstelling van de buurt. Het huwelijksregister is op individueel niveau verrijkt met de kenmerken van de woonomgeving een jaar voor het huwelijk. Deze gegevens komen uit het ssv. De aanwezigheid van anderen van dezelfde herkomst vergroot enerzijds de kans op relaties binnen de eigen groep door de ontmoetingskansen in de buurt. Anderzijds is de kans op de invloed van derde partijen in deze buurten mogelijk groter omdat er een grote mate van etnische homogeniteit is (Lievens 1998; Kalmijn 1998). De aandelen van de eigen herkomstsgroep en de aandelen van de niet-westerse groep en autochtonen in de buurt worden daarom als afzonderlijke maten gebruikt. Daarnaast berekenen we de diversiteitsscore (Herfindahl-index, zie onder andere Lievens 1998 en Putnam 2007) van de buurt. We nemen daarin het aandeel bewoners van de vier grote niet-westerse groepen en autochtonen op. Deze index loopt van 0 (een zeer homogene buurt) tot 1 (een zeer heterogene buurt).

Wanneer sterk samenhangende indicatoren tegelijk worden opgenomen in één model leidt dit tot onbetrouwbare statistische schattingen. Gezien de samenhang tussen elk van deze indicatoren voor de buurt nemen we ze enkel afzonderlijk op in de analyse in drie verschillende modellen. In het eerste model wordt de invloed van de omvang van de eigen groep in de buurt geschat. De wijze waarop het aandeel westerse en niet-westerse migranten in de buurt samenhangt met partnerkeuze staat gepresenteerd in de tweede model. In het derde model kijken we naar de relatie tussen de diversiteitsscore en partnerkeuze.

Daarnaast nemen we als buurtkenmerken mee de mate van stedelijkheid (van zeer tot weinig stedelijk) en een variabele die aangeeft of een persoon woont in een van de vier grote steden (G4) versus alle andere woonomgevingen. Ten slotte nemen we als individuele kenmerken mee de etnische herkomstsgroep, één of twee in het buitenland geboren ouders, huwelijksleeftijd, nationaliteit en opleidingsniveau.⁷

Alle analyses zijn in eerste instantie apart gedaan voor mannen en vrouwen. Hieruit bleek dat de patronen gelijk waren en dat de effecten voor vrouwen soms wat sterker waren. De resultaten van de analyses van de vrouwen zijn samengevat in de tabellen B2.5-B2.7 (te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). We bespreken de resultaten van de analyse op hoofdlijnen. Hierbij ligt de nadruk op de individuele kenmerken en de buurtkenmerken die verwijzen naar de etnische samenstelling.

De invloed van individuele kenmerken en etnische samenstelling van de buurt

Leden van de tweede generatie die een partner buiten de eigen groep kiezen trouwen later, hebben vaker één in het buitenland geboren ouder en bezitten vaker uitsluitend de Nederlandse nationaliteit dan personen die binnen de groep huwen. Mensen die

trouwen met iemand uit het land van herkomst zijn jonger dan mensen die trouwen met een herkomstgroepsgeenoot uit Nederland (tabel B2.5).

Naast individuele kenmerken hebben ook kenmerken van de buurt invloed op de partnerkeuze. De diversiteit in de buurt is vooral van belang voor het huwen met een autochtone partner (tabel B2.6). Een grotere mate van etnische diversiteit hangt samen met een lagere kans op een huwelijk met een autochtoon. Deze bevinding is in lijn met eerder onderzoek in België (Lievens 1998). Een groter aandeel autochtonen in de buurt hangt positief samen met het vaker aangaan van een gemengde relatie.

Etnische diversiteit heeft geen effect op de keuze voor een partner van de eigen groep of van een andere migrantengroep. Wel heeft een groter aandeel van de eigen groep in de buurt een positief effect op de keuze voor een partner van een andere migrantenherkomst (tabel B2.7). Buurtkenmerken zijn het minst van invloed op het al dan niet huwen met een herkomstgeenoot uit Nederland (tabel B2.5). Wel is in buurten met veel niet-westerse migranten de kans kleiner dat er gehuwd wordt met een herkomstgeenoot die al in Nederland woonde.

Het relatieve belang van de buurt

Ook hebben we gekeken naar het relatieve belang van buurtkenmerken. Eerst zijn mensen die met een autochtoon zijn gehuwd vergeleken met mensen die binnen de groep zijn gehuwd. Voor de Turkse en Marokkaanse Nederlanders wordt 18% van de kans op het huwen met een autochtoon verklaard door buurtkenmerken. Bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is dit zelfs 33%. De buurtkenmerken zijn echter vooral van belang voor de kans op een huwelijk met een autochtoon; ze zijn niet relevant voor het verklaren van de keuze van een partner binnen de eigen groep die reeds in Nederland was of een huwelijksmigrant.

2.6 Conclusie

Van de 16,7 miljoen inwoners die Nederland op 1 januari 2011 telde, behoort 9% tot de westerse en 11% tot de niet-westerse migrantengroepen. Twee derde van de niet-westerse migranten en hun nakomelingen behoort tot een van de vier grote herkomstgroepen. Het gaat in totaal om 1,2 miljoen personen. Turkse Nederlanders vormen met 389.000 de grootste groep, gevolgd door Marokkaanse Nederlanders (356.000) en Surinaamse Nederlanders (345.000). De omvang van de groep Antilliaanse Nederlanders is met 141.000 beduidend kleiner.

De groei van het aantal niet-westerse immigranten in Nederland komt voor het grootste deel door natuurlijke aanwas; het migratiesaldo is de laatste jaren bescheiden. In de westerse herkomstgroep is dit juist omgekeerd en bepaalt immigratie de groei. Hoewel de in 2006 ingezette groei van de immigratie de afgelopen twee jaar wat is afgenomen door de economische crisis, blijft het aantal immigranten een stijgende lijn vertonen. Deze stijging wordt vrijwel geheel veroorzaakt door immigratie uit de EU-landen, vooral Polen. Net als in de afgelopen jaren komen er meer westerse dan niet-westerse immigranten. Zo waren er in 2010 15.000 Poolse immigranten tegen 13.000 immigranten uit de vier grote niet-westerse groepen.

De belangrijkste migratiemotieven van niet-westerse immigranten waren in 2009 gezinshereniging (27%), asiel (21%), studie (17%), gezinsvorming (15%) en arbeid (12%). Bij de immigranten uit de drie grootste herkomstlanden, Marokko, Turkije en Suriname, ligt het zwaartepunt nog steeds op gezinsmotieven. In 2010 daalde het aantal asielzoekers, na twee jaar stijging. In totaal kwamen 13.300 asielzoekers naar Nederland met als veruit belangrijkste herkomstlanden Somalië, Irak en Afghanistan.

De tweede generatie neemt steeds verder toe in omvang. Onder de Marokkaanse Nederlanders is de tweede generatie inmiddels groter dan de eerste generatie. Voor Turkse Nederlanders zijn de aandelen van eerste en tweede generatie nu ongeveer gelijk. Ongeveer één op de vijf personen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse afkomst is hier korter dan tien jaar. Migranten van Antilliaanse herkomst zijn relatief gezien het kortst in Nederland: 40% kwam in de afgelopen tien jaar, van wie ruim de helft in de laatste vijf jaar. Van de tweede generatie van Turkse en Marokkaanse herkomst heeft iets meer dan 85% een dubbele nationaliteit.

De tweede generatie van de vier niet-westerse groepen begint duidelijk later met kinderen krijgen. Onder alle herkomstgroepen zien we dat de leeftijd waarop de tweede generatie moeder wordt sterk vergelijkbaar is met die van autochtone Nederlandse vrouwen. Marokkaanse en Turkse Nederlanders kiezen vooral een partner uit de eigen groep. Dit geldt ook voor de tweede generatie. Huwelijksmigratie is de afgelopen jaren fors afgenomen, maar de grootste daling lijkt achter de rug te zijn. Het vaakst trouwt men met een partner die al in Nederland woonde. De tweede generatie Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders trouwt merendeels met een autochtone Nederlander of iemand van een andere herkomst. De patronen van partnerkeuze zijn globaal hetzelfde voor mannen en vrouwen. Wel hebben Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen vaker een partner uit het land van herkomst dan mannen uit deze groepen. Verklaringen voor relatievorming liggen niet alleen bij persoonlijke kenmerken, maar ook bij buurtkenmerken. De buurt waarin men woont, is dus van belang voor de sociale integratie van niet-westerse migranten.

Noten

- 1 Er is een trendbreuk in buitenlandse migratiecijfers voor 2010 (CBS, 5 juli 2011): door een verbetering in het productieproces bij het CBS vindt er een kleine verschuiving plaats in de cijfers van de buitenlandse migratie. Met ingang van 2010 zijn de volgende wijzigingen doorgevoerd: eerder gemiste berichten worden nu wel meegeteld; administratieve opnemingen die voorafgegaan worden door emigratie worden nu beschouwd als immigratie; administratieve afvoeringen die gevolgd worden door immigratie worden nu beschouwd als emigratie.
- 2 Omdat de informatie over migratiemotieven alleen bekend is voor migranten met een niet-Nederlandse nationaliteit, ontbreekt deze voor migranten uit de Antillen.
- 3 De herkomst van de referentiepersoon bepaalt de indeling van het huishouden naar herkomstgroep. In de hier gebruikte indeling is bij een paar de vrouw de referentiepersoon. Woont een autochtone vrouw met een allochtone man samen, dan is bij deze definitie sprake van een huishouden met een autochtone referentiepersoon. In de tekst wordt voor de leesbaarheid gesproken over bijvoorbeeld 'Marokkaanse huishoudens'.

- 4 We nemen alleen eerste huwelijken op in de analyse omdat tweede en derde huwelijken vaker gemengd zijn, wat onze resultaten kan vertekenen. Daardoor valt ongeveer 8% van de huwelijken buiten de analyse.
- 5 Daarmee valt het effect van voorspellers op een nominale uitkomstmaat te analyseren. De uitkomstmaat bestaat dus uit (meer dan twee) categorieën, die niet een logische ordening hebben.
- 6 De analyse beperkt zich dan tot 7509 vrouwen in 962 buurten in 21 gemeenten.
- 7 Aangezien de gegevens voor opleidingsniveau een groot aantal (een derde) *missings* hebben, zijn alle analyses gedaan met en zonder deze variabele. De resultaten bleven echter gelijk. Vandaar dat we de data voor de analyses zonder opleiding hebben genomen.

Literatuur

- Alba, R.D. en V. Nee (2003). *Remaking the American mainstream: assimilation and contemporary immigration*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Blau, P. (1994). *Structural contexts of opportunities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Choenni, C. en C. Harmsen (2007). Geboorteplaats en etnische samenstelling van Surinamers. In: *Bevolkingstrends*, jg. 55, nr. 1, p. 74-78.
- Duin, C. van, en J. Garssen (2011). Bevolkingsprognose 2010-2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur. In: *Bevolkingstrends*, jg. 59, nr. 1, p. 16-23.
- Eurostat (2011). *Data in focus 5/2011*. Geraadpleegd op 28 november 2011 via http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-11-005/EN/KSQA-11-005-EN.PDF.
- Garssen, J. en H. Nicolaas (2008). Fertility of Turkish and Moroccan women in the Netherlands: Adjustment to native level within one generation. In: *Demographic research*, jg. 19, nr. 33, p. 1249-1280.
- Garssen, J. en E. Wobma (2011). Bijdrage migratie aan bevolkingsgroei relatief gering. CBS Webmagazine, 6 juli 2011.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life: the role of race, religion and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Graaf, A. de (2011). Meer vrouwen kiezen voor moederschap. CBS Webmagazine, 6 juli 2011.
- Heijden, P.G.M. van der, M. Cruyff en G. van Gils (2011). Aantallen geregistreerde en niet geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Huis, M. van, en L. Steenhof (2004). Echtscheidingskansen van allochtonen in Nederland. In: *Bevolking en Gezin*, jg. 33, nr. 2, p. 127-154.
- Huscek, D., H.A.G. de Valk en A.C. Liefbroer (2010). *Partner choice among the second generation: The influence of peers, parents and context* (paper gepresenteerd op de 2010 Annual Conference of the Population Association of America, 15 april 2010). Dallas: PAA.
- Huscek, D., H.A.G. de Valk en A.C. Liefbroer (2011). Does social embeddedness influence union formation differences among the Turkish and Moroccan second generation in the Netherlands? In: *Journal of Comparative family studies*, jg. 42, nr. 6, p. 787-808.
- Kalmijn, M. (1998). Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 24, nr. 1, p. 395-421.
- Kalmijn, M. en F. van Tubergen (2006). Ethnic intermarriage in the Netherlands: Confirmations and refutations of accepted insights. In: *European Journal of Population*, jg. 22, nr. 3-4, p. 371-397.

- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000). *Levenslopen in verandering: een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu/Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Lievens, J. (1998). Interethnic marriage: Bringing in the context through multilevel modeling. In: *European Journal of Population*, jg. 14, nr. 2, p. 117-155.
- Lucassen, L. en C. Laarman (2009). Immigration, intermarriage and the changing face of Europe in the post war period. In: *The history of the family*, jg. 14, nr. 1, p. 52-68.
- Milewski, N. (2010). *Fertility of Immigrants. A Two-Generational Approach in Germany* (doctoral thesis). Demographic Research Monographs. Hamburg: Springer.
- Nicolaas, H. (2010). Steeds meer niet-westerse arbeidsmigranten en studenten naar Nederland. In: *Bevolkingstrends*, jg. 58, nr. 3, p. 13-20.
- Nicolaas, H. (2011). Ruim helpt Poolse immigranten vertrekt weer. In: *Bevolkingstrends*, jg. 59, nr. 1, p. 32-36.
- Nicolaas, H., A. Sprangers, A. Zorlu en J. Hartog (2004). Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen? In: *Bevolkingstrends*, jg. 52, nr 2, p. 36-41.
- Nicolaas, H., E. Wobma en J. Ooijevaar (2010). Demografie. In: R. van der Vliet, J. Ooijevaar en A. Boerdam (red.), *Jaarrapport integratie 2010* (p. 33-59). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Putnam, R.D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte prize lecture. In: *Scandinavian Political Studies*, jg. 30, nr. 2, p. 137-174.
- Shaw, A. (2003). Immigrant families in the UK. In: J. Scott, J. Treas en M. Richards (red.), *The Blackwell companion to the sociology of families* (p. 270-286). Oxford: Blackwell publishing.
- Sprangers, A. en J. de Winter (2011). Minder asielzoekers in 2010. In: *Bevolkingstrends*, jg. 59, nr. 2, p. 79-81.
- Stoeldraijer, L. en J. Garssen (2011). Prognose van de bevolking naar herkomst, 2010-2060. In: *Bevolkingstrends*, jg. 59, nr. 1, p. 24-31.
- Valk, H.A.G. de, A.C. Liefbroer, I. Esveldt en K. Henkens (2004). Family formation and cultural integration among migrants in the Netherlands. In: *Genus*, jg. 55, nr. 3-4, p. 9-36.
- Winter, J. de, en A. Sprangers (2011). Niet meer asielzoekers uit Arabische landen naar Nederland. In: CBS *Webmagazine*, 29 augustus 2011.
- Wobma, E. en M. van Huis (2011). Vier op de vijf Turken en Marokkanen trouwen in eigen kring. In: CBS *Webmagazine*, 21 november 2011.
- Wobma, E. en W. Portegijs (2011). Bevolking. In: A. Merens, M. van den Brakel, M. Hartgers en B. Hermans (red.), *Emancipatiemonitor 2010* (p. 23-37). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Wobma, E. en R. van der Vliet (2011). Aantal Midden- en Oost-Europeanen in vijf jaar tijd verdubbeld. In: CBS *Webmagazine*, 25 juli 2011.

3 Inburgering in Nederland

Jeanine Klaver (Regioplan), Arend Odé (Regioplan), Jaco Dagevos (SCP),
Linda Bakker (SCP/EUR)

3.1 De wetgeving: de Wib, de Win en de Wi

Dit hoofdstuk belicht de resultaten van het huidige inburgeringsbeleid. Het betreft zowel de inburgering in Nederland als de inburgering in het buitenland. De inburgering in Nederland is gebaseerd op de Wet inburgering (Wi) die in 2007 de Wet inburgering Nederland (Win) opvolgde. Inburgering in het buitenland bestaat sinds 2006 en is vastgelegd in de Wet inburgering buitenland (Wib). Overigens is de regering voornemens om het inburgeringsbeleid per 1 januari 2013 opnieuw te veranderen. De contouren van deze wijzigingen zijn reeds geschetst in de visienota *Integratie, binding en burgerschap*.¹ Volgens het nieuwe stelsel zijn inburgeraars volledig verantwoordelijk voor hun eigen inburgering. De overheid zal dan geen rol meer spelen in het aanbieden van inburgeringstrajecten.

Het hoofdstuk start met de inburgering in het buitenland. We stellen vast hoeveel migranten hier inmiddels aan hebben meegedaan, welk aandeel is geslaagd en of de Wib van invloed is geweest op de omvang van de migratie. Het belangrijkste deel van dit hoofdstuk is gewijd aan de inburgering in Nederland. Ook hier presenteren we informatie over het aantal deelnemers en het aantal dat de inburgering met goed gevolg heeft doorlopen. Daarnaast is een analyse uitgevoerd die inzicht geeft in de invloed van de inburgering op de kennis van de Nederlandse taal. Het hoofdstuk besluit met een reflectie op de aangekondigde beleidswijzigingen per 1 januari 2013.

3.2 Wet inburgering buitenland

Sinds enige jaren geldt naast de verplichte inburgering in Nederland ook dat migranten uit visumplichtige (lees: niet-westerse) landen die zich in Nederland willen vestigen, voor hun komst een basisexamen inburgering moeten afleggen. De Wib bepaalt dat deze migranten moeten slagen voor een examen in de kennis van de Nederlandse taal en maatschappij om in aanmerking te komen voor een verblijfsdocument.² Het examen wordt afgelegd bij een Nederlandse ambassade of consulaat-generaal en bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt de kennis van de Nederlandse samenleving per spraak-computer getoetst aan de hand van een boekje met afbeeldingen.³ De vragen gaan met name over de Nederlandse geschiedenis, de staatsinrichting en enkele maatschappelijke thema's. In het tweede deel wordt de kennis van de Nederlandse taal getoetst door onder meer Nederlandse zinnen na te zeggen en korte vragen te beantwoorden. Het gehele examen wordt mondeling en in het Nederlands afgelegd. Dit betekent dat de kandidaten beslist enige notie van de Nederlandse taal moeten hebben, willen zij iets van het examen begrijpen. Niettemin worden vreemdelingen in het buitenland getest

op een zeer basaal kennisniveau van de Nederlandse taal. Het niveau van het examen ligt dan ook onder dat van de inburgeringstoets van de Wi. In de toelichting op deze wet geeft de overheid expliciet aan dat het vereiste niveau van taalvaardigheid niet zodanig hoog mag liggen dat op voorhand groepen mensen niet in staat zijn het examen te halen. Desondanks is de toets recentelijk gewijzigd. Om de Wib en de Wi beter op elkaar te laten aansluiten zijn per 1 april 2011 de eisen voor de inburgering in het buitenland enigszins verhoogd.⁴ Zo is het niveau van de toets Gesproken Nederlands verhoogd van niveau A1min naar niveau A1. Tevens is een toets Geletterdheid en Begrijpend Lezen (GBL) toegevoegd. In combinatie met een uitbreiding van het zelfstudiemateriaal wordt verwacht dat gezinsmigranten hierdoor beter integreren in Nederland. Wel is er een mogelijkheid tot ontheffing als een vreemdeling blijvend niet in staat is de GBL-toets met goed gevolg af te leggen. De vreemdeling moet dan wel kunnen aantonen zich te hebben ingespannen om het examen te halen, bijvoorbeeld door een of meerdere keren het basisexamen te hebben gedaan.

3.2.1 Resultaten van de Wet inburgering buitenland

De meest recente cijfers over de Wib betreffen 2010. Eventuele effecten van het verhogen van het taalniveau van de toets zijn nog niet aan te tonen. Op grond van de *Monitor Inburgeringsexamen Buitenland 2010* (Significant 2011) kunnen we wel een beeld schetsen van de afgelegde examens en slagingspercentages over de periode 2007-2010. Ook geven we cijfers over het aantal aanvragen voor een Machtiging Voorlopig Verblijf (mvv) om te zien of de invoering van de wet van invloed is geweest op de immigratie van gezinsmigranten.

Afgelegde examens en slagingspercentages

Sinds de invoering van de wet neemt het aantal examens van kandidaten die voor het eerst opkomen iets toe. In 2007 en 2008 schommelt het aantal zogenoemde eerste examens gemiddeld tussen de 500 en 600 per maand. In het eerste halfjaar van 2010 is dit gestegen naar 750 per maand. In 2007 zijn in totaal 7300 eerste examens afgelegd, in 2008 6900, in 2009 8100 en in 2010 8800 (Significant 2011).

De slagingspercentages liggen hoog: in de afgelopen jaren steeds rond 90%. Wel zijn er verschillen tussen deelpopulaties. Vrouwen, personen ouder dan 45 jaar en lager-opgeleiden hebben gemiddeld lagere slagingspercentages. De leeftijdsgroep 56-65 jaar kent met 69% het laagste slagingspercentage. Ook zijn er verschillen naar nationaliteit. Veruit de meeste examenkandidaten zijn afkomstig uit Marokko en Turkije. Het slagingspercentage ligt voor de Marokkanen net iets boven het gemiddelde (94%) en voor de Turken daar net iets onder (89%).

Effecten op het aantal aanvragen voor een Machtiging Voorlopig Verblijf (mvv)

In voorgaande edities van het *Jaarrapport integratie* werd geconstateerd dat de immigratie uit visumplichtige landen sinds de invoering van de Wib in maart 2006 aanzienlijk is afgenomen. De eerste maanden laten een duidelijke trendbreuk zien in het aantal mvv-aanvragen. Vanaf 2007 stijgt het aantal maandelijkse mvv-aanvragen. De stijging

die het *Jaarrapport integratie* van 2009 signaleerde heeft zich ook daarna voortgezet. 2007 kende minder dan 1000 m v v-aanvragen per maand, in 2010 was dit aantal gestegen naar 1500 per maand. Overigens is daarmee nog niet het niveau van voor de invoering van de Wib bereikt. Wel lijkt het aanvankelijke negatieve effect op het aantal m v v-aanvragen wat uit te doven en lijken potentiële immigranten te wennen aan het feit dat zij een basistoets inburgering moeten afleggen. Het is denkbaar dat het verhogen van de taaleis voor het basisexamen per april 2011 opnieuw een negatief effect zal hebben op het aantal m v v-aanvragen, maar dat is nu nog niet vast te stellen.

3.3 Inburgering in Nederland

3.3.1 Veranderende regelgeving

Nederland kent sinds 1998 verplichte inburgering voor migranten die zich voor een niet-tijdelijk verblijf in Nederland komen vestigen. Een belangrijke reden voor het invoeren van dit beleid was het streven om de achterstanden in integratie van niet-westerse migranten te verminderen door van overheidswege inburgeringscursussen aan te bieden. Het idee was dat iedereen die na de invoering van deze Wet inburgering nieuwkomers (Win) naar Nederland zou komen verplicht een taal cursus moest volgen, terwijl migranten die vóór 1998 in Nederland woonachtig waren op vrijwillige basis konden inburgeren.

De Win was tot 2007 van kracht. Toen is het inburgeringsbeleid drastisch veranderd, vooral met als doel om meer migranten verplicht te laten inburgeren. Al in 2004 concludeerde de commissie-Blok dat het inburgeringsbeleid niet had gebracht wat was gehoopt. Kritiekpunten waren met name de beperkte groep die onder de verplichte inburgering viel, de gemiddeld lage niveaus die met de inburgeringsprogramma's werden behaald en het uitblijven van sancties bij weigering. Niettemin hebben ruim 250.000 inburgeraars tussen 1998 en 2006 verplicht of vrijwillig een inburgeringscursus gevolgd (Klaver en Odé 2007).

Wet inburgering

Sinds 1 januari 2007 is de Wet inburgering (Wi)⁵ van kracht. Alle vreemdelingen tussen 18 en 65 jaar die duurzaam in Nederland willen verblijven zijn verplicht tot inburgering. Deze plicht geldt zowel voor vreemdelingen die zich vanaf 2007 in Nederland vestigden als voor vreemdelingen die daarvoor al in Nederland woonden maar de Nederlandse taal niet of slechts gebrekkig beheersen.⁶ Alleen voor vreemdelingen uit lidstaten van de Europese Unie (EU) of de Europese Economische Ruimte (EER) geldt een uitzondering. Daarnaast heeft de rechter recentelijk beslist dat ook Turken in Nederland niet inburgeringsplichtig zijn.⁷

Nieuw aan de Wi was de eigen verantwoordelijkheid van inburgeraars. Zij werden geacht zelf te bepalen hoe zij zich op een examen voorbereiden en ook zelf de kosten te dragen. Wie dat niet kon betalen, kon een lening krijgen als tegemoetkoming in de cursuskosten.⁸ Ook de rol van de gemeenten veranderde. Waren zij ten tijde van de Win een belangrijk contactpunt tussen inburgeraar en instanties als het ROC en het

arbeidsbureau, in de Wi was de bemoeienis van de gemeenten beperkt. Het was de bedoeling dat zich een markt van taalaanbieders zou ontwikkelen waardoor de inburgeraar zou kunnen kiezen uit geschikt aanbod. Uitzonderingen waren vluchtelingen en geestelijk bedienaren; zij kregen van de gemeente wel altijd een inburgeringscursus aangeboden. Inburgeraars dienden binnen drieënhalf jaar aan de inburgeringsplicht te hebben voldaan.⁹

Met de introductie van een verplicht inburgeringsexamen heeft de overheid de mogelijkheid om inburgeraars die niet voor het examen slagen een sanctie op te leggen. Onder de Win waren eveneens sancties mogelijk, maar deze hadden betrekking op deelname aan trajecten. De sancties in het kader van de Wi liggen zowel in de financiële als in de verblijfsrechtelijke sfeer. Wie niet binnen de gestelde termijnen voor het examen slaagt, krijgt een bestuurlijke boete die kan oplopen tot maximaal 1000 euro. De verblijfsrechtelijke gevolgen hebben betrekking op de kans op een verblijfvergunning (voor onbepaalde tijd of voor voortgezet verblijf) of op naturalisatie tot Nederlands staatsburger. In deze gevallen moet men de inburgeringstoets met succes af leggen. Inburgeren is dus sinds 2007 geen vrijblijvende aangelegenheid meer.

Al vrij snel na de invoering van de Wi bleek dat de uitvoering stagneerde (Klaver en Odé 2009; Dagevos en Odé 2010). Belangrijkste probleem was dat de klassen in veel gevallen leeg bleven. Gemeenten konden niet veel doen; inburgeraars moesten op eigen kracht de weg naar de inburgering vinden, maar hadden daarvoor wel een aantal jaren de tijd. Het risico was groot dat personen die (nog) niet wilden inburgeren, de weg niet wisten of vanwege de termijn van drieënhalf jaar weinig haast hadden, niet in aanraking kwamen met de inburgering. Ook was voor veel gemeenten de wet erg ingewikkeld. 2007 wordt wel gezien als een verloren jaar. Om de knelpunten aan te pakken, werd najaar 2007 het zogenoemde Deltaplan inburgering gelanceerd. Speerpunten waren een betere uitvoering en kwaliteit en eenvoudiger regelgeving. Inmiddels hebben diverse beleids- en wetwijzigingen verbetering gebracht. We bespreken een aantal van deze wijzigingen.

De rol van de gemeenten is verhelderd. Sinds 1 november 2007 kunnen gemeenten aan alle inburgeringsplichtigen een aanbod doen. Hierdoor hoopte men het aanvankelijk achterblijvende aanbod van inburgeringskandidaten te vergroten. De maatregel betekende dat veel inburgeringsplichtigen niet langer zelf op zoek hoefden te gaan naar een cursusaanbieder. De rol van de gemeente als aanbieder van cursussen is opnieuw belangrijk geworden.

Ook kunnen gemeenten sinds 1 januari 2009 een inburgeringsaanbod verplichtend opleggen.¹⁰ Dit houdt in dat een inburgeringsaanbod kan worden vastgesteld, zonder dat de kandidaat daarmee hoeft in te stemmen. Deze bevoegdheid treedt overigens pas in werking als de gemeentelijke verordening op dit punt is aangepast.

Daarnaast zijn er maatregelen genomen voor het rendement van inburgering. Meer maatwerk is belangrijk, vooral door gecombineerde of duale trajecten aan te bieden. Dit betekent dat het leren van de taal direct gekoppeld wordt aan het participeren in de samenleving, bijvoorbeeld door werk, ondernemerschap of opvoedingsondersteuning. De overheid streeft ernaar dat in 2011 80% van de inburgeringsprogramma's een duaal

karakter heeft. Om de gemeenten te stimuleren duale trajecten aan te bieden, heeft de rijksoverheid een participatiebonus ingesteld. Ook kunnen gemeenten inburgeraars met meer ambitie en capaciteiten een aanbod doen waarmee zij het inburgeringsexamen op een hoger niveau kunnen afleggen. Het gaat om een toets op het niveau van het staats-examen NT 2 I of II.

De inburgeringswetgeving is dus gedurende de afgelopen jaren voordurend in verandering geweest, meestal om de uitvoering te verbeteren en de effecten te vergroten. In het onderstaande zullen we bezien wat de opbrengsten zijn.

3.3.2 Resultaten van de Wet inburgering

We behandelen eerst het aantal inburgeringsvoorzieningen, dat wil zeggen inburgeringstrajecten die gemeenten aanbieden. We maken een onderscheid tussen trajecten voor verplichte en vrijwillige inburgeraars. De eerste groep betreft vreemdelingen die vanwege de Wi verplicht zijn het inburgeringsexamen te behalen. Vrijwillige inburgeraars, ook wel inburgeringsbehoeftegen genoemd, zijn personen die niet onder de inburgeringsplicht vallen – zoals genaturaliseerde migranten of EU-onderdanen – maar die wel behoefte hebben aan ondersteuning bij het leren van de Nederlandse taal.

Vervolgens gaan we in op het aantal handhavingen. Handhaven in het kader van inburgering richt zich op de personen van wie de gemeenten hebben vastgesteld dat zij inburgeringsplichtig zijn, inclusief de periode waarbinnen zij aan deze verplichting moeten voldoen. Ook komt het aantal examenkandidaten en geslaagden aan bod. We maken niet alleen onderscheid tussen verplichte en vrijwillige inburgeraars, maar ook tussen zogenoemde oud- en nieuwkomers. Nieuwkomers zijn vreemdelingen die zich na de inwerkingtreding van de Wi in 2007 in Nederland hebben gevestigd dan wel – in het geval van asielgerechtigden – een verblijfsvergunning hebben gekregen. Oudkomers zijn vreemdelingen die zich vóór 2007 in Nederland hebben gevestigd en over onvoldoende aantoonbare kennis van de Nederlandse taal beschikken.

We baseren ons hoofdzakelijk op cijfers uit het evaluatierapport *Inburgering in Nederland* (Significant 2010). Deze gegevens beslaan de periode 2007 tot en met 2009. Daarnaast beschikken we voor 2010 over gegevens uit twee brieven van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) aan de Tweede Kamer.¹¹ De ene bron heeft betrekking op alleen de eerste helft van 2010, de andere bron beslaat weliswaar heel 2010 maar presenteert alleen enkele kengetallen. Hierdoor kunnen sommige uitsplitsingen die voor eerdere jaren wel mogelijk zijn voor 2010 niet gemaakt worden.

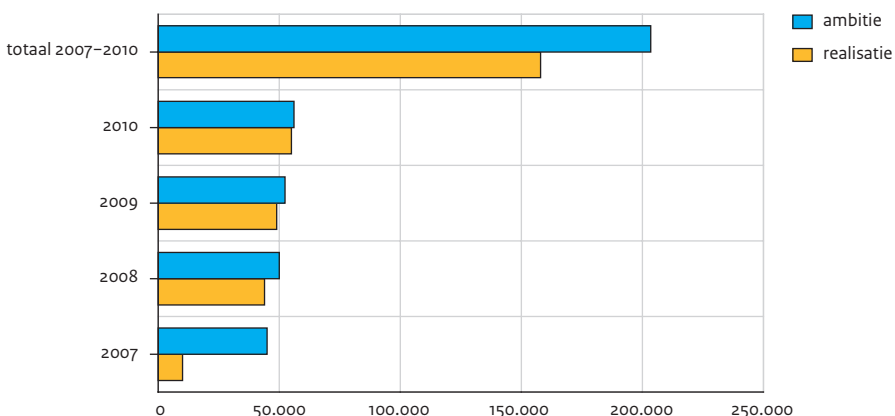
Inburgeringsvoorzieningen

In de periode 2007-2010 hebben gemeenten in totaal circa 158.000 inburgeringstrajecten aangeboden. Met name in het eerste jaar van de nieuwe regelgeving bleef het aantal inburgeringstrajecten aanzienlijk achter bij de prognoses die gebaseerd waren op afspraken tussen gemeenten en het rijk. Zoals in paragraaf 3.3.1 is toegelicht moest het Deltaplan inburgering de instroom in de trajecten vergroten en het rendement van inburgering verbeteren. De instroom is inderdaad toegenomen. Vanaf 2008 ligt het aantal aangeboden inburgeringsvoorzieningen aanzienlijk dichterbij de geformuleerde

ambities (zie figuur 3.1). Tussen 2007 en 2010 is ruim driekwart van de prognoses gerealiseerd.

Figuur 3.1

Inburgeringsvoorzieningen en prognoses, 2007-2010 (in absolute aantallen)

Bron: Significant 2010; TK 2009/2010, 31 143, nr. 84 (Regioplanbewerking); brief ministerie BZK, 17 maart 2011, 2011041050

Het grootste deel van de aangeboden trajecten, bijna vier vijfde, is bedoeld voor verplichte inburgeraars. Zeker in de eerste jaren na de invoering van het nieuwe stelsel kregen relatief weinig vrijwillige inburgeraars een traject aangeboden van de gemeente. Cijfers over de eerste helft van 2010 laten overigens zien dat de instroom van vrijwillige inburgeraars inmiddels flink is toegenomen. In de eerste zes maanden van dat jaar is 27% van de inburgeringsvoorzieningen aan deze groep aangeboden. Voor de periode 2007-2009 was dit aandeel minder dan een vijfde (tabel 3.1). De extra inspanningen van gemeenten om ook deze inburgeraars te bereiken, beginnen dus hun vruchten af te werpen.

Tabel 3.1

Verstreckte inburgeringsvoorzieningen naar type inburgeraar, 2007 t/m 1^e halfjaar 2010 (in procenten)

	2007-2009	2010 (1 ^e half jaar)
verplichte inburgeraars	81	73
vrijwillige inburgeraars	19	27
totaal	103.000	24.000

Bron: Significant 2010; TK 2009/2010, 31 143, nr. 84 (Regioplanbewerking)

In de periode 2007-2009 zijn in totaal 83.000 inburgeringstrajecten aangeboden aan verplichte inburgeraars. Circa 12% betrof inburgeringstrajecten voor asielzoekers die op grond van de pardonregeling een verblijfsvergunning hebben gekregen.¹² Dit speelde met name in 2008 en 2009.

Inburgeringscursussen vertonen een grote variatie aan inhoud en duur. Afhankelijk van het aanvangsniveau en de leermogelijkheden van de inburgeraar duren cursussen enkele maanden (examentraining) tot wel anderhalf jaar. Ook bereiden cursussen voor op vier verschillende examenprofielen: Werk, OGO (opvoeding, gezondheid en onderwijs), Ondernemerschap en Maatschappelijke participatie. (Recente) gegevens over de duur en het profiel van de trajecten ontbreken. Wel beschikken we over gegevens over het aandeel duale trajecten, die inburgering combineren met een maatschappelijke component zoals (vrijwilligers)werk, re-integratie, (beroeps)opleiding of opvoedingsondersteuning. Dat aandeel was in 2010 68%.

Handhavingen

Gemeenten moeten formeel de inburgeringsplicht vaststellen voor inburgeringsplichtige nieuw- en oudkomers, evenals de termijn waarbinnen aan deze plicht voldaan moet zijn. Voor nieuwkomers gebeurt dit in principe binnen enkele weken na inschrijving in de gemeente. Voor het oproepen van oudkomers hebben gemeenten onder andere gebruikgemaakt van het Bestand Potentieel Inburgeringsplichtigen (BPI).¹³ Na het vaststellen van de inburgeringsplicht in een beschikking – dit wordt de handhaving genoemd – heeft de betreffende persoon in principe drieënhalf jaar om aan deze plicht te voldoen.¹⁴ De handhaving richt zich op zowel mensen die een traject aangeboden hebben gekregen van de gemeente als mensen die op eigen kracht inburgeren.¹⁵ Gemeenten kunnen inburgeraars die niet binnen de vastgestelde termijn voor het examen slagen een sanctie opleggen (zie ook § 3.3.1). Voor de periode waarover we in dit hoofdstuk rapporteren, was voor de meeste inburgeraars de vastgestelde termijn nog niet verstreken. Cijfers over 2007-2009 laten zien dat ruim een derde zich op eigen kracht moest voorbereiden op het inburgeringsexamen. Dat wil zeggen dat zij dus geen inburgeringstraject van de gemeente hebben gekregen maar alleen worden gehandhaafd. Het feit dat gemeenten sinds begin 2009 een inburgeringsaanbod verplichtend kunnen opleggen heeft niet geleid tot een sterke afname van het aandeel inburgeraars dat zich zelfstandig voorbereidt op het examen ten opzichte van de eerste twee jaren van de Wi.¹⁶

Examenresultaten

Het inburgeringsexamen bestaat uit verschillende onderdelen. Een inburgeraar moet voor alle examenonderdelen slagen (dan wel vrijgesteld of ontheven worden) om te voldoen aan de inburgeringsplicht. Het centrale deel van het inburgeringsexamen bestaat uit de Toets Gesproken Nederlands (TGN), Kennis van de Nederlandse Samenleving (KNS) en het Elektronisch Praktijkexamen (EPE). In het decentrale praktijkexamen (PE) wordt de taalvaardigheid getoetst aan de hand van concrete situaties.

Van 1 januari 2007 tot en met 2009 hebben circa 33.000 personen aan het inburgeringsexamen deelgenomen. Eind 2009 had circa een kwart van de personen die vanaf 1 januari

2007 met inburgering begonnen waren ook het examen afgelegd. De rest nam op die datum nog deel aan een traject en had nog geen examen afgelegd of was uitgevallen. In 2010 is het aantal examenkandidaten sterk toegenomen omdat veel inburgeraars die in eerdere jaren aan een cursus waren begonnen inmiddels hun traject hadden afgerond. In 2010 deden meer mensen examen dan in de drie voorgaande jaren.¹⁷ Aangezien het aantal examenkandidaten in 2010 aanzienlijk is toegenomen, zal het aandeel personen dat gestart is met inburgering en ook examen heeft afgelegd navenant zijn gestegen. Een ruime meerderheid van de kandidaten slaagt voor het examen. Wel zijn de slagingspercentages de afgelopen jaren enigszins gedaald (zie tabel 3.2). Dat komt mogelijk doordat langzamerhand de moeilijker lerende groepen, die vaak ook langer doen over een inburgeringstraject, deelnemen aan het examen. Vaak zijn dit lageropgeleiden die niet (of anders) zijn gealfabetiseerd. Uit onderzoek in de gemeente Rotterdam is gebleken dat de slagingspercentages onder deze deelnemers aanzienlijk lager zijn dan onder andere groepen (Brink et al. 2010).

Tabel 3.2

Geslaagden bij eerste keer examen, 2007-2010¹⁸ (in procenten)

	geslaagd bij eerste keer examen
2007	85
2008	82
2009	74
2010	72

Bron: Significant 2010 (Regioplanbewerking); brief ministerie van BZK, 17 maart 2011, 2011041050

Zoals gezegd moeten inburgeraars alle vier examenonderdelen met succes afronden. De slagingspercentages voor de verschillende onderdelen variëren overigens aanzienlijk. Ze zijn het hoogst voor het onderdeel Kennis Nederlandse Samenleving (KNS) en het laagst voor de twee praktijkonderdelen (EPF en PE).

Tabel 3.3

Geslaagden bij eerste keer examen per onderdeel, 2007-2009 (in procenten)

examenonderdeel	geslaagd bij eerste examen
elektronisch praktijkexamen (EP)	69
praktijkexamen (PE)	72
kennis Nederlandse samenleving (KNS)	88
toets gesproken Nederlands (TGN)	81

Bron: Significant 2010

Resultaten naar doelgroep

Er zijn aanzienlijke verschillen in de mate waarin verplichte en vrijwillige inburgeraars zijn ingestroomd. Ingestroomd betekent in dit geval dat personen een inburgeringstraject hebben gekregen van de gemeente of door de gemeente zijn gehandhaafd en verder op eigen kracht moeten inburgeren. Er is niet alleen een verschil in de mate van deelname aan het inburgeringsproces, maar ook in de behaalde resultaten (zie figuur 3.2). Onderstaande analyse is gebaseerd op Significant (2010) en beslaat alleen de periode 2007-2009.

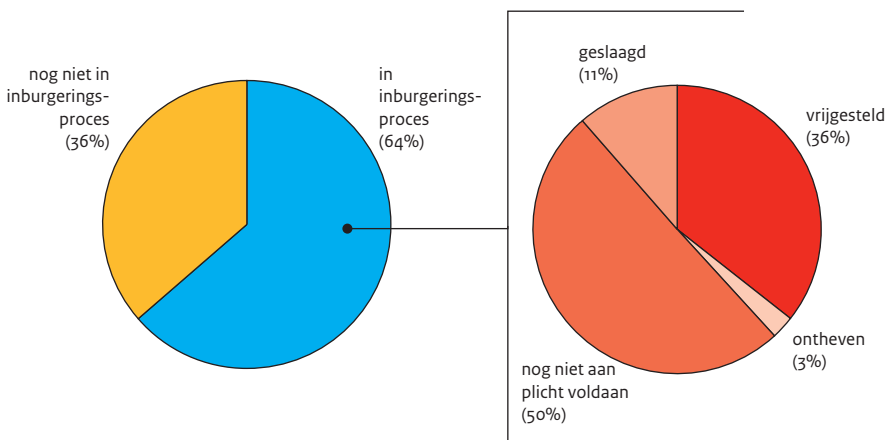
Van de groep potentieel inburgeringsplichtige oudkomers (zie figuur 3.2 A), zoals initieel vastgesteld in 2007, was eind 2009 een kleine twee derde inmiddels ingestroomd (populatie circa 220.000, 140.000 ingestroomd). Van hen heeft circa de helft aan de inburgeringsplicht voldaan door het examen te halen dan wel door een vrijstelling of ontheffing. Een vrijstelling is mogelijk op grond van vrijstellende diploma's of bewijzen of door de korte vrijstellingstoets te halen. Gemeenten kunnen personen ook ontheffen op grond van psychische of medische belemmeringen. Veel oudkomers zijn uiteindelijk vrijgesteld op grond van diploma's of bewijzen of door een korte vrijstellingstoets te halen. Slechts een heel klein deel is ontheven vanwege medische of psychische belemmeringen. Ruim een op de tien oudkomers heeft door te slagen voor het inburgeringsexamen aan de inburgeringsplicht voldaan.

Van de inburgeringsplichtige nieuwkomers (zie figuur 3.2 B) is eind 2009 een iets groter aandeel ingestroomd, namelijk circa zeven op de tien (populatie ongeveer 70.000, ingestroomd 49.000). Van de ingestroomde groep heeft ruim een derde aan de inburgeringsplicht voldaan, zowel door het behalen van het examen als op grond van ontheffingen of vrijstellingen.

Van de vrijwillige inburgeraars (zie figuur 3.2 C) was eind 2009 nog maar een beperkt deel (circa 6%) begonnen aan een inburgeringstraject¹⁹ (populatie vrijwillige inburgeraars ongeveer 319.000, ingestroomd 19.500). Van de ingestroomden is meer dan 90% nog niet geslaagd voor het examen. Aangezien gemeenten vaak later zijn begonnen met het aanbieden van trajecten aan deze doelgroep, is het niet zo verwonderlijk dat eind 2009 zowel het aantal trajecten als het aantal geslaagde deelnemers nog vrij beperkt is. Dit aandeel zal inmiddels wel zijn toegenomen, maar gemeenten zullen deze potentiële doelgroep van vrijwillige inburgeraars niet kunnen bedienen voordat binnenkort de overheidsfinanciering van deze trajecten wordt beëindigd.

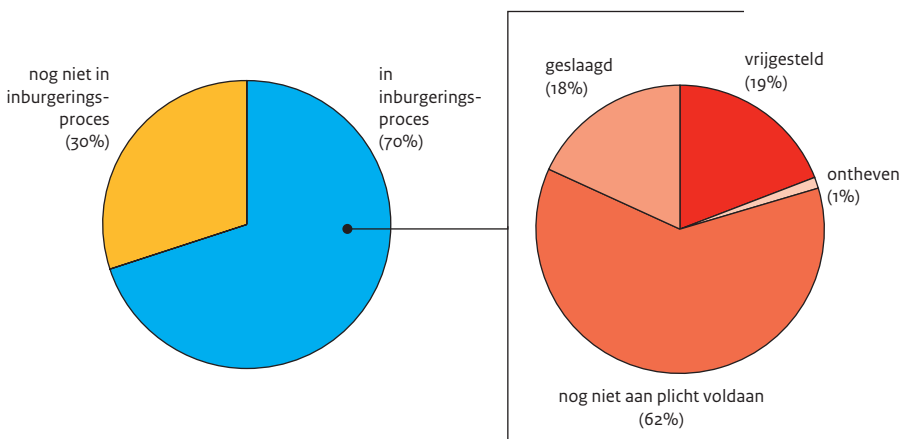
Figuur 3.2 A

Instream (potentieel) inburgeringsplichtige oudkomers (populatie ca. 220.000, linker figuur) en resultaten ingestroomde oudkomers (N=140.000, rechter figuur), 2007-2009 (in procenten)

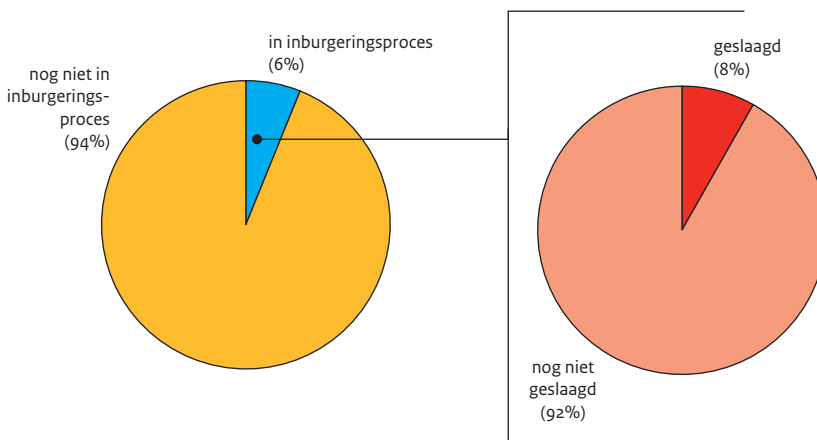
Figuur 3.2 B

Instream inburgeringsplichtige nieuwkomers (populatie ca. 70.000, linker figuur) en resultaten inburgeringsplichtige nieuwkomers (N=49.000, rechter figuur), 2007-2009 (in procenten)

Figuur 3.2 C

Instroom vrijwillige inburgeraars (populatie ca. 319.000, linker figuur) en resultaten vrijwillige inburgeraars (N=19.500, rechter figuur), 2007-2009 (in procenten)

Bron: Significant 2010 (Regioplanbewerking)

3.3.3 Opbrengsten van inburgering

Er zijn in de afgelopen jaren wel studies verschenen die inzicht geven in de aantallen deelnemers, geslaagden en uitvallers, maar over de betekenis van de inburgering voor de integratie is opmerkelijk genoeg betrekkelijk weinig bekend. Brink et al. (2010) concluderen op basis van een studie in Rotterdam dat het effect van inburgering op de arbeidsmarktparticipatie moeilijk is vast te stellen. Zo werkt een deel van de inburgeraars al bij aanvang van een cursus. Voor hen zijn de veranderingen vaak meer van kwalitatieve aard. Ze krijgen bijvoorbeeld een betere baan of een baan met meer uren.²⁰ Wel geven de auteurs aan dat de inburgeringscursus heel belangrijk is voor het zelfstandig kunnen uitvoeren van alledaagse activiteiten zoals naar de huisarts gaan, omgaan met gemeentelijke instanties of kinderen ondersteunen in hun leerproces. Deelnemers aan de inburgering zijn daarmee beter in staat hun weg in Nederland te vinden. Ook Gelderloos en Van Koert (2010) komen tot een dergelijke conclusie. Zij stellen dat inburgering niet direct leidt tot werk vinden, maar wel dat een grotere kennis van de Nederlandse taal leidt tot meer zelfredzaamheid en zelfvertrouwen van de inburgeraars. Meer kwantitatieve studies naar de effecten van inburgering zijn ons niet bekend. Wel is een volgsysteem opgezet om te zien of deelname aan de inburgering bijdraagt aan diverse vormen van participatie. Dit systeem bevat nog te weinig gegevens om uitspraken te doen over de bijdrage aan de inburgering (Goedvolk et al. 2010). Dit volgsysteem zal sowieso geen informatie leveren over de relatie tussen inburgering en beheersing van de Nederlandse taal. Daarom geven we op basis van kwantitatieve gegevens uit de Survey integratie minderheden (SIM) een beeld van de werking van de inburgering.

In dit onderzoek is bij een representatieve groep Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders informatie verzameld over deelname aan de inburgering en hun opvattingen daarover. Die informatie is een eerste indicatie voor de werking van de inburgering. Daarnaast is een analyse uitgevoerd die duidelijk moet maken of inburgering bijdraagt aan de beheersing van de Nederlandse taal, een belangrijke doelstelling van dit beleid.

Oordelen van inburgeraars: tevredenheid en ingeschatte effecten van de inburgering

Aan degenen die een inburgeringscursus hebben gevolgd, is gevraagd wat zij hiervan vonden. Het kan gaan om personen die in het kader van de WiN en de Wi een inburgeringstraject hebben doorlopen. Er is een algemene tevredenheidsvraag gesteld en er is een aantal stellingen voorgelegd over de betekenis van het inburgeringsprogramma voor onder meer de beheersing van het Nederlands en het vinden van werk. Vanwege het lage aantal Surinaamse deelnemers aan de inburgering blijft deze groep verder buiten beschouwing. Antilliaanse deelnemers zijn wel apart onderscheiden. Bij hen moet bedacht worden dat ze wel doelgroep waren onder de WiN, maar niet langer onder de werking van de Wi vielen.

Driekwart van de deelnemers aan een inburgeringsprogramma zijn hierover (zeer) tevreden. Migranten van Marokkaanse origine zijn vaak van mening dat het heeft bijgedragen aan de verbetering van het Nederlands en de uitbreiding van de sociale contacten. Migranten van Antilliaanse komaf hebben minder vaak het idee dat hun Nederlands is verbeterd. Ongeveer twee derde van de inburgeraars vindt dat hun zelfvertrouwen is toegenomen. Een lager aandeel – ongeveer de helft – brengt de inburgering in verband met makkelijker werk vinden. Inburgering heeft naar de visie van de deelnemers dus vooral bijgedragen aan verbetering van het Nederlands, vergroting van het sociale netwerk en toename van het zelfvertrouwen. Ondanks dit overwegend positieve oordeel is een duidelijke meerderheid van mening dat in het dagelijks leven de Nederlandse taal sneller wordt geleerd dan in het inburgeringsprogramma.

Aan leden van vluchtelingengroepen die de inburgering hebben gevolgd zijn in eerder onderzoek dezelfde vragen gesteld (Dagevos en Odé 2011). Ook de meesten van hen zijn tevreden; ongeveer driekwart van de Afghaanse en Iraakse vluchtelingen is (zeer) tevreden over het inburgeringsprogramma, bij Somaliërs is dit bijna 90%, Iraanse Nederlanders zijn het minst vaak (60%) tevreden. Over de verbetering van het Nederlands en het leren kennen van andere mensen zijn vluchtelingen – met uitzondering van personen van Iraanse komaf – nog meer te spreken dan de klassieke migrantengroepen. De klassieke migrantengroepen en de vluchtelingengroepen hebben over het geheel genomen dezelfde opvattingen over de rol van inburgering in het vinden van werk en het leren van Nederlands in het dagelijks leven.

Tabel 3.4

Oordelen van deelnemers aan een inburgeringsprogramma,^a naar etnische herkomst, 2011^b
(in procenten)

	totaal	Turks	Marokkaans	Antilliaans
algemene tevredenheidsvraag				
(zeer) tevreden	74	72	76	74
mijn Nederlands is verbeterd	63	66	79	42
makkelijker om werk te vinden	49	42	54	55
meer mensen leren kennen	68	62	79	65
meer zelfvertrouwen gekregen	63	61	69	65
Nederlands leerde ik sneller in dagelijks leven dan in inburgeringsprogramma	63	58	66	70

a Percentages antwoorden (helemaal) mee eens, met uitzondering van algemene tevredenheidsvraag: percentages (zeer) tevreden.

b Voorlopige cijfers.

Bron: SCP (SIM'11, hoofdonderzoek)

Het verband tussen inburgering en de Nederlandse taalbeheersing

Driekwart van de ondervraagden is dus (zeer) tevreden over hun inburgeringscursus. Vooral personen van Marokkaanse en Turkse komaf vinden dat de inburgeringscursus goed was voor hun Nederlands. Interessant is of de deelname ook werkelijk tot een betere beheersing van het Nederlands heeft geleid. Dat is wat we hier gaan bekijken. Taalbeheersing is gemeten op een driepuntsschaal en bestaat uit een samengestelde maat voor verbale en schriftelijke (lezen en schrijven) beheersing van de Nederlandse taal (Cronbachs alpha .92). Bij de analyses concentreren we ons op de eerste generatie, aangezien de tweede generatie niet deelneemt aan inburgering. Ook betrekken we alleen ondervraagden van 18 jaar en ouder in dit onderzoek; zij vormen de doelgroep van de inburgering. De Surinaamse respondenten blijven wederom buiten beschouwing.

Tabel 3.5

Beheersing van het Nederlands onder eerste generatie migranten, al dan niet met inburgeringsprogramma, 18 jaar en ouder, 2011^a (gemiddelde taalscores)

	taalscore
programma, met diploma	2,20
programma, geen diploma	1,92
bezig met programma	1,69
programma niet gevolgd	2,40

a Voorlopige cijfers.

Bron: SCP (SIM'11, hoofdonderzoek)

Het verband tussen taalbeheersing en inburgering is weergegeven in tabel 3.5. De gemiddelde taalbeheersing is duidelijk het hoogst in de groep die geen inburgeringscursus heeft gevolgd. Dat lijkt misschien vreemd, maar het gaat om mensen die niet direct tot de doelgroep van de inburgering behoren, zoals personen die op jonge leeftijd naar Nederland kwamen. Zij beheersen het Nederlands in de regel al goed en vallen daarom niet binnen het domein van het inburgeringsbeleid. Om conclusies te trekken over de betekenis van de inburgering moeten we dus rekening houden met mogelijke verschillen in samenstelling van de groep die wel en die niet de inburgering heeft gevolgd. Daartoe is een multivariate analyse nodig.

In de regressieanalyse (tabel 3.6) controleren we voor een reeks achtergrondkenmerken om vast te stellen of het effect van inburgering op taalbeheersing inderdaad bestaat en of dit is toe te schrijven aan verschillen tussen de groepen die wel of niet een inburgeringscursus hebben gevolgd. De analyse is uitgevoerd in vier stappen. Zie kader 3.1.

Voor de klassieke migrantengroepen is deze analyse de eerste die probeert een beeld te geven van de samenhang tussen inburgering en taalbeheersing. Een inburgeringscursus volgen blijkt ertoe te doen. Het gecorrigeerde effect is niet heel groot. Daarbij moet direct worden opgemerkt dat in deze analyses voor een substantieel aantal – belangrijke – kenmerken is gecorrigeerd. We moeten wel een voorbehoud maken. Er is zo goed mogelijk gecorrigeerd voor verschillen in samenstelling, maar selectie-effecten die maken dat het verband tussen inburgering en taal is toe te schrijven aan niet waargenomen kenmerken zijn niet uit te sluiten.

De bevindingen komen in grote lijn overeen met eerder onderzoek naar de betekenis van inburgering voor de taalbeheersing van vluchtelingengroepen (Dagevos 2010; Dagevos en Odé 2011).

Kader 3.1 Regressieanalyse beheersing Nederlandse taal

Tabel 3.6

Beheersing Nederlandse taal, eerste generatie personen van Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse herkomst, 18 jaar en ouder, 2011^a (ongestandaardiseerde coëfficiënten)

	model 1	model 2	model 3	model 4 (n = 2647)
inburgering (t.o.v. diploma gehaald)				
programma, geen diploma	-.20**	-.22**	-.14*	-.05
bezig met programma	-.39**	-.35**	-.28**	-.17**
programma niet gevolgd	.13**	-.05	-.02	-.01
etnische groep (t.o.v. Antilliaans)				
Turks	-.73**	-.81**	-.79**	-.56**
Marokkaans	-.53**	-.60**	-.59**	-.36**
man		.14**	.14**	.09**
verblijfsduur (log)		.15**	.14**	.16**
aankomst leeftijd (cat)		-.13**	-.13**	-.06**
leeftijd (squared)		.00**	.00**	-.00**
Nederlandse cursus (t.o.v. diploma gehaald)				
programma gevolgd, geen diploma			-.30**	-.20**
van plan te gaan volgen			-.23**	-.14**
niet gevolgd			-.10**	-.01
opleiding (t.o.v. max. basisschool)				
vbo/mavo				.17**
mbo/havo/vwo				.27**
hbo/wo				.33**
plaats opleiding (t.o.v. geen)				
land van herkomst				.33**
land van herkomst en Nederland				.50**
Nederland				.59**
gezondheid				.07**
constante	2.65	3.04	3.11	1.67
R ²	.23	.43	.44	.54

a Voorlopige cijfers; ** = $p < .01$, * = $p < .05$.

Bron: SCP (SIM '11, hoofdonderzoek)

Kader 3.1 (vervolg)

In model 1 zien we wat hiervoor al is toegelicht: personen die geen inburgeringscursus hebben gevolgd, hebben de beste beheersing van het Nederlands. Degenen die met succes de inburgering hebben afgerond, beheersen op hun beurt het Nederlands beter dan degenen die zonder diploma de inburgering hebben afgerond of er nog mee bezig zijn. Die verschillen zijn significant. Verder blijkt dat van de onderzochte groepen Turkse migranten het Nederlands het minst goed beheersen. Dit strookt met bevindingen uit eerdere jaarrapporten integratie. In model 2-4 worden uiteenlopende achtergrondkenmerken toegevoegd. De verschillen tussen de categorieën inburgeraars worden kleiner. In het laatste model zien we dat mensen die nog met de inburgering bezig zijn het Nederlands slechter beheersen dan mensen die de inburgering hebben afgerond. Interessant is dat, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken, personen die geen inburgering hebben gedaan zich niet langer onderscheiden van personen die de inburgering hebben afgesloten. Verschillen in samenstelling tussen beide categorieën lijken dus inderdaad een rol te spelen. Enigszins onverwacht is dat de taalbeheersing van inburgeraars evenmin verschilt van personen die zonder diploma de inburgering hebben verlaten. Onduidelijk is hoe dit te interpreteren is. De analyses lijken er op te wijzen dat degenen die voortijdig de inburgering hebben verlaten het Nederlands behoorlijk beheersen.²¹

De analyse laat zien welke andere factoren belangrijk zijn voor de Nederlandse taalverwerving. Een langere verblijfsduur draagt bij aan het niveau van taalbeheersing, net als op jonge leeftijd naar Nederland komen. Interessant is verder dat een Nederlandse taalcursus bijdraagt aan de beheersing van de Nederlandse taal. Het effect is behoorlijk sterk. Dat onderstreept het belang van investeringen in taal via cursussen en via inburgeringsprogramma's. Hogeropgeleiden beheersen het Nederlands beter dan lageropgeleiden. Niet onverwacht draagt een opleiding in Nederland volgen sterk bij aan een betere taalbeheersing.

3.4 Conclusies

Sinds 1998 heeft Nederland een landelijk inburgeringsbeleid. Op de resultaten van de Wet inburgering nieuwkomers (1998-2007) is veel kritiek geweest: de doelgroep voor verplichte inburgering was te beperkt, de wachtlijsten waren te lang en het Nederlands verbeterde te weinig. Niettemin hebben in de periode tot aan 2007 ruim 250.000 migranten een inburgeringscursus gevolgd; voor een belangrijk deel migranten die zich nieuw in Nederland vestigden.

In 2007 is de Wet inburgering van kracht geworden. Zeker het eerste jaar na de invoering was duidelijk een overgangssituatie. In dat jaar begonnen aanzienlijk minder mensen aan een inburgeringstraject dan tijdens het oude stelsel. Voor de inburgering was 2007 een verloren jaar. Vanaf 2008 is het aantal deelnemers aan inburgeringstrajecten substantieel toegenomen. Medio 2010 zijn zo'n drie op de vijf inburgeringsplichtige oudkomers en zeven op de tien inburgeringsplichtige nieuwkomers actief betrokken in het inburgeringsproces. Dat wil zeggen dat de termijn waarop zij aan hun inburgeringsplicht moeten voldoen is vastgesteld door de gemeente en dat zij in de meeste gevallen via de gemeente een cursus aangeboden hebben gekregen die voorbereidt op het examen. Een groot deel van de inburgeringsplichtigen wordt dus inmiddels bereikt. Maar lang niet allen hebben al aan hun inburgeringsplicht voldaan. De instroom in trajecten is

langzaam op gang gekomen en het duurt uiteraard enige tijd voordat men het traject heeft afgerond.

Nu het aantal examenkandidaten gestaag toeneemt en de slagingspercentages relatief hoog zijn, zal het aantal inburgeringsplichtigen dat aan de vereisten heeft voldaan de komende periode toenemen. Voor mensen die op vrijwillige basis deelnemen aan een inburgeringstraject zijn de resultaten tot op heden minder positief. Van de geschatte omvang van deze groep is medio 2010 circa 6% begonnen aan een inburgeringstraject. Zowel het bereik als de resultaten onder deze groep zijn nog beperkt. Wel worden vooral de laatste jaren steeds meer vrijwillige inburgeraars bereikt.

Rest uiteraard de vraag naar de opbrengsten van inburgering. Het overgrote deel van de deelnemers heeft een positief oordeel over het gevolgde inburgeringstraject. Velen zijn van mening dat de inburgering goed was voor hun Nederlands, voor hun sociale netwerken en voor hun zelfvertrouwen. Kwantitatieve analyses wijzen inderdaad op een positieve relatie tussen inburgering en beheersing van de Nederlandse taal. Dat geldt zowel voor de vier grote niet-westerse groepen migranten als voor vluchtelingengroepen.

Naar een nieuw inburgeringsstelsel; denk aan lessen uit verleden

Uit dit hoofdstuk rijst een gematigd positief beeld van de inburgering. De gemeenten hebben de organisatie behoorlijk op orde, het aantal deelnemers onder de inburgeringsplichtigen is hoog, de deelnemers zijn tevreden en inburgering draagt bij aan beheersing van de Nederlandse taal. Zo bezien lijkt er weinig aanleiding om het beleid te veranderen. Toch wil de regering dat per 1 januari 2013 opnieuw doen. Hoe de nieuwe wetgeving er precies zal uitzien is nog niet vastgelegd, wel zijn enkele contouren duidelijk. We brengen een aantal nieuwe beleidsvoornemens in verband met bevindingen van ons onderzoek. Een aantal kritische kanttekeningen komt overeen met de kanttekeningen die door de Raad van State en de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken zijn gemaakt over het voorstel tot wijziging van de Wet inburgering (Raad van State 2011, ACVZ, 2011).

In de aanloop tot 1 januari 2013 wordt in 2011 en 2012 de bijdrage van het rijk aan gemeenten in stappen afgebouwd. In deze periode kunnen gemeenten, naast een aanbod voor verplichte inburgeraars, ook een aanbod doen aan vrijwillige inburgeraars, zoals EU-onderdanen. Uiterlijk eind 2013 moeten gemeenten hun taken voor inburgeringsplichtigen hebben afgerond. In het nieuwe beleid spelen gemeenten nauwelijks nog een rol; taken als informatieverstrekking, facilitering en begeleiding komen te vervallen.

Deze koers doet denken aan de beginfase van de Wet inburgering in 2007. Toen was eveneens de gemeentelijke rol beperkt. Dat pakte niet goed uit. Migrantengroepen begonnen niet aan inburgering. Een deel wilde niet, een ander deel kon niet (vanwege andere verplichtingen en te weinig geld) en weer een ander deel wist niet dat er een inburgeringsplicht bestond. Dat veranderde toen gemeenten actief inburgeraars gingen oproepen, hen de weg wezen en waar nodig sancties oplegden. Het aantal inburgeraars nam toen snel toe. Een dergelijk schakelpunt tussen inburgeraar en traject kan waarschijnlijk nog niet gemist worden.

De nieuwe voorstellen verbinden consequenties aan het volgen van de inburgering. Het is denkbaar dat deze prikkels zodanig groot zijn dat de inburgering ook zonder de

bemoeyenis van gemeenten goed op gang komt. De verplichte inburgering zal meespelen bij een beroep op de sociale zekerheid. Bij een verzoek om een bijstandsuitkering verwacht de overheid dat mensen actief meewerken aan hun integratie op de arbeidsmarkt. Voor mensen die de Nederlandse taal onvoldoende beheersen om betaald werk te kunnen vinden, betekent dit dat zij op eigen kosten de taal moeten leren. De sanctie op het niet nakomen van deze verplichting is korting of stopzetting van de bijstandsuitkering.

Verder stelt het kabinet dat het niet slagen voor het inburgeringsexamen – bijzondere omstandigheden daargelaten – zal leiden tot intrekking van de tijdelijke reguliere verblijfsvergunning. Vreemdelingen die dus niet voldoen aan hun plicht tot inburgering lopen de kans niet langer in Nederland te mogen verblijven. In het uiterste geval kunnen inburgeraars hun tijdelijke verblijfsvergunning verliezen, hetgeen betekent dat zij dan onwettig in Nederland verblijven. De vier grote gemeenten wijzen in een brief aan het kabinet op de kans dat door de aankomende inburgeringswet het aantal illegalen toeneemt.²² Zeker voor de grote steden is dit geen aantrekkelijk perspectief. Intrekken van de verblijfsvergunning is overigens alleen van toepassing op vreemdelingen met een reguliere verblijfsvergunning. Dat zijn vooral gezinsmigranten. Asielgerechtigden blijven in dit verband buiten beschouwing.

Een ander onderdeel van de herziene Wet inburgering is dat migranten zelf de kosten moeten opbrengen om hun Nederlands op het vereiste niveau te brengen. Voor wie dat te duur is, komt er een sociaal leenstelsel. Het is bekend dat nieuwkomers doorgaans een laag inkomen hebben. Het is dan ook de vraag of, ondanks een leenstelsel, de kosten geen hinderpaal zijn voor de voorbereiding op het inburgeringsexamen. Zeker wanneer inburgeringsplichtigen zich met een complete taal cursus op het examen moeten voorbereiden, kunnen de kosten oplopen tot enkele duizenden euro's. Een sociaal leenstelsel betekent op korte termijn weliswaar een tegemoetkoming aan individuele inburgeraars, maar uiteindelijk zullen zij het bedrag toch moeten terugbetalen. Het is daarom de vraag of inburgeraars invulling zullen en kunnen geven aan hun eigen verantwoordelijkheid voor inburgering.

Noten

- 1 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Visie op Integratie, binding en burgerschap*, 16 juni 2011, DGW I&I, 2011038140.
- 2 Omdat de inburgering in het buitenland op dezelfde manier in de wet is geregeld als de inburgeringsplicht in Nederland, is de uitspraak van de Centrale Raad van Beroep over Turkse onderdanen ook op het basisexamen in het buitenland van toepassing (zie eindnoot 7).
- 3 De toets bestaat uit een serie van 30 foto's, gebaseerd op een videofilm over de Nederlandse samenleving. Over de foto's worden vragen gesteld in de Nederlandse taal (fotoboek *Naar Nederland*, ministerie van Justitie 2005).
- 4 De wijzigingen in de inburgeringstoets zijn opgenomen in art. 3.98a Vb 2000.
- 5 Vanaf het moment van de inwerkingtreding van de Wet inburgering in 2007 is voor migranten die niet onder de verplichte inburgering vielen (bijvoorbeeld genaturaliseerde Nederlanders of EU-onderdanen) maar wel behoefte hadden aan ondersteuning bij het leren van de Nederlandse taal

de Regeling vrijwillige inburgering (Rvi) ingesteld. Op grond van die regeling konden gemeenten trajecten aanbieden aan deze zogenaamde vrijwillige inburgeraars. Per 1 januari 2010 is deze regeling ondergebracht in de Wet inburgering.

- 6 Een vreemdeling is iemand die van het land waar hij/zij woont en verblijft de nationaliteit (nog) niet heeft.
- 7 De Centrale Raad van Beroep oordeelde op 16 augustus 2011 dat een inburgeringsplicht in Nederland voor Turkse onderdanen in strijd is met het associatieverdrag tussen de EU en Turkije. De overheid heeft overigens aangegeven te blijven zoeken naar wegen om deze groep toch aan de inburgeringsplicht te onderwerpen.
- 8 Inburgeraars die zelf een cursus financieren, kunnen daarvoor een lening aanvragen bij de IB-groep. Wie binnen de gestelde termijn het examen behaalt, krijgt van de overheid maximaal 70% van de kosten van de cursus en het examen vergoed.
- 9 Aanvankelijk waren de termijnen drieënhalve vijf jaar voor degenen die al in het buitenland waren ingeburgerd respectievelijk alle andere inburgeraars. Per 19 december 2009 zijn deze termijnen gelijkgesteld: voor alle inburgeraars geldt een termijn van drieënhalve jaar.
- 10 Zie wijziging van de Wet inburgering van 29 december 2008.
- 11 Zie de brief van de minister voor Wonen, Wijken en Integratie aan de Tweede Kamer van 12 augustus 2010 (TK 2009/2010, 31 143, nr. 84) en de brief van 17 maart 2011 van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan gemeenten met kenmerk 2011041050.
- 12 Dit zijn vreemdelingen die onder de oude vreemdelingenwet (dus vóór 1 april 2001) een asielaanvraag hadden ingediend en nog in Nederland verbleven, hetzij op grond van een tijdelijke asielvergunning, hetzij omdat ze niet naar hun land van herkomst waren teruggekeerd hoewel hun asielaanvraag definitief was afgewezen, hetzij omdat ze nog in een verblijfsrechtelijke procedure verwickeld waren. Omdat zij aan de criteria van de pardonregeling voldeden, is hun zogezegd 'pardon' verleend. De pardonregeling trad op 15 juni 2007 in werking (Stc. 2007, nr. 111, p. 12).
- 13 Het BPI is een bestand met in Nederland bij ingang van de Wi in 2007 reeds woonachtige vreemdelingen van wie niet met zekerheid is vast te stellen dat zij niet inburgeringsplichtig zijn. Deze groep geldt als de potentieel inburgeringsplichtigen.
- 14 Per 19 december 2009 geldt een handhavingstermijn van drieënhalve jaar. Vóór die datum geldt een termijn van vijf jaar voor oudkomers.
- 15 Met de wijziging van de Wi van 29 december 2008 kunnen gemeenten een inburgeringsaanbod verplichtend opleggen. Dat heeft de groep die op eigen kracht geacht wordt in te burgeren verder verkleind.
- 16 In 2008 bereidde ruim een derde van de inburgeraars zich op eigen kracht voor op het inburgerings-examen (Klaver en Odé 2009). In 2009 lijkt dit aandeel niet substantieel te zijn gedaald aangezien voor de hele periode 2007-2009 dit aandeel ook een derde bedraagt.
- 17 De informatie voor 2010 is gebaseerd op het aantal geslaagde deelnemers: 27.000. Met een slagingspercentage van 72 komt het aantal personen dat in 2010 examen deed naar verwachting uit op circa 35.000.
- 18 Het slagingspercentage voor de jaren 2007-2009 is berekend door het totaal aantal personen (inclusief vrijstellingen) dat in het betreffende jaar voor het eerst een volledig examen heeft afgerond en daarvoor is geslaagd te delen door het totaal aantal personen dat in het betreffende jaar een eerste volledig examen heeft afgelegd. De cijfers voor 2010 zijn ontleend aan het ministerie van BZK, dat een iets andere definitie hanteert, namelijk het totaal aantal personen (inclusief vrijstellingen) dat

- geslaagd is delen door het totaal aantal personen dat een eerste volledig examen aflegt of in eerdere jaren een volledig examen heeft afgelegd en dit jaar slaagt.
- 19 Een ruwe schatting van het aantal vrijwillige inburgeraars.
 - 20 De enquête is gehouden onder 30% van de geslaagden van een inburgeringstraject tussen 1 januari 2007 en 15 oktober 2008. Dit betreft 253 personen. Zij zijn zes maanden na het behalen van het examen bevraagd over hun participatie. Veel cursisten bleken vóór de cursus al actief (ongeveer de helft had een baan) en zijn dat na de cursus nog steeds (zie Brink et al. 2010).
 - 21 Vergelijkbare analyses onder vluchtelingengroepen wijzen uit dat mensen die de inburgering niet succesvol hebben afgerond het Nederlands minder goed beheersen dan mensen die dat wel hebben gedaan (zie Dagevos en Odé 2011). Dat is dus een duidelijk verschil met de analyse in dit hoofdstuk.
 - 22 'Grote steden sturen brandbrief over inburgering', *Binnenlands Bestuur*, 29 november 2010.

Literatuur

- ACVZ (2011). *Advies inzake het concept wetsvoorstel tot wijziging van de Wet inburgering, de Wet participatiebudget en de Wet educatie en beroepsonderwijs (versterking eigen verantwoordelijkheid inburgeringsplichtige)*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.
- Brink, M., J. Stouten en J. Klaver (2010). *Inburgeren onder de w1. De resultaten van de inburgeringstrajecten voor niet-uitkeringsgerechtigden in Rotterdam 2007-2009*. Amsterdam: Regioplan.
- Dagevos, J. (2010). De waarde van taal. In: A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk, *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (p. 7-13). Den Haag: Sdu.
- Dagevos, J. en A. Odé (2010). Vijf gemeenten over inburgering. In: A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun en H. de Valk, *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (p. 35-52). Den Haag: Sdu.
- Dagevos, J. en A. Odé (2011). Inburgering en taal. In: E. Dourleijn en J. Dagevos (red.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (p. 58-80). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gelderloos, W. en J. van Koert (2010). *Inburgeren en participeren. Verslag van vier kwalitatieve casestudies naar de effecten van inburgering op participatie*. Den Haag: B&A groep.
- Goedvolk, M.R., L.G.M. Koster, W. van Plaggenhoef, E.C. Wilkinson en P. Tazelaar (2010). *Volgsysteem inburgering. Effect van inburgering op participatie. Pilotonderzoek*. Barneveld: Significant.
- Klaver, J. en A. Odé (2007). Inburgeren in Nederland. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 47-71). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klaver, J. en A. Odé (2009). Inburgering. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 68-93). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Raad van State (2011). *Voorstel van wet tot wijziging van de Wet inburgering en enkele andere wetten in verband met de versterking van de eigen verantwoordelijkheid van de inburgeringsplichtige, met memorie van toelichting*. Den Haag: Raad van State.
- Significant (2010). *Evaluatierapport inburgering in Nederland*. Barneveld: Significant.
- Significant (2011). *Monitor Inburgeringsexamen buitenland 2010*. Barneveld: Significant.

4 Opleidingsniveau van niet-schoolgaanden en leerprestaties in het basisonderwijs

Mérove Gijsberts en Jurjen Iedema

4.1 Op weg naar evenredigheid?

De maatschappelijke positie van migranten in de samenleving wordt sterk bepaald door hun opleidingsniveau. Opleiding is belangrijk voor de kansen van mensen op velerlei terreinen, zoals werk, inkomen en deelname aan het maatschappelijke leven. In dit hoofdstuk en in hoofdstuk 5 beschrijven we hoe het er voor staat met het opleidingsniveau en de onderwijspositie van niet-westerse migranten in Nederland.

De aandacht gaat allereerst uit naar de totale groep niet-westerse migranten. Hoe is het opleidingsniveau van volwassen migranten die niet meer naar school gaan? We kijken ook naar ontwikkelingen in het opleidingsniveau in de verschillende herkomstgroepen. Neemt het opleidingsniveau onder de verschillende migrantengroepen toe en nemen daarmee de verschillen met autochtone Nederlanders af?

Vervolgens richten we ons op kinderen uit migrantengroepen in het basisonderwijs.

Hoe vergaat het hen vanaf het vroege begin (de voor- en vroegschoolse educatie) tot de eindfase in het basisonderwijs (de Cito Eindtoets en de adviezen voor vervolgonderwijs)?

In hoofdstuk 5 behandelen we het voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs.

In dit hoofdstuk bekijken we ook hoe ver migrantengroepen in het onderwijs afstaan van evenredigheid ten opzichte van autochtonen. Een zeer bepalende factor voor het bereiken van een goed opleidingsniveau is – zo blijkt uit veel eerder onderzoek – het ouderlijk herkomstmilieu (De Graaf et al. 2000; Phillips et al. 1998). Kinderen met hoog-opgeleide ouders en een gunstig thuismilieu hebben meer kans op een hoog opleidingsniveau dan kinderen uit een lager sociaaleconomisch milieu. Zijn er, rekening houdend met de minder gunstige achtergrond van migrantenkinderen, geen achterstanden meer ten opzichte van autochtone leerlingen? We bekijken dit zowel voor leerlingen aan het einde van het basisonderwijs (taal- en rekenprestaties) als voor personen die geen opleiding meer volgen. Voor die laatste onderzoeken we of het lagere bereikte opleidingsniveau verklaard kan worden uit hun minder gunstige uitgangspositie.

4.2 Het opleidingsniveau van de niet-schoolgaande migrantenpopulatie

Kader 4.1 Gegevens over het opleidingsniveau van niet-westerse migranten

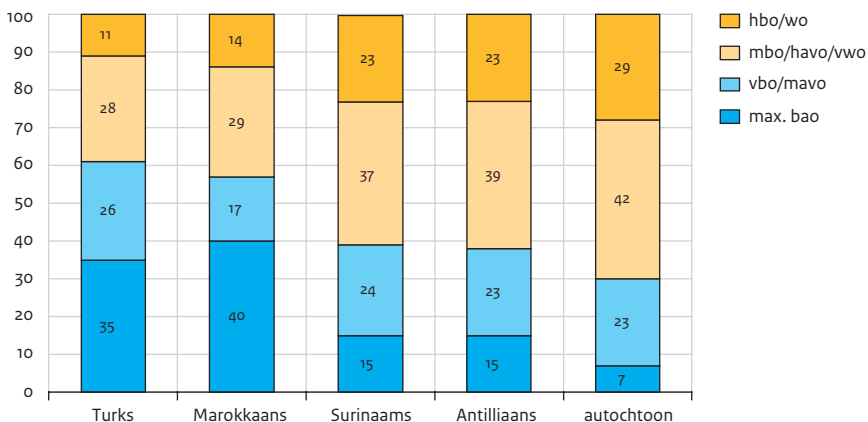
Voor het gerealiseerde opleidingsniveau hebben we zeer recente gegevens tot onze beschikking, afkomstig uit het Survey Integratie Minderheden 2011 (SIM 2011). Deze gegevens zijn in de eerste helft van 2011 verzameld onder circa 1300 respondenten per etnische groep (de vier grootste migrantengroepen en een referentiesteekproef van autochtone Nederlanders). Voor dit hoofdstuk zijn de twee deelonderzoeken waaruit het SIM 2011 bestond gestapeld (het zogenaamde hoofd- en mixed-mode-onderzoek). Het betreft voorlopige cijfers.¹ We gebruiken daarnaast de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) om de opleidingsgegevens van autochtonen te beschrijven, omdat de EBB daarover veel meer gegevens bevat dan de referentiesteekproef van het SIM.

Grote verschillen tussen migrantengroepen in gerealiseerd opleidingsniveau

Het verschil in uiteindelijk gerealiseerd opleidingsniveau tussen de vier grootste migrantengroepen en autochtone Nederlanders is nog steeds aanzienlijk (figuur 4.1). Het betreft hier personen die het onderwijs al hebben verlaten. Een hoog aandeel van met name Turkse (35%) en Marokkaanse (40%) niet-schoolgaande Nederlanders tussen de 15 en 65 jaar heeft geen of uitsluitend basisonderwijs. Dit zijn voornamelijk personen van de eerste generatie, die alleen in het herkomstland naar school zijn geweest (als ze al naar school gingen). Onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders liggen de aandelen met maximaal basisonderwijs veel lager: 15%. Van de autochtone bevolking heeft 7% maximaal basisonderwijs. De aandelen met een hogeronderwijsdiploma, maar ook met een mbo-, havo- of vwo-diploma, zijn onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders veel lager dan onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. En ook deze laatste twee groepen zijn nog weer duidelijk lager opgeleid dan autochtone Nederlanders.

Figuur 4.1

Gerealiseerd opleidingsniveau van 15-64 jarige niet-schoolgaanden, naar etnische herkomst, 2011^a
(in procenten)

a De niet-schoolgaanden vormen circa driekwart van het totale SIM-bestand. De N voor iedere groep is ongeveer 1000; voorlopige cijfers.

Bron: Voor niet-westerse migranten SCP (SIM'11 hoofd- en mixed-mode-onderzoek gestapeld, voorlopige cijfers); voor autochtonen CBS (EBB'10)

Turkse en Marokkaanse vrouwen het laagst opgeleid

Ook bij verschillen tussen mannen en vrouwen in gerealiseerd opleidingsniveau zien we weer een scheidslijn tussen Turkse en Marokkaanse Nederlanders enerzijds en Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders anderzijds. In de Turkse en Marokkaanse groep zijn de mannen gemiddeld beter opgeleid dan de vrouwen. Er zijn vooral minder Turkse en Marokkaanse mannen dan vrouwen met hooguit basisonderwijs (tabel 4.1). In het aandeel met een hoger onderwijsdiploma zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen in de Turkse en Marokkaanse groep nagenoeg afwezig. In de Surinaamse en Antilliaanse herkomstsgroep zijn de vrouwen juist wat hoger opgeleid dan de mannen; ze hebben vaker een diploma op mbo-niveau of hoger. In de autochtone bevolkingsgroep zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen gering.

Tabel 4.1

Gerealiseerd opleidingsniveau van niet-schoolgaanden, 15-64 jaar, naar etnische herkomst en geslacht, 2011^a (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	autochtoon
man					
max. bao	28	39	16	15	7
vbo/mavo	31	19	26	27	22
mbo/havo/vwo	30	28	37	36	41
hbo/wo	12	14	21	22	30
vrouw					
max. bao	43	42	15	15	7
vbo/mavo	20	14	23	19	24
mbo/havo/vwo	27	30	38	42	42
hbo/wo	10	14	25	24	27

a Voorlopige cijfers.

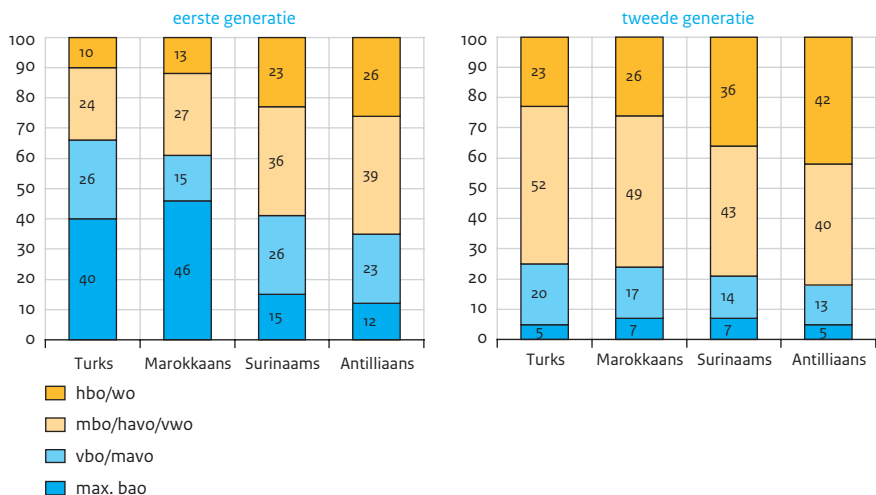
Bron: Voor niet-westerse migranten SCP (S1M'11 hoofd- en mixed-mode-onderzoek gestapeld); voor autochtonen CBS (EBB'10)

Tweede generatie veel hoger opgeleid dan eerste generatie

Een vergelijking tussen de generaties in gerealiseerd opleidingsniveau is moeilijk doordat een groot deel van de tweede generatie nog naar school gaat. We schatten daarom voor de schoolgaanden het gerealiseerd opleidingsniveau van de tweede generatie op basis van de opleiding die ze nog volgen. Dat kan tot een zekere overschatting leiden omdat een deel van de jongeren voortijdig het onderwijs verlaat. Daarnaast zijn er ook jongeren die verder studeren en hoger terecht zullen komen dan we nu inschatten. Niettemin lijkt dit de beste manier om een beeld te geven van het opleidingsniveau van de tweede generatie.² In figuur 4.2 is in een oogopslag duidelijk dat de tweede generatie een veel hoger opleidingsniveau zal behalen (of al heeft behaald) dan de eerste generatie. Zouden we deze cijfers vertalen naar het niveau van de startkwalificatie (een diploma op minimaal mbo-2- of havo/vwo-niveau)³, dan heeft van de eerste generatie 15-64-jarigen 34% van de Turkse, 40% van de Marokkaanse, 59% van de Surinaamse en 64% van de Antilliaanse Nederlanders een startkwalificatie. Onder de Turkse en Marokkaanse tweede generatie is dit echter 75% en onder de Surinaamse en Antilliaanse tweede generatie rond de 80%. Voor autochtonen is dit aandeel onder de hele bevolking van 15-65 jaar 71%, maar onder jongeren natuurlijk hoger: circa 81% van de 20-35-jarige autochtonen heeft het niveau van de startkwalificatie behaald.

Figuur 4.2

Opleidingsniveau van niet-schoolgaanden en schoolgaanden,^a 15-64 jaar, naar etnische herkomst en generatie, 2011^b (in procenten)

- a Het betreft hier niet-schoolgaanden en schoolgaanden samen. De N voor iedere groep is ongeveer 1300.
 b Voorlopige cijfers.

Bron: SCP (SIM '11 hoofd- en mixed-mode-onderzoek gestapeld)

Een derde van de eerste generatie Marokkaanse vrouwen is nooit naar school geweest

Het opleidingsniveau van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders is doorgaans erg laag. Bijna de helft heeft niet meer dan basisonderwijs gedaan. 14% van de Turkse en maar liefst 29% van de Marokkaanse eerste generatie is nooit naar school geweest en heeft dus niet leren lezen en schrijven. Wederom geldt dit meer voor de vrouwen dan voor de mannen: een op de drie vrouwen van Marokkaanse origine is nooit naar school geweest (tabel 4.2). De meesten van hen hebben kinderen op Nederlandse scholen. We zullen in het vervolg van dit hoofdstuk zien dat het lage opleidingsniveau van de ouders gevolgen heeft voor de leerprestaties van hun kinderen. Onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders komt het overigens bijna niet voor dat ze nooit naar school zijn gegaan.

Tabel 4.2

Aandeel eerste generatie dat nooit naar school is gegaan, 15-64 jaar, naar etnische herkomst en geslacht, 2011^a (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans
1 ^e generatie totaal	14	29	1	2
vrouwen	17	35	1	2
mannen	11	23	1	1

a Voorlopige cijfers.

Bron: SCP (SIM '11 hoofd- en mixed-mode-onderzoek gestapeld)

Kader 4.2 Gegevens over trends in het opleidingsniveau van niet-westerse migranten

We hebben twee bronnen om de trend in opleidingsniveau van niet-westerse migranten te vergelijken met die van autochtone Nederlanders: de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS met langjarige gegevens over het opleidingsniveau van diverse etnische groepen en de SPVA-SIM-tijdreeks. Beide bronnen hebben hun beperkingen, maar voor de weergave van trends in opleidingsniveau onder niet-westerse migranten blijkt de EBB minder geschikt. De EBB-gegevens vertonen tussen 2003 en 2004 een trendbreuk, waarschijnlijk door een aanpaste vraagstelling en codering (CBS, ongepubliceerd). De EBB vanaf 2004 laat niet alleen een heel ander beeld zien dan het SIM 2006, maar ook dan de EBB 2003 (zie Turkenburg en Gijsberts 2007). Voor de opleidingsgegevens van niet-westerse migranten gebruiken we daarom de SPVA-SIM-tijdreeks. Aangezien er tussen SPVA en SIM een verandering in onderzoeksdesign heeft plaatsgehad, passen we – uitsluitend voor het presenteren van de trends – enkele correcties toe. Deze komen er in grote lijnen op neer dat gewogen wordt naar gemeente (grootteklasse) en naar een combinatie van positie in gezin en geslacht. In bijlage B4.1 beschrijven we de gevolgde procedure (te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport).

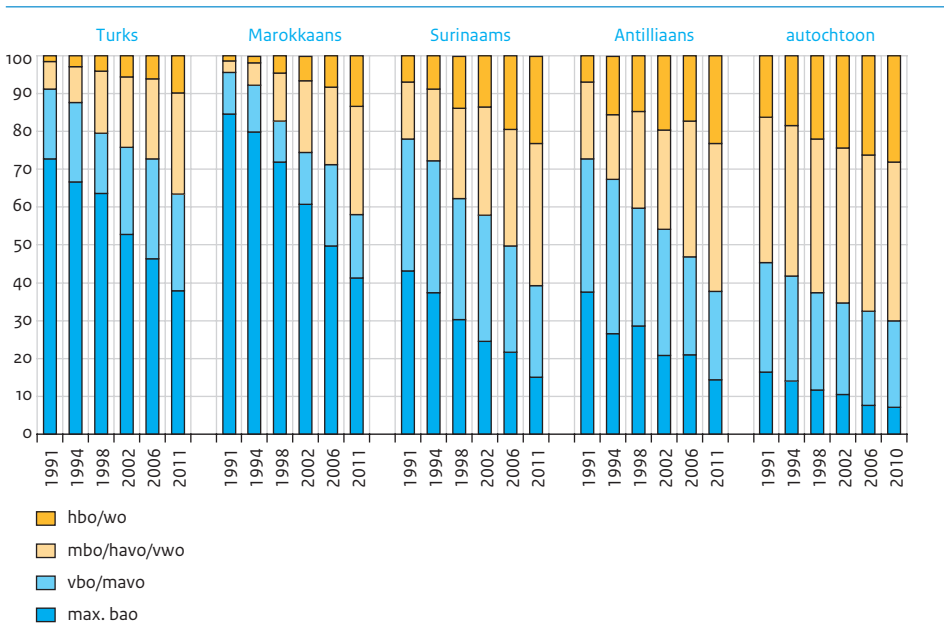
Het opleidingsniveau stijgt, het meest onder Marokkaanse Nederlanders

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking stijgt gestaag en de afgelopen twintig jaar aanzienlijk sneller onder migrantengroepen dan onder autochtonen. Over het geheel genomen lopen migranten dus hun opleidingsachterstand in. In de jaren tachtig was dit nog niet het geval: toen nam die achterstand juist toe door de aanzienlijke instroom van doorgaans laag opgeleide gezinsmigranten.

Figuur 4.3 laat het stijgende opleidingsniveau onder alle migrantengroepen duidelijk zien. Er komen steeds meer migranten met een hoger onderwijsdiploma en het aandeel met alleen basisonderwijs neemt gestaag af. Dit heeft natuurlijk alles te maken met de toename van het aandeel tweede generatie onder de migrantengroepen (zie hoofdstuk 2). Vooral in de Marokkaanse groep neemt het opleidingsniveau snel toe: het aandeel laagst opgeleiden (maximaal basisonderwijs) is in twintig jaar meer dan gehalveerd, van ruim 80% naar ruim 40%.

Figuur 4.3

Ontwikkeling in opleidingsniveau van niet-schoolgaanden, 15-64 jaar, naar etnische herkomst, 1991-2011^a (in procenten)

a Voor 2011 voorlopige cijfers.

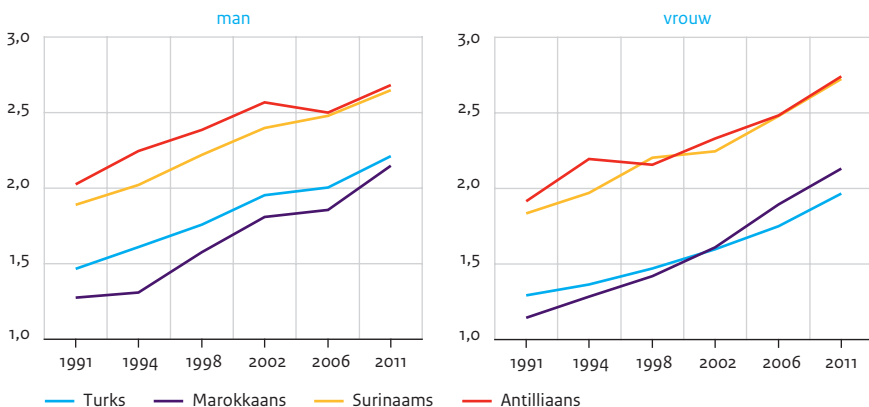
Bron: Voor niet-westerse migranten ISEO (SPVA'91/'94), ISEO/SCP (SPVA'98/'02), SCP (SIM'06/'11, tijdreeks gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign); voor autochtone Nederlanders CBS (EBB'91/'94/'98/'02/'06/'10)

Figuur 4.4 laat zien hoe het opleidingsniveau van vrouwen en mannen zich de laatste twintig jaar heeft ontwikkeld. We laten hier het gemiddelde opleidingsniveau op een schaal van 1 tot 4 zien. Voor zowel vrouwen als mannen is het opleidingsniveau in alle etnische groepen sterk gestegen. Dit komt omdat de aandelen ongediplomeerden (maximaal basisonderwijs) substantieel afnemen, terwijl tegelijkertijd de aandelen gediplomeerden op mbo-niveau of hoger aanzienlijk toenemen. De stijging in opleidingsniveau lijkt voor mannen en vrouwen gelijke tred te houden.

Voor autochtonen is dit niet het geval; bij hen bleek in de jaren negentig het opleidingsniveau onder vrouwen sneller gestegen dan onder mannen. Dit komt doordat de stijging in opleidingsniveau onder autochtone mannen aan het afvlakken was, terwijl de stijging onder vrouwen sneller verliep omdat zij als groep een grotere achterstand hadden in te lopen (Rijken 1999). Migrantengroepen in Nederland staan nog aan het begin van een proces van onderwijsexpansie. Door de groeiende omvang van de tweede generatie zullen jongeren uit migrantengroepen die hoger opgeleid zijn steeds meer het beeld bepalen. Dit betekent dat een verder stijging van het opleidingsniveau onder migrantengroepen te verwachten is.

Figuur 4.4

Ontwikkeling in gemiddeld opleidingsniveau van niet-schoollaanden, 15-64 jaar, naar etnische herkomst en geslacht, 1991-2011^a (in gemiddelden op een schaal van 1-4)

a Voor 2011 voorlopige cijfers.

Bron: ISEO (SPVA'91/'94), ISEO/SCP (SPVA'98/'02), SCP (SIM'06/'11, tijdreeks gecorrigeerd voor veranderingen in onderzoeksdesign)

4.3 Opleidingsachterstanden verklaard

Ondanks het stijgende opleidingsniveau onder migranten is er nog een duidelijke achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders. Is dat te verklaren uit de ongunstiger uitgangspositie van migranten? Dat gaan we na met een decompositieanalyse voor het gerealiseerde opleidingsniveau van niet-schoollaande 15-64-jarigen (voor de uitleg van deze methodiek zie hoofdstuk 1).

Een van de belangrijkste factoren die in de literatuur wordt onderscheiden om het verschil tussen autochtonen en niet-westerse migranten te verklaren is het opleidingsniveau van de ouders (bv. Phillips et al. 1998). Op basis van hulpbronnentheorieën kan verwacht worden dat naarmate migranten over meer menselijk kapitaal beschikken, zij eerder een goede maatschappelijke positie zullen verwerven. Deze relatie is al in diverse studies vastgesteld. Het opleidingsniveau van ouders bepaalt sterk het schoolsucces van kinderen uit migrantengroepen. Dat heeft onder andere te maken met het cultureel kapitaal van ouders, zoals boeken lezen met hun kind of ouderbijeenkomsten op school bijwonen (De Graaf 1986; De Graaf et al. 2000). Ook voor niet-westerse leerlingen blijkt dit verband te bestaan. In de analyse nemen we dit kenmerk daarom op. Daarnaast bleek uit onderzoek dat het land waar iemand is opgeleid een belangrijke factor is (Gijsberts 2003).⁴ De kwaliteit van het onderwijs in de herkomstlanden van de niet-westerse migrantengroepen ligt op een lager peil dan in Nederland; bovendien is de onderwijsexpansie er minder ver voortgeschreden. De opleidingsachterstand van Turkse en Marokkaanse Nederlanders bleek voor een belangrijk deel toe te schrijven aan

het feit dat zij hun opleiding veel vaker uitsluitend in het herkomstland hadden genoten (of helemaal geen opleiding hadden genoten). Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders waren veel vaker in Nederland naar school geweest, of in herkomstland en Nederland, en dit bleek een belangrijke reden voor hun gemiddeld hogere opleidingsniveau. We houden in onze analyses tevens rekening met de verdeling naar leeftijd en geslacht binnen de verschillende etnische groepen.

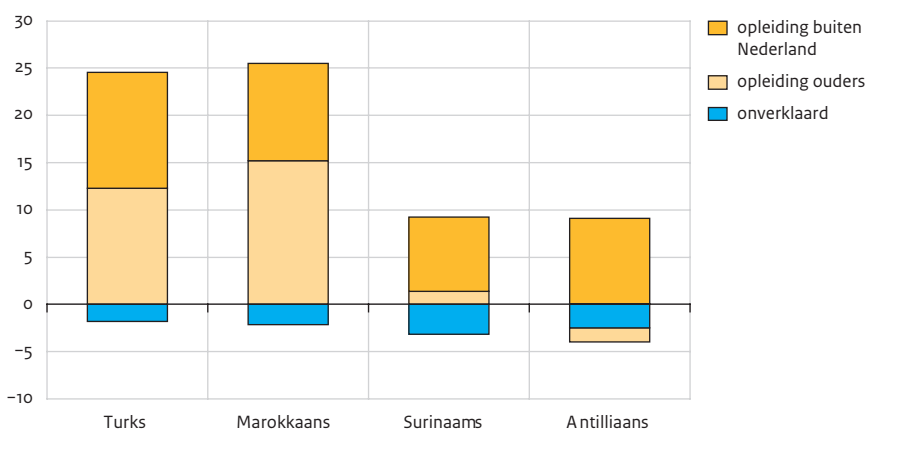
Figuur 4.5 laat voor elk van de migrantengroepen zien in hoeverre het opleidingsniveau verschilt van dat van autochtone Nederlanders. Dit verschil is uitgedrukt in procentpunten. Zo is het verschil in opleidingsniveau tussen Turkse en Marokkaanse Nederlanders enerzijds en autochtone Nederlanders anderzijds circa 25 procentpunten: dit is ongeveer het verschil tussen een gemiddeld vbo/mavo-niveau en een gemiddeld mbo/havo/vwo-niveau. We kijken of dit verschil zich laat verklaren door andere achtergrondkenmerken van migranten.

De opleiding van de ouders verklaart een aanzienlijk deel.⁵ Met andere woorden, Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn lager opgeleid voor een deel omdat hun ouders lager zijn opgeleid. Bij Turkse Nederlanders wordt ruim 50% van het verschil met autochtonen verklaard; bij Marokkaanse Nederlanders 65% (de middelste balk in de figuur). Bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is het verschil een stuk kleiner, en dat wordt maar voor een klein deel (25%) verklaard door het lagere opleidingsniveau van de ouders. De andere belangrijke reden voor het lagere opleidingsniveau is gelegen in het land waar de opleiding is gevolgd. Houden we er rekening mee dat een deel van de migranten de opleiding niet in Nederland heeft gevolgd, dan verdwijnt de rest van het verschil met autochtone Nederlanders.

Het onderste deel van de grafiek laat zien welk deel van het verschil we met deze kenmerken niet kunnen verklaren. De onverklaarde percentages zijn gering en niet significant. We moeten dan ook concluderen dat als niet-westerse migranten in Nederland naar school waren geweest én even hoog opgeleide ouders hadden gehad als autochtone Nederlanders, er geen verschil zou zijn in uiteindelijk gerealiseerd opleidingsniveau. Bij alle migrantengroepen kan het verschil met autochtonen in bereikt opleidingsniveau dus volledig worden verklaard uit deze verschillen in achtergrondkenmerken. Anders gezegd, als migranten dezelfde kansen zouden hebben gehad als autochtone Nederlanders zou er geen verschil in opleidingsniveau bestaan.

Figuur 4.5

Verskil in opleidingsniveau tussen autochtonen en niet-westerse migranten, 15-64 jaar, naar etnische herkomst, verklaard deel (opleidingsniveau van de ouders en land van opleiding) en onverklaard deel, 2011 (in procentpunten)^a

Leesvoorbeeld: Het opleidingsniveau van Turkse Nederlanders ligt 25 procentpunten onder dat van autochtone Nederlanders. Dit verschil wordt voor ongeveer de helft verklaard doordat ze vaker buiten Nederland naar school zijn geweest (bovenste staaf in de grafiek) en voor de andere helft doordat ze lager opgeleide ouders hebben (middelste staaf in de grafiek). Er blijft nauwelijks een onverklaard deel over (onderste staaf in de grafiek).

a Er is ook rekening gehouden met verschillen tussen groepen in de verdeling naar leeftijd en geslacht. Voorlopige cijfers.

Bron: SCP (SIM '11 hoofd- en mixed-mode-onderzoek gestapeld)

4.4 Leerprestaties in het basisonderwijs

We hebben dus laten zien dat het gerealiseerd opleidingsniveau van de vier grootste migrantengroepen nog beduidend onder dat van autochtone Nederlanders ligt. En dat dit in hoofdzaak komt doordat zij zelf ouders hebben die laag zijn opgeleid en in veel gevallen niet in Nederland naar school zijn geweest. Wel zien we dat de migrantengroepen gemiddeld genomen steeds hoger opgeleid raken. Wat betekent dit voor ontwikkelingen in het basisonderwijs?

Kader 4.3 Gegevens over leerprestaties in het basisonderwijs

De prestaties van leerlingen in het basisonderwijs worden al sinds jaar en dag gevolgd in de Prima-cohortonderzoeken (Primair onderwijs en speciaal onderwijs). In het schooljaar 2007/'08 is Prima overgegaan in COOL⁵⁻¹⁸ (Cohortonderzoek onderwijsloopbanen onder leerlingen van 5 tot 18 jaar), waaraan 550 basisscholen met 38.000 leerlingen deelnemen (in de groepen 2, 5 en 8).⁶ In plaats van elke twee jaar vindt dit onderzoek elke drie jaar plaats. Het tweede COOL-onderzoek is gehouden in het schooljaar 2010/'11, maar de uitkomsten komen te laat beschikbaar voor dit rapport. We gebruiken dus de gegevens tot en met het schooljaar 2007/'08. Hierover is eerder gerapporteerd in het *Jaarrapport integratie 2009* (zie Gijsberts en Herweijer 2009⁷; Driessen et al. 2009; Driessen 2009).

Hoge deelname vve en peuterspeelzaal onder kleuters van Turkse en Marokkaanse komaf

Vóór de basisschool zijn er verschillende voorzieningen voor (niet-leerplichtige) leerlingen onder de 4 jaar. Naast de kinderopvang, primair gericht op opvang, zijn er peuterspeelzalen en programma's voor voor- en vroegschoolse educatie (vve) die zich expliciet richten op ontwikkelingsstimulering. vve-programma's worden doorgaans uitgevoerd in peuterspeelzalen en in de kleutergroepen van het basisonderwijs. De deelname aan vve blijkt relatief hoog onder kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst, die dan ook tot de doelgroepen van deze programma's behoren. Van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse kinderen doet ongeveer een derde mee (in het schooljaar 2007/'08). Onder kinderen van Surinaamse en Antilliaanse herkomst geldt dit voor een op de vijf (zie bijlage B4.2, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). De deelname onder autochtone Nederlandse leerlingen ligt een stuk lager (7%).

Peuterspeelzalen bieden primair speel- en ontwikkelingsmogelijkheden aan kinderen van 2 tot 4 jaar. Kinderen gaan er in de regel wekelijks een of twee dagdelen (van drie uur) naar toe. Peuterspeelzalen worden echter ook bij uitstek gezien als voorzieningen om ontwikkelingsachterstanden van jonge kinderen weg te werken: de deelname aan voorschoolse programma's vindt er plaats. Alle herkomstgroepen maken veel gebruik van peuterspeelzalen.⁸ Onder kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst is de deelname aan peuterspeelzalen de afgelopen jaren spectaculair toegenomen: onder Turks-Nederlandse kinderen van 46% in 1996/'97 tot 84% in 2007/'08; onder Marokkaans-Nederlandse kinderen in dezelfde periode van 27% tot 71%. Van de autochtone kinderen neemt 75% deel. De aanvankelijk aanzienlijke achterstand ten opzichte van autochtone kinderen in deelname aan peuterspeelzalen onder kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst is in ruim tien jaar tijd ingehaald. In de deelname van kinderen van Antilliaanse en Surinaamse origine aan peuterspeelzalen is sinds midden jaren negentig weinig veranderd.

Effectiviteit vve onvoldoende aangetoond

Onderzoeken naar de effecten van vve op de cognitieve ontwikkeling van kinderen laten wisselende resultaten zien. Enkele eerste evaluaties duiden op positieve, zij het bescheiden resultaten (Leseman et al. 1998; Van Tuijl 2001, 2002). Andere studies daarentegen hebben geen effect van deelname op de leerprestaties van basisschoolleerlingen kunnen aantonen, of wezen op uitdoofeffecten binnen enkele jaren (Driessen en Doesborgh 2003; De Haan et al. 2011).

Om effectief te zijn moet waarschijnlijk aan een groot aantal condities zijn voldaan, zoals groeps grootte, duur en kwaliteit van de programma's en professionaliteit van het personeel. Analyses van de effectiviteit van voorscholen in Amsterdam duiden hier ook op: juist de leerlingen die intensief hebben deelgenomen (ten minste één jaar vier dagdelen per week) presteren met name in taal beter in de beginfase van het basisonderwijs (Roeleveld en Veen 2004). Driessen (2011) concludeert op basis van een overzicht van in Nederland verricht onderzoek naar effectiviteit van vve dat – voor zover er al adequate onderzoeken zijn uitgevoerd – weinig effect op leerprestaties kon worden vastgesteld. De effecten die zijn aangetoond zijn op zijn hoogst bescheiden, gelden voor slechts een deel van de vaardigheden die ze zouden moeten stimuleren en doven na verloop van tijd vaak uit (Driessen, nog te verschijnen).

Aan het begin van het basisonderwijs aanzienlijke achterstand in taal

In de eerste twee jaargroepen van het basisonderwijs staan de vakken lezen, schrijven en rekenen nog niet op het programma. Toch wordt in de kleutergroepen aandacht besteed aan voorlopers van het latere taal- en rekenonderwijs. Op taalgebied wordt gewerkt aan de uitbouw van de woordenschat en begrippen die te maken hebben met tijd, ruimte en verhoudingen. Bovendien wordt een begin gemaakt met het stimuleren van ordeningsvaardigheden die vooruitlopen op het latere rekenonderwijs, zoals tellen of rangschikken van voorwerpen die bij elkaar horen. De vaardigheid in taal in groep 2 is sinds het schooljaar 2002/'03 gemeten met de toets Taal voor Kleuters uit het Cito Leerlingvolgsysteem (zie bijlage B4.3, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport).⁹ Uit de gegevens blijkt dat de zogenoemde aanvangsachterstand in taal van niet-westerse leerlingen aanzienlijk is. Turks-Nederlandse leerlingen scoren veruit het slechtst op taal. Maar ook de prestaties van andere migrantengroepen blijven ver achter bij die van autochtone kinderen. Surinaams-Nederlandse leerlingen staan nog het minst op achterstand. Toch is in de vijf jaar waarover gegevens beschikbaar zijn wel vooruitgang te bespeuren, het meest bij kleuters van Marokkaanse en Turkse herkomst. Bij Antilliaans-Nederlandse en Surinaams-Nederlandse leerlingen is het beeld wat onduidelijker. De vraag is echter of dit te maken heeft met toevallige schommelingen in de gegevens.¹⁰ Er is in ieder geval geen duidelijke lijn te onderkennen.

Aanvangsachterstand in rekenen veel geringer

De vaardigheden in rekenen zijn voor zeven opeenvolgende lichtingen leerlingen (1994/'95-2007/'08) in groep 2 gemeten met de toets Ordenen uit het Cito Leerlingvolgsysteem. Deze toets geeft een indicatie van het niveau van voorbereidend rekenen. Op deze toets doen leerlingen uit migrantengroepen het beduidend beter dan op

de taaltoets. Dat komt wellicht doordat voor rekenen minder taalvaardigheid in het Nederlands vereist is dan voor taal. Toch zijn ook hier de verschillen met autochtone leerlingen aanzienlijk. Kleuters van Antilliaanse afkomst hebben de laagste rekenscores; Surinaams-Nederlandse leerlingen doen het verhoudingsgewijs het beste. De prestaties van kleuters van Turkse en Marokkaanse herkomst liggen hier ergens tussenin, terwijl zij een jaar of dertien geleden nog veruit het laagst scoorden op rekenen. Dit betekent dat in deze twee groepen aanzienlijke vooruitgang is geboekt: in het schooljaar 2007/'08 hebben leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst gemiddeld genomen rond een derde van de achterstand in rekenen weggewerkt die zij in 1994/'95 hadden op autochtone leerlingen (bijlage B4.4, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). In de rekenprestaties van Antilliaans-Nederlandse en Surinaams-Nederlandse kleuters is geen duidelijke ontwikkeling te onderkennen; met name kleuters van Antilliaanse origine boeken weinig vooruitgang.

De aanvangsachterstanden in het basisonderwijs worden langzamerhand kleiner voor kleuters van Turkse en Marokkaanse herkomst. De kloof met autochtone leerlingen is echter nog erg groot, vooral in taal. Turks-Nederlandse leerlingen scoren hierop veruit het laagst.

Langzame inhaalslag in taal aan eind van het basisonderwijs

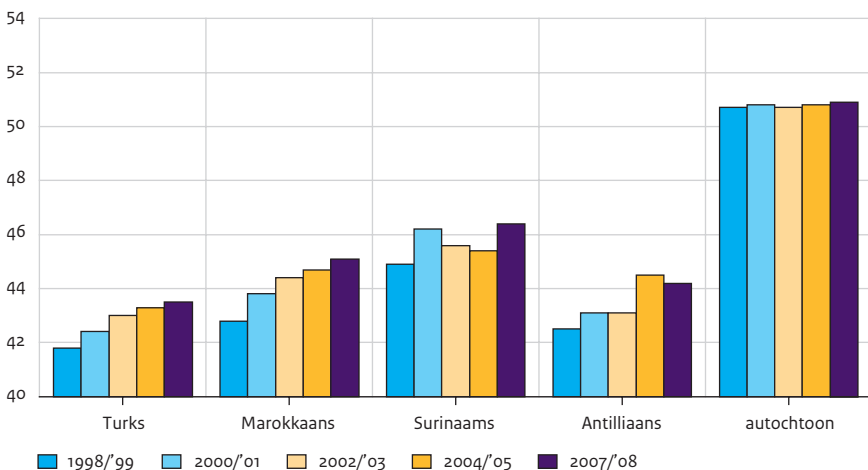
Ook aan het eind van het basisonderwijs in groep 8 blijven de prestaties van leerlingen uit niet-westerse migrantengroepen in taal en rekenen achter. De vaardigheid in deze kernvakken is bij alle leerlingen getoetst met het Cito Leerlingvolgsysteem.¹¹

Leerlingen van Surinaamse herkomst scoren van alle niet-westerse groepen het best op begrijpend lezen, gevolgd door leerlingen van Marokkaanse herkomst (figuur 4.6). Leerlingen van Turkse herkomst doen het nog steeds het slechtst in taal. Leerlingen van Antilliaanse herkomst scoren op taal nauwelijks beter dan de leerlingen van Turkse herkomst. Dit heeft te maken met de instroom van kansarme Antilliaanse Nederlanders (hoofdzakelijk uit Curaçao), van wie de kinderen inmiddels in Nederland op de basisschool zitten. De toenemende instroom van deze kinderen zorgt voor stagnatie in de leerprestaties van de Antilliaanse groep als geheel. Dit zien we over de hele linie in het basisonderwijs.

Marokkaans-Nederlandse leerlingen boeken het meeste vooruitgang in taal. Zij hebben in negen jaar tijd (1998/'99 tot 2007/'08) ruim een kwart van hun leesachterstand op autochtone leerlingen ingehaald; leerlingen van Turkse komaf minder dan een vijfde (bijlage B4.5, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Leerlingen van Surinaamse en Antilliaanse herkomst lijken ook wat vooruitgang te boeken in begrijpend lezen, maar het patroon is wat grillig, misschien ook door de relatief kleine aantallen in de steekproeven (met name voor Antilliaans-Nederlandse leerlingen).

Figuur 4.6

Prestaties begripend lezen in groep 8, naar etnische herkomst en schooljaar, 1998/'99-2007/'08 (gemiddelde toetsscores)^a

a Toetsscores zijn per jaar gestandaardiseerd (gemiddelde = 50, standaarddeviatie = 10).

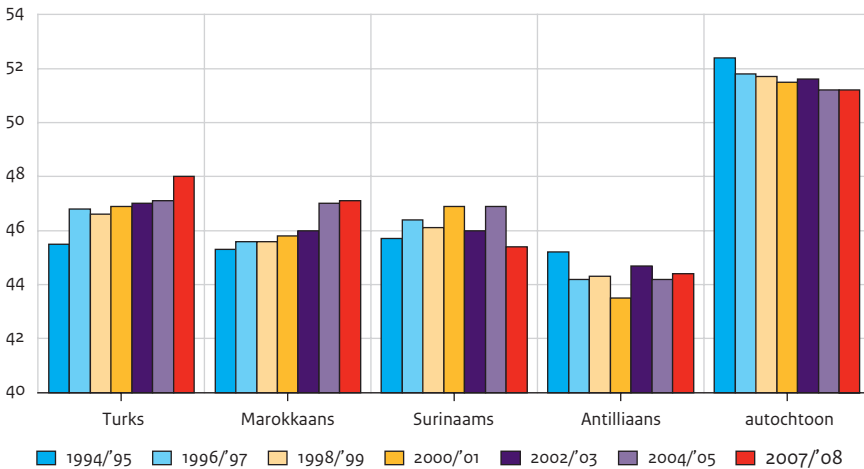
Bron: ITS/sco/nwo (Prima'98/'99-'04/'05; COOL'07/'08) SCP-bewerking

Inhaalslag in rekenen gaat veel sneller

De inhaalslag in rekenen gaat aan het einde van het basisonderwijs veel sneller dan die in taal (zie ook Ledoux et al. 2011). In rekenprestaties zijn leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst in groep 8 inmiddels boven het niveau van de Surinaams-Nederlandse leerlingen beland (figuur 4.7). Zij laten de qua rekenen slechtst presterende leerlingen, die van Antilliaanse komaf, steeds verder achter zich. Autochtone leerlingen zijn het sinds 1994/'95 steeds slechter gaan doen in rekenen. Beide ontwikkelingen zorgen ervoor dat de rekenprestaties tussen Turks- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen aan de ene kant en autochtone leerlingen aan de andere kant naar elkaar toegroeien. De inhaalslag van leerlingen van Marokkaanse en Turkse komaf in rekenen is spectaculair. Zij reduceren de achterstand uit 1994/'95 met circa de helft (43% voor Marokkaans-Nederlandse en 54% voor Turks-Nederlandse leerlingen; zie bijlage B4.6, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Terwijl kinderen van Marokkaanse herkomst beter zijn in taal dan kinderen van Turkse herkomst, is het bij rekenen andersom. Daar scoren Turks-Nederlandse kinderen beter. Ondanks de inhaalslag zijn de rekenachterstanden van migrantenkinderen (ten opzichte van autochtone leerlingen) aan het einde van het basisonderwijs nog steeds aanwezig. Kinderen van Surinaamse en Antilliaanse origine werken nauwelijks achterstand weg.

Figuur 4.7

Rekenprestaties in groep 8, naar etnische herkomst en schooljaar, 1994/'95-2007/'08 (gemiddelde toetsscores)^a

- a Toetsscores zijn per jaar gestandaardiseerd (gemiddelde = 50, standaarddeviatie = 10). De aantallen Antilliaans-Nederlandse leerlingen in de steekproef zijn in de schooljaren 1994/'95 en 1996/'97 aan de lage kant (< 100).

Bron: ITS/sco/nwo (Prima'94/'95-'04/'05; cool'07/'08) scp-bewerking

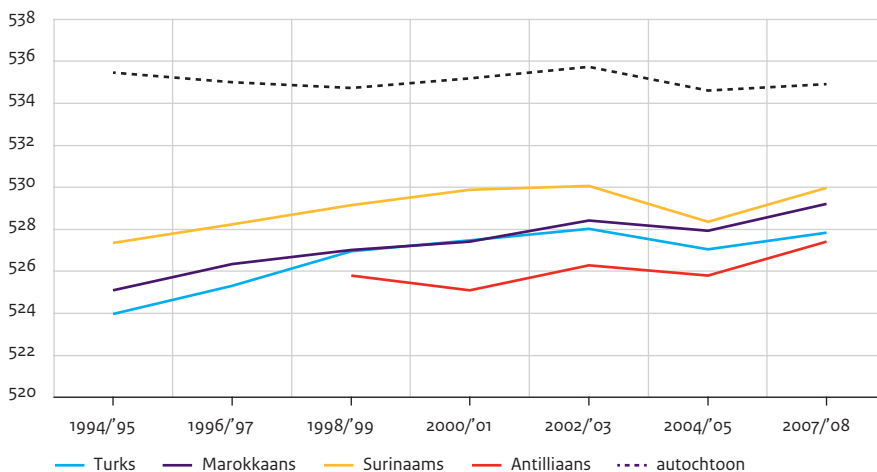
Steeds betere scores op de Cito Eindtoets en steeds vaker havo/vwo-advies

Bij de keuze van een schooltype in het voortgezet onderwijs speelt de Cito Eindtoets een belangrijke rol. De toets is gebaseerd op de leerstof die leerlingen in het basisonderwijs krijgen aangeboden en wordt onder meer gebruikt om aanvullende, objectieve informatie te krijgen over mogelijkheden van leerlingen voor vervolgonderwijs. Niet alle scholen doen mee aan de Cito Eindtoets (circa 80% wel). Maar ook binnen scholen doen niet alle leerlingen mee (vaak juist leerlingen die de Nederlandse taal niet goed beheersen). In de cool-gegevens hebben echter meer niet-westerse leerlingen meegedaan aan de Cito Eindtoets dan autochtone leerlingen (circa 85% versus 75%). Volgens Driessen (2009) heeft dit mogelijk te maken met het feit dat autochtone Nederlandse leerlingen vaker op scholen zitten die niet de Cito Eindtoets maar een andere afsluitende toets gebruiken. Tussen de schooljaren 1994/'95 en 2007/'08 is een duidelijk stijgende lijn in de Cito-scores van Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse leerlingen te onderkennen (figuur 4.8). Hun gemiddelde score is in die periode met vier punten gestegen. Marokkaans-Nederlandse leerlingen scoren inmiddels zelfs bijna op het niveau van de best presterende migrantengroep, de Surinaams-Nederlandse leerlingen, terwijl dat in 1994/'95 nog lang niet het geval was. Deze drie groepen laten de leerlingen van Antilliaanse herkomst – die over de gehele periode bezien weinig progressie – achter zich. Autochtone leerlingen zijn de afgelopen periode enigszins achteruitgegaan.

Vergelijken we de ontwikkelingen met die onder autochtone leerlingen, dan wordt duidelijk dat Marokkaans-Nederlandse leerlingen de meeste achterstand hebben ingelopen: 45% tussen 1994/'95 en 2007/'08 (zie bijlage B4.7, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Maar ook leerlingen van Turkse en Surinaamse herkomst maken rond de 40% van hun achterstand goed. Antilliaans-Nederlandse leerlingen lopen relatief weinig achterstand in (16%). Ondanks de duidelijke vooruitgang van niet-westerse leerlingen op de Cito Eindtoets, behalen zij nog lang niet het niveau van autochtone leerlingen (zie ook CBS 2010).

Figuur 4.8

Gemiddelde totaalscores op de Cito Eindtoets basisonderwijs, naar etnische herkomst en schooljaar, 1994/'95-2007/'08^a

a De aantallen Antilliaans-Nederlandse leerlingen in de steekproef zijn in de schooljaren 1994/'95 en 1996/'97 aan de lage kant (< 100).

Bron: ITS/sco/nwo (Prima'94/'95-'04/'05; cool'07/'08) SCP-bewerking

In lijn met de verbetering in de scores van de Cito Eindtoets zijn tussen 1994/'95 en 2007/'08 ook de aandelen Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse leerlingen met een havo- of vwo-advies gestaag toegenomen: voor Turkse-Nederlandse kinderen van 11% tot 19%; voor Marokkaans-Nederlandse kinderen van 14% tot 24% (zie Gijsberts en Herweijer 2009). Er is echter nog een lange weg te gaan voordat, net als autochtone leerlingen, de helft van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen een havo- of vwo-advies krijgt (nu is dat nog niet eens een kwart). Onder de groep van Surinaamse en Antilliaanse herkomst steeg het aandeel havo/vwo-adviezen van 21% naar 26%.¹²

Inhaalslag heeft te maken met steeds hoger opleidingsniveau van niet-westerse ouders

De aanzienlijke achterstanden – vooral in taal – zijn de afgelopen tien tot dertien jaar in de meeste migrantengroepen (behalve de Antilliaanse Nederlanders) dus wel duidelijk afgenomen. In aanvullende analyses hebben we gekeken wat een verklaring voor deze trend kan zijn (zie kader 4.4). Die ligt, althans voor kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst, voor een belangrijk deel in het gestegen opleidingsniveau van de ouders.¹³ Dat verklaart ongeveer de helft van de toename in leesprestaties en een kwart van de toename in rekenprestaties onder leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Gezien de relatief korte periode waarover we gegevens hebben – en gezien het feit dat er aardig wat tijd verstrijkt voordat de samenstelling van populatiegroepen naar opleidingsniveau verandert – is dit een aanzienlijk effect. Het betekent dat een stijgend opleidingsniveau van niet-westerse migranten als vanzelf tot gevolg heeft dat hun kinderen het beter gaan doen in het basisonderwijs, wat natuurlijk doorwerkt in het vervolg van de onderwijsloopbaan. Een andere verklaring kan liggen in de toenemende beheersing van de Nederlandse taal onder ouders van basisschoolleerlingen. Eerder onderzoek heeft laten zien dat met name de moeders de taal steeds beter zijn gaan spreken. Vooral onder Marokkaans-Nederlandse moeders neemt de taalbeheersing snel toe (zie Gijsberts en Dagevos 2009).

Kader 4.4 Analyse van ontwikkelingen in leerprestaties

In multivariate regressieanalyses (tabel 4.3) hebben we gekeken of de opgaande lijn in leerprestaties van leerlingen uit migrantengroepen te verklaren is door het stijgende opleidingsniveau van de ouders. Dat de prestaties door de tijd beter worden is te zien aan de positieve interactie-effecten tussen de etnische groepen en de schooljaren in model 1 (bv. 0,35 voor Turks-Nederlandse leerlingen bij lezen). De lagere prestaties (te zien aan het negatieve hoofdeffect bij de Turks-Nederlandse groep van -10,00 voor lezen) worden dus door de tijd steeds beter. Wanneer we het opleidingsniveau van de ouders in het model opnemen (model 2), nemen deze positieve interactie-effecten af (naar bv. 0,16 voor Turks-Nederlandse leerlingen bij lezen). Dit betekent dat het toenemende opleidingsniveau van de ouders de opgaande lijn in leerprestaties voor een deel verklaart.

Kader 4.4 (vervolg)

Tabel 4.3

Regressieanalyse van leerprestaties, leerlingen uit groep 8, naar etnische herkomst, schooljaar, interactie tussen etnische herkomst en schooljaar, geboorteland kind en opleiding ouders, lezen 1998/'99-2007/'08, rekenen 1994/'95-2007/'08 (in gestandaardiseerde toetscores)^a

	lezen		rekenen	
	model 1	model 2	model 1	model 2
constante	48,87*	40,51*	52,25*	45,63*
autochtoon (ref.)				
Turks	-10,00*	-5,03*	-7,12*	-3,23*
Marokkaans	-10,29*	-3,87*	-8,18*	-3,80*
Surinaams	-6,27*	-3,71*	-6,64*	-4,99*
Antilliaans	-9,68*	-8,12*	-6,63*	-5,06*
overig allochtoon	-2,47*	-1,12*	-1,73*	-0,69*
schooljaar	0,05	-0,14*	-0,14*	-0,30*
Turks* schooljaar	0,35*	0,16	0,48*	0,35*
Marokkaans* schooljaar	0,64*	0,34*	0,54*	0,42*
Surinaams* schooljaar	0,21	0,06	0,30*	0,25*
Antilliaans* schooljaar	0,46	0,53	-0,02	-0,03
herkomstland (ref.)				
in Nederland geboren	0,88*	0,47*	1,51*	1,21*
jongen (ref.)				
meisje	1,51*	1,62*	-2,76*	-2,70*
opleiding ouders		3,25*		2,58*

a Gemiddelde = 50, standaarddeviatie = 10; * = significant als $p < 0,05$.

Bron: ITS/sco/nwo (Prima'94/'95-'04/'05; COOL'07/'08) SCP-bewerking

4.5 Leerachterstanden ten opzichte van autochtone leerlingen verklaard

Rest de vraag of de achterstanden in het meest recente meetjaar – het schooljaar 2007/'08 – ten opzichte van autochtone leerlingen te verklaren zijn uit de minder gunstige kenmerken van migrantenleerlingen. Ondanks het feit dat ouders van niet-westerse herkomst steeds hoger opgeleid raken, hebben ze nog niet het gemiddelde niveau van autochtone ouders (zie § 4.2). Ook hebben met name Turks- en Marokkaans-Nederlandse ouders relatief vaak problemen met de Nederlandse taal (Gijsberts en Dagevos 2009). In de onderzoeksliteratuur wordt het opleidingsniveau van de ouders als belangrijk gezien voor de leerprestaties van kinderen omdat hogeropgeleide ouders over meer hulpbronnen beschikken en bovendien meer kennis hebben van het schoolsysteem. Hierdoor zijn ze in staat een betere thuissituatie te creëren. Uit eerder onderzoek is

meermalen gebleken dat er een duidelijk verband is tussen het opleidingsniveau van de ouders en de leerprestaties van hun kinderen in het basisonderwijs (Driessen 2003; Kloosterman et al. 2011, zie ook eerder in dit hoofdstuk). Ook de taalvaardigheid van ouders in het Nederlands is van belang voor de leerprestaties van kinderen (Driessen et al. 2002; Oomens et al. 2003). Het is daarom te verwachten dat een substantieel deel van de achterstand van migrantenleerlingen ten opzichte van autochtone leerlingen te verklaren is uit de verschillen in opleidingsniveau en taalvaardigheid van de ouders. Naast deze kenmerken van de gezinssituatie van leerlingen, kunnen ook kenmerken van de school van belang zijn. Zo bleek de kwaliteit van de leeromgeving van belang te zijn (Denessen et al. 2010). Een klas met veel kinderen met hoogopgeleide ouders kan een stimulerende leeromgeving zijn, omdat leerlingen profiteren van elkaars kennis en vaardigheden (Westerbeek 1999). Daarom zouden individuele prestaties beter zijn in scholen met een relatief hoog ouderlijk opleidingsniveau (De Graaf et al. 2000). Daarentegen wordt in de literatuur verondersteld dat een hoog aandeel migranten op een school juist negatief uitwerkt op leerprestaties, vooral omdat leerlingen minder in contact komen met de Nederlandse taal (Driessen 2002; Dronkers 2010). Omdat migranten vaker op scholen met veel niet-westerse leerlingen zitten met relatief laagopgeleide ouders, kan dit verschil in samenstelling van de school ook een verklaring zijn voor het verschil in leerprestaties tussen autochtone en allochtone leerlingen. Overigens blijkt uit eerder onderzoek dat zwarteschooleffecten in het basisonderwijs relatief gering zijn (Gijsberts 2006; Herweijer 2011; Karssen et al. 2011), maar dit maakt het niet minder van belang bij een vergelijking van leerprestaties rekening te houden met de etnische samenstelling van de school.

Om te bekijken of de genoemde factoren de verschillen verklaren tussen leerlingen van niet-westerse en autochtone herkomst, verrichten we decompositieanalyses (en houden daarbij rekening met de clustering van leerlingen binnen scholen). We kijken naar leerprestaties in begrijpend lezen en rekenen in groep 8 (schooljaar 2007/'08). We corrigeren voor kenmerken van de leerlingen, zoals leeftijd, geslacht en al dan niet in Nederland geboren zijn. Overigens is de overgrote meerderheid van de kinderen uit de vier grootste migrantengroepen in het basisonderwijs in Nederland geboren (Driessen 2010). Daarnaast nemen we gezinskenmerken in de analyses op. We beschikken over gegevens over het opleidingsniveau en de Nederlandse taalvaardigheid van beide ouders. Bovendien weten we of ouders werk hebben en of kinderen opgroeien in een eenoudergezin. Ook deze twee kenmerken nemen we mee. Ten slotte houden we rekening met twee kenmerken van de school: het aandeel niet-westerse leerlingen en het gemiddelde opleidingsniveau van de ouders.¹⁴

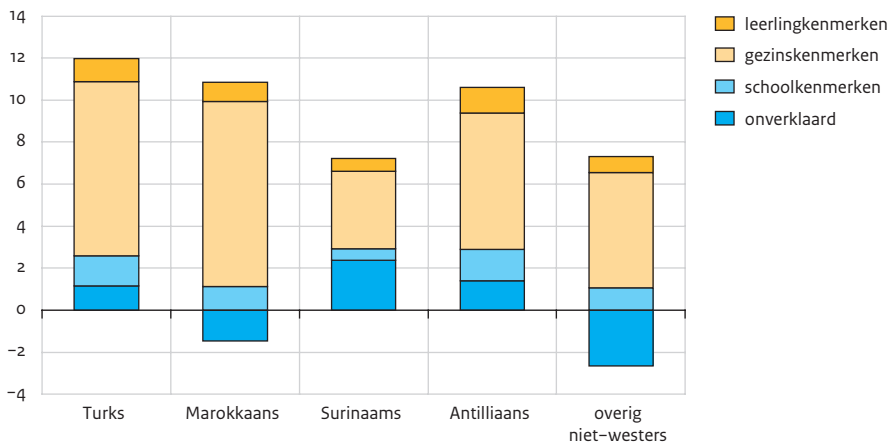
Figuur 4.9 laat de resultaten zien voor begrijpend lezen. Alle groepen migrantenleerlingen scoren tussen 7 en 12 procentpunten lager op de toets begrijpend lezen dan autochtone leerlingen. Het grootste deel van de verschillen tussen de migrantengroepen en autochtone leerlingen wordt verklaard door gezins-, school- en leerlingkenmerken. Voor Turks-Nederlandse leerlingen is dat 90%, voor Antilliaans-Nederlandse 87% en voor Surinaams-Nederlandse 67%. Bij leerlingen van Marokkaanse en overig niet-westerse

herkomst wordt zelfs de gehele achterstand verklaard. Sterker nog: als deze leerlingen precies dezelfde kenmerken zouden hebben als autochtone leerlingen zouden ze het ongeveer even goed (Marokkaans-Nederlandse leerlingen) of zelfs iets beter (overig niet-westerse leerlingen) doen in begrijpend lezen.¹⁵ Voor de andere migrantengroepen blijft er nog een kleine onverklaarde rest over. Voor Surinaams-Nederlandse leerlingen is dit onverklaarde deel nog het grootste, maar ze staan op relatief de geringste afstand van autochtone leerlingen.

De belangrijkste reden waarom migrantenleerlingen het minder goed doen zit in de minder gunstige gezinskenmerken. Het lagere opleidingsniveau van de ouders speelt de allerbelangrijkste rol. Daarnaast is de achterblijvende taalvaardigheid van de ouders van belang. De schoolkenmerken dragen niet significant bij aan de verklaring van het verschil.

Figuur 4.9

Verskil in begrijpend lezen tussen autochtone leerlingen en niet-westerse leerlingen in groep 8, naar etnische herkomst, verklaard en onverklaard deel, 2007/'08 (gemiddelde toetsscores)

Leesvoorbeeld: Turkse leerlingen scoren 12 procentpunten lager op de toets voor begrijpend lezen dan autochtone leerlingen. Dit verschil wordt voor ongeveer 1 procentpunt verklaard door leerlingkenmerken, voor bijna 9 procentpunt door gezinskenmerken en voor circa 1 procentpunt door schoolkenmerken. Ongeveer 1 procentpunt van het verschil blijft onverklaard.

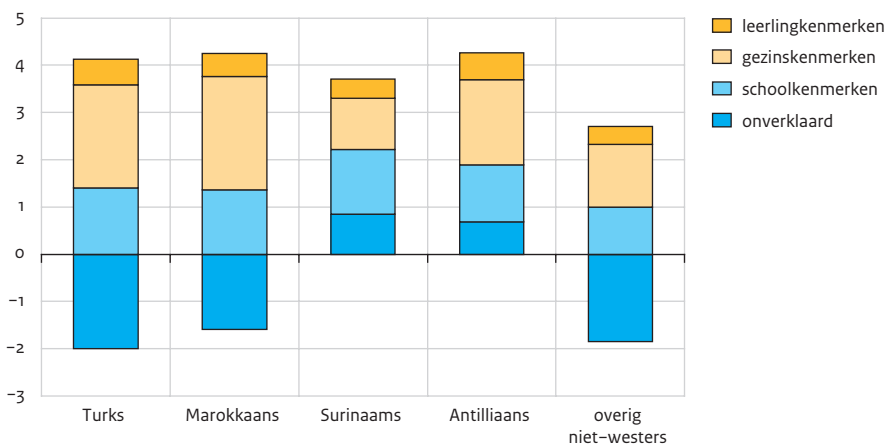
Bron: ITS/SCO/NWO (COOL'07/'08) SCP-bewerking

Bij rekenen zien we dat nu niet alleen de Marokkaans-Nederlandse en overig niet-westerse leerlingen het (significant) beter zouden doen dan vergelijkbare autochtone leerlingen, maar ook de Turks-Nederlandse leerlingen (figuur 4.10). Alleen bij de Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse leerlingen blijft een deel van de achterblijvende rekenprestaties onverklaard (respectievelijk 23% en 16%). Overigens zie je hier wat we al in paragraaf 4.3 zagen, namelijk dat de rekenscores van de migrantengroepen veel dichterbij die van autochtone leerlingen liggen. Ze scoren gemiddeld ongeveer 4 procentpunten

lager. Er is dus een minder groot gat te overbruggen. Wederom is het lagere opleidingsniveau van de ouders veruit de belangrijkste verklaring voor de achterblijvende rekenprestaties van leerlingen uit migrantengroepen. Bij rekenprestaties speelt de taalbeheersing in het Nederlands van de ouders geen rol van betekenis. Schoolkenmerken lijken daarentegen van relatief wat groter belang (zie figuur 4.10).

Figuur 4.10

Verskil in rekenen tussen autochtone leerlingen en niet-westerse leerlingen in groep 8, naar etnische herkomst, verklaard en onverklaard deel, 2007/'08 (gemiddelde toetsscores)

Bron: ITS/SCO/NWO (COOL'07/'08) SCP-bewerking

We hebben in deze paragraaf laten zien dat een groot deel van de achterstand van migrantenleerlingen in het basisonderwijs te maken heeft met hun minder gunstige uitgangspositie. Met name het lagere opleidingsniveau van de ouders is van belang. Toch blijft er vooral bij de taalprestaties van leerlingen aan het eind van het basisonderwijs nog een achterstand over die we niet konden verklaren uit hun minder gunstige uitgangspositie. Dus ook als deze leerlingen dezelfde kenmerken zouden hebben als autochtone leerlingen, zouden ze het nog wat slechter doen. Kennelijk spelen nog andere factoren mee die we in de analyses niet konden opnemen. Misschien spreken de leerlingen thuis en op straat weinig Nederlands en worden hun prestaties op school daar negatief door beïnvloed. Bij sommige groepen leerlingen uit migrantengroepen en met name bij de rekenprestaties zien we echter dat deze leerlingen het juist wat beter doen dan vergelijkbare autochtone leerlingen. Ook hier moeten we gissen naar de reden. Een factor kan zijn dat scholen steeds meer ervaring hebben opgedaan met het lesgeven aan leerlingen uit migrantengroepen. Scholen met veel van deze leerlingen kregen ook door het onderwijsachterstandenbeleid meer financiële armslag. Ze gingen meer middelen inzetten voor taalstimulering, meer tijd besteden aan lezen, taal en rekenen en daar vaker extra personeel voor aantrekken (zie bv. Tesser en Iedema 2001; Peetsma et

al. 2003). Ook zijn ze meer aandacht gaan schenken aan vergroting van de Nederlandse woordenschat, huiswerk geven en werken met een leer methode zoals Nederlands als tweede taal (N T2). Dat werkt wellicht gunstig uit voor de leerprestaties van leerlingen uit migrantengroepen die waarschijnlijk meer dan autochtone leerlingen gebaat zijn bij een manier van lesgeven die sterk gericht is op de kernvakken. Gezien het feit dat vaardigheden in rekenen – minder dan in taal – afhankelijk zijn van buitenschoolse factoren (zoals de taal die leerlingen buiten schooltijd spreken), is het bovendien niet onverwacht dat migrantenleerlingen in rekenen minder op achterstand staan dan in taal.

4.6 Conclusies

Het opleidingsniveau onder niet-westerse migranten stijgt gestaag en de achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders neemt af. Toch zijn migranten nog beduidend lager opgeleid dan autochtone Nederlanders. Dit geldt het meest voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders van de eerste generatie. Van hen is een aanzienlijk deel – met name de Marokkaans-Nederlandse vrouwen – zelfs nooit naar school gegaan. Hun lage opleidingsniveau werkt door in de leerprestaties en het opleidingsniveau van hun kinderen. De achterstand van migrantenleerlingen in het basisonderwijs heeft voor een groot deel te maken met hun ongunstiger gezinsachtergrond, zoals ouders met een lage opleiding en gebrekkige kennis van het Nederlands.

In het basisonderwijs heeft zelfs de best presterende groep, de leerlingen van Surinaamse origine, een achterstand op autochtone leerlingen. Leerlingen van Turkse afkomst hebben de grootste taalachterstand aan het einde van het basisonderwijs, wat uiteraard ernstige gevolgen kan hebben voor hun onderwijsloopbaan. Zij verlaten het basisonderwijs met het gemiddelde taalniveau van een autochtone niet-achterstandsleerling in groep 6, zo bleek uit cijfers van enkele jaren geleden (Gijsberts en Herweijer 2007). Ook andere migrantengroepen staan nog fors op achterstand.

Door de tijd genomen worden taalprestaties langzaam beter. Veel sneller vorderen de vaardigheden in rekenen. Leerlingen van Marokkaanse en Turkse komaf hebben hun rekenachterstand ten opzichte van autochtone leerlingen in minder dan vijftien jaar tijd ongeveer gehalveerd. Leerlingen van Antilliaanse herkomst boeken weinig vooruitgang in het basisonderwijs. Dit is een gevolg van de instroom van kansarme Antilliaanse Nederlanders. Hun kinderen zitten inmiddels in Nederland op de basisschool.

Ouders uit migrantengroepen raken zelf steeds hoger opgeleid. Dit leidt er vanzelf toe dat hun kinderen het beter gaan doen in het basisonderwijs. Dat is op zich een positieve ontwikkeling. De ontwikkelingen gaan echter relatief langzaam en er valt nog een aanzienlijke achterstand in te halen. Gunstig is wel dat leerlingen uit migrantengroepen ongeveer gelijk presteren als vergelijkbare autochtone leerlingen. Binnen het Nederlandse schoolsysteem halen ze dus ongeveer eenzelfde rendement als autochtone leerlingen. Momenteel staan de meeste migrantengroepen echter nog ver af van evenredigheid ten opzichte van autochtonen: zowel voor wat betreft het opleidingsniveau van de groep als geheel als voor de leerprestaties van hun kinderen in het basisonderwijs. Hoe dit verder gaat in het vervolgonderwijs, bespreken we in hoofdstuk 5.

Noten

- 1 Vanwege een nieuwe opzet van het onderzoek zijn nadere analyses noodzakelijk over de uitkomsten van dit survey (zie hoofdstuk 1).
- 2 Circa driekwart van de respondenten in het SIM is niet meer schoolgaand, een kwart volgt een opleiding. Onder Antilliaans-Nederlandse respondenten ligt het aandeel dat een opleiding volgt wat hoger op circa een derde.
- 3 In de gegevens is geen onderscheid te maken tussen de verschillende niveaus in het mbo. We beschouwen iedereen met een afgeronde mbo dan ook als in het bezit van een startkwalificatie.
- 4 Een kenmerk dat hier sterk mee samenhangt is natuurlijk generatie. De tweede generatie heeft bijna uitsluitend de opleiding alleen in Nederland gedaan, terwijl dit voor de eerste generatie sterk afhangt van de leeftijd bij komst naar Nederland.
- 5 Ouders kunnen zowel in Nederland als in het land van herkomst hun opleiding hebben gevolgd. De meerderheid zal dit in het land van herkomst hebben gedaan. Maar hoe deze verdeling precies is, kunnen we niet uit onze gegevens afleiden.
- 6 Net als in Prima is ook in COOL een deel van de scholen representatief voor alle basisscholen in Nederland, de zogenaamde referentiesteekproef. Daarnaast is een aanvullende steekproef getrokken van scholen met een oververtegenwoordiging van niet-westerse leerlingen. We hebben beide steekproeven samengevoegd om de leerprestaties van niet-westerse leerlingen te analyseren. Voor autochtone leerlingen hebben we uitsluitend de referentiesteekproef genomen, omdat anders de representativiteit in het geding zou zijn.
- 7 De hier gepresenteerde cijfers wijken iets af van die in het jaarrapport 2009 omdat we kinderen van ouders met een gemengde herkomst niet meer apart onderscheiden en ook geen onderscheid meer maken tussen autochtone leerlingen met en zonder achterstand.
- 8 De participatiecijfers voor peuterspeelzalen lijken aan de hoge kant. Dit komt waarschijnlijk doordat in het Prima-onderzoek aan ouders wordt gevraagd of hun kind vóór de basisschool op een peuterspeelzaal heeft gezeten. Aangezien veel kinderen gedurende een relatief korte tijd op een peuterspeelzaal hebben gezeten kan het cijfer al snel hoog uitvallen.
- 9 Om de gegevens door de tijd te vergelijken hebben we de toetscores per jaar gestandaardiseerd. De aantallen goedgemaakte opgaven zijn omgezet in zogenaamde T-scores. Deze scores hebben in de landelijke referentiesteekproef op elke toets en in elk jaar een gemiddelde van 50 en een standaardafwijking van 10. Daardoor kunnen we een vergelijking maken tussen prestaties van verschillende groepen over de jaren heen (zie Van Langen en Suhre 2000). Het gaat niet om dezelfde leerlingen die over de tijd worden gevolgd, maar om een vergelijking op groepsniveau tussen de verschillende jaren.
- 10 De aantallen waarop de percentages zijn gebaseerd zijn onder deze groepen beduidend lager dan onder de leerlingen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Dit kan een reden zijn voor de grotere schommelingen.
- 11 De taaltoetsen meten de algemene taalvaardigheid in de Nederlandse taal. We vergelijken de leesvaardigheden door de tijd op basis van de toets Begrijpend lezen. We hebben gegevens van 1998/'99 tot en met 2007/'08. De toets Rekenen/Wiskunde is bij zeven opeenvolgende lichten leerlingen afgenomen (1994/'95-2007/'08), zodat ook de ontwikkeling in rekenprestaties kan worden weergegeven. Een aantal rekenonderdelen wordt getoetst, zoals hoofdrekenen, kommagetallen en breuken, procenten en verhoudingen en meten, tijd en geld.

- 12 Voor deze percentages zijn Surinaams-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse leerlingen bij elkaar opgeteld (vanwege de lage aantallen leerlingen van Antilliaanse herkomst in de gegevens).
- 13 Vergelijk steeds de interactie-effecten van schooljaar en etnische groep tussen de modellen 1 en 2, dus voor en na opname van het opleidingsniveau van de ouders in het model.
- 14 De missende waarden op de onafhankelijke variabelen zijn in stata geïmputeerd door middel van multiple imputatietechnieken.
- 15 Voor leerlingen van Marokkaanse herkomst is dit verschil niet statistisch significant; voor leerlingen van overig niet-westerse herkomst wel.

Literatuur

- CBS (2010). *Jaarrapport integratie 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Denessen, E., G. Driessen en J. Bakker (2010). School and classroom diversity effects on cognitive and non-cognitive student outcomes. In: *Journal of Education Research*, jg. 4, nr. 2, p. 1-13.
- Driessen, G. (2002). School composition and achievement in primary education: a large-scale multilevel approach. In: *Studies in Educational Evaluation*, jg. 28, nr. 4, p. 347-368.
- Driessen, G. (2003). Family and child characteristics, child-rearing factors and cognitive competences of young children. In: *Early Child Development and Care*, jg. 176, nr. 2, p. 323-339.
- Driessen, G. (2009). *Prestaties, gedrag en houdingen van basisschoolleerlingen. Stand van zaken in 2008 en ontwikkelingen sinds 2001*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Driessen, G. (2010). Structurele en culturele integratie; generaties en onderwijsprestaties. In: *Migrantenstudies*, jg. 26, nr. 3, p. 262-279.
- Driessen, G. (2011, nog te verschijnen). *Variatie in voor- en vroegschoolse educatie. Een onderzoek naar de uiteenlopende wijzen waarop in gemeenten vorm wordt gegeven aan vve*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Driessen, G. en J. Doesborgh (2003). *Voor- en vroegschoolse educatie en cognitieve en niet-cognitieve competenties van jonge kinderen*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Driessen, G., F. van der Slik en K. de Bot (2002). Home language and language proficiency: a large-scale longitudinal study in Dutch primary schools. In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, jg. 23, nr. 3, p. 175-194.
- Driessen, G., L. Mulder, G. Ledoux, J. Roeleveld en I. van der Veen (2009). *Cohortonderzoek COOL 5-18. Technisch rapport basisonderwijs, eerste meting 2007/08*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Dronkers, J. (2010). *Positieve maar ook negatieve effecten van etnische diversiteit in scholen op onderwijsprestaties? Een empirische toets met internationale PISA-data (inagurale rede)*. Maastricht: Maastricht University.
- Gijsberts, M. (2003). Minderheden in het basisonderwijs. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (red.), *Rapportage Minderheden 2003* (p. 63-109). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. (2006). De afnemende invloed van etnische concentratie op schoolprestaties in het basisonderwijs, 1988-2002. In: *Sociologie*, jg. 2, nr. 2, p. 157-177.
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2009). *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en L. Herweijer (2007). Allochtone leerlingen in het onderwijs. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 102-130). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en L. Herweijer (2009). Onderwijs en opleidingsniveau. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2009* (p. 94-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Graaf, N.D. de, P. de Graaf en G. Kraaykamp (2000). Parental cultural capital and educational attainment in the Netherlands: a refinement of the cultural capital perspective. In: *Sociology of Education*, jg. 73, nr. 2, p. 92-111.
- Graaf, P.M. de (1986). The Impact of Financial and Cultural Resources on Educational Attainment in the Netherlands. In: *Sociology of Education*, jg. 59, p. 237-246.
- Haan, A. de, P. Leseman en E. Elbers (2011). *Pilot gemengde groepen, 2007-2010. Onderzoeksrapportage oktober 2011*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Herweijer, L. (2011). *Gemengd leren. Etnische diversiteit in leerprestaties in het basis en voortgezet onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Karssen, M., I. van der Veen en J. Roeleveld (2011). *Effecten van schoolsamenstelling op schoolprestaties in het Nederlandse basisonderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Kloosterman, R., N. Notten, J. Tolsma en G. Kraaykamp (2011). The effects of parental reading socialization and early school involvement on children's academic performance: a panel study of primary school pupils in the Netherlands. In: *European Sociological Review*, jg. 27, nr. 3, p. 291-306.
- Langen, A. van, en C. Suhre (2000). *Ontwikkelingen in de schoolloopbanen van achterstandsleerlingen. Vergelijkende analyses van een aantal leerlingcohorten in basis- en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Ledoux, G., J. Roeleveld, G. Driessen, J. Cuppen en J. Meijer (2011). *Prestaties en loopbanen van doelgroep leerlingen in het onderwijsachterstandenbeleid. Stand van zaken en ontwikkelingen in de periode 1994-2007*. Amsterdam / Nijmegen: Kohnstamm Instituut / ITS.
- Leseman, P.P.M., M.E. Otter, H. Blok en P. Deckers (1998). Effecten van voor- en vroegschoolse educatieve centrumprogramma's. Een meta-analyse van studies gepubliceerd tussen 1985 en 1996. In: *Nederlands tijdschrift voor opvoeding en onderwijs*, jg. 14, nr. 3, p. 134-154.
- Oomens, S., G. Driessen en P. Scheepers (2003). De integratie van allochtone ouders en onderwijsprestaties van hun kinderen. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, jg. 24, nr. 4, p. 289-313.
- Peetsma, T., I. van der Veen, P. Koopman en E. van Schooten (2003). Kan een eenzijdige klassamenstelling de ontwikkeling van leerlingen afremmen? Effecten van de sociale en etnische klassamenstelling en verschillen hierin tussen groepen. In: *Pedagogische Studiën*, jg. 80, nr. 5, p. 339-357.
- Phillips, M., J. Brooks-Gunn, G. Duncan, P. Klebanov en J. Crane (1998). Family background, parental practices and the black-white test-score gap. In: C. Jencks en M. Phillips (red.), *The black-white test score gap* (p. 149-82). Washington DC: Brookings Institution Press.
- Rijken, S. (1999). *Educational expansion and status attainment. A cross-national and over-time comparison* (dissertatie). Utrecht: Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology (ICS).
- Roeleveld, J. en A. Veen (2004). *Evaluatie Voorschool Amsterdam. Deelrapport I van het onderzoek Best practices v v e Amsterdam*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Tesser, P.T.M. en J. Iedema (2001). *Rapportage Minderheden 2001. Deel I. Vorderingen op school*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tuijl, C. van (2001). *Effecten van Opstap Opnieuw. Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen*. Alkmaar / Utrecht: Stichting Avérroes.
- Tuijl, C. van (2002). *Effecten van Opstap Opnieuw bij follow-up. Effecten van Opstap Opnieuw bij Turkse en Marokkaanse leerlingen op middellange termijn*. Alkmaar / Utrecht: Stichting Avérroes.

Turkenburg, M. en M. Gijsberts (2007). Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal. In:

J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 72-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Westerbeek, K. (1999). *The colours of my classroom. A study into the effects of the ethnic composition of classrooms on the achievement of pupils from different ethnic backgrounds*. Rotterdam: CED-Groep.

5 Voortgezet, beroeps- en hoger onderwijs

Lex Herweijer

5.1 Verschillende trajecten en bestemmingen

Na de basisschool gaan leerlingen afhankelijk van hun prestaties naar verschillende niveaus van voortgezet onderwijs. De betere leerlingen gaan naar havo of vwo, het voortraject voor het hoger onderwijs. Gemiddelde en zwakkere leerlingen gaan naar verschillende niveaus van het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het voortraject voor het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Bij de overgang van basis naar voortgezet onderwijs wordt dus al een voorschot genomen op het niveau waarop leerlingen hun schoolloopbaan afronden. In scholen voor voortgezet onderwijs met brugklassen kan deze selectie een, soms twee jaar worden uitgesteld. Ook na de brugklas kunnen leerlingen nog wisselen van niveau, en na het halen van een diploma op een lager niveau is overstappen naar een hoger niveau mogelijk (het stapelen van opleidingen). Leerlingen van het vmbo kunnen bovendien via de zogenoemde doorstroom in de beroepskolom – van vmbo via mbo naar hoger beroepsonderwijs (hbo) – alsnog toegang krijgen tot het hoger onderwijs.

In dit hoofdstuk brengen we de schoolloopbaan van leerlingen van niet-westerse herkomst in het voortgezet onderwijs, het mbo en het hoger onderwijs in kaart. We laten zien hoe leerlingen worden verdeeld over het voortgezet onderwijs, hoe hun loopbaan daar verloopt, in welke mate ze doorstromen naar het mbo en het hoger onderwijs, en of ze daar succesvol zijn. In welke mate wijkt de schoolloopbaan van leerlingen van niet-westerse herkomst af van die van die van autochtoon-Nederlandse leerlingen? Zijn de verschillen de afgelopen jaren kleiner geworden?

We maken gebruik van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die zijn gebaseerd op het onderwijsnummer. Omdat deze gegevens in het voortgezet onderwijs en het mbo pas sinds een aantal jaren beschikbaar zijn, is het niet mogelijk in die sectoren veranderingen over een langere termijn te laten zien. In het hoger onderwijs zijn er al langere tijd gegevens beschikbaar over de etnische herkomst van studenten.

Ook in het voortgezet, het beroeps- en het hoger onderwijs kunnen we de vraag naar evenredigheid stellen: in hoeverre verschillen de schoolloopbanen van kinderen van niet-westerse migranten van die van vergelijkbare autochtone jongeren? Het belangrijkste kenmerk om rekening mee te houden bij een vergelijking tussen deze beide groepen is het opleidingsniveau van hun ouders. De gegevens die we in dit hoofdstuk gebruiken bevatten daarover echter geen informatie.¹ We presenteren daarom geen evenredigheidsanalyse.

5.2 Voortgezet onderwijs

Veel leerlingen starten in het voortgezet onderwijs in brugklassen van twee of soms drie niveaus. In het derde leerjaar zijn alle leerlingen ‘verdeeld’ en kunnen we het onderwijsniveau van leerlingen uit verschillende herkomstgroepen in beeld brengen. De verbetering van de onderwijsresultaten van kinderen van niet-westerse migranten aan het einde van het basisonderwijs zien we terug in het voortgezet onderwijs.

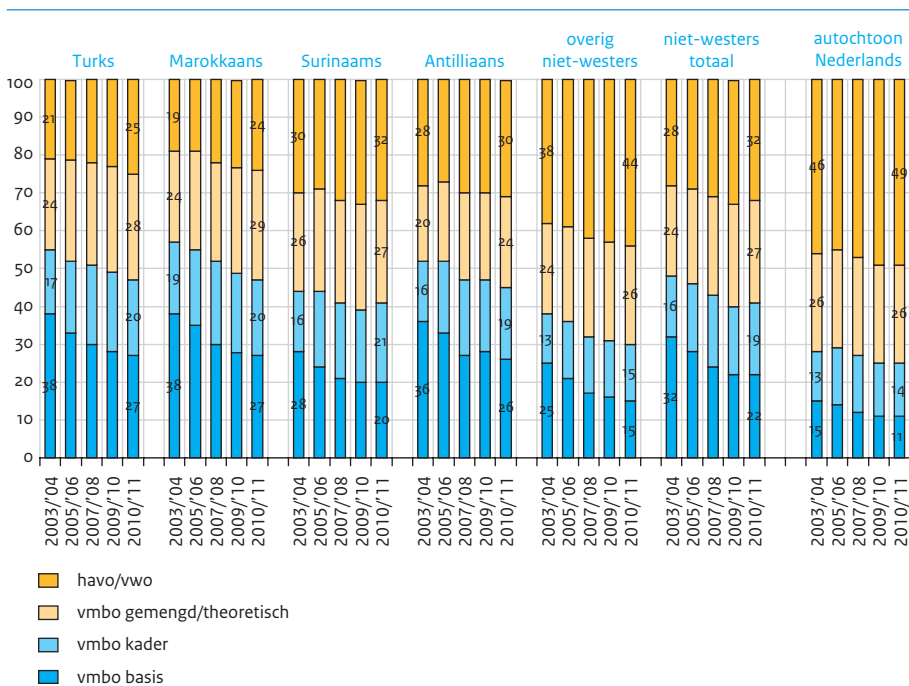
Groeiende deelname aan havo/vwo

Geleidelijk aan gaat een groter aantal naar havo en vwo: in leerjaar 3 is dat inmiddels een kwart van de leerlingen van Turkse of Marokkaanse herkomst en ongeveer 30% van de leerlingen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst. De achterstand op autochtone leerlingen, van wie nu bijna de helft havo/vwo volgt, is echter nog altijd groot (figuur 5.1). Omdat autochtone leerlingen ook steeds vaker havo/vwo volgen, is de kloof tussen hen en leerlingen uit de vier grote niet-westerse groepen de afgelopen jaren maar weinig afgenomen. Binnen de verzamelcategorie ‘overig niet-westers’ zijn er grote verschillen, met als uitersten de Chinese Nederlanders met een havo/vwo-deelname van 68% (Vogels 2011a) en Somalische Nederlanders met een lagere havo/vwo-deelname dan de Turks- en Marokkaans-Nederlandse scholieren (Vogels 2011b).

Niet-westerse groepen hebben de meeste winst geboekt aan het andere uiteinde van het spectrum van het voortgezet onderwijs: het aantal leerlingen in de laagste vmbo-leerweg (de basisberoepsgerichte leerweg) is de afgelopen jaren flink afgenomen. Weliswaar is binnen het hele vmbo een verschuiving gaande van de basis- naar de kaderberoepsgerichte leerweg, maar bij niet-westerse groepen gaat die verschuiving sneller dan bij autochtone leerlingen. Ondanks de verschuiving naar de hogere vmbo-leerwegen is het aantal leerlingen dat vanwege achterstand is geïndiceerd voor leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) bij verschillende herkomstgroepen – zowel niet-westers als autochtoon – de afgelopen jaren toegenomen (zie bijlage B5.1, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Dat wijst niet op een verbetering van prestaties aan de onderkant van de verdeling, maar mogelijk is de grens voor indicering voor lwoo onbedoeld opgeschoven en krijgen leerlingen nu sneller dan voorheen een indicatie. Leerlingen met een lwoo-indicatie blijken in ieder geval de laatste jaren vaker in de kaderberoepsgerichte leerweg te worden geplaatst, en minder vaak in de laagste (basisberoepsgerichte) leerweg.

Figuur 5.1

Leerlingen in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs, naar onderwijsniveau en etnische herkomst, 2003/'04-2010/'11^a (in procenten)

a Cijfers over 2010/'11 zijn voorlopig.

Bron: CBS (StatLine)

Hoge deelname aan het praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs is niet inbegrepen in figuur 5.1, omdat daarvan alleen voor de recente jaren een uitsplitsing naar herkomst beschikbaar is. Praktijkonderwijs is bedoeld voor leerlingen die naar verwachting geen vmbo-diploma kunnen halen. Het aantal leerlingen in het praktijkonderwijs is naar verhouding veel groter bij de niet-westerse groepen dan bij autochtone leerlingen. Van de laatsten volgt iets meer dan 2% in leerjaar 3 praktijkonderwijs; bij leerlingen met een niet-westerse achtergrond ligt dat twee (Surinaams) tot vier keer (Antilliaans) zo hoog (zie bijlage B5.2, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). De ongelijke verdeling over onderwijsniveaus krijgt daarmee nog eens extra reliëf.

Leerlingen van de tweede generatie – geboren en getogen in Nederland – zijn over het algemeen wat vaker op de hogere niveaus te vinden dan leerlingen van de eerste generatie (CBS StatLine). Met name onder Antilliaans-Nederlandse leerlingen is het verschil

tussen de eerste en de tweede generatie vrij groot. De havo/vwo-deelname van de eerste generatie is het laagst van alle niet-westerse groepen, en deze leerlingen zitten meer dan andere groepen op het laagste vmbo-niveau. Van de tweede generatie is de havo/vwo-deelname daarentegen de hoogste van de vier grote niet-westerse groepen. Ook de tweede generatie van Surinaamse herkomst staat er duidelijk beter voor dan de eerste generatie. Bij leerlingen met een Turkse en Marokkaanse herkomst is het verschil tussen de beide generaties naar verhouding gering. De eerste generatie telt bij deze twee groepen overigens nog maar weinig leerlingen, zodat de aflossing van de eerste door de tweede generatie hoe dan ook weinig verandering in het totaalbeeld kan brengen.

Onder advisering speelt nauwelijks een rol

De ongelijke verdeling van herkomstgroepen over niveaus in het voortgezet onderwijs is grotendeels het gevolg van de verschillen in prestaties op de basisschool. Het lijkt er niet op dat ‘onder advisering’ van niet-westerse leerlingen een belangrijke rol speelt. Soms duiken signalen op dat leerlingen met een niet-westerse achtergrond met een zelfde score op de Cito Eindtoets van de basisschool een lager advies krijgen dan autochtone leerlingen (Babeliowsky en Den Boer 2007).² Dit is echter geen algemeen patroon. Een recente vergelijking wijst uit dat zich bij autochtoon-Nederlandse leerlingen met laagopgeleide ouders enige onder advisering voordoet, maar niet zozeer bij leerlingen met een niet-westerse achtergrond (Driessen 2011; Inspectie van het onderwijs 2011). Bovendien worden (te lage) adviezen niet altijd volledig opgevolgd. Stroucken et al. (2008) lieten enkele jaren geleden zien dat het kleine verschil in advisering ten nadele van leerlingen met een niet-westerse achtergrond bij de plaatsing van leerlingen in de verschillende brugklassen vrijwel werd rechtgetrokken.

Leerlingen met een niet-westerse achtergrond blijven vaker zitten

De schoolloopbaan van leerlingen uit migrantengroepen verloopt minder gunstig dan die van autochtone leerlingen. In vrijwel alle leerjaren en op alle niveaus blijven kinderen van niet-westerse migranten vaker zitten (bijlage B5.3, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Met name in leerjaar 3 van de gemengde en/of theoretische leerweg van het vmbo, en in leerjaar 4 en 5 van het vwo zijn de verschillen tussen beide groepen leerlingen vrij groot. Onder leerlingen van Turkse herkomst is het percentage zittenblijvers over de hele linie het hoogst, onder leerlingen van Antilliaanse herkomst het laagst. Mogelijk spelen de zwakke taalprestaties van Turks-Nederlandse leerlingen een rol: net als in het basisonderwijs zijn zij de groep met de geringste leesvaardigheid en woordenschat (Herweijer 2011). In havo 4 – van oudsher de klas met het hoogste percentage zittenblijvers – blijven ook veel autochtone leerlingen zitten.

Minder voortijdig schoolverlaten in het voortgezet onderwijs

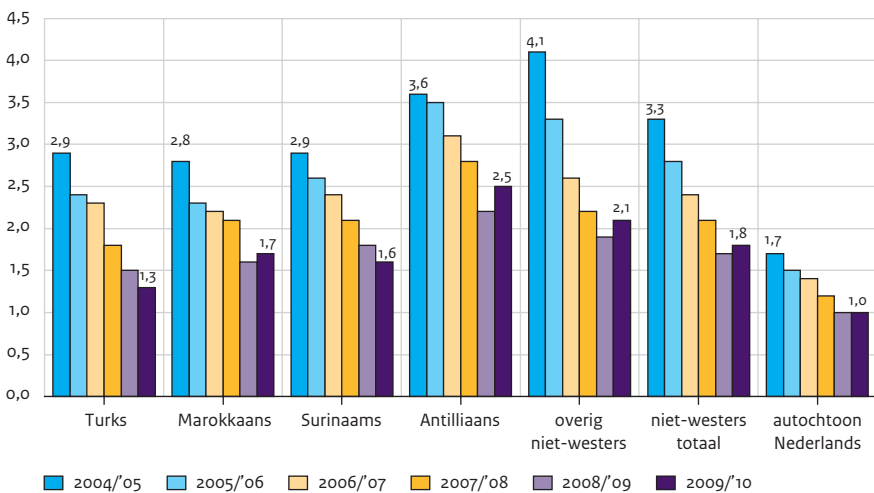
Schooluitval terugdringen is een speerpunt in het onderwijsbeleid. De norm is dat jongeren minimaal een startkwalificatie moeten hebben voordat ze uit het onderwijs vertrekken (een diploma havo, vwo of mbo-2). Met het beleidsprogramma Aanval op de uitval wordt op uiteenlopende manieren geprobeerd om het aantal voortijdig schoolverlaters terug te dringen tot maximaal 35.000 in het schooljaar 2010/11. In 2016 moet

dat aantal zijn teruggebracht tot 25.000. In 2009/'10 waren er 39.600 voortijdig schoolverlaters, aanzienlijk minder dan de ruim 58.000 uit 2004/'05. Iets minder dan 9000 voortijdig schoolverlaters waren in 2009/'10 afkomstig uit het voortgezet onderwijs, het leeuwendeel (bijna 30.000) kwam uit het mbo (www.aanvalopdeschooluitval.nl). Een op de drie voortijdig schoolverlaters uit het voortgezet onderwijs heeft overigens wel een vmbo-diploma, maar dat is nog niet voldoende voor een startkwalificatie. Om die te halen moeten zij overstappen naar het mbo en een opleiding op niveau 2 afronden, of eventueel naar de havo.

Scholieren uit migrantengroepen lopen in het voortgezet onderwijs een hoger risico van uitval dan autochtone scholieren, maar de verschillen zijn de afgelopen jaren wel duidelijk kleiner geworden. De uitval onder jongeren met een niet-westerse achtergrond liep sneller terug dan die onder autochtoon Nederlandse jongeren (figuur 5.2). Het uitvalpercentage onder scholieren van Turkse herkomst was in 2009/'10 nog maar nauwelijks hoger dan dat van autochtoon-Nederlandse scholieren. Leerlingen van Antilliaanse herkomst boekten het minste vooruitgang; zij zijn nu de groep met het hoogste uitvalrisico.

Figuur 5.2

Voortijdig schoolverlaters uit het voortgezet onderwijs, naar etnische herkomst, 2004/'05-2009/'10^a (in procenten)

a Cijfers over 2009/'10 zijn voorlopig.

Bron: CBS (StatLine)

Minder succes bij de eindexamens in het voortgezet onderwijs

In lijn met het hoge percentage zittenblijvers zijn ook de examenresultaten van leerlingen uit migrantengroepen minder goed dan die van autochtone leerlingen. Op het

laagste niveau (de basisberoepsgerichte leerweg) liggen de slaagcijfers bij alle groepen op een hoog niveau en zijn er nauwelijks verschillen. Op de hogere onderwijsniveaus worden de verschillen echter groter (tabel 5.1). Leerlingen van Turkse herkomst hebben op alle niveaus het minste succes bij het eindexamen, gevolgd door de leerlingen met een Marokkaanse achtergrond.

Tabel 5.1

Slaagpercentages voortgezet onderwijs, naar etnische herkomst, 2009/'10^a

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	overig niet- westers	totaal niet- westers	autochtoon Nederlands
vmbo basis	93	93	95	94	94	94	97
vmbo kader	86	88	90	92	92	89	96
vmbo g/t	83	87	88	88	90	87	95
havo	66	73	76	80	78	74	87
vwo	65	72	77	87	80	77	91

a Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

Op de havo en het vwo zijn de slaagpercentages de afgelopen jaren bij leerlingen uit alle bevolkingsgroepen achteruitgegaan (CBS StatLine). In het vwo verslechterden de slaagcijfers van Turks- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen echter meer dan die van andere groepen. In 2009/'10 slaagde nog maar zo'n 65% van de deelnemers van Turkse afkomst en 72% van die van Marokkaanse achtergrond voor het vwo-eindexamen. Op de havo liggen de slaagpercentages van de leerlingen uit deze groepen op hetzelfde niveau. Tegenover het succes van de toegenomen deelname van jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst aan de hogere vormen van voortgezet onderwijs staan dus lage slaagcijfers, die in het vwo bovendien sneller zijn verslechterd dan die van leerlingen uit andere bevolkingsgroepen. De oorzaak is niet duidelijk. Worden er steeds meer leerlingen tot het vwo toegelaten die het niveau niet aankunnen?

Zwaardere examennormen waarschijnlijk gevolgen voor leerlingen van niet-westerse herkomst

Met ingang van schooljaar 2011/'12 zullen zwaardere eindexamennormen gelden in het voortgezet onderwijs. De mogelijkheid om een onvoldoende centraal eindexamen te compenseren met een hoger cijfer voor het schoolexamen komt te vervallen.³

De vo-raad heeft becijferd dat het aantal gezakte leerlingen zou verdubbelen als de strengere eisen het afgelopen jaar al van kracht waren geweest (www.voraad.nl). Bij leerlingen van niet-westerse herkomst is het verschil tussen het cijfer voor het schoolexamen en het centrale examen groter dan bij autochtone leerlingen, dus voor hen hangt het examensucces meer af van het schoolexamen (Inspectie van het Onderwijs 2011: 204). De verzwarening van de exameneisen zal voor leerlingen van niet-westerse herkomst daarom waarschijnlijk meer gevolgen hebben voor de slaagkansen dan voor

autochtoon-Nederlandse examenkandidaten. Veel scholen lopen vooruit op de nieuwe examennormen met zwaardere instroomeisen en overgangsnormen in de lagere leerjaren (Inspectie van het onderwijs 2011: 73). Het gevolg kan zijn dat het zittenblijven in eerdere leerjaren toeneemt, of dat minder leerlingen worden toegelaten tot hogere niveaus van het voortgezet onderwijs. De trend van stijgende havo/vwo-deelname zal daardoor kunnen afzakken, wellicht meer nog bij leerlingen uit migrantengroepen dan bij autochtone leerlingen.

Bereikt niveau na zes jaar voortgezet onderwijs blijft flink achter

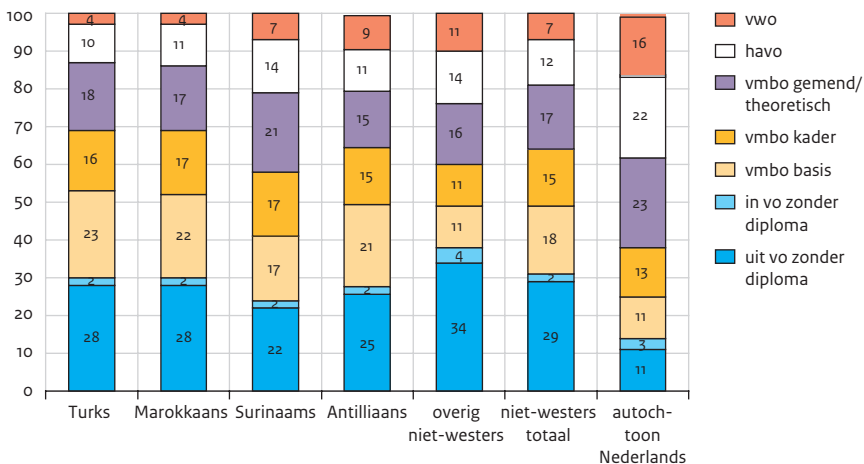
We hebben gezien dat leerlingen van niet-westerse migrantengroepen minder vaak aan de hogere niveaus van voortgezet onderwijs deelnemen, vaker blijven zitten, minder succes hebben bij het eindexamen en vaker voortijdig uit het voortgezet onderwijs vertrekken dan autochtone leerlingen. Aan het eind van het voortgezet onderwijs komen dan ook aanzienlijke verschillen in bereikt niveau naar voren. Dat blijkt uit gegevens over leerlingen die in 2003/'04 in het voortgezet onderwijs zijn gestart en er zes jaar zijn gevolgd. Bij aanvang van het zevende jaar zijn zij bijna allemaal vertrokken.⁴

De meeste leerlingen hebben na zes jaar een diploma, maar een flinke groep is zonder diploma uit het voortgezet onderwijs vertrokken, deels met bestemming mbo, deels als voortijdig schoolverlater. Figuur 5.3 toont per herkomstgroep de behaalde diploma's na zes jaar voortgezet onderwijs (in geval van stapelen van opleidingen: het hoogste diploma). In lijn met de eerdere gegevens in deze paragraaf, zien we flinke verschillen tussen herkomstgroepen. Vooral het percentage leerlingen van Turkse en Marokkaanse origine dat een havo- of vwo-diploma heeft gehaald, is veel geringer dan het percentage autochtone leerlingen. De achterstand van Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is wat kleiner; de heterogene restcategorie 'overig niet-westers' heeft de minste achterstand.

Ook aan de onderkant van de verdeling – de groep die na zes jaar geen diploma heeft gehaald – zien we grote verschillen. Bijna alle leerlingen die nog geen diploma hebben gehaald zijn inmiddels vertrokken uit het voortgezet onderwijs. Bij de niet-westerse groepen ligt het percentage tussen 22 en 34, bij de autochtone groep op 11. Zoals gezegd zijn dit niet uitsluitend voortijdig schoolverlaters, maar ook leerlingen die zonder diploma zijn overgestapt naar het mbo. Duidelijk is in ieder geval dat het rendement van het voortgezet onderwijs bij leerlingen uit verschillende niet-westerse groepen een stuk lager is dan bij autochtone leerlingen.

Figuur 5.3

Bereikt niveau na zes jaar voortgezet onderwijs, leerlingen die in 2003/'04 zijn gestart, naar etnische herkomst (in procenten)^a

a Exclusief leerlingen die bijvoorbeeld vanwege emigratie niet meer in de gemeentelijke basis-administratie staan ingeschreven.

Bron: CBS(StatLine)

Hoge doorstroom naar vervolgopleidingen

Een diploma in het voortgezet onderwijs is een belangrijke stap in de schoolloopbaan, maar geen eindpunt. Vmbo-leerlingen moeten overstappen naar het mbo om daar een startkwalificatie te halen, of eventueel naar de havo. Voor vmbo'ers die nog geen 18 jaar oud zijn wordt de overstap naar een vervolgopleiding min of meer afgedwongen door de kwalificatieplicht die sinds enkele jaren geldt. Die houdt in dat de leerplicht voor jongeren zonder startkwalificatie is verlengd tot hun achttiende jaar. Jongeren met een havo- of vwo-diploma voldoen weliswaar aan de startkwalificatie, maar moeten nog een opleiding volgen in het hoger onderwijs om zich voor te bereiden op de arbeidsmarkt.

In het verleden maakten jongeren uit lagere sociaaleconomische milieus minder vaak de overstap naar vervolgopleidingen, bijvoorbeeld vanwege de kosten of omdat ze van huis uit niet vertrouwd waren met de wereld van het hoger onderwijs. In eerdere edities van het jaarrapport is geconstateerd dat dit niet opgaat voor leerlingen met een niet-westerse achtergrond (Gijsberts en Herweijer 2009; Herweijer 2003). De rechtstreekse doorstroom naar vervolgopleidingen van gediplomeerden van niet-westerse origine is minstens zo hoog als die van autochtoon-Nederlandse leerlingen. De aanloop naar het diploma verloopt een stuk minder goed – meer zittenblijven, meer uitval, lagere slaagcijfers – maar eenmaal met een diploma op zak stromen jongeren van niet-westerse herkomst in groten getale door naar vervolgopleidingen.

Tabel 5.2 geeft de meest recente doorstroomcijfers van gediplomeerden van opleidingen in het voortgezet onderwijs. De directe doorstroom van de beroepsgerichte vmbo-leerwegen (basis- en kaderberoepsgericht) naar het mbo is bij leerlingen uit alle bevolkingsgroepen zeer hoog. De enige uitzondering is de iets achterblijvende doorstroom van leerlingen met een Antilliaanse achtergrond vanuit de basisberoepsgerichte leerweg.

Mede door de kwalificatieplicht is in de basisberoepsgerichte leerweg de doorstroom naar het mbo van autochtoon-Nederlandse leerlingen en van leerlingen van Surinaamse en overig niet-westerse herkomst de afgelopen jaren toegenomen met 6 à 9 procentpunten (CBS StatLine). Die van leerlingen van Marokkaanse en Turkse herkomst vanuit de basisberoepsgerichte leerweg was al hoog en is maar weinig toegenomen. De voorheen al hoge doorstroom uit de kaderberoepsgerichte leerweg nam de laatste jaren ook nog iets verder toe.

Tabel 5.2

Doorstroom^a naar vervolgopleidingen van gediplomeerden van het voortgezet onderwijs, naar etnische herkomst, 2008/'09 bestemming 2009/'10^b (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet-westers	niet-westers totaal	autochtoon Nederlands
vmbo basisberoepsgericht							
→ mbo	94	95	93	88	93	93	94
vmbo kaderberoepsgericht							
→ mbo	97	98	96	94	95	94	96
vmbo gemengd							
→ mbo	81	88	93	91	83	86	90
→ havo	12	8	5	6	12	10	7
vmbo theoretisch							
→ mbo	72	73	79	79	66	72	76
→ havo	25	24	18	16	28	24	20
havo							
→ mbo	0	0	1	1	1	1	4
→ hbo	88	90	83	80	79	83	79
→ vwo	6	4	4	5	6	5	4
vwo							
→ hbo	2	3	4	9	6	5	14
→ wetenschappelijk onderwijs	91	89	85	70	79	82	70

a Direct aansluitende doorstroom.

b Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

Vmbo-havo-stapelen is vooral populair bij leerlingen van niet-westerse origine

Voor gediplomeerden van de gemengde en vooral de theoretische leerweg is de havo een alternatief voor het mbo. Het 'stapelen' van opleidingen in het voortgezet onderwijs (van

mavo naar havo, nu van vmbo-theoretische leerweg naar havo) was eind jaren negentig in onbruik geraakt, maar is terug van weggeweest. Een op de vijf gediplomeerden van de theoretische leerweg maakt gebruik van de mogelijkheid om zich via de havo te kwalificeren voor het hoger onderwijs. Het mavo-havo-stapelen is vooral populair bij Turks- en Marokkaans-Nederlandse leerlingen en bij leerlingen van overig niet-westerse herkomst. De laatste jaren neemt het stapelen niet meer toe; het hoogste niveau lijkt bereikt. Dat kan te maken hebben met de aanvullende eisen die scholen vaak stellen aan mavo-havo-stapelaars (een gemiddeld eindexamencijfer van een bepaald niveau, de motivatie van de scholier, een positief advies van de vmbo-decaan). Ondanks deze extra eisen halen stapelaars minder vaak een havo-diploma dan leerlingen uit de havo-onderbouw (74% versus 86%). Stapelaars van niet-westerse herkomst halen even vaak als de autochtone een havo-diploma, maar hebben daar wel vaker een jaar extra voor nodig (Van Esch en Neuvels 2009).

Doorstroom naar een zo hoog mogelijke vervolgopleiding

Bij havo en vwo zien we dat gediplomeerden van niet-westerse herkomst niet alleen net zo veel of meer dan autochtone Nederlandse jongeren direct doorstromen naar een vervolgopleiding, ze kiezen ook vrijwel altijd voor de hoogste mogelijke. Zo is het hbo nauwelijks in trek bij de selecte groep Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders met een vwo-diploma; deze kiest vrijwel altijd voor het wetenschappelijk onderwijs. De cijfers in tabel 5.2 hebben betrekking op de direct aansluitende doorstroom. Inclusief de indirecte doorstroom, bijvoorbeeld na een onderbreking voor verblijf in het buitenland, zal de doorstroom van havo- en vwo-gediplomeerden naar vervolgopleidingen nog wat hoger komen te liggen. Mogelijk blijkt dat autochtone vwo'ers hun doorstroomachterstand op hun Turkse en Marokkaanse evenknieën dan nog inlopen.⁵

5.3 Het middelbaar beroepsonderwijs

Het mbo heeft een centrale plek in de schoolloopbaan van jongeren van niet-westerse herkomst. Zolang zij nog in overgrote meerderheid het vmbo volgen, is het mbo voor hen de aangewezen plek om een startkwalificatie te halen en zich voor te bereiden op de arbeidsmarkt.

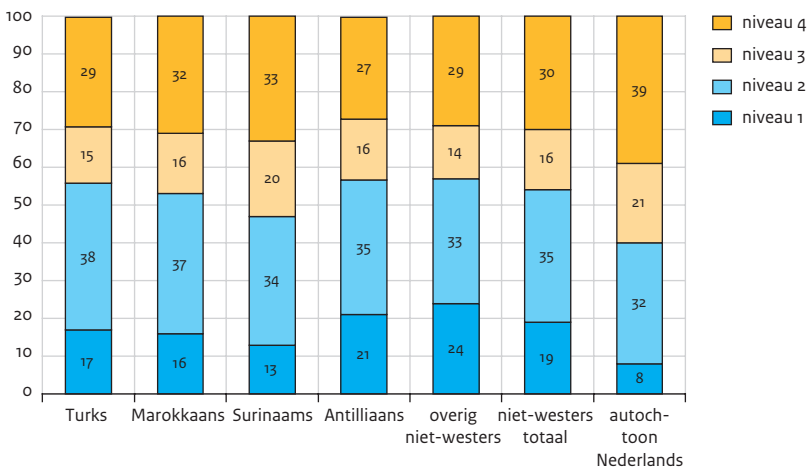
Het mbo kent opleidingen op vier niveaus, die in twee leerwegen worden aangeboden: de beroepsopleidende en de beroepsbegeleidende leerweg. In de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) ligt de nadruk op leren in de beroepspraktijk, in de beroepsopleidende leerweg (bol) ligt het zwaartepunt bij leren op school. Om een startkwalificatie te halen moeten deelnemers minimaal een opleiding op het tweede niveau afronden. Vanuit het vierde niveau is doorstroom naar het hbo mogelijk. Het mbo heeft dus een dubbele functie: kwalificeren voor de arbeidsmarkt en voorbereiden op het hbo. Het eerste niveau – de assistentenopleidingen – is bedoeld voor leerlingen die in het vmbo geen diploma hebben gehaald (de zogenoemde drempelloze instroom). In de praktijk beginnen er ook op het tweede niveau leerlingen zonder vmbo-diploma aan een mbo-opleiding (Herweijer 2008).⁶

Jongeren van niet-westerse herkomst nemen vaker deel aan de lagere niveaus van het mbo

Net als in het voortgezet onderwijs zijn er ook in het mbo verschillen in de verdeling van deelnemers met een niet-westerse en een autochtone achtergrond over niveaus. Vooral deelnemers met een Antilliaanse en overig niet-westerse achtergrond beginnen in het mbo veel vaker op het laagste niveau en minder vaak op het hoogste niveau (figuur 5.4). De verdeling van mbo'ers van Surinaamse origine komt nog het dichtst bij die van de autochtoon-Nederlandse deelnemers. Bij de Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn de instroomverschillen de afgelopen jaren iets kleiner geworden, dankzij een toegenomen instroom op niveau 4 en iets minder instroom op niveau 1 (CBS StatLine).

Figuur 5.4

Instroom in het mbo, naar niveau van de opleiding en naar etnische herkomst, 2009/'10^a (in procenten)

a Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

Figuur 5.4 omvat zowel de bol als de bbl. Ook in de bol en de bbl afzonderlijk zien we het patroon van figuur 5.4 terug; de verdeling over niveaus van de Surinaamse deelnemers lijkt nog het meeste op die van de autochtone Nederlanders, de deelnemers van Antilliaanse en overig niet-westerse origine hebben de grootste achterstand.

Meer drempelloze instroom door leerlingen van niet-westerse herkomst

Dat deelnemers uit niet-westerse migrantengroepen vaker een opleiding op de lagere niveaus volgen, heeft te maken met hun vooropleiding. Ze komen vaker zonder diploma uit het vmbo of hebben een diploma van de laagste leerweg gehaald, die geen toegang geeft tot de opleidingen op niveau 3 en 4. Het percentage mbo'ers zonder diploma

voortgezet onderwijs ligt hoger in de niet-westerse groepen dan in de autochtone Nederlandse. Heeft op niveau 2 in de bol ongeveer 14% van de autochtone deelnemers geen diploma voortgezet onderwijs, bij deelnemers van niet-westerse origine ligt dat cijfer dubbel zo hoog (CBS StatLine).⁷ Het voornemen is om de drempelloze toelating in de toekomst strikt te beperken tot mbo-1 (TK 2010/2011). Dat zal waarschijnlijk tot gevolg hebben dat vooral niet-westerse scholieren vaker dan nu op het laagste niveau instromen.

Het aantal niet-westerse voortijdig schoolverlaters in het mbo neemt af

In het beleid voor voortijdig schoolverlaten houdt de overheid een leeftijdsgrens aan van 22 jaar; oudere deelnemers tellen niet mee. Met de kanttekening dat we daarmee een deel van de uitval buiten beschouwing laten, volgen we deze grens. In schooljaar 2009/'10 vertrok 7,4% van de mbo-deelnemers tot en met 22 jaar zonder startkwalificatie uit het mbo, veel meer dan in het voortgezet onderwijs (1,2%). Het risico van uitval is het grootst op de twee laagste niveaus van het mbo.⁸

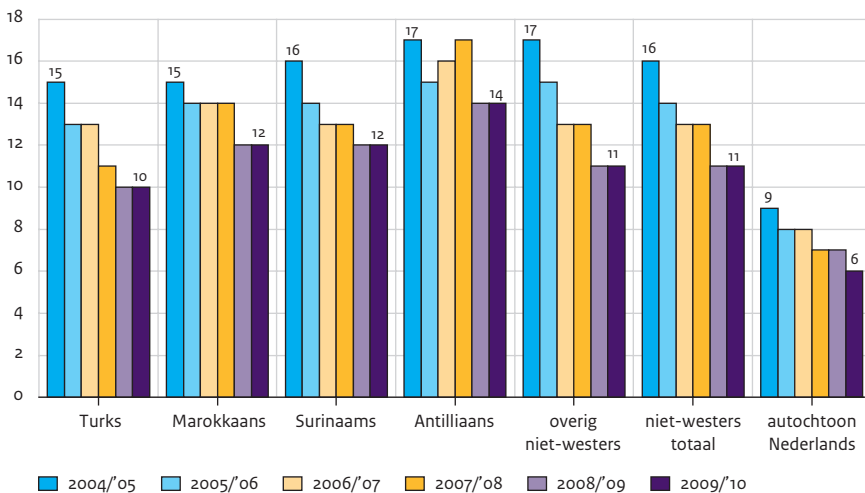
Net als in het voortgezet onderwijs is het aantal voortijdig schoolverlaters in het mbo de afgelopen jaren verminderd, van 10,6% in 2004/'05 naar 7,4% in 2009/'10. Deze daling is duidelijk zichtbaar bij de verschillende herkomstgroepen; niettemin is de uitval onder niet-westerse groepen nog steeds flink hoger dan onder autochtone deelnemers (figuur 5.5). Het laatste jaar lijkt de daling te stagneren bij verschillende niet-westerse groepen.

De Turkse Nederlanders zijn de niet-westerse groep met de laagste uitval, de Antilliaans-Nederlandse groep loopt het hoogste risico. Omdat ook de uitval van autochtone Nederlanders is afgenomen, zijn de verschillen niet veel kleiner geworden.⁹ De hogere uitval van niet-westerse groepen is gedeeltelijk het gevolg van hun hogere deelname aan de lagere niveaus van het mbo, waar het risico van voortijdig schoolverlaten nu eenmaal groot is. Dat is echter niet het hele verhaal: ook bij een gegeven niveau van opleiding is uitval onder deelnemers van niet-westerse herkomst hoger dan die van autochtone Nederlanders, met uitzondering van de opleidingen op niveau 1 (CBS StatLine). Deelnemers die zonder diploma voortgezet onderwijs aan het mbo zijn begonnen lopen een hoger uitvalrisico dan deelnemers met zo'n diploma (Herweijer 2008) en onder hen is het aandeel deelnemers van niet-westerse herkomst groot.

Het Research Centrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (Allen en Meng 2010) vroeg voortijdig schoolverlaters naar de aanleiding van hun vertrek. Een verkeerde studiekeuze is door alle groepen het meest genoemd. Wel wijzen uitvallers van niet-westerse herkomst daarnaast vaker (mede) op persoonlijke problemen. Opvallend is verder dat zij minder praten met familie, vrienden of school over het besluit om te stoppen. De steun die dat zou kunnen bieden, lopen zij zodoende mis.

Figuur 5.5

Voortijdig schoolverlaters in het mbo,^a naar etnische herkomst, 2004/'05-2009/'10^b (in procenten van alle deelnemers)

a Exclusief extranei, deelnemers tot en met 22 jaar.

b Voor 2009/'10 voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

Veel doorstroom naar hogere niveaus in het mbo en naar het hbo

Hoewel het mbo voorbereidt op de arbeidsmarkt, gaan veel leerlingen na hun diploma in de bol door met een vervolgopleiding in het mbo. Dat gebeurt niet alleen op niveau 1, dat nog geen startkwalificatie biedt, maar ook op de hogere niveaus. Zeven van de tien mensen met een diploma op niveau 1 in de bol stappen over naar een hoger niveau; op niveau 2 zijn dat er twee op de drie, en op niveau 3 en 4 ongeveer de helft. Gediplomeerden op niveau 4 gaan dan meestal naar het hbo.

Bij de doorstroom naar hogere niveaus in het mbo en naar het hbo zien we hetzelfde patroon als in het voortgezet onderwijs: deelnemers uit niet-westerse herkomstsgroepen maken (nog) vaker dan autochtone Nederlandse deelnemers deze overstap (tabel 5.3).

Op niveau 4 kiest maar liefst zo'n 60% van de gediplomeerden van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst voor een vervolgopleiding in het hbo. Het mbo fungeert op dit niveau voor hen in feite meer als toegangspoort tot het hoger onderwijs dan als voorbereiding op de arbeidsmarkt.

Tabel 5.3

Doorstroom naar vervolgopleidingen van gediplomeerden van het mbo beroepsopleidende leerweg, naar etnische herkomst, 2008/'09 bestemming 2009/'10^a (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Surinaams	Antilliaans	overig niet- westers	niet-westers totaal	autochtoon Nederlands
niveau 1							
→ mbo	74	73	68	73	65	69	70
→ geen	25	27	30	24	34	29	29
niveau 2							
→ mbo	77	74	73	69	67	72	61
→ geen	23	25	26	28	32	27	38
niveau 3							
→ mbo	60	59	67	65	60	61	48
→ hbo	7	6	3	3	7	6	3
→ geen	33	34	29	30	32	32	49
niveau 4							
→ mbo	4	6	4	7	5	5	6
→ hbo	62	59	60	55	57	59	45
→ geen	33	34	35	35	37	35	49

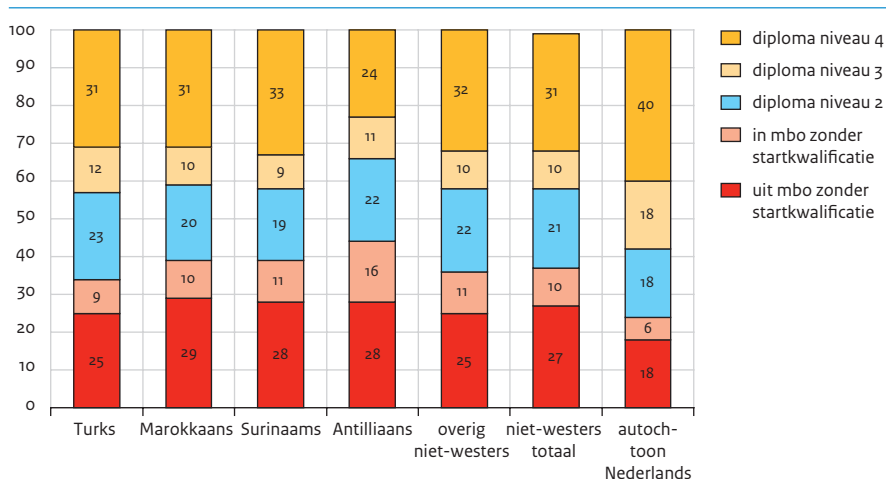
a Voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine)

Ondanks veel doorstroom bereiken niet-westerse deelnemers een lager niveau in het mbo

We zagen dat mbo'ers van niet-westerse origine vaker op een laag niveau van start gaan, vaker voortijdig uit opleidingen vertrekken, maar ook vaker doorstromen naar hogere niveaus. Dat laatste is echter onvoldoende om het lage aanvangsniveau en de hoge uitval te compenseren: na vijf jaar mbo zijn er aanzienlijke verschillen in bereikt niveau ten opzichte van autochtone Nederlandse deelnemers (figuur 5.6). Het percentage deelnemers dat na vijf jaar mbo nog geen startkwalificatie heeft gehaald, ligt bij de niet-westerse herkomstsgroepen veel hoger: bij sommige groepen is bijna 30% zonder startkwalificatie weg uit het mbo en 9% tot 16% zit daar in het zesde jaar nog steeds zonder startkwalificatie, terwijl dit bij autochtone Nederlandse deelnemers respectievelijk 18% en 6% is.

Figuur 5.6

Bereikt niveau na vijf jaar mbo, naar etnische herkomst, startjaar 2005/'06 (in procenten)^a

a Exclusief leerlingen die bijvoorbeeld vanwege emigratie niet meer in de gemeentelijke basisadministratie staan ingeschreven.

Bron: CBS (StatLine)

Het percentage met een diploma op niveau 4 blijft vooral bij de Antilliaanse groep achter, maar ook de andere niet-westerse herkomstgroepen staan op achterstand.

5.4 Het hoger onderwijs

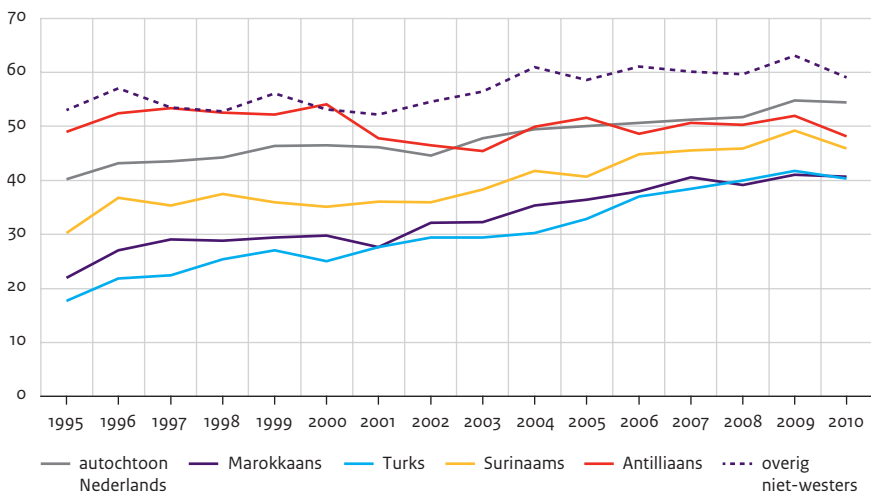
In het hoger onderwijs kunnen we de ontwikkelingen over een langere termijn volgen, omdat we beschikken over gegevens vanaf midden jaren negentig. In eerdere edities van het jaarrapport hebben we laten zien dat de instroom in het hoger onderwijs van niet-westerse herkomstgroepen sinds die tijd aanzienlijk is toegenomen. Vooral de Turkse en Marokkaanse Nederlanders maakten een grote sprong voorwaarts (Gijsberts en Herweijer 2009). In figuur 5.7 hebben we de instroomcijfers geactualiseerd tot en met het studiejaar 2010/'11. De berekende netto-instroompercentages zijn te interpreteren als het percentage van een bevolkingsgroep dat begint aan een opleiding in het hoger onderwijs (voor een nadere toelichting zie Gijsberts en Herweijer 2009: 118). Om vertekeningen door studiemigratie tegen te gaan – bijvoorbeeld jonge Chinezen die in Nederland komen studeren – beperken we ons tot studenten van de tweede generatie (geboren in Nederland).¹⁰ Verder hanteren we een leeftijdsgrens van 24 jaar. Boven die leeftijd zijn de aantallen eerstejaarsstudenten erg klein.

Sterke stijging van de instroom van niet-westerse groepen in het hoger onderwijs

Figuur 5.7 laat duidelijk zien dat de verschillen in instroom de afgelopen vijftien jaar kleiner zijn geworden, vooral dankzij de snelle toename van Turks- en Marokkaans-Nederlandse studenten. Beide groepen wisten hun instroom ongeveer te verdubbelen en inmiddels begint rond de 40% aan een opleiding in het hoger onderwijs. Ook de instroom van Surinaams-Nederlandse studenten nam stevig toe, maar iets minder spectaculair. De instroom van Antilliaans-Nederlandse studenten was van oudsher hoog en is niet toegenomen. De instroom van studenten van overig niet-westerse herkomst is zeer hoog. Het laatste jaar liggen de instroomcijfers bij verschillende groepen iets lager dan het voorgaande jaar. Het is nog te vroeg om te concluderen dat er een einde komt aan de groei. In 2009/'10 was de instroom sterk toegenomen ten opzichte van het voorgaande jaar, mogelijk onder invloed van slechte vooruitzichten op de arbeidsmarkt.¹¹ In 2010/'11 was de instroom geringer dan in 2009/'10, maar bij enkele groepen nog wel hoger dan in 2008/'09.

Figuur 5.7

Netto-instroom hoger onderwijs, bevolking tot en met 24 jaar, naar etnische herkomst,^a 1995/'96-2010/'11^b (in procenten)

a Bij niet-westerse groepen alleen studenten van de tweede generatie.

b Over 2010/'11 voorlopige cijfers.

Bron: CBS (StatLine, op aanvraag verstrekte gegevens) SCP-bewerking

Figuur 5.7 bevat geen uitsplitsing naar geslacht, maar bij alle groepen is de instroom van vrouwen nu hoger dan die van mannen (bijlage B5.4, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Bij de niet-westerse herkomstsgroepen is dit verschil in het meest recente jaar 10 à 15 procentpunten ten gunste van vrouwen, bij autochtone Nederlandse

eerstejaars bedraagt het voordeel 7 procentpunten. De verschillen tussen vrouwen en mannen zijn in het algemeen groter geworden sinds midden jaren negentig. Hoewel ook de instroom van mannen is toegenomen, komt het succes van de gestegen instroom in het hoger onderwijs dus met name op het conto van jonge vrouwen uit niet-westerse kring.

Vooraf groeiende instroom in het hoger beroepsonderwijs

Bij niet-westerse herkomstsgroepen ligt het zwaartepunt in de toegenomen onderwijsdeelname sterk bij het hbo. Tegenover elke eerstejaarsstudent met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in het wetenschappelijk onderwijs staan er vier in het hbo. Bij autochtone Nederlandse eerstejaars is deze verhouding een op twee.

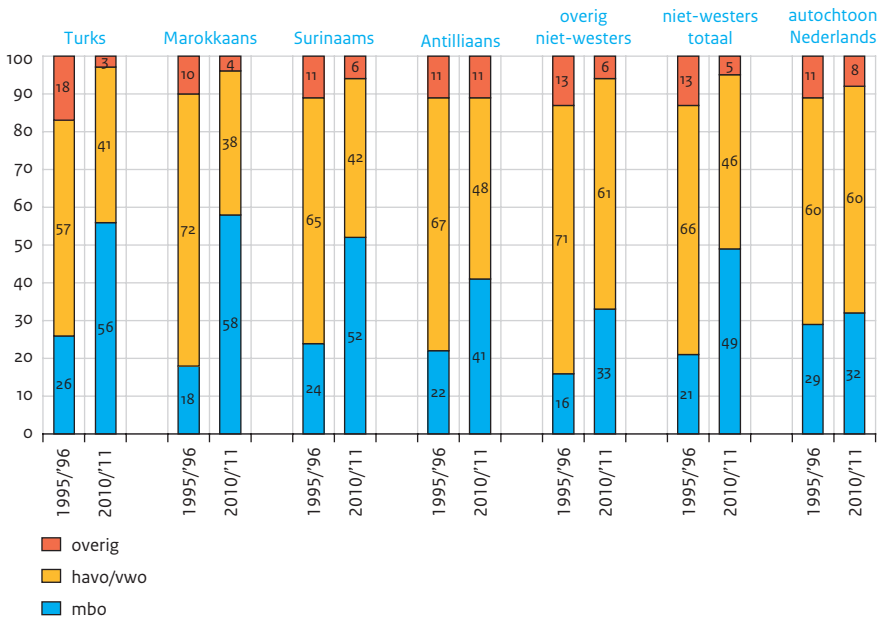
Dat de groei van de instroom van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse studenten in het hoger onderwijs vooral is gerealiseerd in het hbo, heeft verschillende oorzaken. In de eerste plaats hebben de meesten de havo gevolgd en niet het vwo (bij autochtone Nederlanders is dat verschil kleiner, zie figuur 5.1). Daarnaast maken zij meer gebruik van de zogenoemde doorstroom in de beroepskolom (van vmbo naar mbo en van mbo naar hbo). Deze alternatieve route voor jongeren die niet zijn geselecteerd voor havo/vwo komt ten goede aan het hbo. Van de Turks-, Marokkaans- en Surinaams-Nederlandse eerstejaars in het hbo komt nu ruimschoots de helft van het mbo en maar 40% van havo of vwo (bijna altijd havo). Midden jaren negentig hadden de meesten van hen nog als vooropleiding havo of vwo (figuur 5.8). De toegenomen doorstroom in beroepskolom heeft dus sterk bijgedragen aan hun gestegen deelname aan het hoger onderwijs, i.c. het hbo. Bij autochtone Nederlandse eerstejaars is weinig verandering opgetreden, en is havo/vwo nog steeds de voornaamste vooropleiding.

Ook het wetenschappelijk onderwijs kent een alternatieve toegangsroute via het hbo. Het kan gaan om jongeren met een voltooid hbo of met alleen de propedeuse. Via de hbo-route kunnen niet alleen voormalige havo-leerlingen toegang krijgen tot de universiteit, maar ook voormalige mbo'ers. De alternatieve route via het hbo is vooral populair onder de niet-westerse herkomstsgroepen. Kwam in 2009/10 een kwart van de autochtone Nederlandse eerstejaars in het wetenschappelijk onderwijs via de hbo-route, bij Marokkaans-, Turks- en Surinaams-Nederlandse eerstejaars waren dat er respectievelijk 46%, 41% en 37%. Ook in het wetenschappelijk onderwijs is de alternatieve route voor studenten uit deze groepen de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden.

Sinds de invoering van de bachelor-masterstructuur kunnen studenten met een hbo-diploma in het wetenschappelijk onderwijs instromen in een master opleiding. Door deze mogelijkheid is de overstap naar het wetenschappelijk onderwijs waarschijnlijk aantrekkelijker geworden. Een toenemend aantal studenten met een hbo-diploma begint een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs.¹²

Figuur 5.8

Eerstejaarsstudenten hbo, naar vooropleiding^a en etnische herkomst,^b 1995/'96-2010/'11^c
(in procenten)

- a Overige vooropleiding is een buitenlands diploma, colloquium doctum of onbekende vooropleiding.
 b Bij niet-westerse groepen alleen studenten van de tweede generatie.
 c Voor 2010/'11 voorlopige cijfers.

Bron: CBS (op aanvraag verstrekte gegevens) SCP-bewerking

In Nederland worden leerlingen al jong geselecteerd voor het voortraject voor het hoger onderwijs (havo/vwo). In het algemeen vergroot dit de verschillen tussen leerlingen uit kansarme en kansrijke milieus (Van der Werfhorst en Mijs 2010). Laatbloeiers uit kansarme milieus kunnen in een onderwijsstelsel met vroege selectie voortijdig opgesloten raken in een traject dat geen uitzicht meer heeft op het hoger onderwijs. De negatieve effecten worden in het Nederlandse onderwijs echter verzacht door alternatieve routes. Dankzij het stapelen in het voortgezet onderwijs en de doorstroom in de beroepskolom bereiken uiteindelijk bijna twee keer zo veel jongeren van Turkse of Marokkaanse herkomst het hoger onderwijs als er aanvankelijk voor havo of vwo waren geselecteerd.¹³

Slecht verlopende studieloopbaan in het hoger onderwijs

Tegenover het succes van de gestegen deelname aan het hoger onderwijs van studenten met een niet-westerse achtergrond staat een ongunstiger verloop van hun studieloopbaan. Zowel in het hbo als in het wetenschappelijk onderwijs halen zij minder vaak een

diploma, vallen zij vaker uit, of doen zij lang over hun studie. In tabel 5.4 illustreren we het verschil in studieloopbaan met het percentage studenten dat zeven jaar na de start in het hbo of wetenschappelijk onderwijs een diploma in het hoger onderwijs heeft gehaald. Dat percentage ligt bij de niet-westerse herkomstgroepen veel lager dan bij autochtone studenten. In het wetenschappelijk onderwijs zijn de percentages van het laatste jaar in tabel 5.4 overigens niet goed vergelijkbaar met die van eerdere jaren, omdat vanaf 2002/'03 de bachelor-masterstructuur is ingevoerd en naast doctoraal- ook bachelordiploma's worden meegeteld. Bij de termijn van zeven jaar die in tabel 5.4 wordt aangehouden is dat zichtbaar vanaf 2009/'10.

Tabel 5.4

Studenten met een diploma^a na zeven jaar hoger onderwijs, naar etnische herkomst, 2002/'03-2010/'11^b (in procenten)

	2002/'03	2004/'05	2006/'07	2008/'09	2010/'11
hoger beroepsonderwijs					
Turks	48	52	52	53	54
Marokkaans	55	52	51	56	51
Surinaams	51	47	50	54	52
Antilliaans	51	52	51	46	47
overig niet-westers	54	53	55	60	62
niet-westers totaal	52	51	52	55	55
autochtoon	70	70	69	70	71
wetenschappelijk onderwijs					
Turks	44	46	50	55	63
Marokkaans	51	42	53	55	59
Surinaams	38	37	49	54	60
Antilliaans	46	51	54	56	58
overig niet-westers	47	53	57	68	69
niet-westers totaal	44	46	54	61	64
autochtoon	64	66	69	76	79

a In het hbo of het wetenschappelijk onderwijs.

b Startjaar 1995/'96-2003/'04.

Bron: CBS (StatLine)

In het hbo zijn de rendementcijfers van studenten met een Turks-Nederlandse of een overig niet-westerse achtergrond verbeterd sinds midden jaren negentig, waardoor hun achterstand iets is afgenomen. Bij andere niet-westerse groepen is er geen duidelijke verbetering zichtbaar; bij studenten met een Antilliaanse achtergrond eerder een verslechtering.

In het wetenschappelijk onderwijs zijn de rendementscijfers van de niet-westerse herkomstgroepen aanzienlijk vooruit gegaan, maar omdat die van autochtone Nederlandse studenten eveneens flink verbeterden, is de achterstand nog steeds groot.

Nadeel van doorstroom in de beroepskolom?

We zagen al dat vooral studenten van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst alternatieve routes hebben gevolgd naar het hoger onderwijs: via de beroepskolom naar het hoger onderwijs en via het hbo naar het wetenschappelijk onderwijs. Dit verschil in vooropleiding wordt wel genoemd als een van de oorzaken voor het verschil in studieloopbanen in het hoger onderwijs. De studieloopbaan van hbo'ers met een mbo-vooropleiding verloopt inderdaad anders dan die van hbo'ers met een havo- of vwo-vooropleiding. Al snel na aanvang van de studie is de uitval van studenten met mbo hoger dan die van studenten met havo. Aan de andere kant hebben studenten met mbo na vier jaar ook vaker een diploma gehaald dan studenten met havo, mede omdat mbo'ers vaak een verkort traject kunnen volgen. Studenten met een havo-vooropleiding doen er langer over om een diploma te halen, en pas op de lange duur – zeven jaar na de start in het hoger onderwijs – halen zij studenten met een mbo-vooropleiding in. Van de hbo'ers met havo heeft dan 70% een hbo-diploma, van de hbo'ers met mbo 66%.

In termen van rendement is een mbo-vooropleiding uiteindelijk enigszins nadelig, en dat treft het grote aantal hbo'ers van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst met een mbo-vooropleiding. Daar komt nog bij dat het verschil in diplomarendement tussen hbo-studenten met een mbo- en een havo-vooropleiding bij niet-westerse studenten wat groter is dan bij autochtone. Niet-westerse hbo'ers ondervinden meer nadeel van een mbo-vooropleiding dan de autochtone Nederlandse. Toch speelt het verschil in vooropleiding maar een beperkte rol; ook bij een gelijke vooropleiding zijn er grote verschillen in diplomarendement tussen autochtone en niet-westerse hbo'ers (tabel 5.5).

In het wetenschappelijk onderwijs zien we een vergelijkbaar patroon: de alternatieve toegangsroute via het hbo, die studenten van niet-westerse herkomst vaker volgen, is nadelig voor de kans op een diploma. Echter, ook bij een gelijke vooropleiding is het percentage dat na zeven jaar een diploma haalt bij studenten met een niet-westerse achtergrond veel geringer dan bij autochtoon-Nederlandse studiegenoten. Het nadeel van een alternatieve vooropleiding (de hbo-route) is voor studenten van niet-westerse herkomst nog weer groter: bij verschillende groepen daalt het rendement tot ver onder de 50%. In termen van rendement wordt hier een wel erg zware prijs betaald voor de alternatieve route.

Andere factoren die verband kunnen hebben met de slechtere studieresultaten van studenten van niet-westerse herkomst zijn hun lagere sociaaleconomische achtergrond, hun vaak wat hogere aanvangsleeftijd en hun lagere eindexamencijfers in de vooropleiding. Uit de analyse van Ooijevaar (2010) blijkt echter dat hun geringere studiesucces maar in beperkte mate op deze factoren is terug te voeren. Wolff et al. (2010) concluderen eveneens dat verschillen in sociaal milieu geen goede verklaring bieden voor verschillen in studiesucces van studenten van niet-westerse en autochtoon-Nederlandse herkomst.

Tabel 5.5

Studenten met een diploma^a na zeven jaar hoger onderwijs, naar vooropleiding en etnische herkomst, 20010/'11^b (in procenten)

	mbo	havo	vwo	hbo	overig	totaal
hoger beroepsonderwijs						
Turks	53	62	.		39	54
Marokkaans	54	57	.		38	51
Surinaams	51	57	60		45	52
Antilliaans	45	53	63		37	47
overig niet-westers	54	62	71		63	62
niet-westers totaal	52	59	67		54	55
autochtoon	69	72	83		60	71
wetenschappelijk onderwijs						
Turks			69	53	62	63
Marokkaans			64	43	61	59
Surinaams			68	39	54	60
Antilliaans			71	37	49	58
overig niet-westers			75	52	67	69
niet-westers totaal			71	45	63	64
autochtoon			83	67	73	79

a In het hbo of het wetenschappelijk onderwijs.

b Studenten gestart in 2003/'04.

Bron: CBS (StatLine)

De vraag is wat dan wel de oorzaak is. Verschillende factoren kunnen een rol spelen. Zo zijn niet-westerse studenten geneigd om altijd voor de hoogst mogelijke opleiding te kiezen, terwijl sommigen wellicht gebaat zijn bij een wat voorzigtiger keuze. Ook is hun studiekeuze minder dan die van autochtoon-Nederlandse studenten intrinsiek gemotiveerd (interesse), waardoor de kans op een passende studiekeuze kleiner is (Van den Broek et al. 2005). Verder zijn taalproblemen mogelijk een belemmerende factor, vooral bij recente migratie. Studenten van niet-westerse herkomst zijn in het algemeen meer afhankelijk van hun leeromgeving; ze hebben meer behoefte aan ondersteuning en begeleiding (Severiens et al. 2006). Als die ontbreken en studenten er ook zelf niet in slagen een steunend netwerk te ontwikkelen, dan neemt de kans op uitval toe (Wolff en Crul 2003).

5.5 Conclusies

Net als in het basisonderwijs zien we in het voortgezet onderwijs, het mbo en het hoger onderwijs positieve ontwikkelingen in de schoolloopbaan van jongeren van niet-westerse herkomst. In het voortgezet onderwijs neemt hun deelname aan de hogere niveaus (havo/vwo) geleidelijk toe, terwijl de deelname aan de laagste vmbo-leerweg afneemt. Het risico dat leerlingen van niet-westerse herkomst voortijdig schoolverlater worden

is zowel in het voortgezet onderwijs als in het mbo de laatste jaren kleiner geworden. Leerlingen uit de niet-westerse groepen maken veel gebruik van de mogelijkheden om binnen het voortgezet onderwijs en binnen het mbo van een lager naar een hoger niveau over te stappen. Eenmaal in bezit van een eindexamen stromen leerlingen met een niet-westerse achtergrond op grote schaal door naar het beroeps- en hoger onderwijs. De instroom in het hoger onderwijs is sinds midden jaren negentig aanzienlijk toegenomen, bij sommige groepen (Turkse en Marokkaanse Nederlanders) zelfs verdubbeld.

Jongeren uit niet-westerse groepen staan echter voor een dubbele opdracht: hun schoolloopbanen moeten niet alleen verbeteren, om achterstanden in te lopen moeten zij sneller vooruitgaan dan autochtone Nederlandse jongeren. Bij de instroom in het hoger onderwijs is dat bij verschillende niet-westerse groepen gelukt, bij andere onderdelen van de schoolloopbaan niet. Omdat ook steeds meer autochtone Nederlandse jongeren naar havo/vwo gaan, is de deelnamekloof daar de laatste jaren maar weinig afgenomen. Het aantal voortijdig schoolverlaters bij autochtone Nederlandse jongeren neemt eveneens flink af, waardoor in het mbo – de sector waar de uitval zich concentreert – de verschillen in uitval tussen niet-westerse en autochtone jongeren nog steeds fors zijn.

Verder zijn er een aantal hardnekkige problemen in de schoolloopbanen van jongeren van niet-westerse herkomst. Het aantal dat vanwege leerachterstanden met een indicatie voor leerwegondersteuning begint aan het voortgezet onderwijs, of dat vanwege geringe capaciteiten praktijkonderwijs volgt, is aanzienlijk hoger dan bij autochtoon-Nederlandse jongeren. De doublure- en slaagcijfers van leerlingen van niet-westerse herkomst zijn op de hogere niveaus van het voortgezet onderwijs duidelijk slechter en in sommige gevallen zelfs verslechterd (de slaagcijfers van vwo-leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst). Tegenover het succes van de toegenomen instroom in het hoger onderwijs staat het lage studierendement van studenten uit niet-westerse groepen. In het wetenschappelijk onderwijs zijn de studieloopbanen van niet-westerse studenten weliswaar verbeterd, maar niettemin verlopen ze nog steeds aanzienlijk slechter dan die van autochtoon-Nederlandse studenten, die eveneens vooruitgingen.

Door de nieuwe eindexameneisen in het voortgezet onderwijs vervalt de mogelijkheid om een onvoldoende centraal examen te compenseren met een hoger cijfer voor het schoolexamen. Scholen zullen waarschijnlijk zwaardere eisen stellen aan toelating tot havo en vwo. Het gevolg kan zijn dat de groei van deelname aan havo/vwo afzwakt, en wel sterker bij leerlingen van niet-westerse herkomst dan bij autochtone Nederlandse leerlingen.

Het is al met al een gemengd beeld, waarbij opvalt dat de overgangen tussen opeenvolgende onderwijsniveaus niet het knelpunt zijn in de schoolloopbaan van jongeren uit de niet-westerse groepen, in ieder geval niet in getalsmatige zin. Ze maken ruimschoots gebruik van de mogelijkheden om door te stromen naar vervolgopleidingen op hogere niveaus, als ze zich daarvoor hebben gekwalificeerd. Alternatieve routes en trajecten blijken belangrijk. Dankzij het stapelen van opleidingen in het voortgezet onderwijs en de doorstroom in de beroepskolom bereiken uiteindelijk veel meer jongeren met een

niet-westerse achtergrond het hoger onderwijs dan op basis van de eerste verdeling over niveaus in het voortgezet onderwijs zou worden verwacht. De nadelige gevolgen van de vroege selectie in het voortgezet onderwijs voor jongeren uit kansarme milieus worden verzacht door de tweede kans van het stapelen van opleidingen in het voortgezet onderwijs en de doorstroom in de beroepskolom.

De problemen in de schoolloopbanen van niet-westerse jongeren doen zich vooral voor in de aanloop naar het diploma dat recht geeft op doorstroom naar vervolgonderwijs en, nadat die overstap is gemaakt, binnen de vervolgopleidingen. Ze blijven vaker zitten, hebben minder succes bij eindexamens, vertrekken vaker voortijdig uit opleidingen of doen er langer over om de opleiding af te maken.

Als we niet-westerse groepen onderling vergelijken, valt ten slotte op dat de Antilliaanse groep weinig vooruitgang laat zien. De deelname aan havo/vwo van deze groep nam weinig toe; het is de groep met het hoogste percentage deelnemers in het praktijk-onderwijs, de minste afname in voortijdig schoolverlaten en de hoogste uitval in het voortgezet onderwijs en het mbo. Aan de andere kant kent de groep nog steeds een vrij hoge instroom in het hoger onderwijs, maar die is de afgelopen jaren wel iets afgenomen. De Antilliaanse groep lijkt meer dan andere groepen twee gezichten te hebben; met een deel gaat het relatief goed, maar een ander deel staat op forse achterstand en boekt maar langzaam vooruitgang.

Noten

- 1 Met de onderwijsnummergegevens van het CBS is in principe wel een vergelijking tussen leerlingen uit gezinnen met een vergelijkbaar inkomensniveau mogelijk, maar dat vereist toegang tot databestanden met gegevens van individuele leerlingen, met daaraan gekoppeld gegevens over het huishoudensinkomen. We baseren ons hier op de onderwijsgegevens die via CBS StatLine beschikbaar zijn. Deze bevatten voor leerlingen uit de verschillende herkomstgroepen geen uitsplitsing naar hoogte van het huishoudensinkomen.
- 2 Babeliowsky en Den Boer (2007) toonden aan dat goed presterende leerlingen met een niet-westerse achtergrond in het Amsterdamse basisonderwijs minder vaak een havo/vwo-advies kregen dan autochtone Nederlandse leerlingen met een vergelijkbaar prestatieniveau.
- 3 Een jaar later gaat de maatregel in dat maximaal één onvoldoende mag worden gehaald voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde.
- 4 De kleine groep leerlingen (4%) die er dan nog zit, betreft vwo-leerlingen die zijn blijven zitten, havo-vwo-stapelaars, en mavo-havo-stapelaars die nog een keer extra zijn blijven zitten.
- 5 Ook het aantal gediplomeerden dat een studie in het buitenland gaat volgen kan uiteenlopen tussen herkomstgroepen.
- 6 In principe is toelating zonder vmbo-diploma tot niveau 2 alleen mogelijk als er geen opleiding op niveau 1 beschikbaar is. In de praktijk wordt daar ruimer mee omgegaan. Er zijn daarnaast ook leerlingen die vanuit de havo voortijdig – zonder diploma – de overstap maken naar het mbo.
- 7 Voor een klein deel gaat het om deelnemers die voortijdig uit de havo overstappen naar het mbo. In de meest gevallen komen deze deelnemers echter terecht in een opleiding op niveau 4.
- 8 Een diploma op niveau 1 voldoet niet als startkwalificatie, maar de meeste voortijdig schoolverlaters uit de niveau-1-opleidingen – bijna twee op de drie – hebben ook geen diploma op niveau 1 gehaald.

- 9 Het verschil tussen uitvalpercentages van niet-westerse groepen en autochtone Nederlanders werd iets kleiner bij de Turkse, Surinaamse en 'overig niet-westerse' Nederlanders. De relatieve verschillen ten opzichte van autochtone Nederlandse deelnemers – uitgedrukt in zogenaamde odds ratio's – bleven vrijwel ongewijzigd, of namen bij de groep van Antilliaanse herkomst zelfs iets toe.
- 10 Het doel is alleen studenten mee te tellen die al langere tijd in Nederland zijn. Een precieze maatstaf ontbreekt in de gegevens. Door alleen studenten van de tweede generatie mee te tellen, sluiten we helaas ook studenten uit die al jong naar Nederland zijn gekomen. Het tweede-generatiecriterium sluit studiemigratie overigens niet helemaal uit. Er kunnen studenten zijn die op jonge leeftijd uit Nederland zijn vertrokken, maar later zijn teruggekeerd voor een opleiding in het hoger onderwijs. Dit zou zich met name kunnen voordoen bij studenten met een Antilliaanse achtergrond; jongeren uit deze groep kunnen vrijelijk op en neer reizen tussen Nederland en de Nederlandse Antillen. Verder moeten we bedenken dat jongeren die kiezen voor een opleiding in het buitenland niet worden meegeteld.
- 11 Er zijn empirische aanwijzingen dat oplopende werkloosheid leidt tot groei van onderwijsdeelname (Kuhry 1998). Het is niet duidelijk in hoeverre de hoge instroom in 2009 daadwerkelijk is toe te schrijven aan de oplopende werkloosheid.
- 12 In 2010/11 begonnen ruim 8300 studenten met een hbo-diploma aan een opleiding in het wetenschappelijk onderwijs. Ruim 4900 startten een bacheloropleiding, iets meer dan 3400 een masteropleiding. Binnen de totale instroom van studenten met een hbo-diploma neemt het aandeel dat begint in de masterfase toe. Daarnaast waren er ruim 2800 studenten die met een hbo-propeusee begonnen aan een bacheloropleiding in het wetenschappelijk onderwijs (CBS StatLine). Een uitsplitsing naar etnische herkomst van deze verschillende varianten van instroom via het hbo is niet beschikbaar.
- 13 De instroom in het hoger onderwijs van de tweede generatie Turks- of Marokkaans-Nederlandse studenten ligt de laatste jaren rond de 40%, terwijl de havo/vwo-deelname van deze groepen enkele jaren terug (toen zij naar het voortgezet onderwijs gingen) op 22% tot 23% lag.

Literatuur

- Allen, J. en C. Meng (2010). *Voortijdig schoolverlaters: Aanleiding en gevolgen*. Maastricht: Research Centrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Babeliowsky, M. en R. den Boer (2007). *Voortgezet onderwijs in beeld. De leerlingen en hun resultaten in het Amsterdamse voortgezet onderwijs. Schooljaar 2005/06*. Amsterdam: Dienst Maatschappelijke Ondersteuning.
- Broek, A. van den, R. Sijbers, N. Welling en D. Uerz (2005). *Studentenmonitor 2004. Net dat beetje extra. Studeren in Nederland: kernindicatoren, determinanten van studievoortgang en de gedreven student*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Driessen, G. (2011). *Over- en onderadvisering bij de overgang naar het voortgezet onderwijs*. Paper gepresenteerd op de Onderwijs Research Dagen 2011, 8-10 juni 2011, Maastricht (www.ord2011.nl).
- Esch, W. van, en J. Neuvels (2009). *Een stukje van de Nederlandse droom: doorstroom van vmbo naar havo*. Amsterdam/Den Bosch: Expertisecentrum beroepsonderwijs.
- Gijsberts, M. en L. Herweijer (2009). Onderwijs en opleidingsniveau. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 94-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Herweijer, L.J. (2003). Voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs en hoger onderwijs. In: J. Dagevos, M. Gijsberts en C. van Praag (red.), *Rapportage minderheden 2003* (p. 111-142). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Herweijer, L. (2008). *Gestruikeld voor de start. De school verlaten zonder startkwalificatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Herweijer, L. (2011). *Gemengd leren. Etnische diversiteit en leerprestaties in het basis- en voortgezet onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Inspectie van het onderwijs (2011). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/'10*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Kuhry, B. (1998). *Trends in onderwijsdeelname. Van analyse tot prognose*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ooijevaar, J. (2010). Allochtonen en autochtonen in het hoger onderwijs. In: *Socialeconomische trends*, 1^e kwartaal 2010, p. 37-42.
- Severiens, S., R. Wolff en S. Rezaï (2006). *Diversiteit in leergemeenschappen. Een onderzoek naar stimulerende factoren in de leeromgeving voor allochtone studenten in het hoger onderwijs*. Utrecht: ECHO.
- Stroucken, L., D. Takkenberg en A. Beguin (2008). Citotoets en de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs. In: *Socialeconomische trends*, 2^e kwartaal 2008, p. 7-16.
- TK (2010/2011). *Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Actieplan mbo 'Focus op vakmanschap'*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010/2011, 31524, nr. 88.
- Vogels, R. (2011a). Onderwijspositie. In: M. Gijsberts, W. Huijnk en R. Vogels (red.), *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool* (p. 46-61). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vogels, R. (2011b). Onderwijspositie. In: E. Dourleijn en J. Dagevos (red.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (p. 81-107). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Werfhorst, H.G. van der, en J.B.B. Mijs (2010). Achievement inequality and the institutional structure of educational systems: a comparative perspective. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 36, p. 407-428.
- Wolff, R. en M. Crul (2003). *Blijvers en uitvallers in het hoger onderwijs. Een kwalitatief onderzoek naar de academische en sociale integratie van allochtone studenten*. Utrecht: ECHO.
- Wolff, R., S. Rezaï en S. Severiens (2010). *'Het is maar in wat voor gezin je geboren bent...'. Een onderzoek naar de effecten van het opleidingsniveau van ouders en etnische afkomst op studiesucces in het hoger onderwijs*. Rotterdam: Risbo, Erasmus Universiteit.

6 De arbeidsmarktpositie vergeleken

Willem Huijnk

6.1 Kwetsbare posities in een moeilijke tijd

Sinds eind 2007 hebben de Nederlandse en de wereldeconomie voornamelijk in het teken gestaan van de crisis. Door de sterke verbondenheid tussen de internationale financiële markten raakten banken wereldwijd in financiële problemen als een reactie op de hypotheekcrisis in de Verenigde Staten. Toen in 2009 de Europese economie weer langzaam aantrok, ontstond in verschillende Europese landen, waaronder Griekenland en Portugal, een nieuwe crisis: de schulden crisis. Ook Nederland heeft sterk te lijden gehad onder deze economische malaise.

Slechte economische tijden raken niet alle werknemers even hard. Het zijn de werknemers met kwetsbare posities – laaggeschoold, flexibele contracten en werkzaam in conjunctuurgevoelige sectoren – die doorgaans als eerste hun baan verliezen (Beckers et al. 2008; Dirven en Souren 2011). Onder hen bevinden zich veel niet-westerse migranten. Werkloosheid treft niet alleen de financiële positie, maar heeft ook nadelige psychologische en sociale gevolgen. Werk is een belangrijke voorwaarde voor participatie in de samenleving. Het geeft structuur aan het dagelijks leven, het is een bron van sociale contacten en draagt bij aan individuele ontplooiing. Voor migranten betekent werkloosheid ook vaak een belemmering voor de sociale interactie met andere bevolkingsgroepen. Het doel van dit hoofdstuk is om inzicht te krijgen in de arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten. Wat is de huidige stand van zaken? Is de achterstand toegenomen in deze periode van laagconjunctuur? En wat zijn oorzaken van deze achterstand? De arbeidsmarktpositie van migranten tekenen we op aan de hand van verschillende indicatoren. Allereerst gaan we in op het aandeel migranten met een betaalde baan, de nettoparticipatie. Daarnaast richten we ons op de werkloosheid. Kenmerken van het werk – het beroepsniveau en de flexibiliteit van de arbeidsovereenkomst – komen vervolgens aan de orde. Ook besteden we aandacht aan het zelfstandig ondernemerschap. Als laatste gaan we na hoe we het verschil in posities kunnen duiden. Is er evenredigheid tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders wanneer we rekening houden met verschillen in achterliggende kenmerken? Daartoe inventariseren we of factoren zoals opleiding, leeftijd en arbeidsmarktverleden het verschil in werkloosheid, flexibele contracten en beroepsniveau kunnen verklaren.

6.2 Nettoparticipatie

Een belangrijk indicator van de arbeidsmarktpositie is de nettoparticipatie (zie kader 6.1). Deze geeft een beeld van welk deel van de mensen een betaalde baan heeft. Vanwege de kwetsbare positie is de teruggang in arbeidsdeelname bij migranten relatief sterk in een periode van economische neergang (Beckers et al. 2008). Is het inderdaad zo dat de nettoparticipatie sterk te lijden heeft gehad van de economische crisis?

Kader 6.1 Nettoparticipatie en (werkloze) beroepsbevolking

De *nettoparticipatie* drukt uit welk aandeel in de bevolking tussen de 15 en 65 jaar een betaalde baan heeft van ten minste twaalf uur per week (werkzame beroepsbevolking). Wie dat niet heeft is niet per definitie werkloos. Pas als mensen actief zoeken naar een baan van twaalf uur of meer worden zij tot de *werkloze beroepsbevolking* gerekend. Veel scholieren en studenten, huisvrouwen en arbeidsongeschikten zullen volgens deze definitie dus niet werkloos zijn. Wordt de nettoparticipatie afgemeten aan de totale bevolking tussen de 15 en 65 jaar, de werkloosheid wordt afgemeten aan de *beroepsbevolking*, het totaal van werkzame en werkloze beroepsbevolking.

Participatie van Turkse en Marokkaanse Nederlanders blijft achter

Tabel 6.1 illustreert dat het aandeel personen met een betaalde baan (twaalf uur of meer per week) van niet-westerse migranten laag is in vergelijking met autochtone Nederlanders. Van de niet-westerse migranten heeft iets meer dan de helft een betaalde baan, tegen ruim twee derde van de autochtone Nederlanders. Van de migrantengroepen hebben Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders het vaakst een betaalde baan (respectievelijk 60% en 57%). De Turkse Nederlanders (52%), de overig niet-westerse migranten (50%) en met name de Marokkaanse Nederlanders (48%) blijven hierbij achter. Een belangrijke oorzaak van de lagere nettoparticipatie is dat een relatief groot deel van de niet-westerse migranten jong is en nog bezig is met een opleiding of een studie (Dirven en Souren 2011).

Onder de overig niet-westerse migranten scharen zich veel vluchtelingen. Zij kampen vaak met een onderbroken arbeidsverleden, veroorzaakt door de duur van de vlucht en de periode in de opvang (Klaver en Van der Welle 2009). Verder belemmert de gemiddeld slechte gezondheid, de beperkte Nederlandse taalvaardigheid en een gebrek aan (erkende) diploma's de participatie op de arbeidsmarkt (Dagevos 2011).

Jongeren, vrouwen en laagopgeleiden hebben minder vaak een betaalde baan

Migrantenvrouwen hebben relatief zelden betaald werk van ten minste twaalf uur per week. Met name vrouwen van Marokkaanse en Turkse herkomst nemen weinig deel aan de arbeidsmarkt (respectievelijk 37% en 39%). De beperkte arbeidsoriëntatie van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen ligt hier deels aan ten grondslag. Culturele opvattingen over de rol van de vrouw binnen het gezin vormen een belemmering voor (het zoeken naar) betaald werk. Vrouwen van Surinaamse afkomst nemen daarentegen een relatief sterke positie in. Zij participeren verhoudingsgewijs veel en verschillen daarin nauwelijks van de autochtoon-Nederlandse vrouwen. Ook wijken zij beperkt af van mannen van Surinaamse herkomst. Onder de migranten hebben Turks-Nederlandse mannen het vaakst een baan (64%).

Jongeren (15-24 jaar) hebben over het algemeen minder vaak een betaalde baan. Veel jongeren zijn werkloos of gaan nog naar school. De lage nettoparticipatie van jongeren speelt nog sterker bij niet-westerse migranten. Amper een kwart van hen heeft betaald werk van ten minste twaalf uur per week. Dit geldt voor alle herkomstgroepen. Wat betreft de hogere leeftijdscategorieën zijn er wel verschillen tussen de

migrantengroepen. De Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders van 25-44 jaar en 45-64 jaar hebben duidelijk vaker een betaalde baan dan hun leeftijdsgenoten van Turkse en Marokkaanse afkomst.

Voor alle migrantengroepen is de nettoparticipatie hoger bij de eerste generatie. Veel migranten van de tweede generatie zijn jong en gaan nog naar school.

Per opeenvolgend opleidingsniveau stijgt het aandeel personen met een betaalde baan sterk. Het gemiddeld lagere opleidingsniveau van niet-westerse migranten is dus deels debet aan de lagere participatiegraad. Dit is niet het hele verhaal, want ook binnen opleidingscategorieën verschilt de participatie tussen migrantengroepen en autochtone Nederlanders. Op elk opleidingsniveau hebben autochtonen vaker betaald werk dan niet-westerse migranten. Het aandeel hoogopgeleiden met een baan uit de groep overig niet-westerse migranten (65%) steekt bijvoorbeeld behoorlijk schril af bij dit aandeel onder even hoog opgeleide autochtone Nederlanders (85%). Een verklaring is dat de waarde van een diploma behaald in het buitenland vaak lager is op de arbeidsmarkt dan de waarde van een in Nederland behaald diploma.

Tabel 6.1

Nettoparticipatie naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- tonen
totaal	52	48	60	57	50	53	69
mannen	64	60	62	62	57	60	77
vrouwen	39	37	58	53	43	45	62
15-24 jaar	27	26	28	30	26	27	41
25-44 jaar	64	60	78	71	61	65	87
45-64 jaar	51	44	62	63	56	56	66
1 ^e generatie	57	52	65	58	53	56	-
2 ^e generatie	44	41	52	57	42	46	-
maximaal bao	34	31	33	29	33	32	39
vbo/mavo	45	40	47	44	40	43	52
mbo/havo/vwo	63	59	68	61	53	60	73
hbo/wo	79	74	84	82	65	73	85

Bron: EBB

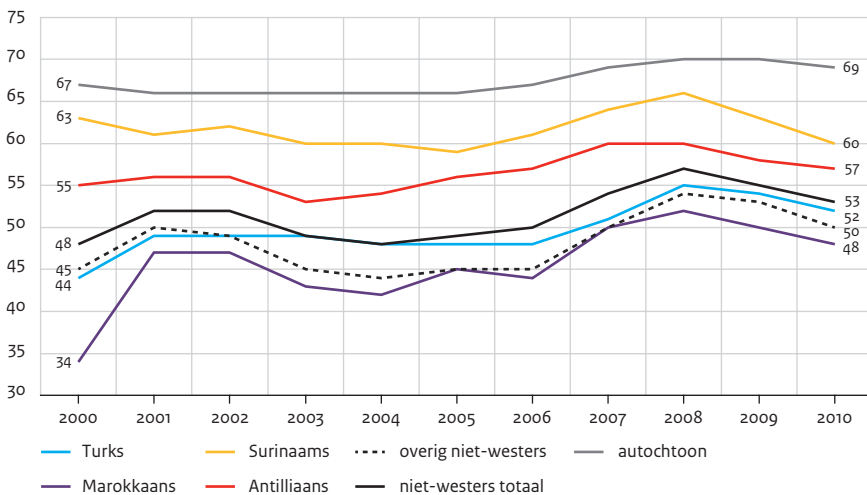
Laatste jaren dalende nettoparticipatie

Ten opzichte van het begin van het millennium is de nettoparticipatie van zowel niet-westerse migranten als autochtonen in Nederland toegenomen (figuur 6.1). Daarnaast zijn de verschillen in nettoparticipatie wat kleiner geworden. Was het verschil in participatie tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders in 2000 nog 19 procentpunten; in 2010 is deze verkleind tot 17 procentpunten. Echter, sinds 2008 is de nettoparticipatie van niet-westerse migranten harder gedaald dan die van autochtone Nederlanders. Hierdoor groeit sinds enkele jaren de ongelijkheid weer. In de nettoparticipatie wordt de gestage structurele verbetering die de migranten lijken door te maken dus – al dan niet tijdelijk – beperkt door de conjuncturele tegenwind.

Van de migrantengroepen is het aandeel met een baan het sterkst toegenomen bij de Marokkaanse Nederlanders. Hun aandeel wijkt in 2010 niet veel meer af van dat van Turkse Nederlanders of van personen uit een overig niet-westers land. Weliswaar hebben Surinaamse Nederlanders over de gehele periode het vaakst een betaalde baan, maar de ontwikkeling ervan is niet rooskleurig. Alleen bij hen is de participatie teruggelopen sinds 2000.

Figuur 6.1

Nettoparticipatie naar etnische herkomst, 2000-2010 (in procenten)

Bron: EBB

Vrouwen maken forse inhaalslag bij betaald werk

De nettoparticipatie van niet-westerse migranten in het algemeen, en van de vrouwen onder hen in het bijzonder, is gestegen. Dit lijkt een structurele ontwikkeling, aangezien er in 2000 sprake was van een hoogconjunctuur. Het ijkpunt ligt dus hoog. Het bevorderen van de participatiegraad van niet-westerse migranten was een belangrijk speerpunt

van zowel het Nederlands integratie- als emancipatiebeleid. De nadruk op de positie van niet-westerse vrouwen kwam vanuit een dubbel perspectief: emancipatie van henzelf, en door hun rol als opvoeder emancipatie van de hele groep (Ghorashi 2006).

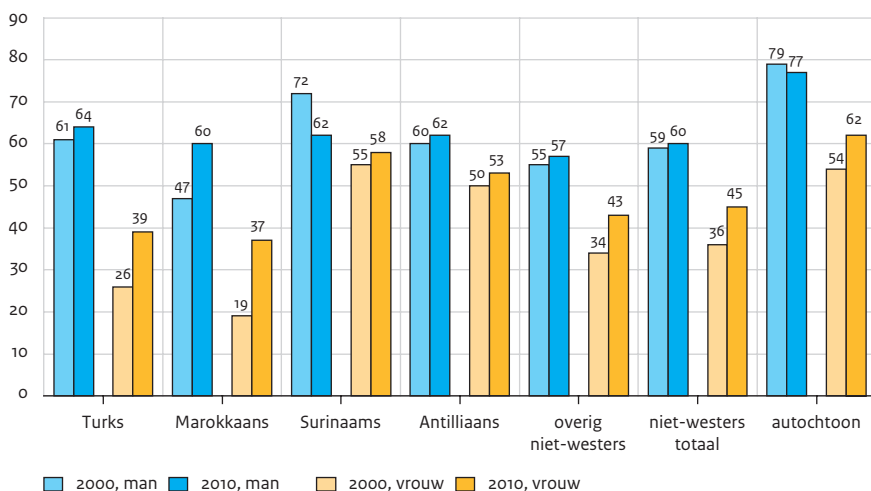
De groei van de nettoparticipatie komt voor een groot deel op het conto van de migrantenvrouwen. Vooral de grote stap voorwaarts die vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst in tien jaar tijd hebben gemaakt springt in het oog. De nettoparticipatie van Turks-Nederlandse vrouwen is gestegen van 26% naar 39%, die van Marokkaans-Nederlandse vrouwen van 19% naar 37%. Deze ontwikkeling is gunstig, maar hun aandeel is nog steeds relatief laag.

De toename van het aandeel vrouwen met betaald werk is mede veroorzaakt door de instroom van de tweede generatie. Deze vrouwen zijn hoger opgeleid en beter toegerust voor de arbeidsmarkt. Daarnaast denken zij moderner over de rol van de vrouw. Vrouwen met geëmancipeerder opvattingen oefenen vaker betaald werk uit dan vrouwen met traditionele opvattingen (Merens 2009). Wanneer we kijken naar de nettoparticipatie van mannen valt op dat die bij Marokkaanse Nederlanders flink is gestegen, terwijl die bij Surinaamse Nederlanders gedaald is.

Door de naar verhouding sterke toename van de nettoparticipatie bij vrouwen is het onderscheid met mannen aanzienlijk kleiner geworden. De conjunctuur speelt hierbij ook een rol. Vrouwen zijn vaker dan mannen werkzaam in sectoren die minder zijn geraakt door de crisis, zoals de zorg. Mannen zijn juist vaker actief in sectoren die sterk reageren op economische schommelingen, zoals de industrie, bouw en transport (Janssen en Portegijs 2010). De slinkende achterstand neemt niet weg dat er nog steeds een fors verschil is in betaald werk tussen migrantenmannen en -vrouwen.

Figuur 6.2

Nettoparticipatie van mannen en vrouwen in 2000 en 2010, naar etnische herkomst (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

6.3 Werkloosheid

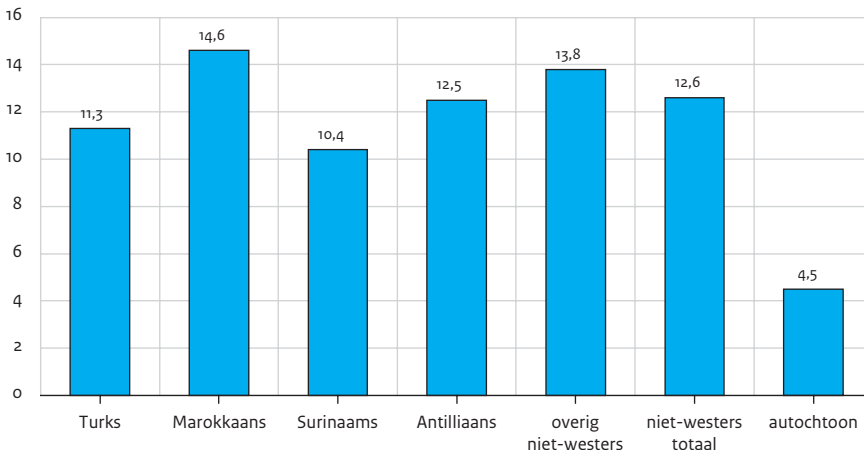
De werkloosheid is een belangrijke graadmeter voor de stand van de economie. De werkloosheid in Nederland is van oudsher relatief laag in vergelijking met andere Europese landen. Tegelijkertijd zijn er binnen Nederland grote verschillen tussen groepen op basis van leeftijd of herkomst. De werkloosheidsgraad geeft het aandeel aan van mensen zonder baan in de beroepsbevolking (zie kader 6.1). De beroepsbevolking heeft betrekking op personen tussen de 15-65 jaar; gepensioneerden van 65-plus zijn dus niet inbegrepen. Ook personen die niet op zoek zijn naar een baan van ten minste twaalf uur, zoals veel studenten en arbeidsongeschikten, worden niet meegeteld.

Werkloosheid onder niet-westerse migranten is 12,6%

De werkloosheid is in 2010 aanzienlijk hoger onder niet-westerse migranten. Uit figuur 6.3 blijkt dat in 2010 4,5% van de autochtone Nederlanders werkloos is, tegen 12,6% van de niet-westerse migranten, dus bijna drie keer zo hoog. Van de grote niet-westerse migrantengroepen onderscheiden de Surinaamse en Turkse Nederlanders zich het meest positief; respectievelijk 10,4% en 11,3% is werkloos. De werkloosheid ligt het hoogst bij Antilliaanse (12,5%) en Marokkaanse Nederlanders (14,6%). Ook bij de groep overig niet-westerse migranten is de werkloosheid relatief sterk aanwezig (13,8%).

Figuur 6.3

Werkloosheid naar etnische herkomst, 2010 (in procenten)

Bron: EBB

Oorzaken voor de hogere werkloosheid bij niet-westerse migranten liggen onder andere in het gemiddeld lagere opleidingsniveau en de slechtere Nederlandse taalvaardigheid. Daarnaast leveren hun sociale netwerken gemiddeld minder kennis, vaardigheden en directe ondersteuning op voor de arbeidsmarktpositie. Ook zijn er sterke aanwijzingen

dat discriminatie bijdraagt aan de achterstand (Andriessen en Dagevos 2007). We gaan hier dieper op in bij de analyse in paragraaf 6.6.

Hoge werkloosheid bij jonge niet-westerse migranten

Mannen en vrouwen ontlopen elkaar niet veel op het gebied van werkloosheid, uitgezonderd bij de Turkse Nederlanders (tabel 6.2), van wie de vrouwen ruim anderhalve keer zo vaak werkloos zijn als de mannen (15% tegen 9%). Verder is de positie van Marokkaans-Nederlandse mannen, van wie 15% werkloos is, zwak. De afstand tussen autochtone vrouwen en migrantenvrouwen is eveneens groot.

We moeten in ogenschouw nemen dat de werkloosheidsgegevens zijn berekend binnen de beroepsbevolking. Personen die niet actief op zoek zijn naar een baan blijven buiten beeld. Dit verhult deels de hoge inactiviteit van met name de Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen, die wel zichtbaar is in de participatiegraad (tabel 6.1).

De werkloosheid onder jonge niet-westerse migranten is zeer hoog. Bijna een kwart van de niet-westerse migranten tussen de 15 en 25 jaar behoort tot de werkloze beroepsbevolking. Onder jonge Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders is dit probleem extra groot, respectievelijk 28% en 27%. Alle toetreders tot de arbeidsmarkt ervaren een hevige concurrentie met werkzoekenden die wel al arbeidservaring hebben. Dit verklaart echter niet waarom de jeugdwerkloosheid bij niet-westerse migranten zo veel hoger is dan bij autochtone Nederlanders. Eerder onderzoek constateerde dat naast de achterstand in opleiding en taal, een combinatie van verschillen in zoekgedrag en arbeidsoriëntatie, directe en indirecte discriminatie en een geringe effectiviteit van arbeidsbemiddeling verantwoordelijk is voor de zorgelijke positie van niet-westerse jongeren (Dagevos 2006). Weliswaar is de werkloosheid van de oudere niet-westerse migranten in vergelijking met de jongere laag, maar deze is nog steeds aanzienlijk hoger dan onder autochtone Nederlanders in dezelfde leeftijdsgroepen.

De tweede generatie blijft achter, vooral bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders

De tweede generatie is vaker werkloos dan de eerste. Dit is niet verwonderlijk gezien de gemiddeld lage leeftijd van de tweede generatie. Tweede generatie Marokkaanse Nederlanders zijn het vaakst werkloos (18%). Het gat tussen de generaties is het grootst bij de migranten van Turkse herkomst. Van de tweede generatie is 16% werkloos, terwijl dit aandeel 9% is bij de eerste generatie. De Antilliaanse Nederlanders zijn een uitzondering: onder hen is juist de eerste generatie (14%) vaker werkloos dan de tweede generatie (10%). Wat hier meespeelt is de komst van de recente eerste generatie Antilliaanse Nederlanders met een laag opleidingsniveau, gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal en weinig autochtone contacten (Dagevos 2006). Tegelijkertijd vormen Antilliaanse Nederlanders van de tweede generatie een goed geïntegreerde groep.

Dat een hogere opleiding gepaard gaat met een kleinere kans op werkloosheid is weinig verbazingwekkend. Laagopgeleiden vormen een kwetsbare groep op de arbeidsmarkt. Het aandeel werklozen onder laagopgeleide Antilliaanse Nederlanders (22%) is verontrustend hoog. Opmerkelijk is verder dat voor Turkse Nederlanders de werkloosheid onder de laagst opgeleiden relatief laag is (13%) en dat deze kans per opeenvolgend opleidingsniveau slechts beperkt afneemt. Het aandeel werklozen bij de hoogopgeleide

niet-westerse migranten (12%) is daarentegen opvallend hoog in vergelijking met andere hoogopgeleiden. Voor elk opleidingsniveau geldt dat autochtone Nederlanders minder vaak werkloos zijn dan niet-westerse migranten. Deels zal dit komen doordat werkgevers buitenlandse diploma's lager waarderen dan in Nederland behaalde diploma's.

Tabel 6.2

Werkloosheid naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- tonen
mannen	9	15	11	13	13	12	4
vrouwen	15	14	10	12	14	13	5
15-24 jaar	21	28	27	22	20	23	10
25-44 jaar	9	13	9	11	14	11	4
45-64 jaar	11	12	7	10	10	9	4
1 ^e generatie	9	13	9	14	14	12	-
2 ^e generatie	16	18	13	10	13	14	-
maximaal bao	13	16	17	22	18	16	10
vbo/mavo	13	19	16	18	17	16	7
mbo /havo/vwo	11	15	9	12	13	12	4
hbo/wo	8	9	5	6	12	9	3

Bron: EBB

Werkloosheid stijgt sneller bij niet-westerse migranten

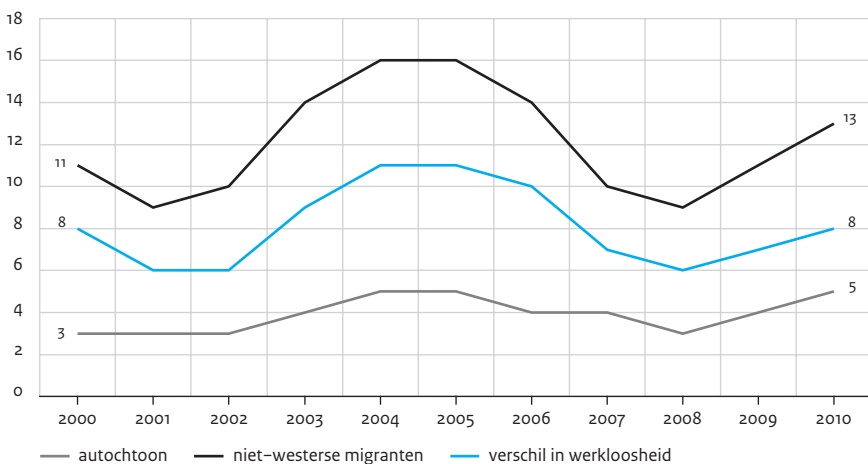
Figuur 6.4 brengt de conjuncturele schommelingen van de afgelopen tien jaar goed in beeld. De ontwikkeling vertoont voor niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders eenzelfde patroon. Na een korte afname van de werkloosheid aan het begin van de eeuw, volgde een stijging tot 2005. De afname van de werkloosheid in de jaren daarna kwam tot stilstand tijdens de economische crisis in 2008. Daarna is de werkloosheid weer toegenomen, waardoor die in 2010 hoger ligt dan in 2000. Wel moet worden bedacht dat 2000 een hoogconjunctuur kende in combinatie met krapte op de arbeidsmarkt.

Wanneer we de ontwikkelingen voor niet-westerse migranten en autochtonen tegen elkaar afzetten, zien we dat de *richting* van de veranderingen telkens gelijk is, maar niet de *sterkte* van de fluctuaties. In tijden van economische malaise raken niet-westerse migranten vaker werkloos, maar zij komen relatief ook weer sterker aan de bak bij economische voorspoed. Dat komt doordat niet-westerse migranten vaker arbeidsmarktposities bezetten die gevoeliger zijn voor conjuncturele schommelingen. Deze ontwikkeling is duidelijk waarneembaar in figuur 6.4. Het verschil in werkloosheid tussen autochtonen en niet-westerse migranten, weergegeven door de blauwe lijn, loopt op

in tijden van laagconjunctuur en neemt af tijdens hoogconjunctuur. Dit geldt ook voor de ontwikkeling sinds 2008. De werkloosheid van niet-westerse migranten is in de huidige laagconjunctuur sneller opgelopen dan die van autochtone Nederlanders.

Figuur 6.4

Werkloosheid van niet-westerse migranten en autochtonen, 2000-2010 (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

Zorgwekkende ontwikkeling van de werkloosheid van Antilliaanse Nederlanders

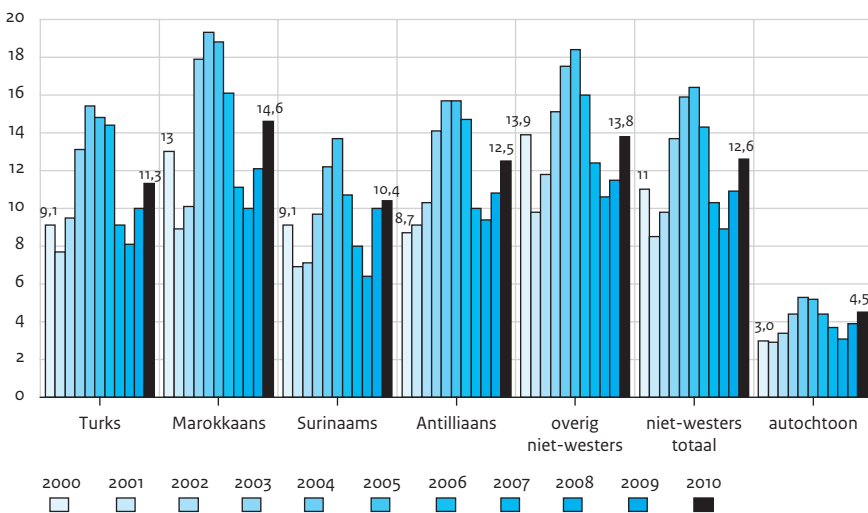
De trend voor de afzonderlijke migrantengroepen komt in grote lijnen overeen met het – zojuist geschetste – algemene beeld van niet-westerse migranten. Bezien over een periode van de afgelopen tien jaar is er alleen een afname in werkloosheid voor de groep overig niet-westerse migranten. Maar, de werkloosheid was onder hen in 2000 relatief hoog en ook in 2010 zijn zij, samen met de Marokkaanse Nederlanders, het vaakst werkloos. Niettemin lijkt deze groep er dus beter in geslaagd zich te onttrekken aan de economische omstandigheden. Dat kan komen door de verandering van samenstelling van deze heterogene groep. Het aandeel Somalische Nederlanders is bijvoorbeeld het afgelopen decennium afgenomen, terwijl het aandeel Chinese Nederlanders is toegenomen. Deze laatste groep is inmiddels de vijfde grootste niet-westerse groep in Nederland, en relatief weinig werkloos (Huijnk 2011). De eerstgenoemde groep kent daarentegen een buitengewoon hoge werkloosheid (Dagevos 2011).

De werkloosheid sinds 2000 heeft zich het negatiefst ontwikkeld onder Antilliaanse Nederlanders; hun aandeel werklozen is in 2010 hoger dan die van de Turkse en Surinaamse Nederlanders. Dit was in 2000 nog niet zo. De voorlopige werkloosheidscijfers van de eerste twee kwartalen van 2011 laten een nog verontrustender ontwikkeling zien (CBS StatLine).¹ De ongunstige ontwikkeling bij de Antilliaanse Nederlanders heeft te maken met de instroom van kansarme migranten vanuit de Nederlandse Antillen sinds 1995.

De Surinaamse Nederlanders zijn van de migrantengroepen al jarenlang het minst werkloos. Niettemin is ook bij hen de werkloosheid de laatste twee jaar weer flink opgelopen. De toename van de werkloosheid bij autochtonen is in procentpunten uitgedrukt beperkt. Maar een toename van 3,0 naar 4,5 procentpunt komt overeen met een groei van 50%. Absoluut gezien zijn er dus aanzienlijk meer autochtone Nederlanders werkloos in 2010 dan in 2000.

Figuur 6.5

Werkloosheid naar etnische herkomst, 2000-2010 (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

Langdurige werkloosheid

De gevolgen van werkloosheid zijn groter naarmate de periode van inactiviteit langer duurt. Immers, hoe langer iemand werkloos is, des te groter wordt de afstand tot de arbeidsmarkt. Langdurige werkloosheid leidt tot veroudering van de kwalificaties en een afnemende binding met de arbeidsmarkt. Dit maakt langdurig werklozen voor werkgevers weinig aantrekkelijk. Langdurige werkloosheid kan daarnaast leiden tot ontmoediging, waardoor mensen geneigd zijn een baan te accepteren onder hun niveau. Hiermee samenhangend is het zo dat in het geval er weer een baan gevonden wordt, het loon lager is naarmate men langer inactief is geweest (Mooi-Reçi 2008). Het is duidelijk dat de langere duur van werkloosheid het loopbaanperspectief ondermijnt. Daarnaast is vooral langdurige werkloosheid in financieel opzicht problematisch. Na verloop van tijd heeft men geen recht meer op een w-w-uitkering, maar valt men terug op de bijstand. Verder is de financiële terugval steeds lastiger op te vangen naarmate de werkloosheid langer duurt. Grote uitgaven zijn niet oneindig uitstelbaar en een eventuele buffer aan spaargeld slinkt (Josten en Jehoel-Gijsbers 2009).

Om een beeld te krijgen van de aard van de werkloosheid, tijdelijk dan wel meer definitief, maken we het onderscheid tussen kortdurende en langdurige werklozen.² Men wordt beschouwd als langdurig werkloos als men twaalf maanden of meer werkloos is en op zoek is naar werk. De cijfers betreffen personen uit de werkloze beroepsbevolking, die al dan niet als werkloze staan geregistreerd bij een u w v Werkbedrijf (Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen, voorheen Centrum voor Werk en Inkomen, daarvoor arbeidsbureau).

Kleine verschillen in langdurige werkloosheid tussen niet-westerse migranten en autochtonen

In tabel 6.3 staan de cijfers gepresenteerd van het aandeel langdurig werklozen opgesplitst naar een aantal achtergrondkenmerken voor de totale groep van niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders.³

Het aandeel langdurig werklozen ligt bij niet-westerse migranten slechts beperkt hoger dan bij autochtone Nederlanders. In 2010 gaat het om respectievelijk 29% en 30%. Op dit punt is er dus nauwelijks een ongelijke positie. Dit beeld wordt echter vertekend door de verschillen in leeftijdsopbouw tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders. Voor alle leeftijdscategorieën geldt dat autochtonen minder vaak langdurig werkloos zijn dan niet-westerse migranten. Het aandeel jongeren is bij de migranten relatief groot en jongeren zijn gemiddeld minder vaak langdurig werkloos. In de hoogste leeftijdscategorie zijn migranten ondervertegenwoordigd, terwijl de kans op langdurige werkloosheid juist voor deze groep groot is. Dat komt voor een groot deel doordat oudere werknemers duurder zijn dan jongere en dus minder aantrekkelijk zijn voor werkgevers.

De – gemiddeld jongere – tweede generatie is aanzienlijk minder vaak langdurig werkloos dan de eerste generatie. Daarnaast is de kans op langdurige werkloosheid ongeveer gelijk voor mannen en vrouwen. Ten slotte zijn het de laagst opgeleiden die het vaakst langdurig werkloos zijn. Opvallend is dat het aandeel langdurig werklozen bij middelbaar opgeleiden lager ligt dan bij de hoogst opgeleiden.

Tabel 6.3

Langdurige werkloosheid van niet-westerse migranten en autochtonen, naar geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2010 (in procenten)

	totaal	man- nen	vrou- wen	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	1 ^e gene- ratie	2 ^e gene- ratie	lage oplei- ding	middel- bare opleiding	hoge opleiding
niet-westers	30	31	28	18	30	47	33	20	35	21	29
autochtoon	29	30	28	13	24	42	-	-	33	26	29

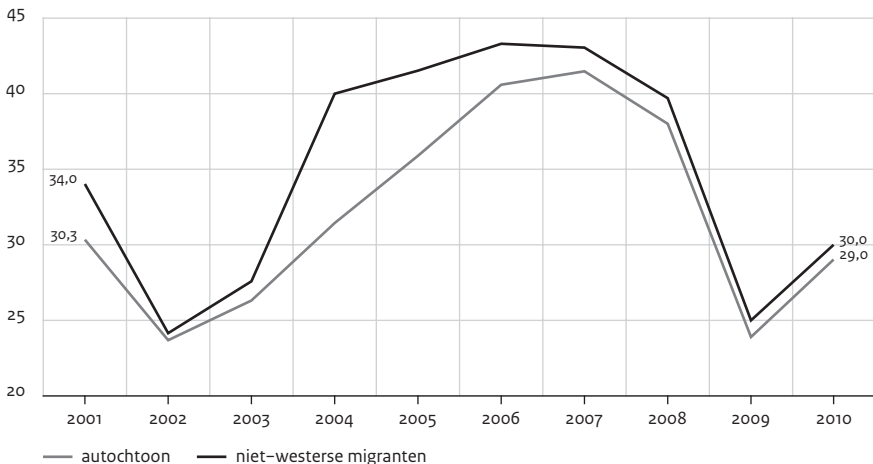
Bron: CBS

Langdurige werkloosheid stijgt aanzienlijk

Het effect van de crisis is in 2010 voor het eerst goed zichtbaar in de toename van het aandeel langdurig werklozen. In 2009 raakten wel al veel mensen werkloos, maar het duurt even voordat de langdurige werkloosheid stijgt. Ook in de vorige periode van laagconjunctuur steeg de langdurige werkloosheid (figuur 6.6), namelijk tot boven de 40%. Het verschil tussen autochtonen en niet-westerse migranten in langdurige werkloosheid was de afgelopen jaren klein en is klein gebleven. In de vorige periode van laagconjunctuur nam het aandeel langdurig werklozen sterker toe bij de niet-westerse migranten. Dat speelt nu vooralsnog niet. Voor werkloze migranten lijkt het in de huidige laagconjunctuur dus niet zwaarder om aan een baan te komen dan voor werkloze autochtonen. De vraag is of dit zo blijft als de werkloosheid zich gedurende een langere periode op een hoog peil bevindt.

Figuur 6.6

Langdurige werkloosheid, 2001-2010 (in procenten)

Bron: CBS (StatLine)

6.4 Verschillen tussen werknemers in beroepsniveau en flexibele banen

In deze paragraaf staan de werknemers centraal. De achterstand op de arbeidsmarkt van niet-westerse migranten uit zich niet alleen in de kans op betaald werk, maar ook in kenmerken van banen, zoals het beroepsniveau of het soort dienstverband.

Een hoog beroepsniveau gaat vaak gepaard met gunstige kenmerken, zoals een hoger inkomen, meer autonomie over werktijden en taken, betere arbeidsomstandigheden en een kleiner risico op ontslag. Voor het bepalen van het beroepsniveau is gebruikgemaakt van de standaard beroepenclassificatie 1992 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De indeling van deze beroepsclassificatie is teruggebracht tot drie verschillende

niveaus: elementair/laag, middelbaar en hoog/wetenschappelijk. De cijfers hebben betrekking op werknemers, dus niet op zelfstandigen.

Niet-westerse migranten sterk aanwezig aan de onderkant van de beroepenmarkt

Niet-westerse migranten zijn werkzaam in beroepen met een gemiddeld lager niveau dan autochtone Nederlanders (tabel 6.4). Van niet-westerse migranten is 48% werkzaam in een beroep op elementair of laag niveau, terwijl dit aandeel slechts 30% is bij autochtone Nederlanders. Zoals bleek uit hoofdstuk 4 hebben niet-westerse migranten een onderwijsachterstand op autochtone Nederlanders. Het opleidingsniveau weegt zwaar mee en is een bepalende factor voor het beroepsniveau.

Het beroepsniveau is het laagst voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Ruim de helft van hen is werkzaam in een baan aan de onderkant van de beroepenladder. Antilliaanse en Surinaamse Nederlanders hebben beduidend minder achterstand: bijna een kwart van hen werkt in de hoogste regionen van de beroepenhierarchie.

Tabel 6.4

Beroepsniveau naar etnische herkomst, 2010 (in procenten)

	elementair/laag	middelbaar	hoog/wetenschappelijk
Turks	56	31	14
Marokkaans	53	30	17
Surinaams	40	37	24
Antilliaans	41	36	23
overig niet-westers	49	29	21
niet-westers totaal	48	32	20
autochtoon	30	38	33

Bron: EBB

Tweede generatie hoger op de beroepenladder

Bij de vier grote migrantengroepen zijn mannen vaker werkzaam op het laagste beroepsniveau dan vrouwen (tabel 6.5). Dit verschil zien we niet terug bij de overig niet-westerse migranten of autochtone Nederlanders; bij hen zijn mannen en vrouwen even vaak werkzaam in dergelijke beroepen.

Werkzame migrantenjongeren zijn vaak actief in beroepen in de onderste regionen van de beroepenstructuur: maar liefst twee op de drie. Onder hen bevinden zich scholieren en studenten die een bijbaan hebben van ten minste twaalf uur. Zij werken pas relatief kort en hebben dus gebrek aan werkervaring. Werknemers tussen 25 en 44 jaar hebben gemiddeld het minst vaak een beroep op laag of elementair niveau. De hoogste leeftijdsgroep bevindt zich relatief vaak aan de onderkant van de beroepenstructuur, met name werknemers van Turkse en Marokkaanse herkomst. Zij zijn vaak voor dit soort banen naar Nederland gehaald en overwegend laagopgeleid.

De eerste generatie heeft bij alle migrantengroepen gemiddeld vaker een beroep op laag niveau dan de tweede generatie. De verschuiving tussen de generaties is vrij groot en reflecteert vermoedelijk het sterk gestegen opleidingsniveau. Vanzelfsprekend constateren we dat hogeropgeleiden vaker hogere functies uitoefenen.

Al is opleiding een belangrijke verklaring voor het relatief lage beroepsniveau van niet-westerse migranten, het is niet de enige. Ook met een vergelijkbare opleiding zijn niet-westerse migranten vaker te vinden aan de onderkant van de beroepenstructuur. In paragraaf 6.6 gaan we dieper hierop in. Opmerkelijk is het relatief hoge aandeel hoogopgeleide Marokkaanse en overig niet-westerse Nederlanders met een baan op laag niveau. Wellicht komt dat deels door de gemiddeld jongere leeftijd van deze hogeropgeleiden. Starters zijn immers vaker aangewezen op lagere banen. Ook hier speelt mee dat een diploma uit het land van herkomst van minder waarde is voor de positieverwerving dan een in Nederland behaald diploma.

Tabel 6.5

Beroep op elementair of laag niveau naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
mannen	59	55	44	46	49	51	30
vrouwen	51	49	36	36	49	45	30
15-24 jaar	65	71	65	60	68	67	56
25-44 jaar	51	47	31	36	45	43	23
45-64 jaar	67	61	43	41	49	50	31
1 ^e generatie	61	58	41	44	51	51	-
2 ^e generatie	46	39	37	35	43	41	-
maximaal bao	87	86	82	85	87	86	81
vbo/mavo	78	84	77	84	86	81	73
mbo/havo/vwo	45	35	32	35	46	39	28
hbo/wo	14	20	6	8	20	15	5

Bron: EBB

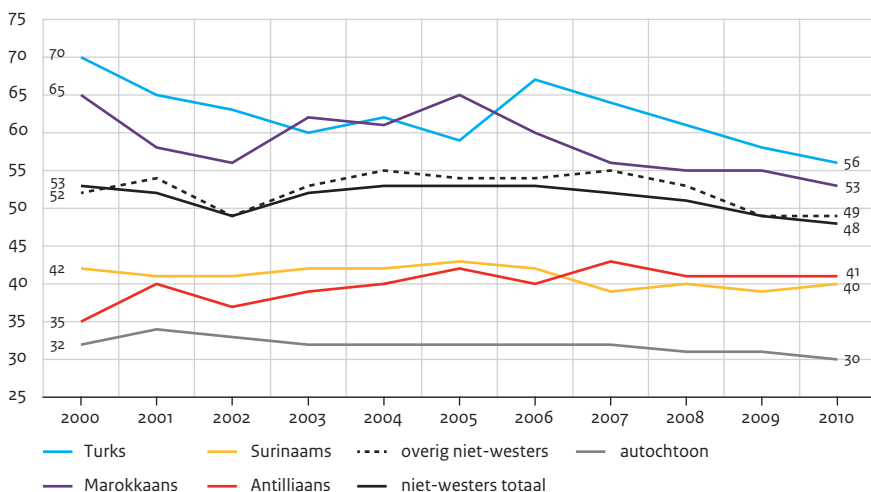
Aandeel lage beroepsniveaus gedaald, behalve bij Antilliaanse Nederlanders

Behalve de Antilliaanse Nederlanders zijn alle migrantengroepen erin geslaagd meer afstand te nemen van de onderkant van de beroepenhierarchie (figuur 6.7). Dit lijkt het gevolg te zijn van het gestegen onderwijsniveau. De afname in het aandeel lage beroepen is niet (volledig) toe te schrijven aan een afname van dergelijke banen in de beroepenstructuur (De Beer 2006).

Het meest markant is de ontwikkeling van Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Zij zijn duidelijk opgeklimmen in de beroepenladder. In tien jaar tijd daalde bij hen het aandeel werknemers in een elementair of laag beroep met meer dan 10 procentpunt. Niettemin heeft in 2010 nog steeds het merendeel een beroep op laag of elementair niveau. Zoals gezegd zijn de Antilliaanse Nederlanders een uitzondering. Hun beroepsniveau is in 2010 juist lager dan in 2000 door de eerder genoemde migratie van kansarme jongeren sinds midden jaren negentig. Tegelijkertijd is hun aanwezigheid in het laagste beroepssegment de laatste jaren vrij stabiel.

Figuur 6.7

Beroep op elementair of laag niveau naar etnische herkomst, 2000-2010 (in procenten)

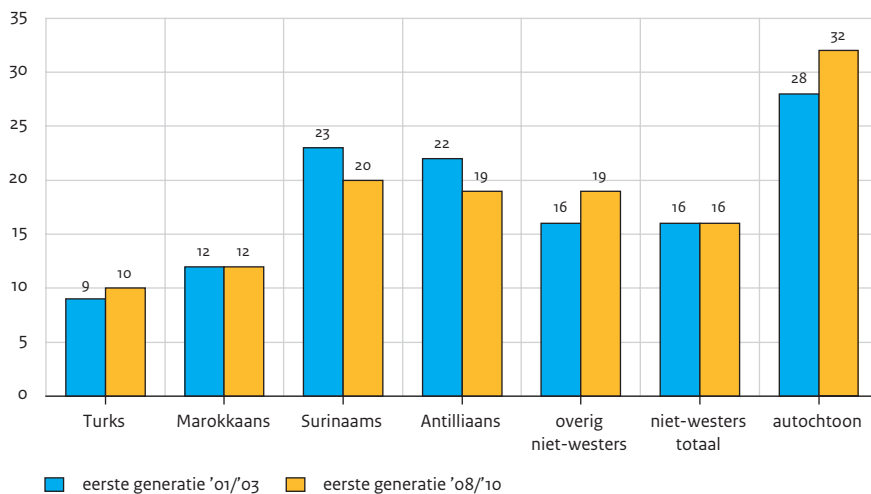
Bron: EBB

Gaat de geconstateerde daling van het aandeel laagste beroepen ook gepaard met een toegenomen vertegenwoordiging in de hoogste regionen van de beroepenladder? Figuur 6.8 toont het aandeel personen in de hoogste beroepsfuncties voor de eerste generatie, figuur 6.9 voor de tweede generatie. De hoogste functies zijn banen op een hoog of wetenschappelijk niveau.

Voor de eerste generatie niet-westerse migranten is er gemiddeld geen verandering geweest in het aandeel personen met een beroep op een hoog niveau. Als we inzoomen op de afzonderlijke migrantengroepen blijken er wel veranderingen te hebben plaatsgevonden. Het aandeel hoge beroepsfuncties is bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders afgenomen, terwijl dit aandeel wat is toegenomen bij de Turkse en vooral de overig niet-westerse Nederlanders.

Figuur 6.8

Beroep op hoog of wetenschappelijk niveau van eerste generatie niet-westerse migranten en autochtonen, naar etnische herkomst, 2001/2003-2008/2010^a (in procenten)

- a Er zijn meerdere jaargangen gestapeld om voldoende grote aantallen te krijgen voor een betrouwbaar beeld.

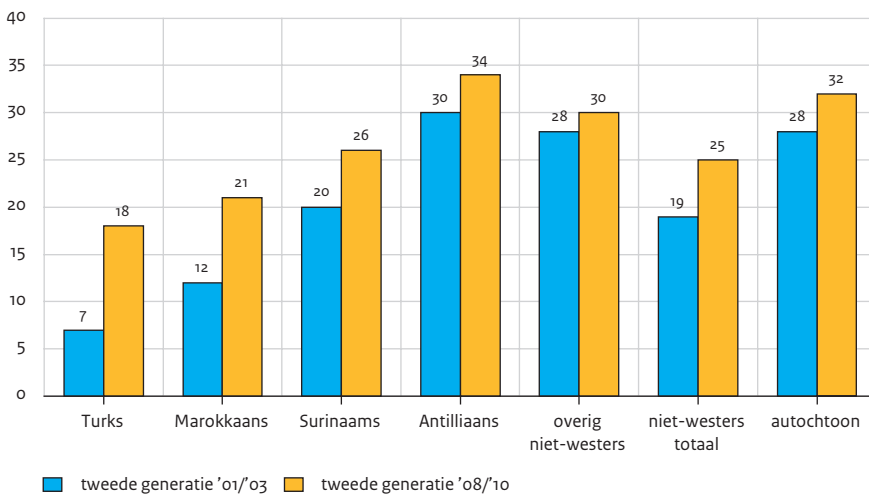
Bron: EBB

De ontwikkeling van het functieniveau van de tweede generatie laat een heel ander beeld zien. Bij alle migrantengroepen is het aandeel personen in een hoge functie namelijk gestegen. Met name de groei bij Marokkaanse en Turkse Nederlanders is substantieel geweest, al is het wel zo dat hun aanvangspositie uiterst matig was.

De tweede generatie slaagt er dus steeds beter in om de hoogste treden te beklimmen van de beroepenladder. Voor hen is er duidelijk sprake van toenemende integratie op de arbeidsmarkt. Deze positieve tendens hangt samen met het gestegen onderwijsniveau van deze groepen.

Figuur 6.9

Beroep op hoog of wetenschappelijk niveau van tweede generatie niet-westerse migranten en autochtonen, naar etnische herkomst, 2001/2003-2008/2010^a (in procenten)

a Er zijn meerdere jaargangen gestapeld om voldoende grote aantallen te krijgen voor een betrouwbaar beeld.

Bron: EBB

Flexibele arbeidsrelaties

Een andere dimensie van de arbeidsmarktpositie is de flexibiliteit van het contract. Zowel een contract van tijdelijke aard als een contract waarin het aantal uren in dienst niet is vastgelegd valt onder een flexibel dienstverband. Daarnaast hebben uitzend-, oproep- of invalkrachten een flexibele arbeidsrelatie. Vorig onderzoek maakte zichtbaar dat ook op dit gebied de arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten achterloopt (Jansen et al. 2010; Dagevos 2009). Werknemers met een flexibel contract zijn kwetsbaar. Dit uit zich bijvoorbeeld in de kans op werkloosheid, die voor werknemers met een tijdelijk dienstverband beduidend hoger ligt (Van Gaalen et al. 2011). Personen met een flexibele arbeidsrelatie zijn vatbaarder voor de negatieve gevolgen van een periode van economische tegenspoed zoals die zich nu voordoet.

Tweemaal zo veel flexibele banen bij niet-westerse migranten

Tabel 6.6 toont dat 17% van de werkzame niet-westerse migranten een flexibel dienstverband heeft, bijna twee keer zo veel als autochtone Nederlanders (9%). Van de migrantengroepen onderscheiden de Surinaamse en Marokkaanse Nederlanders zich het gunstigst. De Nederlanders van Turkse herkomst en de groep overig niet-westerse migranten hebben het vaakst een flexibele arbeidsrelatie: een op de vijf werknemers.

Veel jongeren in flexibele banen

De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn gering. Veel prominenter is het onderscheid tussen de generaties en leeftijdsgroepen. Veel meer dan andere leeftijdsgroepen hebben jongeren een flexibel arbeidscontract. Bijna de helft van de werkende niet-westerse migrantenjongeren is afhankelijk van een flexibel contract. Dit heeft te maken met de beperkte werkervaring en het segment van de arbeidsmarkt waarin zij verkeren. Veel jongeren werken in de grote steden, waar in de dienstensector laaggekwalificeerd werk vaak in flexibele dienstverbanden wordt aangeboden (Dagevos 2009). Ook autochtone jongeren hebben vaak een flexibele baan (33%), maar dit laat onverlet dat niet-westerse jongeren ook op hen een aanzienlijke achterstand hebben. Het tekent de preciaire positie van de migrantenjongeren. De tweede generatie is vaak jong en heeft vaker een flexibel contract dan de eerste generatie. Eveneens is het weinig opmerkelijk dat de hoogst opgeleiden minder vaak afhankelijk zijn van een flexibel contract. De gemiddeld jongere leeftijd, de lagere opleiding en de arbeidsmarktsegmenten waarin migranten vaak werkzaam zijn vormen dus belangrijke verklaringen voor het verschil in flexibele contracten tussen niet-westerse migranten en autochtonen.

Tabel 6.6

Flexibele baan naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- tonen
totaal	19	14	13	16	20	17	9
mannen	19	13	13	17	19	17	8
vrouwen	20	15	13	16	20	17	10
15-24 jaar	48	46	47	44	46	46	33
25-44 jaar	16	11	10	14	17	14	6
45-64 jaar	8	5	6	7	10	8	5
1 ^e generatie	16	10	9	17	18	14	-
2 ^e generatie	26	27	21	16	28	24	-
maximaal bao	23	11	14	21	21	18	12
vbo/mavo	23	19	16	20	27	22	13
mbo/havo/vwo	18	15	14	17	22	17	9
hbo/wo	10	10	8	12	12	11	6

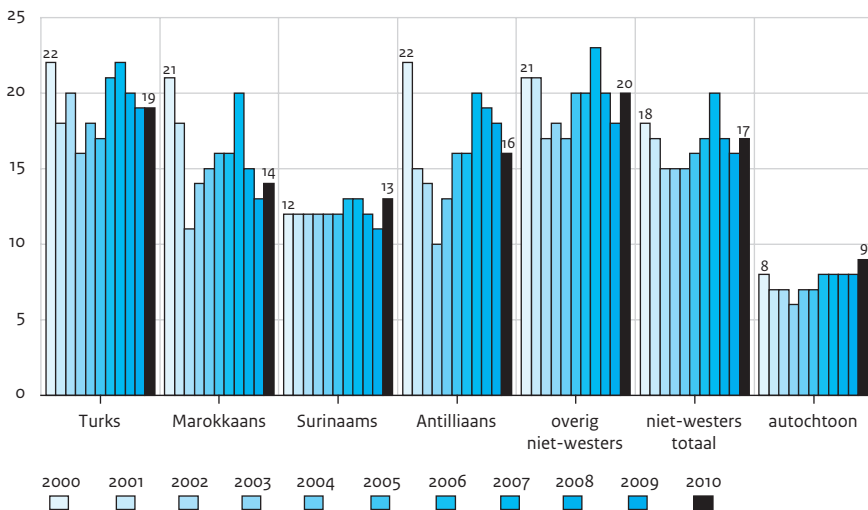
Bron: EBB

Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders steeds minder afhankelijk van flexibele contracten

Over de totale tijdspanne is het aandeel niet-westerse migranten met een flexibel contract nauwelijks gedaald, van 18% in 2000 naar 17% in 2010. Het aandeel is in deze periode met 1 procentpunt toegenomen onder autochtone Nederlanders, zodat het gat tussen hen en niet-westerse migranten wel ietwat verkleind is van 10% naar 8%. Bij personen van Marokkaanse en Antilliaanse herkomst is het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie substantieel gedaald (respectievelijk met 7 en 6 procentpunten). Maar voor alle groepen, uitgezonderd de Antilliaanse Nederlanders, geldt dat het aandeel flexibele banen het afgelopen jaar weer is toegenomen. Dit is enigszins opvallend in het licht van de economische crisis. Immers, bij een neergaande conjunctuur zijn het de mensen met flexibele contracten die als eerste hun baan verliezen. De trend kan erop duiden dat werkgevers in onzekere tijden minder geneigd zijn flexibele contracten om te zetten in vaste.

Figuur 6.10

Flexibele baan naar etnische herkomst, 2000-2010 (in procenten)

Bron: EBB

6.5 Zelfstandig ondernemerschap

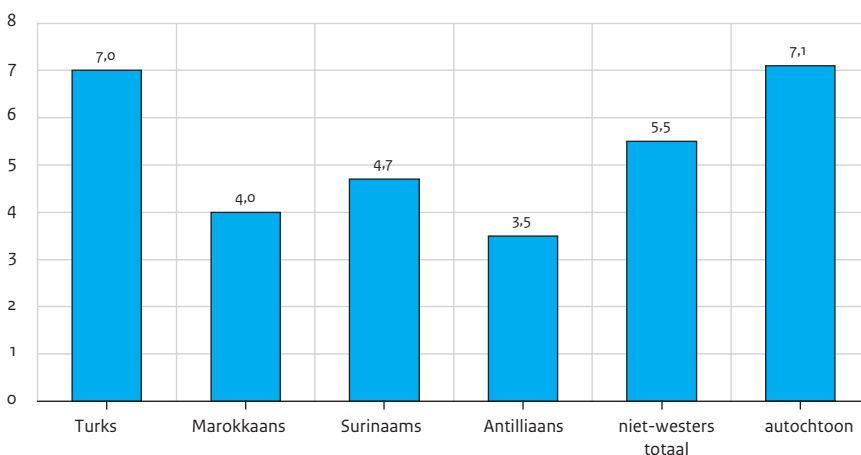
Het zelfstandig ondernemerschap is een essentieel onderdeel van de arbeidsmarkt. Voor veel migranten is het ondernemerschap een aantrekkelijke alternatief voor een baan in loondienst. Het is een manier om zich te onttrekken aan slecht betaalde banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt of aan discriminatie. In figuur 6.11 staan gegevens over

het zelfstandig ondernemerschap, ontleend aan de registers van de Kamer van Koophandel.⁴

Onder de niet-westerse migranten tussen de 15 en 64 jaar is 5,5% zelfstandig ondernemer.⁵ De Turkse Nederlanders tellen het grootste aandeel zelfstandig ondernemers (7,0%). Dit is nagenoeg gelijk aan dat van autochtone Nederlanders. Bij de Marokkaanse (4,0%) en vooral Antilliaanse Nederlanders (3,5%) is het aandeel ondernemers naar verhouding laag.

Figuur 6.11

Zelfstandig ondernemerschap naar etnische herkomst, eerste week augustus 2008 (in procenten)

Bron: ITS/CBS/KvK (handelsregister) SCP-bewerking

Het aantal niet-westerse ondernemingen is tussen 1998 en 2008 gestegen van ongeveer 30.000 naar 70.000. Deze toename van 136% is veel groter dan onder autochtone Nederlanders, bij wie het aantal zelfstandig ondernemers in dezelfde periode met 32% steeg (Dagevos 2009). Deze ontwikkeling hangt uiteraard samen met het feit dat de niet-westerse populatie in deze periode aanzienlijk harder is gegroeid.

Ook cijfers uit 2009, waarbij de eerste generatie wordt afgezet tegen autochtonen, laten zien dat het aandeel niet-westerse ondernemingen stijgt (Bleeker et al. 2011). Handel, zakelijke dienstverlening en horeca zijn de sectoren met relatief veel niet-westerse ondernemers.

De overlevingskansen van niet-westerse ondernemingen hebben zich gunstig ontwikkeld. Van de bedrijven die in 2007 zijn gestart is de kans dat ze na een jaar nog bestaan 82%. Dat was in 1998 nog minder dan 75%. Ondanks de verbeterde overlevingskans is het verschil met autochtone bedrijven aanzienlijk; van de autochtone bedrijven die in 2007 zijn gestart bestaat 90% een jaar later nog (Dagevos 2009).

6.6 Verschillen in arbeidsmarktpositie verklaard

Verklaringen voor verschillen in arbeidsmarktpositie

Dat niet-westerse migranten een achterstand hebben op de arbeidsmarkt is in dit hoofdstuk nadrukkelijk naar voren gekomen. Een belangrijke vervolgvraag is waaraan deze verschillen zijn toe te schrijven. Wat bepaalt de verschillen tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders in werkloosheid, flexibel dienstverband of beroepsstatus? Hoe ver staan niet-westerse migranten op deze punten af van evenredigheid? Op deze vragen willen we dieper ingaan.

De arbeidsmarktpositie kan worden verklaard met het analysemodel van Veenman (2002). Dit model onderscheidt drie overkoepelende factoren: de kansenstructuur, hulpbronnen en mechanismen van in- en uitsluiting.

De kansenstructuur betreft de mogelijkheden van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt en wordt met name bepaald door de heersende conjunctuur en structuur van de arbeidsmarkt. Daarnaast wordt de arbeidsmarktpositie bepaald door individuele hulpbronnen of vormen van kapitaal. De *human capital*-theorie (Becker 1964) veronderstelt dat de arbeidsmarktpositie afhankelijk is van de som van individuele competenties, kennis en vaardigheden. Factoren van menselijk kapitaal, zoals opleiding, taalvaardigheid en werkervaring, zijn in eerder onderzoek ook gebruikt om de posities van migranten te verklaren (Chiswick en Miller 2002; Kanas en Van Tubergen 2009). Naast dit type kapitaal zijn ook sociaal en cultureel kapitaal van invloed op de arbeidsmarktpositie. Het sociale netwerk kan worden beschouwd als een hulpbron om bepaalde doelen te bereiken. Een functioneel sociaal netwerk kan bijvoorbeeld de toegang tot de arbeidsmarkt faciliteren. Cultureel kapitaal betreft in dit verband normen en waarden die van belang zijn op de arbeidsmarkt, zoals codes die in sollicitatieprocedures van toepassing zijn en de arbeidsoriëntatie (Andriessen en Dagevos 2007). De beperkte arbeidsoriëntatie van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen door cultureel bepaalde opvattingen over de rol van de vrouw in het gezin, is bijvoorbeeld een belangrijke reden voor de geringe arbeidsdeelname van deze groepen.

De in- en uitsluitingsmechanismen, ten slotte, verwijzen naar processen waarbij bepaalde groepen bedoeld of onbedoeld worden bevoordeeld of benadeeld. Dit gaat bijvoorbeeld over vormen van (in)directe discriminatie. Zo wijzen praktijktests uit dat in sollicitatieprocedures discriminatie een rol speelt (Andriessen en Dagevos 2007).

Kader 6.2 Toelichting op de analyse

In de analyses richten we ons met name op de *human capital*-factoren. De Enquête beroepsbevolking (EBB) is rijk aan informatie over relevante factoren voor de arbeidsmarktpositie, en dus een geschikte bron. Met de EBB kunnen we dieper ingaan op de rol van opleiding, arbeidsmarkt- en beroepservaring en werkloosheidsverleden. De arbeidsmarktvervaring wordt afgemeten aan het aantal werkzame jaren; de beroepservaring (anciënniteit) geeft aan hoeveel jaar iemand in dienst is bij dezelfde werkgever. Het werkloosheidsverleden verwijst naar hoe lang een persoon werkloos is geweest sinds zijn of haar vijftiende. Daarnaast richten we ons op de demografische factoren leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling en urbanisatiegraad. Met een decompositieanalyse kunnen we zien in welke mate deze factoren het verschil op een arbeidsmarktindicator tussen twee groepen verklaren. We maken gebruik van een gestapeld bestand van drie jaargangen van de EBB, zodat het aantal respondenten groot genoeg is om betrouwbare uitspraken te kunnen doen.

Verder is telkens een aanvullende analyse uitgevoerd waarbij alleen de tweede generatie migranten wordt afgezet tegen de autochtone Nederlanders. Deze groep is opgegroeid in Nederland en spreekt dus beter Nederlands en bezit meer culturele hulpbronnen dan de eerste generatie. We mogen veronderstellen dat deze kenmerken (niet meegenomen in de analyse) bij hen van minder grote invloed zijn op het verschil in arbeidsmarktpositie.

De figuren 6.12 tot en met 6.15 tonen de resultaten van de decompositieanalyses. De hoogte van het diagram geeft het verschil in procentpunten tussen autochtonen en niet-westerse migranten weer. Het blauw gekleurde deel van de staaf geeft aan welk deel van dit verschil onverklaard blijft wanneer er rekening wordt gehouden met de meegenomen kenmerken; het oranje gedeelte correspondeert met het deel dat wel is verklaard.

Werkloosheidsverschillen voor ruim twee derde geduid

Figuur 6.12 toont dat de verschillen in werkloosheid tussen autochtonen en de verschillende herkomstgroepen weliswaar niet geheel worden verklaard, maar wel voor een aanzienlijk deel. Voor de totale groep van niet-westerse migranten blijft 30% van het verschil in werkloosheid onverklaard. Bij de migranten van Turkse herkomst is dit onverklaarde deel nog slechts 16%. Ook voor Surinaamse Nederlanders kan het overgrote deel van het verschil worden geduid: voor minder dan een kwart (22%) blijft het verschil onopgehelderd. Bij Marokkaanse Nederlanders wordt het verschil beduidend slechter verklaard; bijna de helft blijft onverklaard. Voor de Antilliaanse Nederlanders en de overige niet-westerse Nederlanders is het onverklaarde percentage respectievelijk 28% en 30%. Kortom, bij alle groepen, en dan met name bij de Turkse Nederlanders lukt het goed om het gat te verklaren, uitgezonderd de Marokkaanse Nederlanders.

Dit komt overeen met eerder onderzoek (Andriessen en Dagevos 2007). Mogelijk spelen uitsluitingsmechanismen een rol. Discriminatie van niet-westerse migranten belemmert vooral de instroom op de arbeidsmarkt. De Marokkaanse Nederlanders lijken het meest te worden geconfronteerd met discriminatie: dit kan een reden zijn waarom bij hen het verschil in werkloosheid het minst goed kan worden verklaard. Werkgevers brengen een zekere mate van differentiatie aan in de voorkeur voor bepaalde groepen, waarbij Marokkaanse Nederlanders meestal onderaan de lijst staan.

Daarnaast zorgen ongemeten kenmerken, zoals sociaal en cultureel kapitaal, voor verschillen in werkloosheid. Niet-westerse migranten beschikken bijvoorbeeld over sociale netwerken die gemiddeld minder kennis, vaardigheden en directe ondersteuning opleveren voor de arbeidsmarktpositie.

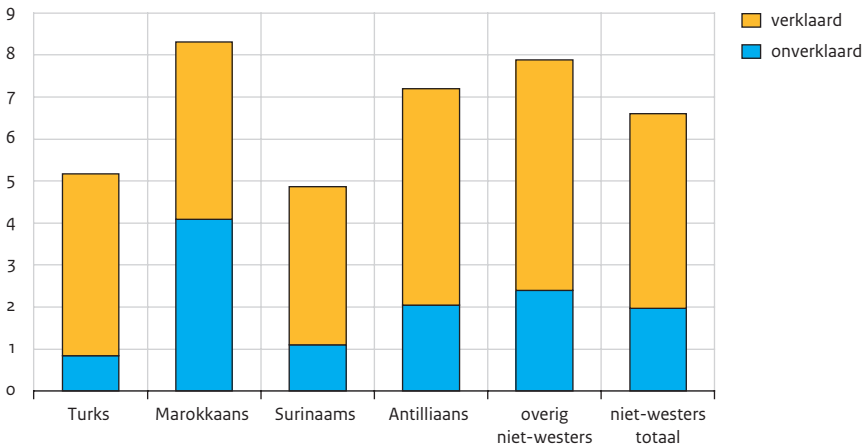
Vershil in werkervaring en werkloosheidsverleden bepalend voor grotere werkloosheid bij migranten

Een nadere blik op individuele factoren laat zien dat met name de werkervaring en het werkloosheidsverleden bepalend zijn. Het gegeven dat niet-westerse migranten beschikken over een beperktere werkervaring en in het verleden langduriger werkloos zijn geweest dan autochtonen verklaart deels hun grotere kans op werkloosheid. Opleiding is ook relevant, maar minder dan de twee eerstgenoemde kenmerken. Hier speelt mee dat het opleidingsniveau in eerste instantie ook al van invloed is geweest op de werkervaring en werkloosheidsverleden. Verschillen in leeftijdsopbouw leiden ook tot een verschil in het werkloosheidscijfer van migranten en autochtonen. De mate van urbanisatie en de gezinssituatie⁶ hebben maar een zeer beperkte invloed op het verklaren van het verschil in werkloosheid.

Bij de tweede generatie mogen we veronderstellen dat bepaalde ongemeten kenmerken zoals culturele hulpbronnen en Nederlandse taalvaardigheid minder afwijken van de autochtone Nederlanders, en dus minder sterk verantwoordelijk zijn voor onderlinge verschillen. In de aanvullende analyse bij alleen de tweede generatie is het beeld grotendeels hetzelfde als bij de totale groep (zie bijlage B6.1, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Zo staan ook bij deze groep de Marokkaanse Nederlanders het verst en Turkse Nederlanders het minst ver af van evenredigheid. Het is opvallend dat bij de tweede generatie het verschil in werkloosheid met autochtone Nederlanders minder goed te verklaren is. Klaarblijkelijk spelen bij de tweede generatie, tegen de verwachting in, andere niet onderzochte kenmerken een wat grotere rol dan bij de eerste generatie. Mogelijk speelt discriminatie bij de tweede generatie, die gemiddeld jonger is dan de eerste generatie, een omvangrijkere rol. Gezien de grote omvang van de werkloosheid bij jonge migranten is het van belang om in de toekomst meer inzicht te krijgen in wat er achter het onverklaarde verschil schuil gaat.

Figuur 6.12

Verskil in werkloosheid tussen autochtonen en niet-westerse migranten, naar etnische herkomstsgroep, verklaard en onverklaard deel, 2007/2009 (in procentpunten)

Bron: EBB'07-EBB'09 gestapeld

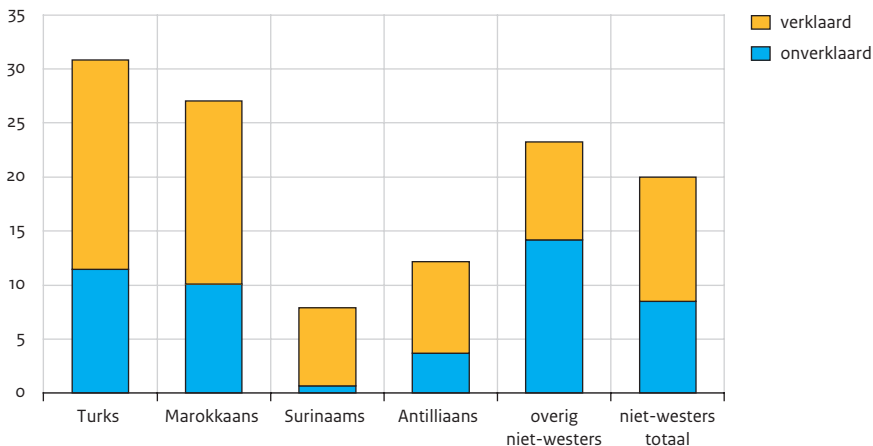
Verskil in beroepsstatus tussen Surinaamse Nederlanders en autochtonen grotendeels verklaard

Figuur 6.13 toont de uitkomsten over het aandeel personen in lage beroepsfuncties. Het verschil in dit aandeel kan voor 42% worden verklaard: 12 procentpunten van het oorspronkelijke verschil van 20 procentpunten. Tussen de migrantengroepen is er veel variatie in de mate van evenredigheid. Waar voor Surinaamse Nederlanders slechts 8% van het verschil onverklaard blijft, kan bij de groep overig niet-westerse migranten maar liefst 61% niet inhoudelijk worden geduid. Bij de Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders geldt dat voor ongeveer een derde van het verschil.

Het opleidingsniveau is veruit de belangrijkste factor achter het verschil in de kans op een laag beroep. Het gemiddeld lagere opleidingsniveau van migranten is dus voor een belangrijk deel debet aan de achterstand in beroepsniveau. Daarna is het de werkloosheidsgeschiedenis die het grootste deel van het verschil kan duiden. Personen die werkloos zijn geweest zien de afstand tot de arbeidsmarkt groeien en zijn daardoor eerder geneigd om een baan te accepteren die onder hun niveau ligt. Migrantengroepen zijn gemiddeld vaker werkloos geweest in het verleden: dit werkt negatief door in het niveau van de beroepen dat ze bekleden. Het aantal gewerkte jaren bij de huidige werkgever is van groter belang dan de arbeidservaring in het algemeen. Leeftijd, huishoudensamenstelling en urbanisatiegraad spelen geen prominente rol bij het verklaren van het verschil in beroepsniveau.

Figuur 6.13

Verskil in aandeel lage banen tussen autochtone Nederlanders en niet-westerse migranten, verklaard en onverklaard deel, 2007/2009 (in procentpunten)

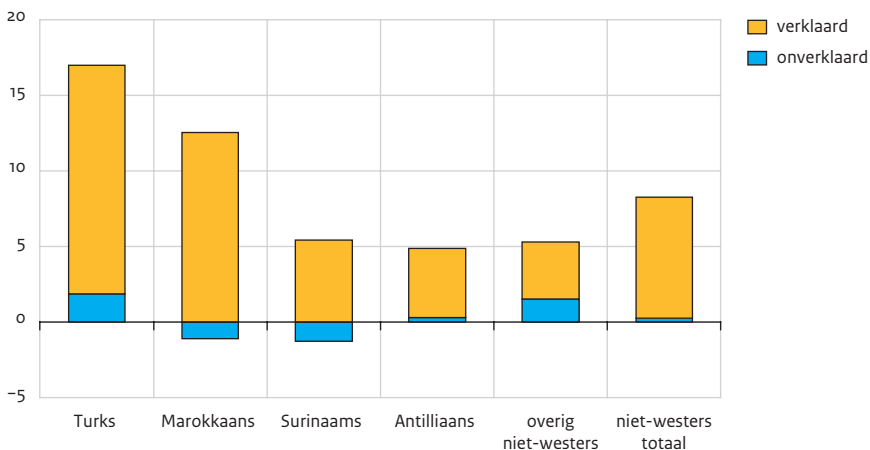
Bron: EBB'07-EBB'09 gestapeld

Uit figuur 6.14 komt naar voren dat de situatie duidelijk afwijkt bij de tweede generatie. Van het verschil in beroepsniveau tussen de tweede generatie niet-westerse migranten en autochtonen blijft bijna niets meer over wanneer rekening wordt gehouden met de achtergrondkenmerken. Bij Surinaamse en Marokkaanse Nederlanders wordt de achterstand zelfs omgebogen in een voorsprong. Met gelijke arbeidsloopbaan, opleiding en demografische kenmerken zijn zij minder vaak werkzaam in een baan op laag niveau dan autochtonen.

Een kenmerk van *human capital* is dat het nut ervan afhankelijk is van waar het is opgebouwd en waar het wordt toegepast. Het is landenspecifiek. Voor de eerste generatie migranten geldt dat hun opleiding en arbeidsmarktervaring zich minder goed laten vertalen in het beroepsniveau omdat deze al dan niet gedeeltelijk hebben plaatsgevonden in het land van herkomst. Dit geldt mogelijk relatief nog sterker voor personen afkomstig uit de overige niet-westerse landen. Zo toont tabel 6.5 aan dat hoogopgeleide migranten uit de overige niet-westerse landen relatief vaak werkzaam zijn in een beroep op laag niveau. Bij werkgevers ontbreekt over het algemeen de kennis om diploma's en werkervaring uit de diverse landen goed op waarde te schatten. Wellicht draagt dit bij aan de bevinding dat de overige niet-westerse migranten relatief ver afstaan van evenredigheid.

Figuur 6.14

Verskil in aandeel lage banen tussen autochtone Nederlanders en tweede generatie niet-westerse migranten, 2007/2009 (in procentpunten)

Bron: EBB'07-EBB'09 gestapeld

Flexibiliteit van banen voor bijna de helft verklaard

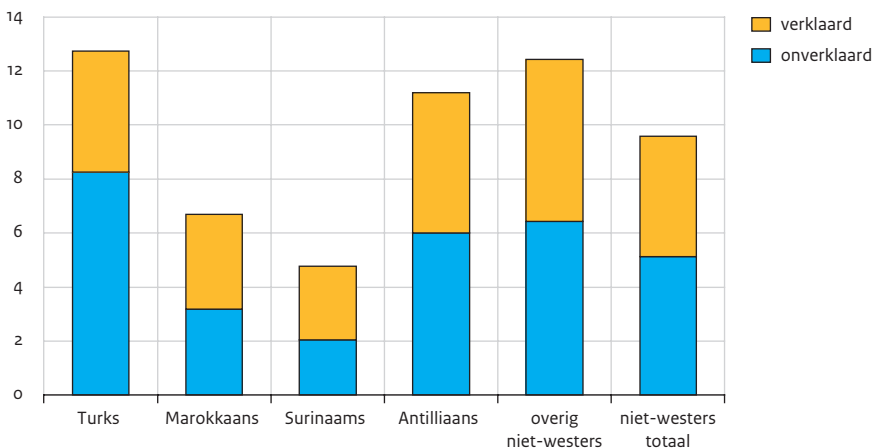
Bijna de helft van het verschil (47%) tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders in het aandeel flexibele banen kan inhoudelijk worden geduid. Het onverklaarde deel is bij Turkse Nederlanders het grootst (65%). Voor Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders geldt dat net wat meer dan de helft van het verschil in flexibele banen in vergelijking met autochtonen kan worden verklaard.

De ervaring in het bedrijf waar iemand werkzaam is, is de belangrijkste verklarende factor. Doordat autochtonen gemiddeld langer bij één bedrijf werken, hebben zij vaker een vast contract. Maar ook werkervaring in het algemeen, werkloosheidsverleden en opleiding verklaren een deel van het verschil tussen de groepen weg.

De bevindingen voor alleen de tweede generatie laten wat betreft de verschillen tussen de groepen eenzelfde beeld zien als het totaalbeeld (zie bijlage B6.2, te raadplegen via www.scp.nl onder dit rapport). Wat wel afwijkt is de mate waarin de tweede generatie afstaat van evenredigheid. Bij de tweede generatie kan een groter deel van de achterstand inhoudelijk verklaard worden dan bij de totale groep (respectievelijk 63% en 46%). De positie van de tweede generatie wordt waarschijnlijk minder belemmerd door kenmerken die niet zijn meegenomen in de analyse. Het is mogelijk dat de gemiddeld slechtere Nederlandse taalvaardigheid van de eerste generatie een extra barrière vormt voor het verkrijgen van een vast arbeidscontract.

Figuur 6.15

Verskil in flexibele banen tussen autochtonen en niet-westerse migranten, verklaard en onverklaard deel, 2007/2009 (in procentpunten)

Bron: EBB'07-EBB'09 gestapeld

6.7 Conclusie

De slechte economische omstandigheden hebben hun uitwerking op de arbeidsmarkt duidelijk niet gemist. De werkloosheid is gestegen en het aantal personen met een betaalde baan is afgenomen. Dit raakt alle geledingen van de Nederlandse samenleving, maar bepaalde groepen harder dan andere. Alhoewel ook autochtone Nederlanders zich niet kunnen onttrekken aan de gevolgen van de crisis, slagen zij hier aanzienlijk beter in dan de niet-westerse migranten. De kloof is dus verbreed. De kwetsbare positie van niet-westerse migranten staat in deze tijd van economische neergang extra onder druk. Tegelijkertijd geldt dat de arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten over een langere periode op bepaalde terreinen vooruit is gegaan. Ten opzichte van tien jaar geleden is de nettoparticipatie hoger en slagen migranten er steeds beter in om hogerop te komen op de beroepenladder. De werkloosheid is thans wel wat hoger dan aan het begin van de eeuw, maar destijds was er sprake van hoogconjunctuur.

De resultaten wijzen er verder op dat de van oudsher goede arbeidsmarktpositie van Antilliaanse Nederlanders steeds verder afbrokkelt. De werkloosheid neemt bij hen het hardst toe en steeds vaker zijn zij te vinden aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Wat zeker een rol speelt bij deze negatieve tendensen is de instroom van veel kansarme jongeren vanuit de Nederlandse Antillen. Deze 'nieuwe' eerste generatie slaagt er niet in een gunstige positie te verwerven. Integendeel, zij staan op de arbeidsmarkt vaak buitenspel. Verder zien we dat het aandeel Surinaamse Nederlanders met een betaalde baan zich negatief ontwikkelt. Dit komt voornamelijk op het conto van de mannen. Niettemin

blijven Surinaamse Nederlanders van de migrantengroepen op veel terreinen het best presteren. Zij laten de Turkse en Marokkaanse Nederlanders ver achter zich. De werkloosheid is bijvoorbeeld hoog onder Marokkaanse Nederlanders, terwijl relatief weinig personen een betaalde baan hebben. Zij die wel werken zijn vaker actief in beroepen op een laag niveau.

Tegelijkertijd valt de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Turkse en Marokkaanse Nederlanders enigszins mee, gezien de zwakkere uitgangspositie en de bijbehorende gevoeligheid voor conjunctuureffecten. Zij onttrekken zich in toenemende mate aan de onderkant van de beroepenstructuur en zijn minder werkzaam in banen met een flexibel contract. Turkse en Marokkaanse Nederlanders van de tweede generatie slagen er ook steeds meer in om functies te vervullen op het hoogste beroepsniveau. Dit alles neemt niet weg dat ook bij Nederlanders van Turkse of Marokkaanse komaf de werkloosheid de afgelopen jaren weer flink is opgelopen.

Eerder onderzoek wees erop dat migrantenvrouwen en jongeren een dubbele achterstandspositie innemen, zowel ten opzichte van autochtone vrouwen en jongeren als ten opzichte van niet-westerse mannen en ouderen. Nog steeds zien we dat de participatiegraad van vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst sterk achterblijft, maar zij maken wel een inhaalslag. De verschillen op het vlak van werkloosheid en beroepsniveau zijn gering tussen niet-westerse mannen en vrouwen.

De positie van jongeren blijft uitermate precair. De lage nettoparticipatie kan dan nog deels worden verklaard vanuit het gegeven dat een groot deel op school zit of studeert, maar de immer hoge werkloosheid baart zorgen. Jongeren zijn ook sterk afhankelijk van flexibele banen. Daar waar de situatie van jonge migranten alleen maar somberder lijkt te worden, is de inhaalslag die vrouwen maken in betaald werk een lichtpunt.

Het is duidelijk dat de arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten achter blijft bij die van autochtonen. Het is niet realistisch om te verwachten dat migranten en autochtonen een gelijke positie innemen op de arbeidsmarkt, gezien de ongelijkheid in bepaalde kenmerken zoals opleidingsniveau. De aanvullende evenredigheidsanalyses tonen aan dat een aanzienlijk deel van de verschillen tussen autochtone Nederlanders en niet-westerse migranten door kenmerken zoals opleidingsniveau en arbeidsmarktvervaring verklaard kunnen worden. De resultaten wijzen erop dat niet-westerse migranten verder afstaan van evenredigheid bij de instroom tot de arbeidsmarkt en het verkrijgen van vast werk, dan bij het beroepsniveau. Voor de migranten van de tweede generatie geldt zelfs dat zij evenredig participeren wat betreft lage beroepsfuncties.

Noten

- 1 Omdat ontwikkelingen in de loop van een jaar kunnen variëren, geven de kwartaalcijfers mogelijk een ander beeld dan jaarcijfers. Derhalve hebben wij ervoor gekozen om de kwartaalcijfers van 2011 niet te presenteren.
- 2 Voor de bepaling van de startdatum van werkloosheid is gebruikgemaakt van de einddatum van de laatste maand, de begindatum van het zoeken naar werk en de datum van schoolverlaten. We gebruiken een zogenaamde piekencorrectie, die corrigeert voor het feit dat mensen niet altijd exact weten hoe lang geleden zij werkloos zijn geworden en de duur van een baan zoeken afronden. Zie voor een uitgebreide toelichting Bierings et al. (2011).
- 3 Een verdere opsplitsing naar etnische herkomst is niet goed mogelijk gezien de geringe aantallen.
- 4 Deze gegevens zeggen echter niet of het bedrijf feitelijk in gang is gezet en of er winst is gemaakt.
- 5 Dit aandeel is dus niet bepaald op basis van de beroepsbevolking, zoals in het verleden ook wel is gedaan (zie bv. Dagevos 2007).
- 6 In de analyses is de invloed onderzocht van burgerlijke staat en de leeftijd van het jongste thuiswonende kind als huishoudensindicatoren.

Literatuur

- Andriessen, I. en J. Dagevos (2007). Discriminatie op de arbeidsmarkt: kwantitatieve analyses. In: I. Andriessen, J. Dagevos, E. Nievers en I. Boog (red.), *Discriminatiemonitor niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Becker, G. (1964). *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beckers, I., H. Lautenbach en G. Linden (2008). Onbenut arbeidsaanbod en economische groei. In: *Socialeconomische trends, 2^e kwartaal 2008*, p. 37-43.
- Beer, P. de (2006). Perspectieven voor laagopgeleiden. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 22, nr. 3, p. 218-233.
- Bierings, H., J. Kuijvenhoven, J. van der Laan en R. de Vries (2011). Langdurige werkloosheid 2000-2009. In: *Bevolkingstrends, 1^e kwartaal 2011* (p. 77-82). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Bleeker, D., A. Bruins en R. Braaksma (2011). *Monitor vrouwelijk en etnisch ondernemerschap 2010*. Zoetermeer: EIM.
- Chiswick, B.R. en P.W. Miller (2002). linguistics concentrations and the business cycle. In: jg. 15, nr. 1, p. 31-57.
- Dagevos, J. (2006). *Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden. Nieuwe bevindingen uit het LAS-onderzoek*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. (2007). Arbeid en inkomen. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 131-162). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. (2009). Werkloosheid, uitkeringen en werk. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 139-167). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. (2011). Positie op de arbeidsmarkt. In: E. Dourleijn en J. Dagevos (red.), *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (p. 108-125). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dirven, H.-J. en M. Souren (2011). Niet-westerse allochtonen op de arbeidsmarkt – wel binding, minder werkzekerheid. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 27, nr. 2, p. 187-195.

- Gaalen, R. van, J. Sanders, W. Smits en J.F. Ybema (2011). Voorburg/Heerlen/Hoofddorp: Centraal Bureau voor de Statistiek/TNO.
- Ghorashi, H. (2006). *Paradoxen van culturele erkenning. Management van diversiteit in Nieuw Nederland* (oratie). Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Huijnk, W. (2011). Werk en inkomen. In: M. Gijsberts, W. Huijnk en R. Vogels (red.), *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool* (p. 78-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Janssen, B. en W. Portegijs (2010). Betaalde arbeid. In: *Emancipatiemonitor 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Janssen, B., M. Souren, J. Ooijevaar, en R. van Gaalen (2010). Arbeidsmarkt. In: R. Van der Vliet, J. Ooijevaar en A. Boerdam (red.), *Jaarrapport integratie 2010* (p. 87-106). Den Haag/ Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Josten, E. en G. Jehoel-Gijsbers (2009). Baanverliezers tijdens de recessie. In: C. Vrooman (red.), *Werkloos in crisistijd. Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen; een verkenning* (p. 11-29). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kanas, A. en F. van Tubergen (2009). The impact of origin and host country schooling on the economic performance of immigrants. In: *Social Forces*, jg. 36, nr. 3, p. 893-916.
- Klaver, J. en I. van der Welle (2009). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2009. Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. Amsterdam: RegioPlan.
- Merens, A. (2009). De positie van vrouwen en meisjes. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 139-167). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mooi-Reçi, I. (2008). *Unemployed and scarred for life?* Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Veenman, J. (2002). *De toekomst in meervoud. Perspectief op multicultureel Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

7 Uitkeringen, inkomen, armoede en vermogen

Willem Huijnk

7.1 Ontwikkelingen en verschillen in de inkomenspositie

Arbeidsmarktpositie en inkomen zijn nauw met elkaar verbonden. Uit hoofdstuk 6 kwam duidelijk naar voren dat de arbeidsmarktpositie van niet-westerse migranten minder gunstig is dan die van autochtone Nederlanders. Men kan dus verwachten dat niet-westerse migranten ook een achterstand hebben in inkomen. Een belangrijke vraag is hoe de inkomenspositie zich ontwikkeld heeft. Zijn de verschillen tussen niet-westerse migranten en autochtonen kleiner of juist groter geworden?

Vanuit het integratieperspectief is de verwachting dat migranten gedurende de levensloop en over de generaties heen de achterstanden op verschillende terreinen steeds verder inlopen (Alba en Nee 1997). Het is bijvoorbeeld plausibel dat het stijgende onderwijspeil van de tweede generatie zich uiteindelijk ook manifesteert in een structureel verbeterde inkomenspositie. Andere studies wijzen er op dat integratie geen rechtlijnig en homogeen proces is. Het tempo verschilt tussen groepen en varieert over de tijd (Portes en Zhou 1993). Zo lijkt toenemende integratie – afgemeten aan het inlopen van de achterstand – op de korte termijn niet waarschijnlijk. Gezien de oververtegenwoordiging van niet-westerse migranten in conjunctuurgevoelige posities, is het aannemelijk dat de huidige financieel-economische tegenwind juist hun inkomenspositie heeft aangetast. De hedendaagse conjunctuur is dus een mogelijke barrière voor economische integratie.

Vier thema's komen in dit hoofdstuk aan bod: de afhankelijkheid van uitkeringen, het huishoudensinkomen, armoede en de vermogenspositie. Wat is de positie van niet-westerse migranten op deze terreinen en hoe zal die zich op de korte en lange termijn ontwikkelen? Bij gebrek aan geschikte data voeren we geen evenredigheidsanalyse uit.

7.2 Uitkeringen

We concentreren ons op personen van 15 tot 65 jaar met een werkloosheidsuitkering,¹ een bijstandsuitkering² of een uitkering voor arbeidsongeschiktheid.³ Niet alle werklozen hebben recht op een werkloosheidsuitkering. Dit is onder andere afhankelijk van het opgebouwde arbeidsverleden en de duur van de werkloosheid. Veel migranten hebben niet of te kort gewerkt om in aanmerking te komen voor een werkloosheidsuitkering, waardoor ze zijn aangewezen op de bijstand. Bij de cijfers over de bijstandsuitkering geldt dat als in een paarhuishouden een bijstandsuitkering wordt ontvangen, deze uitkering in de statistieken voor twee telt.

Het is evident dat een uitkering negatieve financiële consequenties heeft. Zo is de bijstand de inkomensbron met het meeste risico op langdurige armoede. Daarnaast kan een werkloosheids- of bijstandsuitkering stigmatiserend werken en een belemmering vormen voor sociale contacten (Soethout et al. 2007). Conjuncturele schommelingen

hebben een groot effect op de uitkeringsafhankelijkheid: het aantal werklozen en personen met een bijstandsuitkering neemt toe bij een recessie. Welke uitwerking heeft de economische crisis gehad op de uitkeringen? Zijn niet-westerse migranten extra hard getroffen?

Bijstandsuitkeringen hoog, vooral bij Marokkaanse Nederlanders

Eind 2010 had 12% van de niet-westerse migranten een bijstandsuitkering (tabel 7.1). Dit is zes maal zo veel als bij autochtone Nederlanders; van hen was 2% afhankelijk van een bijstandsuitkering. Dit is in lijn met de eerdere bevindingen dat het risico om van een uitkering afhankelijk te zijn zeer ongelijk is verdeeld tussen autochtonen en niet-westerse migranten (Dagevos 2009).

Marokkaanse Nederlanders en de groep 'overig niet-westerse migranten' doen het vaakst een beroep op de bijstand. In beide groepen betreft het aandeel 14%. Surinaamse en Turkse Nederlanders hebben van de migrantengroepen het minst vaak een bijstandsuitkering.

De verschillen in afhankelijkheid van een werkloosheidsuitkering zijn tussen de afzonderlijke groepen kleiner. Het aandeel personen met een werkloosheidsuitkering varieert van 2% bij autochtone Nederlanders tot 4% bij Antilliaanse en Marokkaanse Nederlanders. Maar zoals gezegd hebben veel werkloze migranten geen recht op deze vorm van uitkering. Zij komen vaak in de bijstand. De verschillen in werkloosheid liggen dus een stuk hoger dan de verschillen in afhankelijkheid van een werkloosheidsuitkering (zie hoofdstuk 6).

Het aandeel personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering ligt het hoogste bij de Turkse Nederlanders (11%), gevolgd door de Marokkaanse (9%), Surinaamse (8%) en de Antilliaanse Nederlanders (5%). Deze laatste groep doet minder vaak beroep op een arbeidsongeschiktheidsuitkering dan autochtone Nederlanders (7%). Dit geldt ook voor de groep overig niet-westerse migranten. Hun lage aandeel (3%) is voornamelijk toe te schrijven aan het ontbreken van een relevant arbeidsverleden, een belangrijke voorwaarde voor toegang tot deze voorziening. De forse vertegenwoordiging van Turkse en in mindere mate Marokkaanse Nederlanders komt overeen met eerdere bevindingen (Dagevos 2009). Een belangrijke verklaring voor de hoge wao-afhankelijkheid bij deze groepen ligt in het opleidingsniveau (Snel 2002). Lageropgeleiden hebben een gemiddeld slechtere gezondheid en werken in fysiek zwaardere beroepen. Daarnaast werkten zij in sectoren waarin de binding tussen werknemer en werkgever zwak is. Dit verkleint de kans op werkhervatting na ziekte. Verder zijn in de jaren tachtig veel overbodig geraakte werknemers van Marokkaanse en Turkse herkomst in de wao 'gedumpt'.

Tabel 7.1

Personen met een uitkering, bevolking van 15-64 jaar, naar etnische herkomst, december 2010
(in procenten)

	bijstandsuitkeringen	werkloosheidsuitkeringen	arbeidsongeschiktheids- uitkeringen
Turks	9	3	11
Marokkaans	14	3	9
Surinaams	8	4	8
Antilliaans	11	4	5
overig niet-westers	14	3	3
niet-westers totaal	12	3	7
autochtoon	2	2	7

Bron: CBS (gegevens op aanvraag verstrekt)

Bijstandsafhankelijkheid is groot bij vrouwen, ouderen en de eerste generatie

Bij alle migrantengroepen zien we dat vrouwen, ouderen en mensen van de eerste generatie sterker afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering (tabel 7.2). De positie van de niet-westerse migrantenvrouwen is ongunstig, en dan vooral die van Marokkaans-Nederlandse vrouwen en vrouwen uit de overige niet-westerse migrantengroepen. Nederlandse vrouwen van Surinaamse origine zijn beduidend minder afhankelijk van de bijstand dan andere migrantenvrouwen.

Ook veel oudere niet-westerse migranten zijn aangewezen op een bijstandsuitkering. Zorgwekkend is dat rond een kwart van de oudere Marokkaanse Nederlanders en oudere overige niet-westerse migranten afhankelijk is van de bijstand.

Het aandeel personen met een bijstandsuitkering ligt fors lager bij de tweede generatie. Deze generatie is gemiddeld jong en woont nog regelmatig bij de ouders. Een inwonend kind heeft geen recht op een bijstandsuitkering. Bij geen enkele migrantengroep is de tweede generatie voor meer dan 5% afhankelijk van de bijstand. Het aandeel bijstandsuitkeringen van de eerste generatie varieert van 10% bij de Surinaamse Nederlanders tot 18% bij de Marokkaanse Nederlanders.

Tabel 7.2

Personen met een bijstandsuitkering, 15-64 jaar, naar etnische herkomst, geslacht en leeftijd, 2010 (in procenten)

	mannen	vrouwen	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	1 ^e generatie	2 ^e generatie
Turks	7	12	2	10	17	12	4
Marokkaans	12	16	3	14	26	18	5
Surinaams	7	9	3	8	11	10	5
Antilliaans	9	14	4	13	16	15	4
overig niet-westers	13	16	4	15	23	17	2
niet-westers totaal	10	14	3	12	19	15	4
autochtoon	1	2	1	2	2	-	-

Bron: CBS (gegevens op aanvraag verstrekt)

Dalende trend in bijstand lijkt omgeslagen

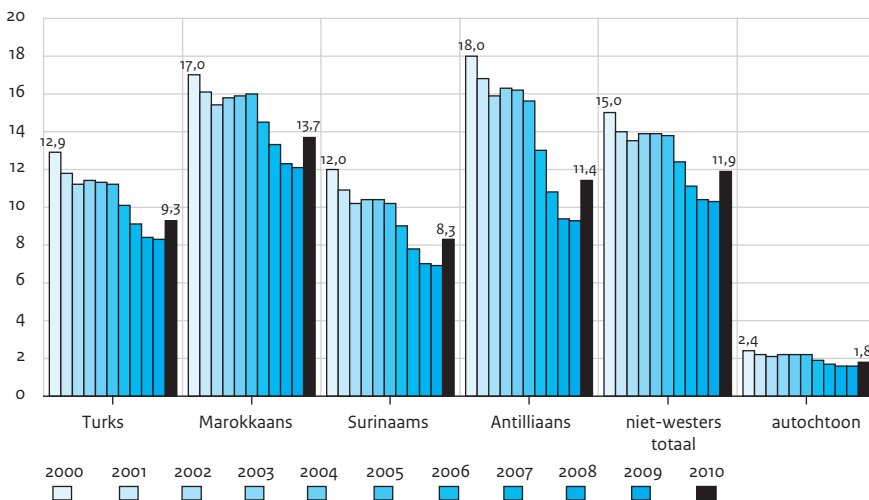
In de sociale zekerheid zijn de afgelopen jaren veel wetswijzigingen doorgevoerd.

De Algemene bijstandswet (ABW) is in 2004 vervangen door de Wet werk en bijstand (WWB) om personen in de bijstand te activeren en de uitstroom te bevorderen. De verplichtingen zijn aangescherpt, waardoor de toegang tot deze voorziening is verkleind. En gemeenten kregen een grotere verantwoordelijkheid, zowel financieel als in de bevordering van de uitstroom.

Voor alle groepen geldt dat het aandeel personen met een bijstandsuitkering tussen 2000 en 2010 sterk gedaald is. Voor de Antilliaanse Nederlanders is dit aandeel bijna gehalveerd. Dat heeft zeker te maken met de invoering van de WWB, maar er spelen ook conjuncturele effecten. De huidige crisis heeft eveneens zijn weerslag op de uitkeringen. Voor alle groepen, ook de autochtone Nederlanders, zien we dat het aantal uitkeringen sinds 2009 weer is gestegen. Niettemin is er een structurele verbetering: het aandeel uitkeringen is tijdens de huidige economische crisis beduidend lager dan tijdens de hoogconjunctuur van 2000.

Figuur 7.1

Personen met een bijstandsuitkering naar etnische herkomst, 2000-2010 (in procenten)

Bron: CBS

7.3 Inkomen

We schetsen in deze paragraaf de inkomenspositie aan de hand van het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen (zie kader 7.1). Vervolgens komen de persoonlijke percepties van het inkomen aan de orde. Hoe zien personen hun inkomenspositie in vergelijking met een jaar geleden?

Kader 7.1 Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen

Het (jaarlijks) besteedbare inkomen is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen, vermeerderd met ontvangen uitkeringen en andere toelagen, en vermindert met betaalde premies en belastingen. Om de inkomens van verschillende typen huishoudens onderling vergelijkbaar te maken, passen we het besteedbaar huishoudensinkomen aan voor verschillen in samenstelling en grootte van het huishouden. We houden rekening met de schaalvoordelen van een gemeenschappelijke huishouding. Een tweepersoonshuishouden heeft niet twee maal zo veel inkomen nodig als een eenpersoonshuishouden. We delen het huishoudensinkomen door een equivalentiefactor. Zo krijgt iedere persoon van het betreffende huishouden een gestandaardiseerd huishoudensinkomen toegekend. Deze persoon vormt de eenheid voor verdere berekening. Met 'inkomen' bedoelen we in dit hoofdstuk altijd het aan de persoon toegekende gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen van een jaar, tenzij expliciet anders is vermeld.

Grote inkomensachterstand voor niet-westerse migranten

Het verschil in inkomen tussen autochtone Nederlanders en niet-westerse migranten is groot. Het gemiddelde jaarinkomen van autochtone Nederlanders bedroeg in 2009 25.200 euro, tegen 18.200 euro voor niet-westerse migranten. Het inkomen ligt dus ruim een derde hoger bij autochtonen. Van de niet-westerse migranten hebben personen van Marokkaans herkomst het minst te besteden (16.600 euro), de Surinaamse Nederlanders het meest (20.800 euro). Dit gat is onder andere te verklaren door de hogere uitkeringsafhankelijkheid en de gemiddeld lagere status van de beroepen van Marokkaanse Nederlanders.

Gemiddelde huishoudensinkomen het laagst bij jongeren

In tabel 7.3 is te zien dat niet-westerse mannen gemiddeld een wat hoger huishoudensinkomen hebben dan niet-westerse vrouwen. Dit patroon zien we terug bij alle groepen, behalve bij de overig niet-westerse migranten.

De gegevens laten een duidelijk onderscheid zien in inkomen tussen leeftijdsgroepen: hoe ouder de persoon, des te hoger het inkomen. Vooral kinderen tot 15 jaar van Marokkaanse afkomst groeien op in huishoudens met een gemiddeld laag inkomen.

Voor personen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse afkomst zien we dat de eerste generatie een hoger inkomen heeft dan de tweede. De eerste generatie is gemiddeld ouder en al verder gevorderd in hun arbeidsloopbaan. Het tegenovergestelde vinden we terug bij Antilliaanse Nederlanders en overig niet-westerse migrantengroepen. Daar heeft juist de tweede generatie gemiddeld een hoger inkomen. Bij Antilliaanse Nederlanders weerspiegelt dit deels de instroom sinds 1995 van jonge kansarme migranten. Zij slagen er nog niet in om een goede inkomenspositie te verwerven.

Tabel:7.3

Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd en generatie, 2009 (in euro's x 1000)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
totaal	17,0	16,6	20,8	18,7	18,2	18,2	25,2
mannen	17,3	16,8	21,1	19,5	18,2	18,3	25,8
vrouwen	16,8	16,5	20,6	17,9	18,3	18,1	24,7
0-15 jaar	16,1	15,3	19,2	17,5	17,4	16,9	23,5
15-24 jaar	16,3	16,6	19,7	16,5	17,0	17,2	23,8
25-44 jaar	17,7	17,8	21,2	19,8	18,6	18,8	25,0
45-64 jaar	18,2	16,8	22,7	20,8	19,6	19,9	28,1
1 ^e generatie	17,5	16,9	21,1	17,3	17,9	18,2	-
2 ^e generatie	16,6	16,5	20,5	20,6	18,8	18,2	-

Bron: IPO

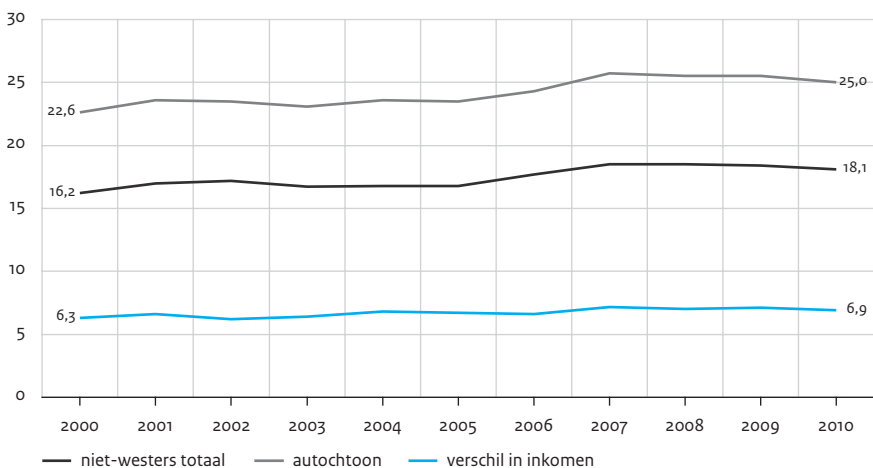
Ontwikkeling van stijgende inkomens laatste jaren gekeerd

Figuur 7.2 laat de ontwikkeling van het inkomen zien tussen 2000-2010.⁴ De cijfers zijn gecorrigeerd voor de inflatie en gebaseerd op de prijzen van 2010. De figuur toont dat het inkomen over de gehele periode bezien bij zowel autochtonen als niet-westerse migranten is toegenomen. Niettemin is het gemiddeld inkomen voor migranten en autochtonen sinds 2007 gedaald. De langetermijnontwikkeling van groeiende inkomens wordt dus ingedamd door de huidige economische teruggang.

Voor niet-westerse migranten is het inkomen gestegen van 16.200 euro in 2000 tot 18.100 euro in 2010. De toename van het inkomen was absoluut gezien sterker voor autochtone Nederlanders. Was hun inkomen in 2000 22.600 euro, in 2010 is het gestegen tot 25.000 euro. De inkomenspositie van autochtonen en niet-westerse migranten is dus verder uit elkaar gaan lopen. Het verschil van 6300 euro in 2000 is in 2010 gegroeid tot 6900 euro. Relatief gezien is het gat de afgelopen tien jaar wel ongeveer gelijk gebleven. Zowel in 2000 als in 2010 ligt het inkomen van autochtonen om en nabij 40% hoger dan dat van niet-westerse migranten.

Figuur 7.2

Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen^a van niet-westerse migranten en autochtonen, 2000-2010 (in euro's x 1000)

a In prijzen van 2010.

Bron: IPO

Groei inkomen van Marokkaanse en Turkse Nederlanders blijft achter

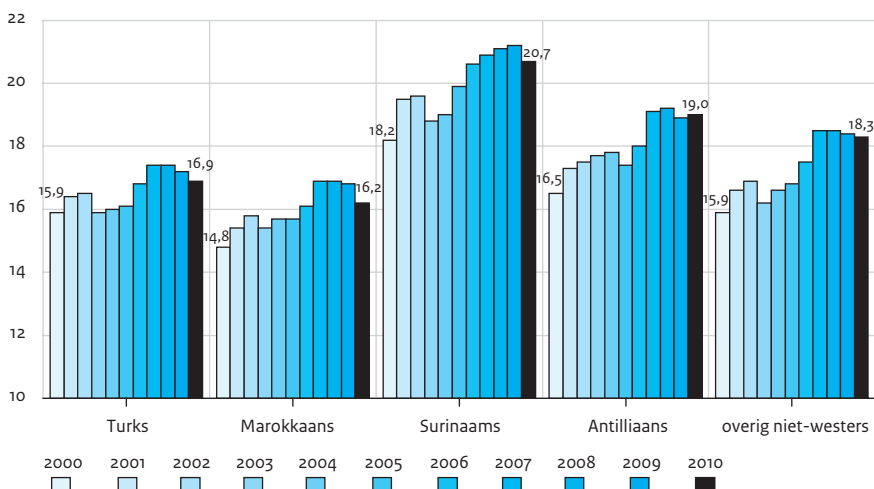
Personen in huishoudens van Marokkaanse en vooral Turkse herkomst hebben zowel absoluut als relatief de kleinste toename in inkomen meegemaakt (figuur 7.3). Het besteedbaar inkomen is in deze periode met 1400 euro toegenomen (9%) voor de Marokkaanse Nederlanders en met 1000 euro (6%) voor de Turkse Nederlanders. Surinaamse

en Antilliaanse Nederlanders laten een sterkere groei van het inkomen zien voor deze periode (beide 2500 euro, respectievelijk 14% en 15%). Zij houden wel gelijke tred met de autochtone Nederlanders. De inkomenspositie van overig niet-westerse migranten heeft zich ook gunstig ontwikkeld.

Kortom, de Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn sinds 2000 nog verder op achterstand geraakt ten opzichte van de autochtone Nederlanders en de andere migrantengroepen.

Figuur 7.3

Gestandaardiseerd huishoudensinkomen^a naar etnische herkomst, 2000-2010 (in euro's x 1000)

a In prijzen van 2010.

Bron: IPO

Subjectieve verandering in inkomen

Objectief gezien is het gemiddelde inkomen van migranten het afgelopen jaar gedaald. Een daling van het gemiddelde inkomen betekent geenszins dat iedereen binnen de groep een daling heeft meegemaakt. Hoe groot is dit aandeel? En wat is de individuele perceptie van de verandering in inkomen? Om hier meer inzicht in te krijgen is personen de vraag gesteld of men vindt dat het inkomen ten opzichte van twaalf maanden geleden duidelijk/iets verslechterd is, hetzelfde is gebleven of duidelijk/iets verbeterd is.

Gemiddeld genomen overheerst een negatieve opvatting: meer personen melden een verslechtering in de inkomenspositie dan een verbetering. Dit gebeurt bij alle groepen. In het licht van de recessie wekt dat weinig verwondering.

De perceptie van achteruitgang geldt het sterkst voor de Nederlanders van Turkse herkomst. Maar liefst 40% van hen geeft een verslechtering aan, terwijl slechts 7% spreekt over een verbetering ten opzichte van een jaar eerder.

Ook een aanzienlijk deel van de Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders (respectievelijk 37% en 33%) vindt dat de inkomenspositie het afgelopen jaar achteruit is gegaan. Tegelijkertijd vindt bijna een op de vijf personen uit deze laatste twee migrantengroepen dat het inkomen het afgelopen jaar iets of duidelijk vooruit gegaan is.

Tabel 7.4

Perceptie van verandering in inkomen ten opzichte van twaalf maanden geleden, personen van 15+, naar etnische herkomst, 2011 (in procenten)^a

	duidelijk/iets verslechterd	hetzelfde gebleven	duidelijk/iets verbeterd
Turks	40	53	7
Marokkaans	27	58	15
Surinaams	37	46	17
Antilliaans	33	49	18
autochtoon	27	60	14

a Aan inwonende kinderen is gevraagd of de ouders wilden aangeven of het inkomen de afgelopen twaalf maanden veranderd is.

Bron: SCP (SIM'11)

Laagopgeleiden en eerste generatie rapporteren het vaakst een inkomensachteruitgang

De individuele perceptie van de verandering in inkomenspositie is dus ongunstig. Zijn er categorieën voor wie dit in het bijzonder geldt? Niet-westerse migrantenvrouwen geven het vaakst aan een inkomensachteruitgang te ervaren, vooral vrouwen van Turkse en Surinaamse origine. Bij autochtone Nederlanders zijn het juist de mannen die wat vaker een negatief oordeel vellen over de ontwikkeling van de eigen financiële situatie.

Jongeren en leden van de tweede generatie zeggen veel minder geconfronteerd te zijn met een achteruitgang in inkomen dan ouderen en leden van de eerste generatie. Wat meespeelt is dat jongeren de meeste ruimte hebben om inkomensstappen te maken, aangezien zij aan het begin staan van de arbeidsloopbaan. Opvallend weinig Marokkaanse Nederlanders van de tweede generatie rapporteren een afname van het inkomen in de afgelopen twaalf maanden.

De kwetsbare positie van de laagopgeleide migranten is zichtbaar. De laagst opgeleiden geven het vaakst aan dat ze het afgelopen jaar te maken hebben gehad met een teruggang in inkomen. Dit aandeel varieert van een derde van de laagopgeleiden van Marokkaanse afkomst tot ruim de helft van de laagopgeleiden van Surinaamse afkomst.

Tabel 7.5

Aandeel van de personen van boven de 15 jaar dat vindt dat de inkomenspositie iets of duidelijk verslechterd is in de afgelopen twaalf maanden, naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, generatie en opleiding, 2011 (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	autochtoon
totaal	40	27	37	33	27
mannen	39	27	34	32	28
vrouwen	42	28	40	34	26
15-24 jaar	35	22	32	31	19
25-44 jaar	38	26	33	33	25
45-64 jaar	50	34	42	38	33
65+	37	27	43	23	22
1 ^e generatie	43	32	39	35	-
2 ^e generatie	32	14	33	27	-
maximaal bao	46	32	53	43	22
vbo/mavo	45	28	41	36	28
mbo/havo/vwo	36	26	37	36	30
hbo/wo	25	18	26	23	25

Bron: SCP (SIM'11)

7.4 Armoede en economische zelfstandigheid

Het gemiddelde inkomen laat zich niet direct vertalen in een beeld van de spreiding van inkomens. Hoe is het gesteld aan de onderkant van de inkomensladder? En hoe heeft de armoede zich ontwikkeld? De armoede bestuderen we op basis van het aandeel personen dat leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens. Armoede wordt gedefinieerd als een toestand waarin personen verkeren. Het zijn individuele mensen die ermee in aanraking komen; daarom stellen wij de mate waarin het zich voordoet dan ook op het individuele niveau vast (Soede en Vrooman 2010).

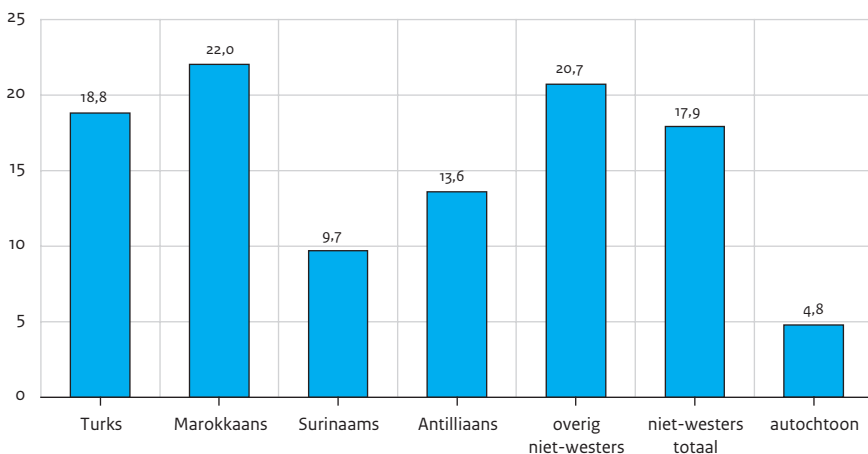
Voor een vergelijking in de tijd is een geïndexeerde armoedegrens geschikt. Er zijn verschillende scheidslijnen gangbaar voor het bepalen van het armoedecijfer, waaronder de niet-veel-maar-toereikendvariant die we in deze paragraaf hanteren (zie kader 7.2). Door vast te stellen of het inkomen onder een bepaalde grens ligt, wordt zichtbaar of personen uit het huishouden een zeker risico op armoede lopen. Bij een inkomen onder de grens hoeft niet per definitie sprake te zijn van armoede, bijvoorbeeld wanneer men beschikt over financiële buffers.

Kader 7.2 De niet-veel-maar-toereikendvariant

Het SCP heeft de budgetgerelateerde grens ontwikkeld op basis van minimumvoorbeeldbegrotingen van het Nationale Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD). De niet-veel-maar-toereikendvariant van deze grens dekt de onvermijdelijke uitgaven voor voedsel, kleding en wonen plus enkele moeilijk vermijdbare uitgaven zoals persoonlijke verzorging en onvergoede ziektekosten. Daarnaast biedt het niet-veel-maar-toereikendbudget enige ruimte voor bescheiden uitgaven voor sociale participatie, maar zonder luxe, zoals een auto of een buitenlandse vakantie (Soede en Vrooman 2010).

Figuur 7.4

Aandeel personen in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens, naar etnische herkomst, 2010^a (in procenten)

a Voorlopige cijfers.

Bron: IPO'10, ontleend aan cijfers uit *Armoedesignalement 2011* (CBS/SCP 2011)

Aandeel armen onder niet-westerse migranten ruim viermaal groter

Figuur 7.4 toont het aandeel personen dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoedegrens. Wat direct in het oog springt is het uitzonderlijk grote verschil in armoede tussen niet-westerse migranten en autochtonen. Van de autochtone Nederlanders leeft 4,8% in een arm huishouden, tegen 17,9% van de niet-westerse migranten. Voor niet-westerse migranten is de kans dus ongeveer viermaal zo groot om onder de armoedegrens te vallen. Bij Marokkaanse Nederlanders is dit zelfs bijna een factor vijf. Maar ook de overig niet-westerse migranten (20,7%) en Turkse Nederlanders (18,8%) verkeren naar verhouding vaak in armoede. De Surinaamse Nederlanders laten van de niet-westerse migrantengroepen verreweg het meest positief stemmende beeld zien. Toch moet ook van deze groep 9,7% van de personen rondkomen van een

huishoudensinkomen onder de armoedegrens. Van de Antilliaanse Nederlanders begeeft 13,6% zich onder de niet-veel-maar-toereikendgrens.

Veel niet-westerse kinderen bevinden zich in een arm huishouden

Zorgelijk is de situatie van niet-westerse migrantenkinderen tot 14 jaar. Bijna een kwart van hen leeft in een huishouden waarvan de inkomenspositie niet toereikend is. Kinderen van Marokkaanse afkomst leven het vaakst onder de armoedegrens: maar liefst 28%. Globaal neemt bij alle groepen het aandeel armen af per opeenvolgende leeftijdscategorie. De tweede generatie, die vaak nog relatief jong is, verkeert vaker in armoede dan de eerste generatie bij de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders. Voor Antilliaanse en de overig niet-westerse Nederlanders is dit precies andersom. Bij de Antilliaanse Nederlanders is dat vermoedelijk het gevolg van de recente instroom van kansarme migranten. Deze zijn veel lager opgeleid en met andere motieven naar Nederland gekomen dan de succesvolle 'oude' eerste generatie Antilliaanse Nederlanders. Het zijn de mannen die over het algemeen bij niet-westerse migranten wat vaker in een arm huishouden verkeren. Dit zien we niet terug bij de autochtone Nederlanders.

Tabel 7.6

Aandeel personen in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens, naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd en generatie, 2009^a

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
mannen	18,4	22,5	10,6	14,6	21,0	18,4	4,2
vrouwen	17,1	21,0	9,6	15,3	20,5	17,4	4,5
0-14 jaar	23,8	28,0	13,0	19,4	26,3	23,8	6,4
15-24 jaar	14,3	18,6	10,3	13,5	16,9	15,1	5,0
25-44 jaar	18,7	20,6	11,4	12,6	20,1	17,9	4,9
45-64 jaar	11,3	19,6	6,9	14,3	17,2	13,4	3,8
1 ^e generatie	16,0	20,1	9,3	16,8	21,1	17,4	-
2 ^e generatie	19,7	23,4	11,1	12,7	20,2	18,5	-

a Voorlopige cijfers. Over 2010 zijn nog geen cijfers beschikbaar.

Bron: IPO'09

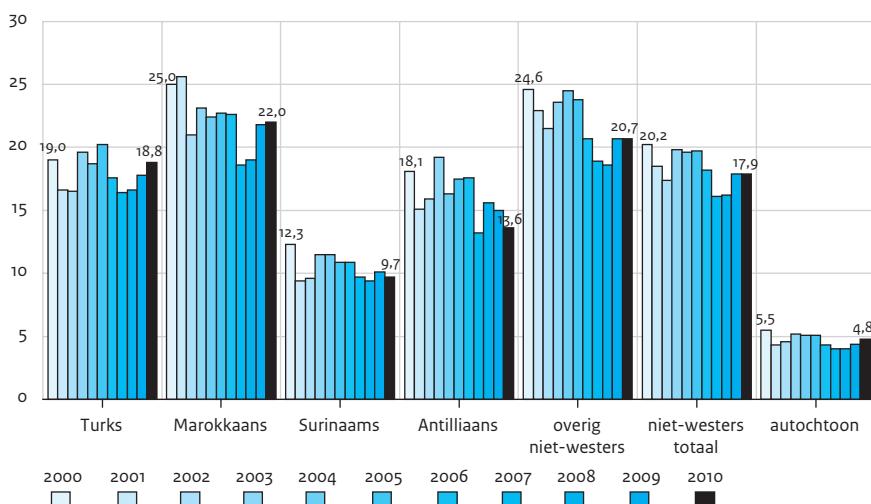
Armoede neemt weer toe

Figuur 7.5 laat zien dat de armoede mee beweegt met de economische schommelingen. Over het geheel bezien is de afgelopen tien jaar de armoede gedaald voor alle herkomstgroepen. Niettemin is de laatste jaren over het algemeen het percentage personen dat onder de niet-veel-maar-toereikendgrens zit weer duidelijk toegenomen. De afname van

de armoede in de laatste twee jaar bij Antilliaanse Nederlanders gaat tegen deze trend in, en is opvallend gezien hun toegenomen werkloosheid en bijstandsafhankelijkheid. De sterkste fluctuatie in armoedecijfers vinden we terug bij de Marokkaanse Nederlanders, die tevens gedurende de hele periode het grootste aandeel huishoudens in armoede kennen. Tot 2007 slaagden zij er in om de verschillen met de rest wat in te lopen. Maar de armoede is juist bij hen de afgelopen jaren weer extra sterk gestegen. Het aandeel arme huishoudens schommelt bij de autochtonen over de jaren heen rond de 5%. De afstand tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders op het gebied van armoede was al groot en is sinds het begin van de economische crisis zelfs toegenomen.

Figuur 7.5

Trend in aandeel personen in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens, naar etnische herkomst, 2000-2010^a (in procenten)

a 2009 en 2010 betreffen voorlopige cijfers.

Bron: IPO'00-'10

Economische zelfstandigheid

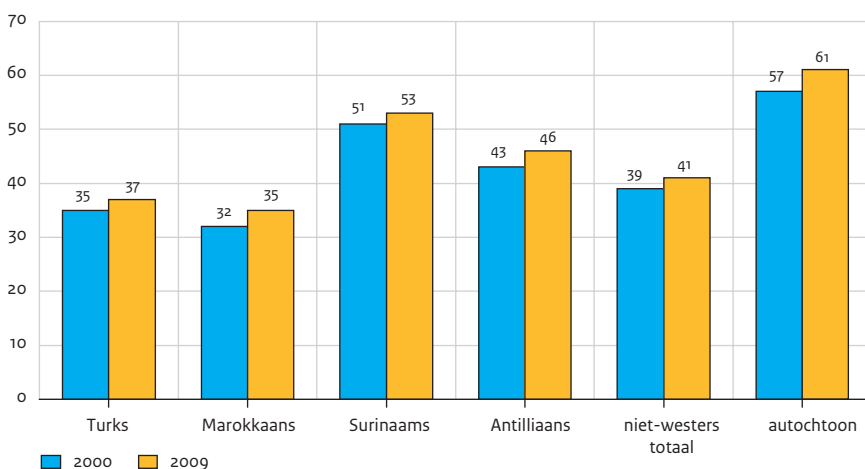
De mate waarin mensen er in slagen financieel een zelfstandig bestaan op te bouwen, laten we zien met cijfers over de economische zelfstandigheid. Mensen zijn economisch zelfstandig wanneer hun inkomsten uit arbeid of eigen onderneming meer dan 70% van het nettominimumloon bedragen. Dit is het bijstandsniveau van een alleenstaande. We bekijken de economische zelfstandigheid van personen van 15 tot 65 jaar.

Economische zelfstandigheid bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders laag

De economische zelfstandigheid van niet-westerse migranten blijft ver achter (figuur 7.6). Van de autochtone Nederlanders is in 2009 drie op de vijf economisch zelfstandig; bij de niet-westerse migranten slechts twee op de vijf. Het aandeel economisch zelfstandigen is onder personen van Surinaamse (53%) en Antilliaanse (46%) herkomst aanzienlijk hoger dan onder personen van Turkse (37%) en Marokkaanse (35%) herkomst. Bij alle groepen is de economische zelfstandigheid toegenomen. Bedroeg het aandeel in 2000 voor niet-westerse migranten nog 39%, in 2009 is dit opgelopen tot 41%. Dat neemt niet weg dat de achterstand op autochtone Nederlanders is gegroeid. Dit komt doordat de economische zelfstandigheid van autochtonen nog sterker is toegenomen, namelijk van 57% in 2000 tot 61% in 2009.

Figuur 7.6

Economische zelfstandigheid naar etnische herkomst, 2000 en 2009 (in procenten)^a

a Informatie over de groep overig niet-westerse migranten was niet beschikbaar.

Bron: CBS

Economische zelfstandigheid van vrouwen is laag, maar neemt toe

Het bevorderen van de economische zelfstandigheid van vrouwen is al jaren een van de voornaamste doelstellingen van het emancipatiebeleid. Een van de hoofddoelstellingen van het Meerjarenbeleidsplan emancipatie 2006-2010 was om kansen te bieden aan en talenten te benutten van vrouwen en meisjes van niet-westerse herkomst (Merens et al. 2011). In hoeverre zijn migrantenvrouwen erin geslaagd om een gelijkwaardiger positie te verwerven?

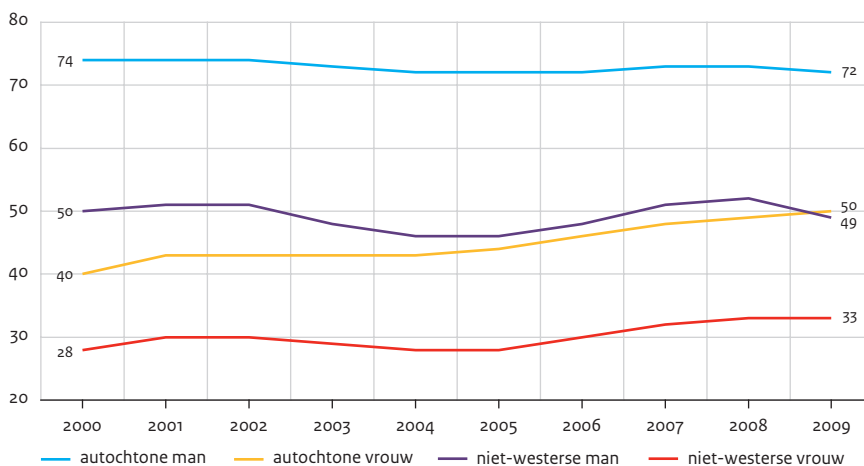
Uit figuur 7.7 blijkt allereerst dat slechts een derde van de niet-westerse migrantenvrouwen economisch zelfstandig is. Zij hebben een achterstand op zowel autochtone vrouwen (50%) als niet-westerse mannen (49%). Dat komt deels doordat veel vrouwen

na de komst van kinderen korter gaan werken of soms zelfs stoppen met werken, terwijl mannen dit maar amper doen (Van den Brakel 2010). Daarnaast vormt de beperkte arbeidsoriëntatie van vooral de eerste generatie Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen een belemmering voor de arbeidsparticipatie (Klaver et al. 2005). De oriëntatie is bij deze groep relatief weinig gericht op betaalde arbeid door cultureel bepaalde opvattingen over huwelijk en zorg voor kinderen.

De economische zelfstandigheid van de niet-westerse vrouwen is sterker toegenomen dan die van niet-westerse mannen. Dit aandeel steeg in de periode 2000-2009 bij de vrouwen van 28% naar 33%, terwijl het bij de mannen bleef schommelen rond de 50%. Doordat autochtone vrouwen, in tegenstelling tot autochtone mannen, fors hun zelfstandigheidspositie hebben verbeterd ten opzichte van 2000, is het verschil tussen autochtone en migrantenvrouwen de afgelopen jaren toegenomen. Tegelijkertijd is het gat tussen mannen en vrouwen voor zowel niet-westerse migranten als autochtonen juist kleiner geworden.

Figuur 7.7

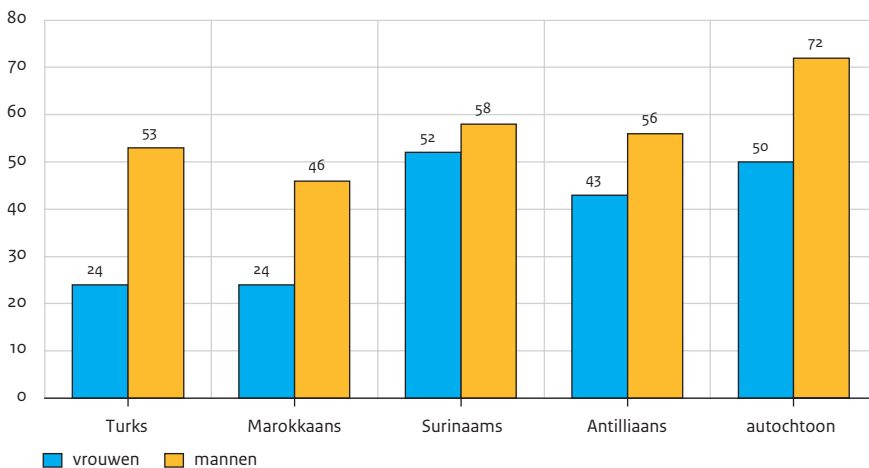
Economische zelfstandigheid bij autochtonen en niet-westerse migranten naar geslacht, 2000-2009 (in procenten)

Bron: CBS

Tussen migrantenvrouwen onderling bestaat veel variatie in de economische zelfstandigheid. Die van vrouwen van Marokkaanse en vooral Turkse origine is nog steeds zeer beperkt. Nog geen kwart van hen is economisch zelfstandig en het verschil met de mannen is aanzienlijk. Vrouwen van Surinaamse afkomst daarentegen zijn zelfs vaker economisch zelfstandig dan autochtone vrouwen (respectievelijk 52% en 50%). Ook bij autochtone Nederlanders is het verschil tussen mannen en vrouwen fors, vooral doordat vrouwen vaak in deeltijd werken.

Figuur 7.8

Economische zelfstandigheid naar etnische herkomst en geslacht, 2009^a (in procenten)

a Informatie over de groep overig niet-westerse migranten was niet beschikbaar.

Bron: CBS (inkomensstatistiek '09)

7.5 Vermogen, bezit en schuld

Anders dan over de inkomens van niet-westerse migranten weten we weinig over hun vermogenspositie. Dit is opmerkelijk omdat die een belangrijke indicator is voor de welvaartspositie van migranten. Bij een groter eigen vermogen is bijvoorbeeld een (tijdelijke) terugval in het inkomen immers beter op te vangen.

Het vermogen is gelijk aan het totaal van bezittingen minus de schulden van huishoudens. Voor het bepalen van het bezit is gekeken naar de bank- en spaartegoeden, obligaties en aandelen, de eigen woning (woz-waarde), het ondernemingsvermogen en de overige bezittingen, zoals verhuurde roerende zaken. De schuld is gelijk aan de som van de hypotheekschuld en de overige schulden. Het belangrijkste bezit is in Nederland een eigen huis; de belangrijkste schuldenpost een eventuele hypotheek. Voor migranten geldt dat ook een huis in het land van herkomst, mits aangegeven bij de fiscus, wordt meegenomen bij de bepaling van het bezit.

De basisgegevens zijn grotendeels ontleend aan de administraties van de loon- en inkomstenbelasting. De gepresenteerde cijfers geven een beeld van het vermogen, maar dat beeld is niet volledig doordat vermogensbestanddelen zoals overige schulden en bank- en girotegoeden, niet zijn meegenomen.⁵ Daarnaast liet eerder onderzoek zien dat 27% van de Turks-Nederlandse en 21% van de Marokkaans-Nederlandse personen een huis in het land van herkomst bezit (Huijnk en Noam 2011). Als dat niet wordt opgegeven bij de belasting geeft dat een vertekening van de cijfers.

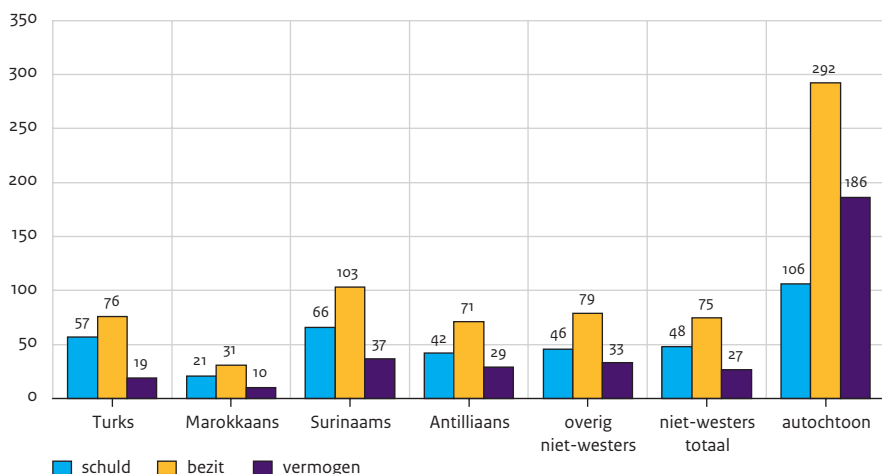
Omdat niet-westerse migranten gemiddeld een lager inkomen hebben dan autochtonen, staan zij op achterstand bij de opbouw van het eigen vermogen. Tevens worden zij vaak geconfronteerd met extra (hoge) kosten, zoals de uitgaven voor reizen, telefoneren en het onderhoud van familieleden in het land van herkomst. Het aandeel personen dat bijvoorbeeld aangeeft geld of goederen te sturen naar het land van herkomst varieert van 13% voor de Antilliaanse Nederlanders tot 27% bij de Surinaamse Nederlanders (Huijnk en Noam 2011). In 2009 is 1,5 miljard euro door niet-westerse huishoudens overgedragen aan buitenlandse familieleden. Ruim een derde van dit bedrag ging naar Marokko, Turkije en Suriname (DNB 2010). Wat betekent dit alles voor de vermogensongelijkheid? Is deze nog groter dan de al eerder gesignaleerde ongelijkheid in inkomens?

Vermogen van niet-westerse migranten maar liefst zesmaal zo laag

De waarde van het vermogen is in 2010 ruim zes keer zo hoog bij autochtone Nederlanders als bij niet-westerse migranten (respectievelijk 186.000 euro en 27.000 euro). De achterstand van migranten in vermogenspositie is dus enorm. Het spreekt voor zich dat het moeilijk is om vermogen op te bouwen met een relatief laag inkomen. Uit paragraaf 7.3 bleek dit bij veel niet-westerse migranten het geval te zijn. Verder is het aandeel niet-westerse migranten met een koopwoning weliswaar gestegen, maar nog altijd aanzienlijk lager dan bij autochtonen (zie hoofdstuk 8).

Figuur 7.9

Gemiddeld vermogen, bezit en schuld⁶ van huishoudens, naar etnische herkomst,^a 2010
(in euro's x 1000)

a De etnische herkomst is die van de kostwinner.

Bron: CBS (StatLine)

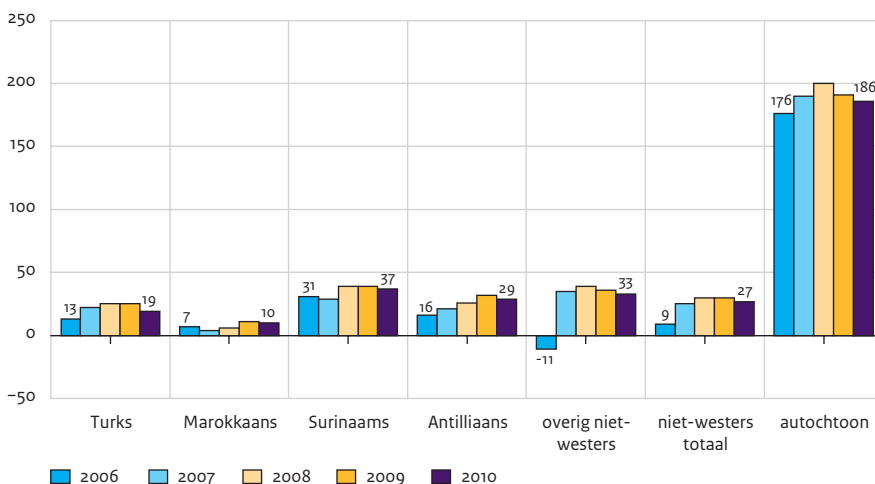
Kijken we naar verschillen tussen de migrantengroepen dan valt op dat opnieuw de positie van Marokkaanse Nederlanders zwak is. Hun vermogen is meerdere malen kleiner dan dat van de andere groepen. Vergeleken met autochtonen is het verschil extreem groot: het vermogen van Marokkaanse Nederlanders is bijna twintig keer zo laag. Het gemiddeld lage inkomen van Marokkaanse Nederlanders wordt dus ook weerspiegeld in de vermogenspositie. De Surinaamse Nederlanders hebben van de migrantengroepen het grootste vermogen, maar ook zij blijven ver achter bij autochtonen.

Vermogen sinds 2006 weliswaar gestegen, maar afgelopen jaar gedaald

De vermogenspositie is sinds 2006 voor alle groepen versterkt.⁷ De ontwikkeling is anders als we naar het laatste jaar kijken. Figuur 7.10 toont aan dat geen van de groepen ontsnapt is aan een afname in het gemiddelde vermogen in 2010. Het vermogen is bij de niet-westerse migranten sinds 2006 procentueel wat sterker gegroeid dan bij de autochtone Nederlanders. De buitengewoon grote vermogensachterstand is dus verhoudingsgewijs een beetje afgenomen.

Figuur 7.10

Gemiddeld vermogen per huishouden naar etnische herkomst, 2005-2010 (in euro's x 1000)

Bron: CBS (StatLine)

7.6 Conclusie

De inkomenspositie van niet-westerse migranten ligt ver achter bij die van autochtone Nederlanders. De resultaten van de onderzochte terreinen – uitkeringen, inkomen, armoede en vermogen – laten keer op keer hetzelfde beeld zien. Niet-westerse migranten zijn vaker afhankelijk van een uitkering, genieten een gemiddeld lager inkomen,

verkeren vaker in armoede, zijn minder vaak economisch zelfstandig en bezitten slechts een fractie van het vermogen van autochtone Nederlanders.

Vooral de inkomenspositie van Marokkaanse Nederlanders is gebrekkig. Veel van hen zijn afhankelijk van de bijstand of een laag inkomen en zij slagen er nauwelijks in om een eigen vermogen op te bouwen. Dat de huishoudens waarin jongeren van Marokkaanse komaf opgroeien vaak veel moeite hebben om rond te komen is extra zorgelijk. Tevens is de economische zelfstandigheid van niet-westerse vrouwen laag, al zijn zij wel bezig met een opmars. De Surinaamse Nederlanders verkeren van de migrantengroepen in de meest gunstige situatie, met name wat betreft de economische zelfstandigheid en de armoede. Toch is ook voor hen het contrast met de autochtone Nederlanders groot. Een belangrijke bevinding is dat de inkomenspositie voor alle groepen, zowel autochtoon als niet-westers, er het laatste jaar op achteruit is gegaan. De opwaartse beweging sinds begin deze eeuw is duidelijk gestopt. Wel zien we een structurele verbetering vergeleken met het begin van de eeuw, een periode van hoogconjunctuur. Daarnaast is de kloof tussen niet-westerse migranten en autochtone Nederlanders recentelijk weer vergroot. De huidige conjuncturele tegenwind lijkt de gestaag toenemende economische integratie een stap naar achter te hebben gedrukt.

Noten

- 1 Op grond van de Werkloosheidswet (ww). Daarin is in 2006 een aantal veranderingen doorgevoerd, zoals de beperking van de duur van de uitkering. Personen met een deeltijd-ww blijven buiten beschouwing. Deze regeling is in verband met de recessie tijdelijk in het leven geroepen.
- 2 Op grond van de Wet werk en bijstand (wwb) of de Wet investeren in jongeren (wii). De Algemene bijstandswet (abw) is per 1 januari 2004 vervangen door de wwb. De wii is ingevoerd in 2009 en stelt dat jongeren van 18 tot 27 jaar die een bijstandsuitkering aanvragen van de gemeente een aanbod moeten krijgen voor werk, scholing, of een combinatie van beide.
- 3 Op grond van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (wao), de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (waz), de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) en de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (wia). De wao is per 1 januari 2006 vervangen door de wia. Personen die voor 1 januari 2006 een wao-uitkering ontvingen, behouden deze. De waz is per 1 augustus 2004 gestopt, waardoor er geen nieuwe instroom meer is.
- 4 Voor 2010 hebben we de voorlopige cijfers van StatLine gebruikt. Voor de overige jaren en de cijfers van tabel 7.3 hebben we gebruikgemaakt van eigen analyses op de ipo.
- 5 Zie Claessen (2010) voor een nadere toelichting op de vermogensstatistiek.
- 6 De cijfers wijken af van StatLine. Hier laten wij de gemiddelde schuld zien van alle particuliere huishoudens in Nederland. Op StatLine staan cijfers over de gemiddelde schuld van huishoudens die een schuld hebben. De huishoudens zonder schulden worden dus op StatLine niet meegenomen, maar in dit hoofdstuk wel.
- 7 De cijfers zijn niet geïndexeerd, maar dit laat onverlet dat er ook een toename is wanneer rekening wordt gehouden met een stijging van het algemene prijspeil.

Literatuur

- Alba, R. en V. Nee (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. In: *International Migration Review*, jg. 31, nr. 3, p. 826-874.
- Brakel, M. van den (2010). Ontwikkelingen in de economische zelfstandigheid van vrouwen. In: *Socialeconomische trends, 2^e kwartaal 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS/SCP (2011). *Armoedesignalement 2011*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek / Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Claessen, J. (2010). *Procesbeschrijving statistiek vermogens huishoudens. Vermogensstatistiek*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor Statistiek.
- Dagevos, J. (2009). Werkloosheid, uitkeringen en werk. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 139-167). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- DNB (2010). Overmakingen door allochtone huishoudens naar buitenlandse familieleden gedaald. In: *Statistisch Bulletin juni 2010* (p. 31-41). Amsterdam: De Nederlandse Bank.
- Huijnk, W. en K. Noam (2011). Betrokkenheid bij de herkomstgroep en Nederland. In: M. Gijsberts, W. Huijnk en R. Vogels (red.), *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool* (p. 166-181). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klaver, J., J. Mevissen en A. Odé (2005). *Etnische minderheden op de arbeidsmarkt. Beelden en feiten, belemmeringen en oplossingen. Eindrapport*. Amsterdam: Regioplan.
- Merens, A., M. van den Brakel, M. Hartgers en B. Hermans (2011). *Emancipatiemonitor 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Portes, A. en M. Zhou (1993). The new second generation. Segmented assimilation and its variants. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, nr. 530, p. 74-96.
- Snel, E., m.m.v. M. Stavenuiter en J.W. Duyvendak (2002). *In de fuik. Turken en Marokkanen in de WAO*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Soede, A. en C. Vrooman (2010). Armoede volgens de budgetbenadering. In: *Armoedesignalement 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Soethout, J., R. van Waveren en C. Wissink (2007). *Wet werk en bijstand: cliënten aan het woord*. Amsterdam: Regioplan.

8 Wonen

Jeanet Kullberg, m.m.v. Jurjen Iedema en Miranda Vervoort

8.1 Evenredig wonen

De woonsituatie van Nederlanders van migrantenkomst is niet los te zien van de vestigingsgeschiedenis in Nederland. Woningen zijn plaatsgebonden en de kwaliteit van de woningen verschilt tussen landsdelen en woonwijken. Maar ook het wonen zelf is een plaatsgebonden zaak. Mensen maken zich meestal niet zo makkelijk los uit een vertrouwde omgeving waar ze dagelijkse routines en vaak ook een sociaal netwerk hebben opgebouwd.

De vestigingsgeschiedenis verschilt voor de diverse grotere migrantengroepen in Nederland. Zo kwamen Turkse en Marokkaanse Nederlanders na de gezinshereniging vanaf midden jaren zeventig met flinke gezinnen in kleine, vooroorlogse stadswoningen te wonen. De toegang tot kwalitatief goede en toch betaalbare corporatiewoningen verliep aanvankelijk moeizaam, maar kwam in de jaren tachtig mede dankzij de stadsvernieuwing toch op gang. De oude stadswijken werden geleidelijk het domein van migranten en hun kinderen. Met het groeien van deze groepen kwam in de loop van de jaren negentig ook de trek naar de vroegnaoorlogse wijken op gang.

Surinaamse Nederlanders zijn van meet af aan sterker vertegenwoordigd geweest in corporatiewoningen, ook al omdat ze recht hadden op zo'n woning volgens het opvangbeleid voor 'overzeese rijksgenoten'. Zij waren sterker georiënteerd op wooncomfort, dat onder meer in de groeikernen rond de steden en in nieuwbouw in stadsvernieuwingswijken geboden werd.

We bekijken enkele kenmerken van de woonsituatie van niet-westerse migranten en hun kinderen om een beeld te geven van hun positie ten opzichte van autochtone Nederlanders.

We schetsen eerst de ruimtelijke spreiding van groepen over het land, stadsgewesten en steden. Daarna schenken we aandacht aan de mate van achterstand in verschillende woonkenmerken en hoe de ontwikkeling daarin geweest is. Om na te gaan in hoeverre de huisvesting van migrantengroepen afwijkt van die van autochtone Nederlanders, is het belangrijk om te bedenken dat niet-westerse migranten en hun kinderen relatief jong zijn en dus een minder lange wooncarrière hebben. Hun concentratie in steden maakt bovendien dat het woningaanbod afwijkt van wat 'de gemiddelde autochtone Nederlander' aan opties in de nabije omgeving heeft. Daarom presenteren we enkele decompositieanalyses die de woonomstandigheden corrigeren voor de sociaal-economische en woningmarktcontext.

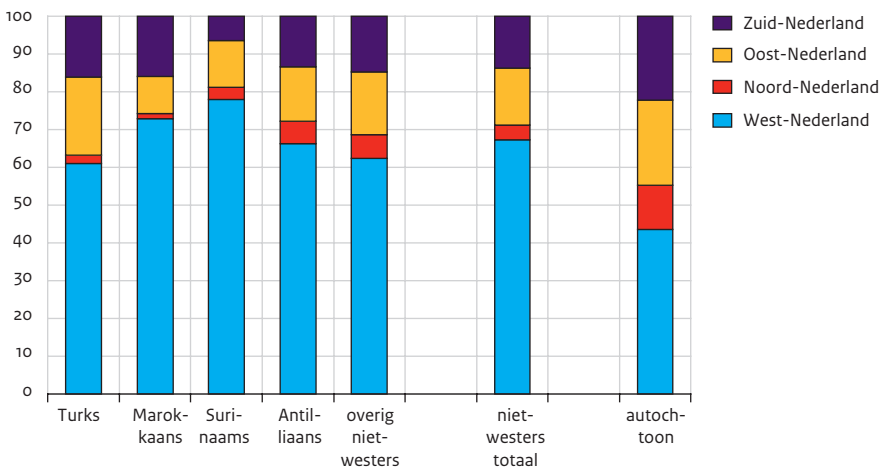
8.2 Ruimtelijke spreiding

Landsdelen

Alle onderscheiden migrantengroepen zijn veel sterker vertegenwoordigd in West-Nederland, vooral in de vier grote stadsgewesten van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, dan autochtone Nederlanders (figuur 8.1). Dat geldt het meest voor de Surinaamse Nederlanders van wie maar liefst driekwart in West-Nederland woont, op de voet gevolgd door de Marokkaanse Nederlanders. In het patroon van spreiding over de landsdelen is in elf jaar tijd overigens hoegenaamd niets veranderd. In West-Nederland wonen de meeste mensen van niet-westerse origine in of rond de vier grote steden (G4) Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. De groep 'overig niet-westers', onder wie (voormalige) asielzoekers, wonen iets meer gespreid. Asielzoekers met een verblijfs-status worden sinds 1995 immers vanuit opvangcentra decentraal uitgeplaatst, naar evenredigheid van het aantal inwoners in de gemeenten. Binnen die gemeenten hebben woningcorporaties, volgens de herziene Woningwet, de taak om voor woningen te zorgen (VROM 2005). Eenmaal door de corporaties gehuisveste statushouders verhuizen niet zelden alsnog naar het Westen, waar meer kans op werk is (Van den Tillaart et al. 2000; Kullberg en Nicolaas 2009). Tot de 'overig niet-westerse groepen' behoren behalve statushouders ook studie-, arbeids- en gezinsmigranten, voor wie sowieso geen spreidingsbeleid geldt.

Figuur 8.1

Spreiding van de grootste groepen niet-westerse migranten en hun kinderen over de landsdelen, 2011

Bron: CBS (StatLine)

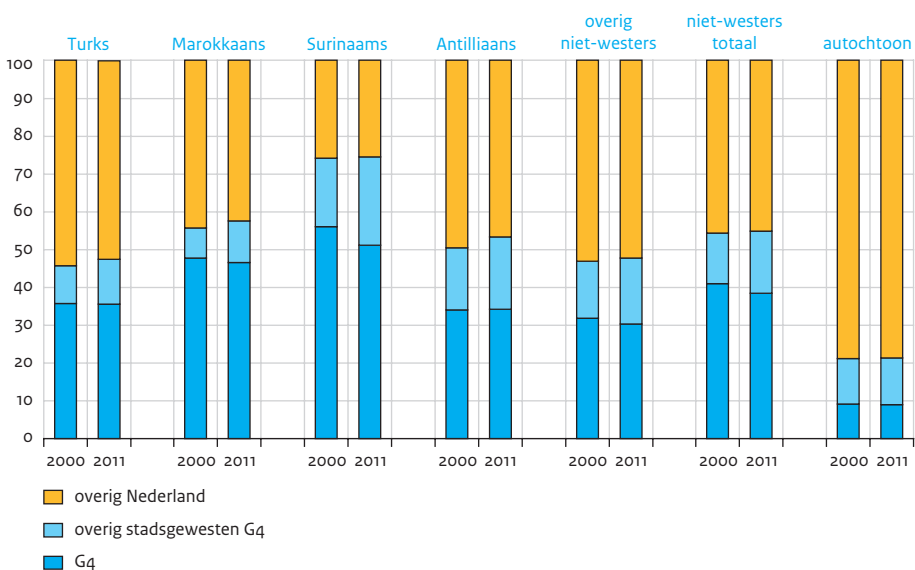
Stad en stadsgewest

In West-Nederland is voor de diverse groepen de aanwezigheid groot in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht en de randgemeenten daaromheen (figuur 8.2). Die randgemeenten vormen samen met de kernsteden stadsgewesten, met sterke pendelrelaties tussen bijvoorbeeld Amsterdam en Almere of Purmerend, Rotterdam en Barendrecht of Capelle aan den IJssel, Den Haag en Zoetermeer en Utrecht en Nieuwegein.

Van de autochtone bewoners van de vier grote stadsgewesten woont in 2011 bijna 60% buiten de kernstad; van de niet-westerse groepen is dit maar 30%. Wel groeit het aantal mensen van niet-westerse herkomst in de gemeenten buiten de kernsteden snel. De stroom naar buiten de kernstad kwam voor Surinaamse Nederlanders het eerst op gang. Hun aandeel in de G4 is in 2011 afgenomen ten opzichte van 2000. In de stad Amsterdam is ook het absolute aantal Surinaamse Nederlanders afgenomen sinds 2000, terwijl hun aantal met name in de randgemeenten Almere en Diemen snel groeide. In de stad Rotterdam stagneert de groei van het aantal Surinaamse Nederlanders. Ook de andere niet-westerse groepen trekken in toenemende mate vanuit de stad het stadsgewest in, wat goed te zien is aan de relatieve verhoudingen in figuur 8.2. Maar hun absolute aantal groeit, in tegenstelling tot de Surinaamse Nederlanders, in de stad nog wel meer dan in de overige gemeenten in het gewest (CBS StatLine; niet in de figuur). Dat geldt vooral voor Marokkaanse en Turkse Nederlanders, maar zal de komende jaren naar verwachting omslaan in een grotere groei in de randgemeenten (De Jong en Van Duin 2011). Net als bij autochtone Nederlanders is de suburbanisatie het gevolg van een verlangen naar betaalbare, ruime woningen in een rustige omgeving.

Figuur 8.2

Spreading naar etnische herkomst over de G4, de bijbehorende stadsgewesten en overig Nederland, 2000-2011 (in procenten)

Wijk en buurt

Met de toename van het aantal niet-westerse migranten en hun kinderen groeit ook het aantal wijken en buurten met grote aantallen bewoners van niet-westerse komaf. Zo telde Nederland in 1998 23 postcodegebieden met minimaal de helft van de bevolking van niet-westerse origine, waarvan twee met meer dan driekwart niet-westers (beide in de Haagse Schilderswijk). Per januari 2011 zijn dat er 52, waarvan zeven met meer dan driekwart niet-westers (Schilderswijk en Transvaal in Den Haag, Kolenkit en Bijlmer-Centrum in Amsterdam en Spangen en Nieuw-Mathenesse in Rotterdam). Overigens lag het kantelpunt in 2000; toen waren er al zes wijken met zulke hoge aandelen. Wijken met iets lagere aandelen (50% tot 75%) vinden we in diezelfde steden en daarnaast in Utrecht (Kanaleneiland), Schiedam (Nieuwland) en Zaanstad (Poelenburg). Het gaat overigens slechts om ruim 1 procent van alle postcodegebieden waar meer dan de helft van de bevolking van niet-westerse afkomst is. Maar omgekeerd woont van alle Nederlanders van niet-westerse afkomst bijna een op de vijf personen in zo'n wijk.

Op het lagere schaalniveau van buurten is de woonconcentratie iets sterker. Ongeveer een kwart van de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders woont in een buurt waar meer dan de helft van de bevolking van niet-westerse afkomst is en dat geldt ook voor wat lagere aandelen Antilliaanse Nederlanders en overige niet-westerse migranten (CBS 2010: hoofdstuk 6). Verreweg de meeste mensen van niet-westerse afkomst wonen in buurten die meer gemengd zijn. Gemengd zijn de buurten sowieso wat betreft de achtergrond van de niet-westerse groepen; er is nauwelijks sprake van een enclave van één specifieke groep. Voor de buurten geldt dat hoe hoger de aandelen bewoners van niet-westerse origine, des te lager het gemiddelde sociaaleconomische niveau van de buurt (CBS 2010).

De 'verkleuring' van buurten komt doordat onder de niet-westerse groepen het aantal geboorten hoger en het aantal sterftegevallen lager is dan onder de autochtonen in deze buurten; de eerste groep is jong, de laatste relatief oud. Een tweede oorzaak is internationale migratie naar die buurten. In de jaren 2006-2007 was natuurlijke aanwas de belangrijkste oorzaak van verkleuring; in de periode 2000-2001 was dat nog de immigratie. Voor die immigratie naar concentratiebuurten ontstond ruimte doordat autochtone Nederlanders naar elders vertrokken waarna hun woningen beschikbaar kwamen. Deze 'witte vlucht' werd in de loop van de laatste tien jaar minder. Tegelijkertijd steeg het aantal bewoners van niet-westerse origine dat de concentratiewijken verliet enigszins (CBS 2010: 134). Zij verhuizen in het algemeen naar meer gemengde wijken dan die ze achter zich laten, maar toch wel aanzienlijk gekleurd dan de wijken die autochtone Nederlanders kiezen (Zorlu en Latten 2010). Het verschil in bestemmingswijk laat zich maar zeer ten dele verklaren door uiteenlopende mogelijkheden voor de verschillende groepen, gelet op onder meer het inkomen en de gezinssamenstelling. Zorlu en Latten concluderen dat segregatietendensen ook buiten de stedelijke concentratiewijken vermoedelijk zullen voortbestaan, temeer omdat de tweede generatie in haar selectie van bestemmingswijken niet wezenlijk afwijkt van de eerste generatie. Dit alles lijkt te wijzen op vormen van kettingmigratie, waarbij niet-westerse groepen zich vestigen in buurten en wijken waar al anderen uit die groepen wonen.

8.3 Woonachterstanden en de ontwikkeling daarin

We brengen nu de woonachterstand in kaart van groepen migranten en hun kinderen. Dit is in zoverre lastig dat wonen een heterogeen en plaatsgebonden goed is, waarbij preferenties en prioriteiten kunnen verschillen. Voor sommigen is een klein huis in het stadscentrum aantrekkelijker dan een groot huis buiten de stad; voor anderen is het precies andersom. Toch zijn er kenmerken die sterk samenhangen met de onroerende-zaakwaarde van woningen, wat wil zeggen dat ze vrij algemeen gewaardeerd worden, zoals het woningtype en de woninggrootte. Op die kenmerken bestaan achterstanden onder niet-westerse groepen. We gaan eerst na hoe groot die zijn en hoe ze zich ontwikkelen. We kijken uitsluitend naar huishoudens met een zelfstandige woning.

Achterstand in eigen woningbezit in Nederland

Het eigenwoningbezit is onder huishoudens van niet-westerse afkomst aanzienlijk lager dan onder autochtonen (tabel 8.1).¹ Marokkaanse Nederlanders hebben het minst vaak een koophuis (15%); Surinaamse het vaakst (36%), maar dit is nog altijd veel minder dan het aandeel autochtonen met een koophuis (62%). De tweede generatie van Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en overig niet-westerse komaf heeft vaker een koophuis dan de eerste generatie. Dit is opvallend omdat de tweede generatie jong is. Voor mensen van Turkse en vooral Marokkaanse afkomst is het eigenwoningbezit onder jongere groepen hoog vergeleken bij de wat oudere. Je mag hieruit afleiden dat de oriëntatie op de koopmarkt onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders cohortsgewijs toeneemt. Paren met of zonder kinderen hebben het vaakst een koophuis (niet in de tabel). Dat geldt zowel voor autochtonen als voor paren van niet-westerse afkomst. Koophuizen zijn gemiddeld genomen van betere kwaliteit, ruimer en daarom gewild bij gezinnen. Eenoudergezinnen hebben minder vaak een koophuis. Bij alle groepen hebben – niet verrassend – huishoudens met een hoger inkomen vaker een koophuis. Voor de huurders geldt dat de overgrote meerderheid (92%) van de huishoudens van niet-westerse afkomst (tegen 80% van de autochtone Nederlandse huurders) in een sociale huurwoning woont. Kleine aantallen wonen in een particuliere huurwoning, meestal van een particuliere persoon en minder vaak van een institutionele belegger. Het laatste komt onder autochtone Nederlanders naar verhouding vaker voor. De woningen van kleine particuliere huisbazen zijn meestal van mindere kwaliteit, terwijl die van de beleggers beter en duurder zijn (WOON 2009).

Tabel 8.1

Aandeel huishoudens met een koophuis, naar etnische herkomst en naar persoons- en huishoudenskenmerken,^a 2009 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
totaal	30	15	36	23	30	29	62
eerste generatie	27	12	37	21	28	27	
tweede generatie	44	32	35	37	46	39	
18-24 jaar	19	22	8	–	–	8	22
25-44 jaar	37	20	44	25	30	32	68
45-64 jaar	21	9	38	32	35	29	71
≥ 65 jaar	13	3	12	9	43	17	49
huishoudensinkomen							
laag	10	6	11	4	7	8	29
midden	34	16	39	31	40	33	65
hoog	57	37	74	65	72	64	89

a – = onvoldoende waarnemingen ($c < .6$).

Bron: VROM (Woon'09) gewogen

Achterstand woningbezit wordt minder

Het eigenwoningbezit is sinds de jaren negentig sterk toegenomen onder alle groepen (tabel 8.2). Onder de autochtone Nederlanders was midden jaren negentig al meer dan de helft eigenaar van een huis. Inmiddels is dat 62%. Turkse en vooral Marokkaanse Nederlanders hadden eind jaren negentig een veel lager eigen woningbezit en Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders namen een tussenpositie in. Sindsdien is het eigenwoningbezit bij alle groepen toegenomen, maar verreweg het snelst bij de Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Ook binnen de overige niet-westerse groep stijgt het woningbezit snel. De achterstand in woningeigendom wordt kleiner. Opvallend is dat onder de Marokkaanse Nederlanders de snelle toename tussen 1998 en 2006 in de jaren daarna niet lijkt door te zetten. De stagnatie is opmerkelijk omdat ze zich bij de andere groepen niet voordeed en omdat onder de jonge, tweede generatie Marokkaanse Nederlanders meer huizenkopers zijn. Hier doet zich vermoedelijk een probleem voor met de data. Het aantal zelfstandig wonende leden van de tweede generatie lijkt in 2009 onderschat te zijn en daarmee het eigenwoningbezit (en andere woningkwaliteitskenmerken).²

Tabel 8.2

Aandeel huishoudens met een koophuis, naar etnische herkomst, 1998, 2002, 2006 en 2009^a
(in procenten)

	1998	2002	2006	2009
Turks	15	20	26	30
Marokkaans	3	9	16	15
Surinaams	23	27	33	36
Antilliaans	25	17	21	23
overige niet-westers		21	25	30
autochtoon	53	57	60	62

a Door een verandering in de wegingstechniek is in het jaar 2009 het aandeel woningeigenaren iets overschat. Dit geldt echter voor alle groepen.

Bron: VROM (WBO'98; WBO'02; Woon'06; Woon'09) gewogen

Vooraf Marokkaanse migrantenkinderen veel vaker in flats

Een eengezinshuis of grondgebonden woning (dat wil zeggen dat de voordeur van het huis aan de straat ligt) is door de bank genomen van hogere kwaliteit en ruimer dan een flat of portiekwoning en wordt vaak ook hoger gewaardeerd. Maar er zijn veel uitzonderingen. Sommige, vooral recent gebouwde appartementen, zijn groot, mooi afgewerkt en worden door een deel van de woningzoekenden geprefereerd boven een eengezinshuis; een keuze die ook samenhangt met de ligging van het appartement en de levensfase van de bewoners. Mensen met kinderen wensen vaak een eengezinshuis, onder meer omdat de tuin een veilige speelruimte biedt, terwijl ook de relatie tussen huis en openbare ruimte aantrekkelijk is; het toezicht op buiten spelende kinderen is vaak makkelijker.

Opnieuw zijn de verschillen tussen bevolkingsgroepen groot (tabel 8.3). Van de niet-westerse groepen wonen Antilliaanse het minst (33%) en Turkse Nederlanders het vaakst (49%) in een eengezinshuis. Met uitzondering van de Marokkaanse Nederlanders heeft de eerste generatie iets vaker een eengezinshuis dan de tweede generatie. Bij alle groepen wonen paren met kinderen het vaakst in een eengezinshuis. Onder de autochtone Nederlanders heeft maar liefst 95% van de stellen met kinderen een eengezinshuis; kinderen in een flatgebouw grootbrengen is heel uitzonderlijk geworden. Onder de niet-westerse groepen is dat heel anders: vooral de Marokkaans-Nederlandse gezinnen wonen vaak op een flat.

Tabel 8.3

Aandeel huishoudens met eengezinshuis (versus een appartement, flat- of etagewoning), naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
totaal	48	39	39	33	38	40	72
eerste generatie	49	38	39	33	39	40	
tweede generatie	42	41	37	30	32	37	
eenpersoonshuis- houden	22	28	22	13	15	19	47
paar	42	34	56	35	41	43	78
paar met kind(eren)	57	45	65	64	66	58	95
eenoudergezin	50	41	31	42	35	37	79

Bron: VROM (Woon'09) gewogen

Steeds meer toegang tot eengezinshuizen, behalve Antilliaanse Nederlanders

Voor autochtone Nederlanders ligt het aantal huishoudens met een eengezinshuis al jaren op 72%. Onder de niet-westerse groepen is het aandeel in een eengezinshuis toegenomen, met uitzondering van de Antilliaanse Nederlanders. Het verschil in toegang tot dergelijke woningen wordt dus kleiner. Voor de Antilliaanse Nederlanders speelt de veranderde samenstelling van de groep een rol, met name een toenemend aandeel weinig bemiddelde jongeren. Het aandeel Antilliaanse Nederlanders in een eengezinshuis nam stelselmatig af sinds 1998 (tabel 8.4).

De woningvoorraad verandert niet snel en zodoende zijn geen grote verschuivingen in het aandeel mensen in een eengezinshuis te verwachten. Wel is in het kader van de stedelijke vernieuwing het aanbod aan eengezinshuizen in stadswijken, vooral de zogenaamde aandachts- of krachtwijken, de afgelopen jaren toegenomen. En daar wonen de niet-westerse groepen vaker dan de autochtone Nederlanders. Een aantal van hen heeft kunnen profiteren van dit nieuwe woningaanbod. Een andere manier om een eengezinshuis te vinden is verhuizen naar de rand van de stad of naar randgemeenten. We zagen al dat dat steeds vaker gebeurt onder de niet-westerse groepen, de Surinaamse Nederlanders voorop. Eengezinshuizen in wijken uit de jaren zeventig en tachtig ondergaan een snelle instroom van niet-westerse groepen (Kullberg 2007).

Tabel 8.4

Aandeel huishoudens in een eengezinshuis, naar etnische herkomst, 1998, 2002, 2006 en 2009 (in procenten)

	1998	2002	2006	2009
Turks	46	41	43	47
Marokkaans	31	30	40	39
Surinaams	34	35	38	39
Antilliaans	44	39	34	32
overige niet-westers		34	37	38
autochtoon	72	72	72	72

Bron: VROM (WBO'98; WBO'02; Woon'06; Woon'09) gewogen

Marokkaans-Nederlandse gezinnen wonen het krapst

Kijken we naar het aantal vierkante meters in de woning (volgens schatting van de bewoners; tabel 8.5), dan zijn autochtonen aanzienlijk royaler bedeed dan de diverse groepen van niet-westerse afkomst, ruim 120 tegenover 90 tot bijna 100. De tweede generatie van niet-westerse afkomst heeft iets meer ruimte dan de eerste generatie, maar veel scheelt het niet. Bij Surinaamse Nederlanders is het omgekeerde het geval. Binnen de groep 'overig niet-westers' maakt de tweede generatie wel een grote sprong voorwaarts. Het verschil in woninggrootte tussen de niet-westerse groepen samen en de autochtone Nederlanders is vooral groot voor paren met kinderen en het zijn in het bijzonder de Marokkaans-Nederlandse gezinnen die krap wonen. Voor alle groepen geldt: hoe hoger het inkomen, des te groter de woning.

Tabel 8.5

Vloeroppervlak van de woning naar etnische herkomst, 2009 (in gemiddeld aantal vierkante meters volgens schatting van de respondent)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
totaal	97	90	97	89	93	92	123
eerste generatie	95	89	99	88	91	91	
tweede generatie	106	91	89	96	112		95
eenpersoonshuishouden	78	83	78	72	75	77	93
paar	95	85	116	106	104	102	130
paar met kind(eren)	106	95	127	111	112	108	154
eenoudergezin	88	90	86	89	84	86	114
huishoudensinkomen							
laag	83	86	77	69	74	78	89
midden	99	90	93	96	101	96	119
hoog	115	99	129	122	123	120	156

Bron: VROM (Woon'09) gewogen

Omdat we voor eerdere jaren geen betrouwbare schatting van de vloeroppervlakte van de woningen hebben, presenteren we hier geen tijdreeks van.³ Wel daalt over een lange reeks van jaren de gemiddelde woningbezetting van Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Voor deze groepen bedraagt de grootte in 2009 3,2 personen, waar dat begin jaren tachtig nog 4,6 personen was (Kullberg en Kulu-Glasgow 2009). Zelfstandig wonende autochtoon-Nederlandse huishoudens tellen in 2009 gemiddeld 2,3 personen. Zodoende loopt de achterstand in ruimte per lid van het huishouden gestaag terug voor deze groepen. Onder Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is het aantal personen per woning sinds 2006 al niet groter meer dan bij autochtone Nederlanders.

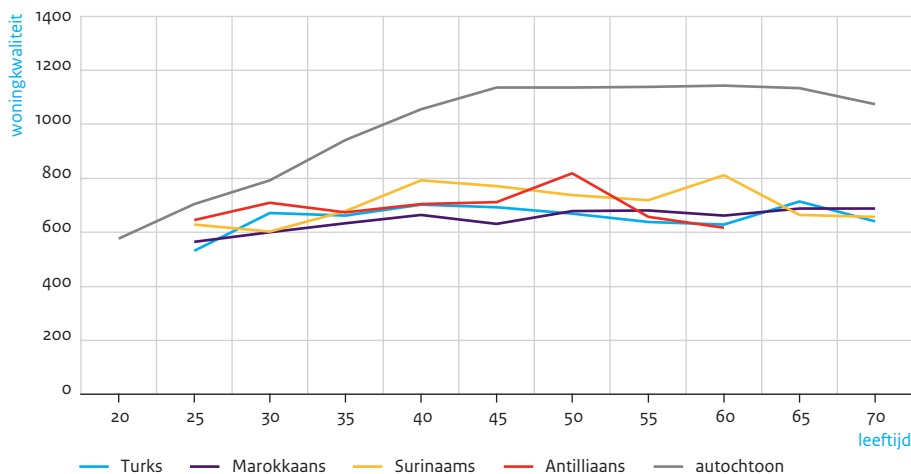
8.4 Woningkwaliteit en tevredenheid

Tweede generatie woont beter dan de eerste

Figuur 8.3 vat de totale woningkwaliteit samen in één maat en geeft die weer voor de verschillende etnische groepen en naar leeftijd. De maat is een schatting van de onroerendezaakwaarde van de woning, gecorrigeerd voor regionale prijsverschillen. In de kwaliteitsmaat zijn onder meer de woninggrootte, het type, onderhoudstoestand en uitrusting meegenomen. Hoe meer kwaliteit, des te hoger de woning in het algemeen gewaardeerd wordt binnen eenzelfde woningmarktgebied. De gemiddelde woningkwaliteit is op 1000 gesteld.⁴

Figuur 8.3

Woningkwaliteit^a naar leeftijd,^b voor Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse en autochtone Nederlanders, 2009

a In indexcijfer puntenkwaliteit waarbij het gemiddelde 1000 punten is.

b In vijfjarenklassen: 18-22 jaar, 23-27 jaar, enzovoort.

Bron: VROM (Woon'09) SCP-bewerking

Duidelijk is te zien dat de woningkwaliteit van autochtone Nederlanders veel hoger ligt dan die van de niet-westerse groepen. De kloof wordt vooral groot vanaf het dertigste levensjaar, waarna voor de autochtone Nederlanders de woningkwaliteit nog sterk toeneemt tot een jaar of 45, om dan te stabiliseren en op hoge leeftijd weer wat af te nemen. Onder de huishoudens van niet-westerse komaf neemt de woningkwaliteit na het dertigste jaar naar verhouding nog maar weinig toe. De oudere geboortecohorten uit die groepen kwamen nooit in de buurt van de woonkwaliteit van autochtonen van dezelfde leeftijd. Onder de overwegend jonge tweede generatie ligt de totale woonkwaliteit op relatief jonge leeftijd al hoger dan wat de eerste generatie bereikt heeft (tabel 8.6). De tweede generatie onder de 'overig niet-westerse' groep komt het meest in de buurt van wat autochtone Nederlanders aan woningkwaliteit verworven hebben.

Tabel 8.6

Woningkwaliteit naar etnische herkomst en naar generatie, 2009 (in indexcijfer puntenkwaliteit waarbij het gemiddelde 1000 punten is).

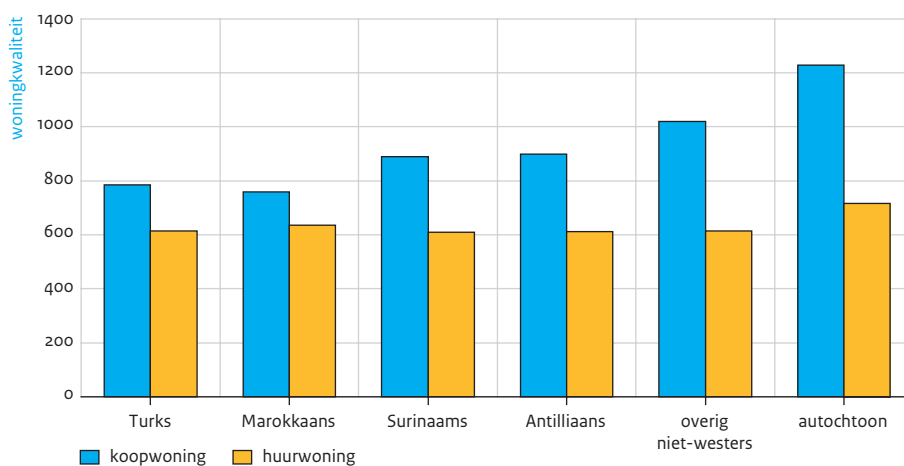
	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	overig niet-westers	niet-westers totaal	autochtoon
totaal	667	654	716	692	744	703	1036
eerste generatie	665	640	703	682	704	683	
tweede generatie	676	729	764	741	1018	802	

Bron: VROM (Woon'09) gewogen

Het kwaliteitsverschil tussen de woningen van niet-westerse groepen en autochtone Nederlanders is in belangrijke mate terug te voeren op verschillen in het aantal koopwoningen. Maar daarbij komt dat de koophuizen van autochtone Nederlanders naar verhouding een hoge kwaliteit hebben, vooral vergeleken met die van Turkse en Marokkaanse Nederlanders (figuur 8.4).

Figuur 8.4

Totale woningkwaliteit^a naar etnische herkomst en naar huur versus koopwoningen, 2009

a In indexcijfer puntenkwaliteit waarbij het gemiddelde 1000 punten is.

Bron: VROM (Woon'09) SCP-bewerking

Marokkaanse Nederlanders het minst tevreden met hun woning

De waardering voor de woonsituatie hangt sterk samen met de woningkwaliteit (Kullberg et al. 2009). Autochtone Nederlanders zijn dan ook verreweg het meest tevreden over hun woning, Marokkaanse Nederlanders het minst (tabel 8.7). De tevredenheid van de tweede generatie ligt bij de meeste groepen ook hoger dan die van de eerste generatie. Bij de Surinaamse Nederlanders is het andersom, terwijl de kwaliteit waarover de tweede generatie beschikt objectief gezien toch beter is (tabel 8.6). Mogelijk koestert de tweede generatie hogere verwachtingen.

Paren zonder kinderen tonen zich het meest tevreden met de woning, gevolgd door paren met kinderen. Onder Marokkaanse Nederlanders zijn het juist de gezinnen met kinderen die het minst tevreden zijn, wellicht omdat velen krap wonen. Onder de Surinaamse en overig niet-westerse Nederlanders valt op dat eenoudergezinnen veel ontevredener zijn dan volledige gezinnen en huishoudens zonder kinderen. Onder de Surinaamse Nederlanders betreft het bijna een op de vier huishoudens; onder de groep 'overig niet-westers' bijna een op de zes. Onder deze beide bevolkingsgroepen wonen eenoudergezinnen vaker in een flat en in een relatief kleine woning dan eenoudergezinnen uit de andere groepen (Woon 2009, niet in tabel of figuur).

Tabel 8.7

Aandeel huishoudens naar etnische herkomst dat (zeer) tevreden is met de woning, 2009 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet- westers	niet- westers totaal	autoch- toon
totaal	70	66	77	75	73	72	92
eerste generatie	68	64	78	75	70	71	
tweede generatie	77	74	74	76	87	78	
eenpersoonshuis- houden	69	69	80	71	72	74	90
paar	76	78	88	83	85	83	95
paar met kind(eren)	68	61	85	87	74	72	94
eenoudergezin	68	68	59	71	58	73	83

Bron: VROM (Woon'09) gewogen

We zien dat de tevredenheid onder alle groepen toenam, het meest onder Marokkaanse en Turkse Nederlanders (tabel 8.8), maar het contrast met de autochtone groep is nog wel groot. Wel wordt het verschil geleidelijk kleiner. De overige niet-westerse groep is in 2009 de Turkse en Marokkaanse Nederlanders voorbij gestreefd in tevredenheid. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders stonden en staan dicht bij de autochtone groep. Onder die laatste steeg de tevredenheid nog iets in de loop van de jaren, maar met 92% tevreden of zeer tevreden mensen lijkt wel een plafond te zijn bereikt.

Tabel 8.8

Aandeel huishoudens dat (zeer) tevreden is met de huidige woning, naar etnische herkomst, 1998, 2002, 2006 en 2009 (in procenten)

	1998	2002	2006	2009
Turks	63	66	70	69
Marokkaans	57	51	63	66
Surinaams	73	73	74	77
Antilliaans	78	72	70	74
overige niet-westers		66	70	72
autochtoon	88	91	92	92

Bron: VROM (WBO'98; WBO'02; WOON'06; WOON'09) gewogen

Turkse Nederlanders het minst tevreden met de woonomgeving

Het verschil in waardering van de diverse groepen voor de directe woonomgeving is geringer dan als het om de woning zelf gaat. Er wordt vlakker geoordeeld (tabel 8.9). Het meest kritisch zijn de Turkse Nederlanders: slechts twee derde is tevreden of zeer tevreden met de woonomgeving. De tweede generatie is kritischer dan de eerste generatie, vooral onder de Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders (niet in de tabel). In de tevredenheid zit tussen opeenvolgende jaren geen duidelijke lijn. Voor Turkse, Marokkaanse en overig niet-westerse groepen valt op dat in 2009 minder positief geoordeeld werd dan in 2006, zodat het contrast met autochtone Nederlanders toenam. Het verschil met de waardering van autochtone Nederlanders voor de directe woonomgeving kon voor 2006 (in Kullberg et al. 2009) grotendeels of geheel worden verklaard uit feitelijke verschillen in de woonomgeving. Het ging in het bijzonder om te veel verloedering en een geringe sociale cohesie in de wijk en dat gold voor alle groepen. Aanvullende verklaring boden andere wijkkenmerken, waaronder de bebouwingsdichtheid en de multiculturele bevolkingsamenstelling. Ten slotte speelden ook huishoudens- en woningkenmerken nog een rol, waarbij vooral gezinnen met kinderen kritisch op de omgeving zijn.

Tabel 8.9

Aandeel huishoudens dat (zeer) tevreden is met de huidige woonomgeving, naar etnische herkomst, 1998, 2002, 2006 en 2009 (in procenten)

	1998	2002	2006	2009
Turks	77	71	71	67
Marokkaans	74	70	75	73
Surinaams	77	75	74	76
Antilliaans	81	74	77	79
overige niet-westers		75	80	76
autochtoon	87	86	86	85

Bron: VROM (WBO'98; WBO'02; WOON'06; WOON'09) gewogen

Op de bevolkingssamenstelling in de buurt zijn met name de Turkse Nederlanders kritisch, meer dan andere groepen. Voor elk van de bevolkingsgroepen geldt dat men kritischer op de bevolkingssamenstelling is naarmate de wijk gekleurder is, maar het verschil tussen de wijktypen is het grootst bij autochtone Nederlanders en erg klein onder Surinaamse, Antilliaanse en overig niet-westerse Nederlanders. Turkse en Marokkaanse Nederlanders nemen hier een tussenpositie in. Voor de Turkse Nederlanders geldt bovendien dat de tweede generatie kritischer is dan de eerste. Bij de andere groepen is er op dit punt nauwelijks verschil tussen de generaties.

Op basis van groepsgesprekken met Amsterdammers en Rotterdammers van Turkse en Marokkaanse afkomst (Kullberg et al. 2009) ontstond de indruk dat de eerste generatie het familienetwerk in de buurt waardeert en koestert, terwijl de jongere (tweede) generatie dat ook doet, maar tegelijkertijd soms ook sociale claims van de familie als lastig ervaart. Bovendien was er bij de jongere garde ergernis over de witte vlucht die zich in de wijken voltrokken heeft of nog voltrekt. Een gemengde wijk heeft de voorkeur en het (hoegenaamd) ontbreken van autochtone Nederlanders zagen zij als minder gunstig voor de integratie.

Stijgende onvrede met multiculturele bevolkingsconcentraties

Welke ontwikkeling heeft zich nu voorgedaan in de meer specifieke omgevingskenmerken? De woningkwaliteit ging niet achteruit, terwijl tussen 2006 en 2009 overlast en verloedering in het algemeen juist afnamen, mede dankzij een gunstige conjunctuur en het teruglopen van de (jeugd)werkloosheid in de jaren 2006-2008 (VROM 2010: 8; zie ook hoofdstuk 6 en 7). Het oordeel over verloedering en overlast in de eigen omgeving veranderde nauwelijks tussen 2006 en 2009. Wel werd de sociale cohesie in de buurt vooral door Turkse Nederlanders in 2009 lager gewaardeerd dan in 2006. Mogelijk hangt de toegenomen kritiek samen met een groter gewicht van de tweede generatie, die zich, zoals we zagen, kritischer uitspreekt over de woonomgeving. Turkse en Marokkaanse Nederlanders uitten in 2009 ook meer kritiek op de (multiculturele) bevolkingssamenstelling in de buurt dan in 2006. Het aandeel dat daarmee ontevreden of zeer ontevreden was, steeg met 3 respectievelijk 2 procentpunt tot 18% respectievelijk 14% (zeer) ontevreden. Dit lijkt een reactie op de toegenomen woonconcentratie in wijken met grote aandelen bewoners van niet-westerse afkomst (zie § 8.2). Immers, naarmate die woonconcentratie sterker is, neemt de tevredenheid met de bevolkingssamenstelling af, ook onder migranten en hun kinderen. De onvrede kan ook te maken hebben met de instroom van nieuwe groepen, zoals Oost-Europeanen.

8.5 Enkele verschillen nader verklaard

Verklaren met behulp van algemene woningmarkttheorieën

In deze paragraaf gaan we na in hoeverre de afwijkende positie van Nederlanders van niet-westerse afkomst op enkele woonkenmerken zich laat verklaren uit kenmerken van de huishoudens en uit het woningaanbod in hun woongebieden. Deze beide groepen kenmerken zijn volgens gangbare verhuis- en woningmarkttheorieën van groot belang voor de woningmarktpositie van huishoudens. Zo bouwen mensen gedurende

de levensloop een woonpositie op: ze beginnen eenvoudig, gaan samenwonen met een partner, zoeken meer wooncomfort en vaak ook een rustiger omgeving als ze kinderen verwachten of krijgen, verhuizen als het inkomen het toelaat nog een of meer keren naar een mooier huis en verruilen soms op latere leeftijd een groot huis voor een kleiner. Wat er tijdens die levenswandel aan wooncomfort binnen bereik ligt, hangt af van waar men woont. In de steden zijn veel relatief kleine, gestapelde huurwoningen en is de kans groter om in een kleurrijke wijk te wonen.

Enkele recente publicaties (Van der Laan Bouma-Doff 2005; Kullberg et al. 2009) hielden systematisch rekening met dergelijke factoren. De conclusie was dat zowel in 2002 als in 2006 nog steeds sprake was van achterstand en dat de verschillen in woonkwaliteit maar ten dele te verklaren zijn uit woningmarktfactoren en persoonlijke kenmerken. Waar de verschillen zich niet geheel laten verklaren, lijkt daarom sprake te zijn van ofwel specifieke preferenties van groepen of selectieprocessen op de woningmarkt of een combinatie. De woonkenmerken die we hier voor het jaar 2009 nader bekijken zijn de mate waarin groepen over een koophuis beschikken, de totale woningkwaliteit zoals die eerder ontleend werd aan de WOZ-waarde gecorrigeerd voor regioprijzen, en ten slotte het wonen in een wijk met veel mensen van niet-westerse origine.

Koop- of huurhuis

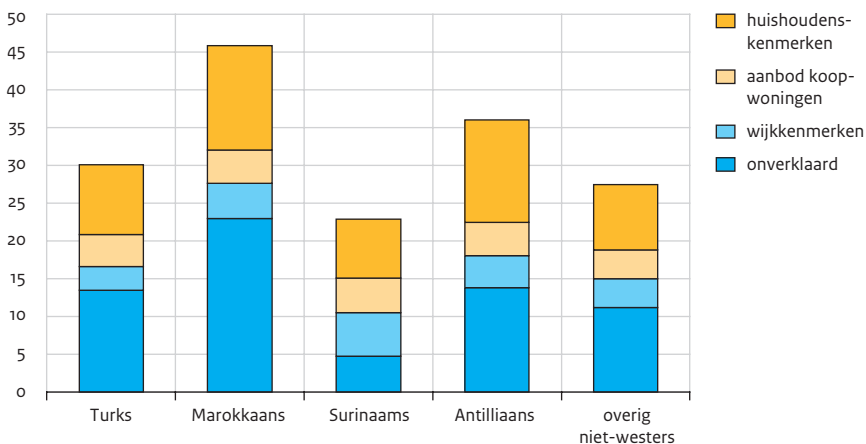
Figuur 8.5 laat voor elk van de groepen van niet-westerse afkomst zien in hoeverre het eigen woningbezit verschilt van dat onder autochtone Nederlanders. Dit verschil is uitgedrukt in procentpunten. Bij Turkse Nederlanders zien we dat het verschil 30 procentpunten bedraagt.⁵ Voor de Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders is het verschil groter. Dit verschil werd hiervoor al beschreven. Het gaat nu om de mate waarin het verschil zich laat verklaren door andere huishoudenskenmerken en door het lokale en regionale woningaanbod. Het onderste deel in het staafdiagram laat zien welk deel van het verschil we met deze kenmerken niet kunnen verklaren. Voor Marokkaanse Nederlanders is dit ongeveer de helft van het verschil; voor Turkse Nederlanders iets minder dan de helft; voor Antilliaanse en overig niet-westerse Nederlanders is het onverklaarde verschil nog wat kleiner. Voor Surinaamse Nederlanders is het minder dan een kwart van het aanvankelijke verschil dat toch al niet zo groot was.

Het zijn vooral de individuele kenmerken, zoals leeftijd en inkomen, die van belang zijn om het eigen woningbezit te verklaren. Ook de regionale en lokale omstandigheden van de woningmarkt zijn van invloed op de mogelijkheden om een woning te kopen. Om het regionale woningaanbod te schetsen is het aandeel koopwoningen in het woningmarktgebied opgenomen. Het woningmarktgebied, waarvan er in Nederland 46 zijn onderscheiden, is een gebied waarbinnen de meeste verhuizingen zich voltrekken. Zodoende is dit gebied de meest relevante geografische eenheid om het woningaanbod in beeld te brengen. Omdat veel mensen echter over een kleine afstand verhuizen, vaak binnen de woonplaats of zelfs 'om de hoek', is tevens het karakter van het lokale woningaanbod geschetst voor het postcodegebied.⁶

Het verschil in eigenwoningbezit is onder Marokkaanse Nederlanders het grootst en bovendien laat het zich bij hen het minst goed verklaren uit huishoudenskenmerken en uit het lokale en regionale woningaanbod.

Figuur 8.5

Verskil in eigenwoningbezit tussen etnische groepen en autochtone Nederlanders, verklaard deel^a en onverklaard deel, 2009 (in procentpunten)

a Leeftijd, gezinssamenstelling, inkomen, opleiding, tweeverdieners, pensioen, percentage koophuizen per woningmarktgebied, ABF-woonmilieutypologie (centrum-stedelijk, buitencentrum-stedelijk, groen-stedelijk, centrum-dorps of landelijk woonmilieu).

Bron: CBS (Woon'09) SCP-bewerking

In 2006 werd op identieke wijze het verschil geanalyseerd voor deze groepen (Kullberg et al. 2009: 80). Met enige voorzichtigheid kunnen we op *face value* nagaan of de verschillen thans beter verklaard kunnen worden dan enkele jaren geleden. We zien dan dat er over het geheel genomen niet zoveel veranderde. Voor de Turkse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders geldt dat het verschil in eigen woningbezit wel is afgenomen, maar het onverklaarde deel ervan niet. Met andere woorden, van het overgebleven verschil begrijpen we iets minder uit kenmerken van de huishoudens en van het woningaanbod. Voor de Marokkaanse Nederlanders vermoeden we, zoals gezegd, een onderschatting van de omvang van de tweede generatie in 2009. Ook voor deze groep geldt dat het verschil in 2009 niet beter verklaard kan worden uit algemene kenmerken dan in 2006.

Aanvullende verklaringen voor verschil in eigenwoningbezit

Dat een geringer eigenwoningbezit vooral voor de Marokkaanse en (in mindere mate) Turkse Nederlanders maar gedeeltelijk verklaard kan worden uit huishoudens- en aanbodkenmerken betekent dat een deel van deze groepen ondanks een toereikend inkomen niet overgaat tot het kopen van een huis. Uit groeps gesprekken met Turkse en Marokkaanse Nederlanders (Kullberg et al. 2009) kwamen aanvullende verklaringen naar voren, zonder dat het belang daarvan gekwantificeerd kan worden.

Jongere respondenten gaven wel aan dat hun ouders in Nederland gewend zijn geraakt aan huren en zodoende hun kinderen weinig zouden stimuleren om te kopen, wat bij

autochtonen wel zou gebeuren. Intergenerationele overdracht van eigen woningbezit is in onderzoek inderdaad vastgesteld en dat zou een vertraagd toetreden tot de koopmarkt kunnen helpen verklaren (Blaauboer 2010; Smits 2010).

Ook speelde een rol dat met name die eerste generatie liever investeerde in een woonhuis in het land van herkomst. De prijs-kwaliteitverhouding zou in Nederland veel te wensen overlaten, vergeleken met de herkomstlanden. Bovendien is in het herkomstland een eigen woning vaak de enige manier om over een (vakantie)huis te beschikken, waar in Nederland huren een uitstekend alternatief is.

Wat vermoedelijk ook een rol speelt, is dat achter een goed inkomen en een goede opleiding een onzeker inkomensperspectief schuil kan gaan door flexibele in plaats van vaste banen. In hoofdstuk 6 en 7 zagen we dat vooral hoogopgeleide Marokkaanse Nederlanders op de arbeidsmarkt kwetsbaar zijn voor conjunctuurschommelingen. Flexibele arbeidscontracten bemoeilijken een hypothecaire lening. In de groepsgesprekken kwam naar voren dat op de huurwoningmarkt geen achterstelling ervaren werd, maar op de arbeidsmarkt wel, ook onder hoogopgeleiden.

Een ander element in de gesprekken vormden – voor een minderheid van vooral jongere respondenten – religieuze bezwaren tegen geld (uit)lenen. Voor sommigen is het haram om aan dergelijke (woeker)praktijken mee te werken en moet een huis bij voorkeur constant betaald worden. Dit was in Marokko en Turkije de praktijk, maar in Nederland komt dat zelden voor. Wie een huis koopt legt zich voor langere tijd financieel vast. Vooral hogeropgeleide respondenten van Turkse en Marokkaanse afkomst zeiden zich zorgen te maken over het maatschappelijke klimaat in Nederland en zich soms ook de vraag te stellen of hun toekomst wel in Nederland ligt. Dat is een reden om terughoudend te zijn bij het kopen van een huis.

In de gesprekken werden geen klachten geuit over discriminatie op de koopmarkt, bijvoorbeeld bij kredietverstrekking, hoewel uit onderzoek bekend is dat die zich in sommige wijken wel heeft voorgedaan. Daar worden dan strengere eisen gesteld aan de kopers, een praktijk die bekend staat als *redlining* en die bewoners van multiculturele wijken bovenmatig treft. De schade zou echter beperkt zijn gebleven doordat velen een alternatieve financier wisten te vinden (Aalbers 2006). Mogelijk is dit probleem sterker geworden nu banken hun financieringsvoorwaarden verscherpt hebben.

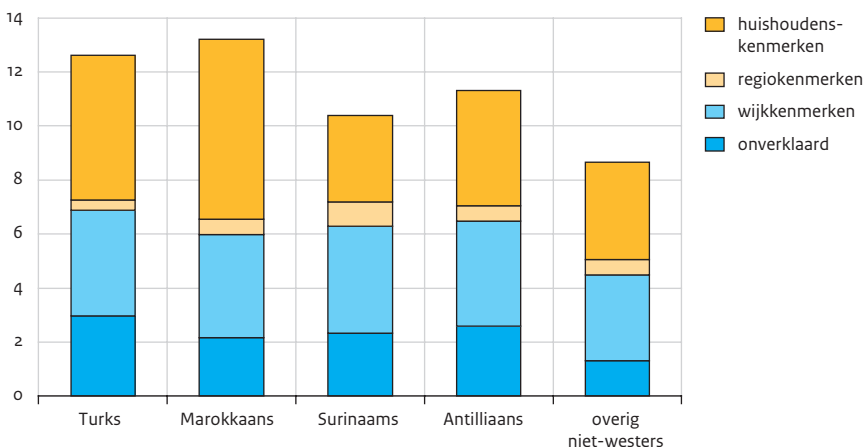
Totale woningkwaliteit

Of mensen over een koopwoning beschikken zegt al wat over de algehele woningkwaliteit waarover ze beschikken, want die is voor koopwoningen gemiddeld genomen hoger. Figuur 8.6 laat het verschil in totale woningkwaliteit zien tussen etnische groepen.

De kwaliteitsverschillen laten zich vrij goed verklaren met huishoudens- en wijkenmerken. Belangrijke verklarende huishoudenskenmerken zijn de leeftijd en het inkomen: de woningkwaliteit waarover groepen van niet-westerse afkomst, vooral Turkse en Marokkaanse Nederlanders, beschikken doet onder voor die van autochtonen omdat het inkomen lager is. Het feit dat er onder de migrantengroepen meer gezinnen zijn, draagt niet bij aan het verklaren van het kwaliteitsverschil; dit zou juist aanleiding geven om ruimer te wonen, terwijl in werkelijkheid nog veel Turks- en Marokkaans-Nederlandse gezinnen met kinderen in een kleine flat wonen.

Figuur 8.6

Verskil^a in totale woningkwaliteit tussen etnische groepen en autochtone Nederlanders, verklaard deel (door huishoudens- en wijkenmerken)^b en onverklaard deel, 2009 (in procenten)

- a Het verschil tussen de groepen is in percentages uitgedrukt door de kwaliteitspunten waarover een groep beschikt te delen door het bereik van de kwaliteitspunten (de hoogste minus de laagste waarde), vermenigvuldigd met 100.
- b Leeftijd, gezinssamenstelling, inkomen, opleiding, tweeverdieners, pensioen, stedelijkheid van de gemeente, landsdeel, ABF-woonmilieutypologie.

Bron: CBS (Woon'09) SCP-bewerking

Het lokale woningaanbod (wijkenmerken) is in kaart gebracht met behulp van de woonmilieutypologie die wijken binnen de gemeente kenschetst. Regionale kenmerken zijn de stedelijkheid van de woongemeente en het landsdeel waarin de gemeente ligt. Vooral het woonmilieu is voor alle groepen van belang. Het gaat om de oude stadsvernieuwingswijken rond het stadscentrum en de vroegnaarlogse wijken, twee wijktypen met vaak gestapelde en relatief kleine woningen. Dat de totale woonkwaliteit zich beter laat verklaren dan het bezit van een koopwoning (figuur 8.5) hangt samen met het feit dat veel migranten en hun kinderen een woning huren en bij huurwoningen zijn de kwaliteitsverschillen veel beperkter dan bij koopwoningen (zie ook figuur 8.4). De kleine verschillen in woningkwaliteit tussen huurders uit migrantengroepen en autochtone huurders zijn bovendien vrij goed te verklaren uit woningmarktkenmerken. Dat de woonmilieus een belangrijk deel van de verklaring vormen, meer dan bij de verklaring van het eigenwoningbezit, heeft te maken met de beperkte variatie aan woningkwaliteit in de wijken waar veel migranten wonen.

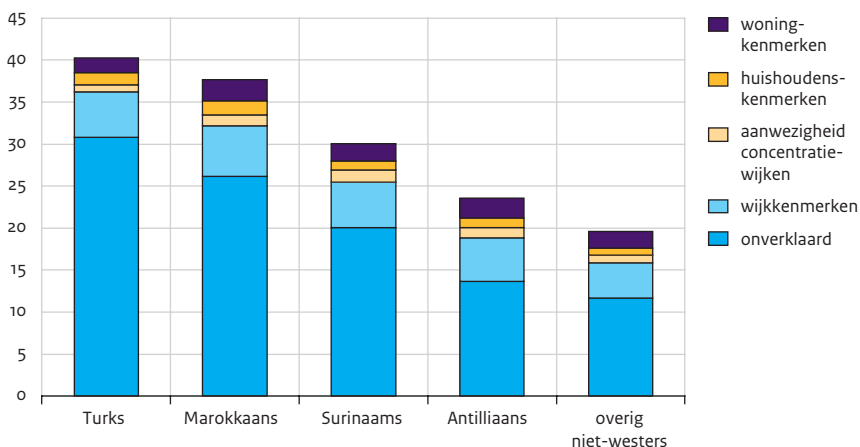
Omdat een belangrijk kwaliteitskenmerk, de oppervlakte van de gehele woning, in 2006 ten onrechte veel hoger geschat werd dan in 2009, zien we hier af van een vergelijking met 2006.

Wonen in kleurrijke wijken

Groepen van niet-westerse origine wonen per definitie vaker in kleurrijke wijken. We onderzoeken nu in hoeverre die woonconcentratie als het ware wordt gedictieerd door een combinatie van lage inkomens en goedkope woningen in een beperkt aantal wijken.

Figuur 8.7

Verskil tussen etnische groepen en autochtone Nederlanders in aandeel wonend in een relatieve concentratiewijk, verklaard deel^a en onverklaard deel, 2009 (in procentpunten)

a Leeftijd, gezinssamenstelling, inkomen, opleiding, tweeverdieners, pensioen, huur- of koopwoning, ABF-woonmilieutypologie, percentage relatief gekleurde wijken in het woningmarktgebied.

Bron: CBS (Woon'09) SCP-bewerking

Bij het benoemen van 'kleurrijke wijken' gebruiken we relatieve concentraties in plaats van absolute, omdat anders vooral wordt verklaard dat niet-westerse groepen sterk vertegenwoordigd zijn in de grootste Randstadgemeenten en veel minder op het platteland wonen dan autochtonen. Onze definitie van een relatief kleurrijke wijk is ontleend aan Uunk en Dominguez Martinez (2002). Ze houdt in dat in een wijk het aandeel personen van niet-westerse afkomst minimaal 20% moet bedragen en bovendien een derde hoger moet liggen dan het gemiddelde in de hele gemeente. Het feitelijke aandeel mensen van niet-westerse afkomst in de relatief gekleurde wijk kan zodoende verschillen naar gelang het aandeel in de gemeente. Uiteraard contrasteren de grote gemeenten hier met kleine en meer perifere gemeenten.⁷ Ter verklaring zijn dezelfde huishoudenskenmerken opgenomen als in beide voorgaande analyses. Daarnaast zijn enkele woningkenmerken opgenomen: het beschikken over een koophuis en over een eengezinshuis. Als wijkkenmerk is de woonmilieutypologie gebruikt en ten slotte is opgenomen hoeveel wijken in het grotere woningmarktgebied relatief kleurrijke wijken zijn (in verhouding tot het

totale aantal woonwijken in het gebied). Dit alles bijeen genomen kan toch maar in beperkte mate het verschil verklaren (figuur 8.7).

Voor de Turkse Nederlanders laat het verschil zich het minst goed verklaren, gevolgd door de groep van Marokkaanse afkomst. De verschillen worden nauwelijks door huishoudens- of woningkenmerken verklaard en voornamelijk door het wijktype, in het bijzonder door de oververtegenwoordiging in milieus buiten het centrum. Hierna kijken we naar alternatieve verklaringen, onder meer uit voorkeuren van de betrokkenen.

In eenzelfde analyse voor 2006 (Kullberg et al. 2009) was de woonconcentratie in relatief kleurrijke wijken voor Turkse en vooral Marokkaanse Nederlanders geringer; voor de andere groepen was ze juist iets groter. Voor de Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders kan het verschil met de autochtone Nederlanders nu minder goed verklaard worden uit de huishoudens- en woningvoorraadkenmerken dan in 2006. Andere verklaringen zijn (nog) belangrijker geworden.

Aanvullende verklaringen voor het wonen in kleurrijke wijken.

Het lijkt erop dat segregatie in afnemende mate de resultante is van aanbod van goedkope huurwoningen aan de ene kant en lage inkomens onder mensen van niet-westerse afkomst aan de andere kant. Dit was wel de oorspronkelijke reden voor ruimtelijke clustering in de oude stadswijken, maar kan steeds minder goed verklaren dat die clustering voortduurt. Daarin spelen verschillende factoren een rol. Om te beginnen de zogenaamde witte vlucht, waarbij autochtonen de oude wijken verlieten, waarna voor niet-westerse groepen meer woningen beschikbaar kwamen in de vertrouwde eigen omgeving. Ook groepen van niet-westerse afkomst suburbaniseren in toenemende mate, maar er zijn factoren die de uitstroom uit de oude en de vroegnaoorlogse wijken vertragen ten opzichte van wat de inkomensontwikkeling toestaat. In Kullberg et al. (2009) werd in groeps gesprekken met hoog- en laagopgeleiden uit de vier grote migrantengroepen in Rotterdam en Amsterdam uitvoerig over deze thematiek gesproken. Ook onder mensen die zich een duurdere woning kunnen permitteren is er interesse om in de oude wijk te blijven wonen in de buurt van naaste familie of vrienden. Voor de meesten overtrof het voordeel van de nabijheid van familie het nadeel van sociale claims door de familie. In een analyse van verhuizingen in de regio Amsterdam liet Zorlu (2009) zien dat de aanwezigheid van een familienetwerk in de buurt de suburbanisatie afremt. Dat gold voor verschillende bevolkingsgroepen, maar in sterkere mate voor mensen van Turkse of Marokkaanse origine. Onder deze groepen is bovendien vaker sprake van zo'n lokaal familienetwerk in de stadswijken. Jonge gezinnen zijn wel gevoeliger voor problemen die in de multiculturele wijken spelen, zoals overlast van omwonenden (mede door hoge dichtheden), weinig speelgelegenheid of weinig sociale controle op de op straat spelende kinderen, zwarte scholen en dergelijke. Vandaar dat de tweede generatie in de meeste gevallen minder sterk in de multiculturele wijken woont, met uitzondering van Turkse Nederlanders. Voor de oude woonwijken pleitte ook de nabijheid van het stadscentrum en van enkele specifieke voorzieningen, zoals eigen winkels.

De stedelijke herstructurering speelt een faciliterende rol voor wie meer woonkwaliteit wenst, maar wel in de oude wijk wil blijven wonen. Het nieuwe, vaak scherp geprijsde

woningaanbod biedt dan uitkomst (zie ook Kullberg 2007 voor een vergelijking van de prijs per vierkante meter).

Maar ook bij de vestiging in randgemeenten is sprake van een zekere ruimtelijke clustering van niet-westerse groepen, zoals in paragraaf 8.2 gemeld. In de eerder genoemde groepsgesprekken kwam naar voren dat een zekere menging van bevolkingsgroepen in de woonwijk voor velen essentieel is. In een witte buurt vreesden de gesprekspartners zich niet op hun gemak te zullen voelen, geïsoleerd of zelfs weggekeken, een zorg die al eerder werd beschreven door Van der Zwaard (2005), waarbij leden van de Turkse middenklasse zich afvroegen of ze in de randgemeenten de Nederlanders moeten achterna gaan 'die voor ons gevlucht zijn'. Ook speelde het gevoel zich in zo'n wijk steeds te moeten bewijzen, tegen een negatieve beeldvorming te moeten opboksen, een gevoel dat in de loop van de jaren na 2001 aanmerkelijk sterker zou zijn geworden door ongunstige beeldvorming over moslims. Dat relatief witte wijken onder mensen van niet-westerse afkomst niet de meest gewilde zijn, blijkt uit het feit dat de helft van de recent naar zo'n wijk verhuisde huurders zegt niet te hebben gekozen voor die woning of buurt, maar er het snelst terecht kon. In de gemengde en relatief gekleurde wijken zegt maar een derde van mensen van niet-westerse afkomst dat (WOON 2009). Voorkeuren lijken in dit opzicht zwaarder te wegen dan mogelijke belemmeringen of sturing bij de verdeling van sociale huurwoningen. Verreweg de meeste gemeenten en woningcorporaties hebben ook geen instrumenten meer om in dit opzicht sturend op te treden.

In Amerikaans onderzoek werd twintig jaar geleden al vastgesteld dat etnische groepen de voorkeur hebben voor een wijkbevolking waarin hun eigen groep goed vertegenwoordigd is (Clark 1991, 1992). Betrekkelijk kleine verschillen in voorkeuren tussen de groepen op dit punt kunnen na verloop van tijd sterk segregerende uitkomsten hebben. Ook in Nederland willen veel migranten en hun kinderen een gemengde wijk, meer dan dat autochtone Nederlanders dat wensen.

8.6 Conclusies

Achterstand

De niet-westerse groepen beschikken ten opzichte van autochtone Nederlanders over een mindere kwaliteit van woning en woonomgeving. De woningen zijn gemiddeld een kwart minder groot (in vierkante meters) en het gaat veel vaker om een flat of appartement (60% tegen 28% onder autochtonen), ook voor gezinnen met kinderen. Onder autochtone gezinnen komen kinderen in een flat nauwelijks meer voor. Bovendien hebben huishoudens van niet-westerse afkomst minder dan half zo vaak een koophuis (29% tegen 62%). Deze verschillen zijn het sterkst voor gezinnen van Marokkaanse afkomst. Zij wonen het meest krap en ze zijn dan ook het minst tevreden met hun woning.

Verskil in woningkwaliteit tussen groepen van niet-westerse afkomst en autochtone Nederlanders zijn vooral groot vanaf het dertigste levensjaar. Oudere migrantencohorten zijn qua wooncomfort nooit in de buurt gekomen van autochtone Nederlanders van dezelfde leeftijd. De tweede generatie van niet-westerse afkomst woont gemiddeld genomen beter (ruimere woning, beter onderhouden en uitgerust) dan de eerste generatie.

Dit uit zich ook in een grotere tevredenheid van de tweede generatie met de woning, althans onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders en de groep overig niet-westers. De tevredenheid blijft nog wel ver achter bij die van autochtone Nederlanders: 72% van de huishoudens van niet-westerse afkomst is (zeer) tevreden tegen 92% van de autochtone Nederlanders.

Wat de woonomgeving betreft is er een belangrijk verschil tussen groepen van niet-westerse afkomst en autochtone Nederlanders, omdat de eersten vaker in het Westen van het land wonen, in sterk stedelijke woongebieden waar de woningen niet alleen relatief klein zijn, maar waar – mede door de hoge woondichtheid – naar verhouding veel overlast en verloedering is. Ook wordt daar minder sociale cohesie ervaren en is er onvrede met woonwijken die een sterk multiculturele bevolkingssamenstelling hebben. Hoe sterker die concentratie, des te meer onvrede er is. Dat geldt het meest voor autochtone Nederlanders, maar ook voor migranten en hun kinderen. De Turkse Nederlanders zijn het minst tevreden met de woonomgeving (67% tevreden tegen 85% van de autochtone Nederlanders).

De achterstand wordt minder

Niet alleen doet de tweede generatie het op de woningmarkt beter dan de eerste, ook de kwaliteit van de woning en de tevredenheid ermee namen toe voor groepen van niet-westerse afkomst. Sinds de jaren negentig is het eigenwoningbezit bij alle groepen toegenomen, maar verreweg het snelst bij de Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Binnen de overig niet-westerse groep stijgt het woningbezit eveneens snel. De achterstand in woningeigendom en daarmee ook in woningkwaliteit (koopwoningen zijn gemiddeld immers van betere kwaliteit dan huurwoningen) wordt kleiner. Verder nam de gemiddelde woningbezetting flink af onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders, zodat er meer ruimte is per gezinlid. De toegang tot eengezinshuizen werd voor deze groepen groter en bleef voor autochtone Nederlanders hetzelfde. De tevredenheid met de woning nam voor niet-westerse groepen dan ook toe sinds 2002, waar die onder autochtone Nederlanders sinds 2002 niet meer veranderde.

Eenzelfde gunstige ontwikkeling doet zich niet voor in de tevredenheid met de woonomgeving. Die is, zeker tussen 2006 en 2009, voor huishoudens van Turkse en Marokkaanse afkomst niet verbeterd. Dit lijkt vooral te komen doordat het gewicht van de tweede generatie toeneemt en die is kritischer op de omgeving. Het verschil zit niet in overlast en verloedering, want het oordeel daarover veranderde niet in de laatste jaren. Wel uitten Turkse en Marokkaanse Nederlanders in 2009 meer kritiek op de (multiculturele) bevolkingssamenstelling in de buurt dan in 2006. Velen vinden het (hoegenaamd) ontbreken van autochtone Nederlanders niet goed voor de buurt, maar ze hebben er geen grip op.

Verklaring van de resterende achterstand

Het geringere eigenwoningbezit en de mindere woningkwaliteit waarover groepen van niet-westerse afkomst beschikken kunnen voor zeker (Surinaamse Nederlanders) of bijna de helft (de andere groepen) begrepen worden uit een andere samenstelling van de groep (jonger en met een lager inkomen) en uit het regionale woningaanbod.

Kenmerken van het woningaanbod in de eigen wijk voegen daaraan verklaringen toe. Verdere verklaring voor de geringere woningkwaliteit van vooral Marokkaanse en Turkse Nederlanders schuilt onder meer in een onzekerder inkomen, soms andere bestedingsprioriteiten (woning in het herkomstland, geen hypotheek wensen) en in een voorkeur om in de eigen (oude) wijk te blijven wonen, waarbij het kwalitatief mindere woningaanbod voor lief wordt genomen. Verbetering van de woningkwaliteit werd mogelijk door suburbanisatie naar buitenwijken en randgemeenten met ruimere huur- en koopwoningen en meer eengezinshuizen. Stedelijke vernieuwing heeft ook gezorgd voor wat meer kwalitatief goede woonalternatieven in de oude, vertrouwde wijken.

De woonconcentratie in relatief gekleurde wijken binnen de ruimere woningmarktgebieden laat zich maar zeer ten dele verklaren uit lagere inkomens enerzijds en clustering van goedkope huurwoningen anderzijds. Ten opzichte van 2006 laten de verschillen in 2009 zich nog minder goed verklaren uit die kenmerken. De trek naar buitengemeenten is zo groot dat daar weer relatieve concentraties ontstaan, terwijl toenemende woningdiversificatie in de oude stadswijken de relatie tussen etnische concentratie en concentratie van lage inkomens minder sterk maakt. Continuering van decennia geleden ontstane etnische concentraties moeten vooral begrepen worden uit woonvoorkeuren. Enerzijds is er de witte vlucht die niet-westerse groepen tegen wil en dank in steeds kleurrijker buurten achterlaat. Anderzijds is er terughoudendheid bij leden van vooral de Turks- en Marokkaans-Nederlandse middenklasse om zich te vestigen in een buurt met louter of voornamelijk autochtone Nederlanders. De vrees bestaat om niet geaccepteerd te worden. Ook de weerzin om tegen negatieve beeldvorming over moslims te moeten opboksen speelt mee. Voor de multiculturele oude wijk pleit ten slotte (ondanks kritiekpunten op de wijk) de aanwezigheid van een familie- of vriendennetwerk, en van stedelijke en culturele voorzieningen.

Noten

- 1 We presenteren in de tabellen enkele huishoudenskenmerken die in het algemeen een sterke samenhang met het woonkenmerk vertonen. Omdat op woonsituatie voor huishoudens beschreven wordt en niet voor individuen is afgezien van een presentatie van de woonsituatie naar geslacht. Het algemene beeld is dat meisjes van Turkse en Marokkaanse afkomst minder vaak op zichzelf wonen dan jongens met dezelfde achtergrond omdat ze meer beschermd worden (Kullberg 2008). Eenoudergezinnen bestaan meestal uit moeder en kinderen.
- 2 Waar onder de Turks-Nederlandse respondenten het aandeel van de (zelfstandig wonende) leden van de tweede generatie in 2009 sterk was gestegen ten opzichte van 2006 (van 11% naar 18% van de huishoudens, na weging), is dit onder de Marokkaans-Nederlandse respondenten nauwelijks het geval (de toename was van 15% naar 16%). In werkelijkheid steeg onder 25-plussers (van wie de meesten zelfstandig wonen) het aandeel van de tweede generatie voor zowel Turkse als Marokkaanse Nederlanders, in vergelijkbare mate (CBS StatLine). Wel woont onder de Turkse Nederlanders een groter aandeel van de tweede generatie (25-plus) zelfstandig, waar Marokkaanse Nederlanders van de tweede generatie wat vaker nog in het ouderlijk huis wonen (WOON 2009).

- 3 In eerdere jaren is sprake van een aanzienlijke overschatting van de oppervlakte van woningen, vooral eengezinshuizen, waardoor de overschatting voor de verschillende bevolkingsgroepen niet hetzelfde uitpakt.
- 4 Voor een toelichting op de berekeningen van woningkwaliteit zie Ras et al. 2006.
- 5 Kleine verschillen met de in tabel 8.2 beschreven aandelen met een koophuis hebben te maken met missende waarden in de analyses doordat een groot aantal kenmerken is opgenomen.
- 6 Dat is gedaan aan de hand van een woonmilieutypologie, waarin vijf milieutypen worden onderscheiden. Een daarvan is het buiten-centrum milieu, bestaande uit overwegend vooroorlogse en vroegnaoorlogse stadswijken. Bijna driekwart van de huishoudens van niet-westerse afkomst woont in een dergelijk milieu, tegen een derde van de autochtone Nederlanders.
- 7 In die grote gemeenten is het wel zo dat een relatieve concentratiewijk soms maar gradueel verschilt van de andere wijken. Bij een stedelijk gemiddelde van bijvoorbeeld 30% bewoners van niet-westerse afkomst geldt een aandeel in de wijk van 41% als een concentratiewijk (een derde boven het stedelijke gemiddelde) terwijl een aandeel van 38% onder de limiet valt.

Literatuur

- Aalbers, M. (2006). *Direct en indirect onderscheid op de hypotheekmarkt in Arnhem, Den Haag en Rotterdam*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Blaauboer, M. (2010). Family background, individual resources and the homeownership of couples and singles. In: *Housing Studies*, jg. 25, nr. 4, juli 2010, p. 441-461.
- cbs (2010). *Jaarrapport integratie 2010*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Clark, W.A.V. (1991). Residential Preferences and Neighborhood Racial Segregation: a Test of the Schelling Segregation Model. In: *Demography*, jg. 28, nr. 1, p. 1-19.
- Clark, W.A.V. (1992). Residential Preferences and Residential Choices in a Multiethnic Context. In: *Demography*, jg. 29, nr. 3, p. 451-466.
- Jong, A. de, en C. van Duin (2011). *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2011-2040: sterke regionale contrasten*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek / Planbureau voor de Leefomgeving.
- Kullberg, J. (2007). Fysieke en sociale kwaliteit van wonen in en buiten concentratiewijken. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 177-213). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kullberg, J. (2008). Jongeren en huisvesting. In: *Jeugdbeleid*, jg. 2, nr. 1, p. 37-46.
- Kullberg, J. en I. Kulu-Glasgow (2009). *Building Inclusion, Housing and Integration of Ethnic Minorities in the Netherlands*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Kullberg, J. en H. Nicolaas (2009). Wonen en wijken. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 168-200). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kullberg, J., M. Vervoort en J. Dagevos (2009). *Goede burens kun je niet kopen. Over woonsegregatie en de woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2005). *Een gekleurd beeld van wonen, De woonsituatie van niet-westerse allochtonen in Nederland*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- Ras, M., E. Eggink, E. van Gameren en I. Ooms (2006). *Uitgerekend wonen. Een model voor de vraag van huishoudens naar wonen en de gevolgen van beleidswijzigingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Smits, A. (2010). *The role of parents in their adult children's housing and residential locations*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Tillaart, H. van den, M. Olde Monnikhof, S. van den Berg en J. Warmerdam (2000). *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam*. Ubbergen: Tandem Felix.
- Uunk, W. en S. Dominguez Martinez (2002). *Wijken in beweging. Migratie in en uit concentratiewijken*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- VROM (2005). *Leidraad realisatie taakstelling huisvesting statushouders*. Bijlage bij brief VI 2005-2005042474, april 2005. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM (2010). *Leefbaarheid door de tijd*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- Zorlu, A. (2009). Ethnic differences in spatial mobility; the impact of family ties. In: *Population Space and Place*, jg. 15, nr. 4, p. 323-342.
- Zorlu, A. en J. Latten (2010). Selectieve verhuispatronen van autochtonen en allochtonen en de rol van voorkeuren. In: *Bevolkingstrends*, jg. 58, nr. 1, p. 32-38.
- Zwaard, J. van der (2005). De Nederlanders achterna. Twijfels van allochtone sociale stijgers over verhuizen naar 'een betere buurt'. In: *Sociologie*, jg. 1, nr. 4, p. 463-475.

9 Verdachten, slachtoffers en onveiligheidsgevoelens

Lonneke van Noije (SCP) en Rob Kessels (CBS)

9.1 Criminaliteit en integratie

Niet-westerse migranten worden relatief vaak verdacht van criminele activiteiten (Van Noije en Wittebrood 2009a; Eggen 2010). Dit is te zien als een teken van achterblijvende integratie. Integratie wordt dan in verband gebracht met het overschrijden van voorgeschreven gedragsnormen. Er is inmiddels veel onderzoek gedaan naar de vraag waarom migranten van niet-westerse afkomst en hun kinderen vaker delinquent zijn. De mogelijke verklaringen die dit heeft opgeleverd zijn uiteenlopend; tot een eenduidig antwoord heeft het vooralsnog niet geleid (Van der Leun et al. 2010).

Niet-westerse migranten krijgen niet alleen als verdachte, maar ook als slachtoffer vaker met criminaliteit te maken dan autochtone Nederlanders; ook voelen ze zich vaker onveilig. Dit roept de vraag op waarom verschillende herkomstgroepen zich in verschillende mate conformeren aan de Nederlandse wet en waarom de ene groep een aantrekkelijker doelwit is dan de andere. In het *Jaarrapport integratie 2009* bleken demografische en sociaaleconomische risicofactoren aan het laatste sterk bij te dragen (Van Noije en Wittebrood 2009a).

In dit hoofdstuk presenteren we de meest recente gegevens over verdachten, slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens voor verschillende herkomstgroepen. We kijken daarbij naar verschillende achtergrondkenmerken (sekse, leeftijd, opleiding en generatie) en naar recente ontwikkelingen. Met decompositieanalyses stellen we vast of leden van migrantengroepen nog steeds oververtegenwoordigd zijn als verdachte wanneer rekening wordt gehouden met bekende risicofactoren zoals het opleidingsniveau van de verdachte.

9.2 Verdachten van criminaliteit

Uit het Herkenningsdienstsysteem (HKS, zie kader 9.1) van de politie blijkt dat 215.000 mensen, ingezetenen en niet-ingezetenen,¹ in 2009 zijn aangehouden als verdachte van een misdrijf. Deze verdachten kunnen per jaar eens of vaker zijn aangehouden voor een of meerdere delicten. Van hen hoorden 188.000 verdachten tot de Nederlandse bevolking: zij stonden in 2009 ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). In totaal werd 1,3% van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder in 2009 verdacht van een misdrijf.

De HKS-cijfers over 2009 vallen flink lager uit dan in voorgaande jaren. Een van de mogelijke oorzaken is dat de politiekorpsen in 2008 en 2009 zijn overgestapt op het nieuwe registratiesysteem Basisvoorziening Handhaving (BVH) voor het melden van incidenten en het maken van processen-verbaal en persoonsdossiers (KLPD/IPOL 2010). Uit een evaluatie van het systeem door VTSPPN, de ICT-dienst van de politie, bleek dat BVH niet gebruiksvriendelijk is. Onderzoek van de Algemene Rekenkamer bevestigt de

problemen met BVH; er zijn aanwijzingen dat agenten BVH mijden of incidenten 'lichter' classificeren om ze niet te hoeven registreren. De minister van Veiligheid en Justitie heeft aangegeven de aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer ter verbetering van de informatievoorziening bij de politie over te nemen (TK 2011).

Voor dit hoofdstuk is het belangrijk te weten dat de recente afname van verdachten voor een deel kan komen door registratieproblemen van BVH. Dit maakt conclusies over de exacte hoogte en de ontwikkeling van het aantal verdachten onzeker. Wel kunnen we herkomstgroepen onderling vergelijken. We hebben namelijk geen aanwijzingen dat de registratieproblemen bij de ene herkomstgroep tot een grotere afname zouden leiden dan bij de andere.

Kader 9.1 Herkenningsdienstsysteem (HKS)

In het HKS van het Korps Landelijke Politiediensten (Dienst IPOL) worden gegevens van verdachten geregistreerd. Bij vrijspraak of sepot wordt een verdachte uit het systeem verwijderd. Verdachten die een schikking aanvaarden of die niet verder vervolgd worden door het Openbaar Ministerie bij gebrek aan bewijs, blijven wel opgenomen. Naar schatting is meer dan 90% van de personen in het HKS terecht aangehouden als verdachte van een misdrijf.

Een beperking van politieregistraties is dat een deel van de criminaliteit buiten beeld blijft. Dit zogenoemde *dark number* wordt vooral bepaald doordat niet alle misdrijven aan de politie worden gemeld en niet van alle meldingen een proces-verbaal wordt opgemaakt. Daarnaast worden niet alle zaken opgehelderd. Volgens de Integrale Veiligheidsmonitor, een landelijke bevolkingsenquête, ondervond de Nederlandse bevolking 6,3 miljoen delicten in 2009. Hiervan werd ruim een derde bij de politie gemeld. Volgens het HKS werden er in 2009 in totaal bijna 215.000 personen van 12 jaar of ouder verdacht van zo'n 350.000 delicten. Het omvangrijke *dark number* zou ons in dit hoofdstuk voor een probleem stellen indien er selectiviteit is in aangifte en opsporing ten aanzien van verschillende herkomstgroepen. Als de politie extra alert is op het gedrag van niet-westerse migranten of op delicten die vooral deze groepen plegen, komen zij eerder als verdachte in de registraties terecht. Hoewel er aanwijzingen zijn dat bij de vervolging van verdachten sprake is van selectiviteit, zijn er geen duidelijke aanwijzingen voor selectiviteit in de opsporing en dus voor vertekeningen in de politieregistraties (Junger et al. 2001; Jennissen et al. 2009).

Antilliaanse en Marokkaanse verdachten het sterkst oververtegenwoordigd

Autochtonen vormden in 2009 door hun grotere aantallen absoluut gezien de meerderheid (61,3%) van alle verdachten. Niet-westerse migranten van Marokkaanse, Turkse, Surinaamse of Antilliaanse herkomst vertegenwoordigden 22,2% van alle verdachten; 7,1% was van overig niet-westerse afkomst en 9,4% was een westerse migrant. Gecorrigeerd voor de bevolkingsomvang van de verschillende herkomstgroepen zijn niet-westerse migranten aanzienlijk oververtegenwoordigd in de verdachtencijfers; de ene groep sterker dan de andere. Van alle autochtone Nederlanders was 1% verdacht en van alle migranten met een niet-westerse afkomst 3,8% (zie tabel 9.1).

Naar verhouding waren Nederlanders van Antilliaanse afkomst het sterkst vertegenwoordigd in de verdachtencijfers: in 2009 is namelijk 6% van hen aangehouden voor het plegen van een misdrijf. Marokkaanse Nederlanders volgden met een verdachtenpercentage

van 5,3% en daarna Surinaamse Nederlanders met 4,1%. Nederlanders van Turkse en overig niet-westerse afkomst hadden met 3,1% respectievelijk 2,7% van alle migrantengroepen het laagste verdachtenpercentage.

Tabel 9.1

Verdachten naar leeftijd, sekse en etnische herkomst, 2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

	minderjarigen (12-17 jaar)			jongvolwassenen (18-24 jaar)			totale bevolking (≥ 12 jaar)		
	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw
totaal	2,1	3,2	0,8	3,5	5,8	1,1	1,3	2,2	0,5
Turks	3,6	6,1	1	5,6	9,8	1	3,1	5,4	0,7
Marokkaans	7,5	12,6	2,1	11,2	19,5	2,8	5,3	8,8	1,5
Surinaams	4,5	7	2	7,3	12	2,7	4,1	7	1,5
Antilliaans	6,9	10	3,6	8,5	13,3	3,9	6	9,4	2,7
overig niet-westers	3,5	5,5	1,4	4,6	7,6	1,3	2,7	4,3	0,9
niet-westers totaal	4,7	7,6	1,7	6,8	11,4	2	3,8	6,2	1,3
autochtoon	1,5	2,3	0,6	2,8	4,6	0,8	1	1,7	0,4

Bron: CBS/KLPD (HKS '09)

Aandeel vrouwelijke verdachten het hoogst onder minderjarigen

Vrouwen zijn veel minder vaak verdacht van een misdrijf dan mannen. De kans om in 2009 als verdachte geregistreerd te staan was voor mannen zo'n 4,5 keer groter dan voor vrouwen (tabel 9.1). Er waren naar verhouding veel vrouwen onder minderjarige verdachten: op elke vier jongens een meisje. Onder jongvolwassenen is dit met een vrouw op vijf mannen wat minder.

Niet-westerse vrouwen zijn relatief vaker verdacht dan autochtone vrouwen. Vergelijken we de vrouwen met mannen van de eigen groep, dan waren autochtone vrouwen in 2009 (krap een vrouw op vier mannen) iets vaker verdacht dan niet-westerse vrouwen (ruim een vrouw op vijf mannen). Alleen Antilliaanse vrouwen waren relatief vaker verdacht: een vrouw op 3,5 mannen. Zij waren zelfs vaker verdacht dan autochtone mannen. Het verschil tussen de seksen was het grootst onder Turkse Nederlanders: tegenover bijna acht mannelijke verdachten van Turkse herkomst staat slechts één vrouw.

Een op de vijf jongvolwassen Marokkaanse mannen verdacht

De totale verdachtencijfers van de herkomstgroepen worden sterk gedrukt door het relatief bescheiden aantal aanhoudingen van vrouwen. Laten we vrouwen buiten beschouwing, dan tekenen minderjarige jongens en vooral jongvolwassen mannen zich des te duidelijker af als probleemgroepen. Hoewel de Antilliaans-Nederlandse mannen onder de totale bevolking met 9,4% relatief de meeste verdachten in 2009 voortbrachten, spanden onder jongvolwassenen de Marokkaans-Nederlandse mannen met bijna 20% verdachten de kroon. Ook de minderjarige jongens van Marokkaanse herkomst

vallen op met een verdachtenpercentage van bijna 13. Antilliaans-Nederlandse jongeren volgen, met ruim 13% voor jongvolwassen mannen en 10% voor minderjarige jongens.

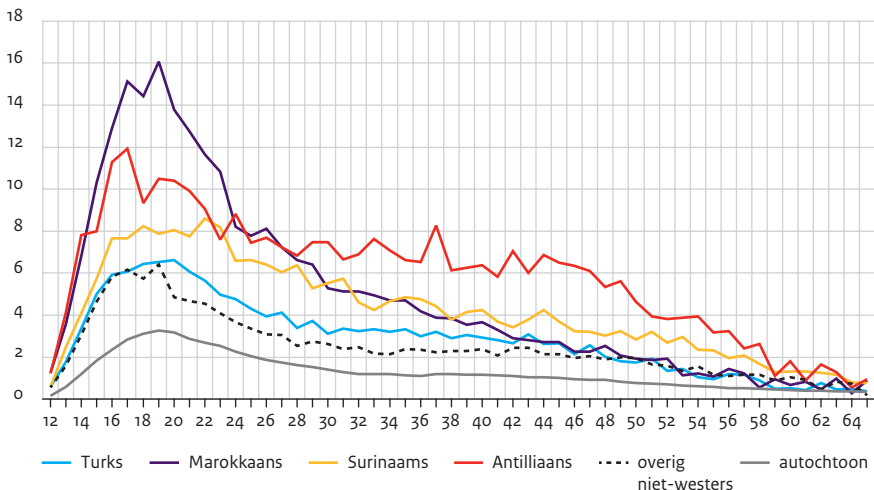
Met het stijgen van de leeftijd dooft de delinquentie uit

Jongeren, met name jongvolwassenen, waren in 2009 sterk in de verdachtcijfers oververtegenwoordigd. Dit geldt voor alle herkomstgroepen (zie figuur 9.1). Eenmaal de fase van adolescentie gepasseerd, neemt het criminele gedrag meestal snel af.

Marokkaanse Nederlanders vallen op door de sterke concentratie van delinquent gedrag rond de (late) adolescentie. Deze groep komt tussen het twintigste en dertigste levensjaar snel tot rust en valt op middelbare leeftijd niet meer uit de toon te midden van de overige herkomstgroepen. Antilliaanse Nederlanders vallen juist op doordat het grote aandeel verdachten tot op hogere leeftijd aanhoudt dan bij de andere herkomstgroepen. De verdachtcijfers van 2009 onderschrijven de relatie tussen leeftijd en daderschap die uit onderzoek naar voren komt. Leeftijd is een van de sterkste voorspellers van daderschap. Het criminele gedrag begint vaak in de puberteit, om te pieken onder oudere adolescenten en jongvolwassenen. De kans op crimineel gedrag neemt – met uitzondering van de Antilliaanse groep – snel af tussen 20 en 30 jaar. Twintigers en dertigers krijgen vaak een levenspartner en een betaalde baan, wat mensen vaker op het rechte pad houdt. Door scheidingen neemt de kans echter weer toe om terug te vallen in crimineel gedrag (Blokland en Nieuwbeerta 2004).

Figuur 9.1

'Age-crime curve' naar herkomst, 2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

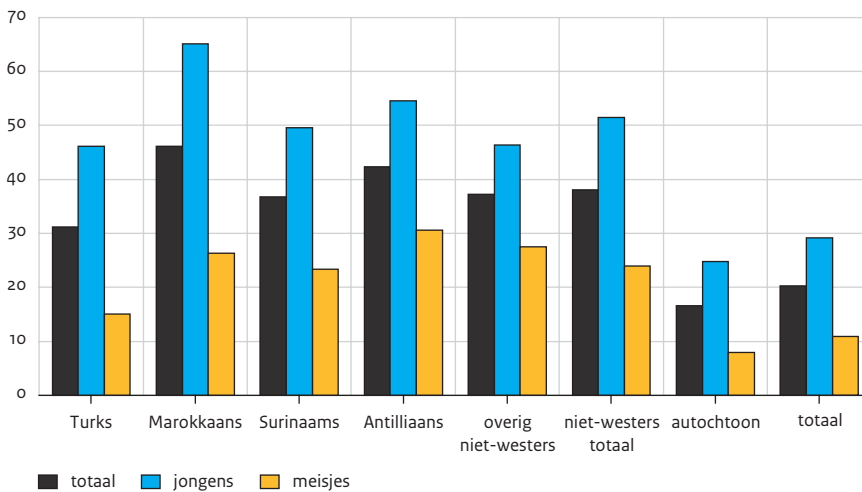
Bron: CBS/KLPD (HKS '09)

Twee derde Marokkaans-Nederlandse jongens in hun jeugd aangehouden voor misdrijf

Enige tijd geleden vroeg Bovenkerk (2009) aandacht voor de constatering dat als niet per jaar, maar over de hele jeugd wordt gekeken, het aandeel jongeren dat met de politie in aanraking komt veel hoger ligt. Hij baseerde deze conclusie op een onderzoek in Rotterdam (De Boom et al. 2008). Met HKS-cijfers kunnen we een landelijk beeld geven. Daarvoor is een cohort gevolgd van jongeren die in 1999 12 jaar waren tot jongeren die in 2009 22 jaar waren (zie ook Eggen en Kessels 2011). Van hen is 20% tussen 12 en 23 jaar aangehouden voor het plegen van een of meer misdrijven (figuur 9.2). Gemiddeld wordt bijna een op drie jongens in zijn jeugd een keer verdacht van een misdrijf, tegen iets meer dan een op tien meisjes.

Figuur 9.2

Aandeel 12-jarigen uit 1999 dat tussen 1999 en 2009 eenmaal of vaker is verdacht van een misdrijf, naar herkomst en geslacht (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

Bron: CBS/KLPD (HKS '99-'09)

De sterke concentratie van verdachten onder Marokkaans-Nederlandse jongeren tot een jaar of 23 die uit de jaarcijfers in figuur 9.1 naar voren komt, zien we hier bevestigd. Van alle jongens van Marokkaanse herkomst is namelijk 65% tussen zijn twaalfde en drieëntwintigste levensjaar wel eens aangehouden. Dit geldt voor 55% van alle Antilliaans-Nederlandse jongens. Onder de jongens uit andere niet-westerse groepen lopen de aandelen ook tegen de 50%. Van de autochtone jongens is 25% ooit aangehouden. Weer springen de Antilliaans-Nederlandse meisjes er uit. Met bijna een op drie komen zij aanzienlijk vaker met de politie in aanraking dan het gemiddelde van een op tien meisjes.

Turkse verdachten vaker uit de tweede generatie

Een vergelijking van de eerste en tweede generatie niet-westerse Nederlanders geeft een voorzichtige aanwijzing van de richting waarin het aandeel verdachten zich ontwikkelt: lijkt de tweede generatie al meer op autochtone Nederlanders dan de eerste generatie? Omdat de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie lager is dan die van de eerste generatie, is het nodig te corrigeren voor verschillen in leeftijdsopbouw. De tweede generatie migranten bestaat immers uit de kinderen van de eerste generatie. Eerder zagen we al dat jongeren vaker van misdrijven verdacht worden dan ouderen. Hierdoor zou het verschil in verdachtenpercentages onterecht toegeschreven kunnen worden aan een generatie-effect, terwijl het eigenlijk gaat om een leeftijdseffect. Daarom vergelijken we de generaties alleen voor jongeren van 12 tot 25 jaar.

Tabel 9.2

Verdachten (12-24 jaar) van een misdrijf naar herkomst en generatie, 2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	overig niet-westers	niet-westers totaal
generatie						
eerste	4,2	9,3	7,0	9,6	4,5	5,7
tweede	4,7	9,4	6,0	6,5	3,7	6,0

Bron: CBS/KLPD (HKS'09)

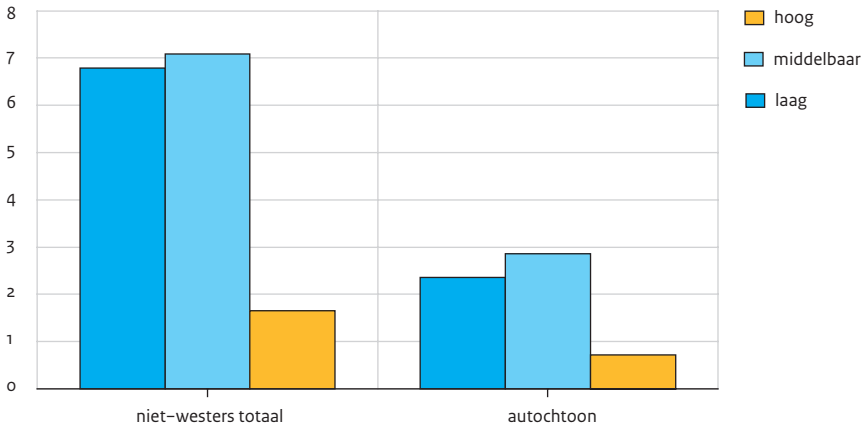
In 2009 behoorden in de leeftijdsgroep 12-24-jarigen, zoals ook in voorgaande jaren, relatief meer verdachten van Antilliaanse, Surinaamse en overig niet-westerse afkomst tot de eerste generatie dan tot de tweede generatie (tabel 9.2). Toch geldt niet voor alle herkomstgroepen dat de tweede generatie al meer op de autochtone bevolking lijkt qua verdachtenpercentage. Beide generaties Marokkaanse Nederlanders brachten nagenoeg evenveel verdachten voort. De tweede generatie Turkse Nederlanders is zelfs iets vaker verdacht van criminaliteit dan de eerste generatie.

Hoogopgeleiden veel minder vaak verdacht, ongeacht herkomst

Omdat het opleidingsniveau van oudere leeftijdsgroepen soms onvoldoende bekend is, concentreren we ons hier op jongeren van 12 tot en met 24 jaar.² Jongeren met een laag of middelbaar opleidingsniveau waren in 2008 aanzienlijk vaker verdacht van een misdrijf dan leeftijdsgenoten met een hoog opleidingsniveau (zie figuur 9.3). Het lijkt verrassend dat laagopgeleiden niet vaker verdacht zijn dan mensen met een middelbare opleiding. Dit is echter te begrijpen door de achterliggende leeftijdsverdeling. Minderjarigen zijn oververtegenwoordigd bij het lagere opleidingsniveau en jongvolwassenen zijn oververtegenwoordigd bij het middelbare opleidingsniveau. Omdat jongvolwassenen nu eenmaal vaker verdacht zijn dan minderjarigen, geldt dit dus ook voor mensen met een middelbaar opleidingsniveau. Figuur 9.3 doet voorzichtig vermoeden dat de niet-westerse oververtegenwoordiging in de verdachtencijfers afneemt naarmate het aandeel niet-westerse hoogopgeleiden groeit.

Figuur 9.3

Verdachten van 12-24 jaar, naar hoogst gevolgde opleiding en herkomst, 2008 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

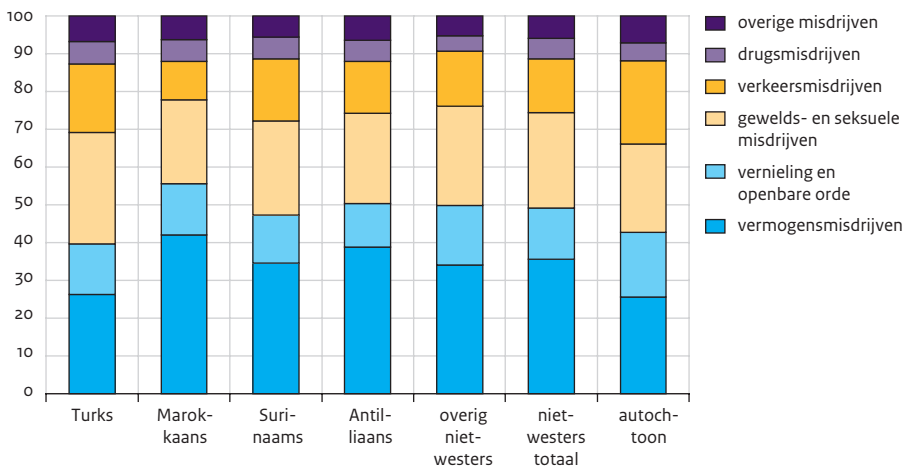
Bron: CBS/KLPD (HKS'08)

Delicten

In Nederland worden de meeste verdachten van een misdrijf aangehouden voor een vermogensmisdrijf (bv. diefstal of inbraak).³ Bepaalde typen delicten worden relatief vaak door bepaalde herkomstgroepen gepleegd. We kijken per herkomstgroep naar het aandeel verdachten in zes delictgroepen (zie figuur 9.4). Met uitzondering van Turkse Nederlanders maakten niet-westerse migranten zich in 2009 relatief het meest schuldig aan vermogenscriminaliteit (36% van de door hen gepleegde misdrijven), gevolgd door gewelds- en seksuele misdrijven (25%). Vooral Marokkaanse (42%) en Antilliaanse Nederlanders (39%) werden relatief vaak verdacht van vermogensdelicten. Turkse Nederlanders werden daarentegen juist vaker verdacht van gewelds- en seksuele misdrijven (29%) dan van vermogensmisdrijven (26%). In vergelijking met niet-westerse migranten werden autochtone Nederlanders vaak aangehouden voor verkeersdelicten (22% tegen 14%) en vernieling/misdrijven tegen openbare orde en gezag (17% tegen 14%).

Figuur 9.4

Verdachten, naar misdrijfcategorie en herkomst, 2009 (in procenten van alle delicten)

Bron: CBS/KLPD (HKS'09)

9.3 Ontwikkelingen in de verdachtenpopulatie

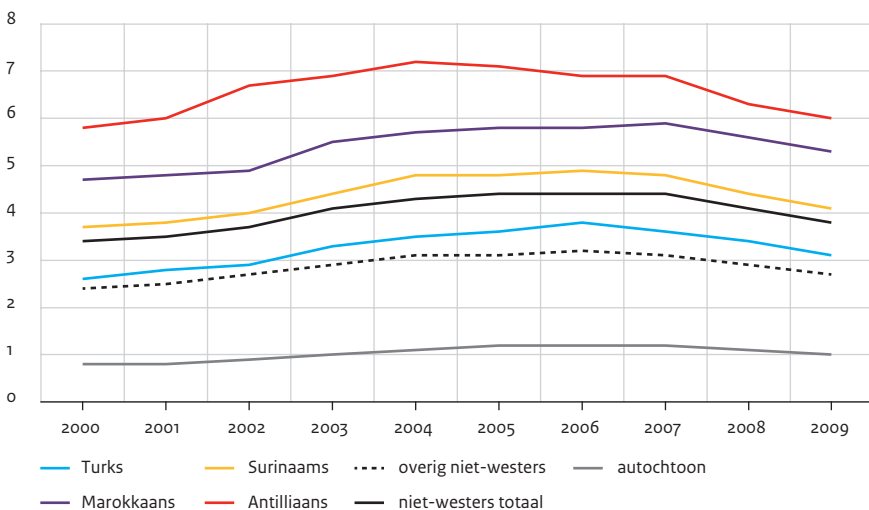
De groei van de totale verdachtenpopulatie was tussen 2002 en 2007 groter dan de bevolkingsgroei: van zo'n 194.000 naar 245.000 verdachten. Na 2007 daalt het aantal verdachten plots, met 5,3% in 2008 en met nog eens 7,3% tot een kleine 215.000 verdachten in 2009. Deze afname van het aantal aangehouden verdachten overtreft ruim de lichte afname van de geregistreerde criminaliteit, onder meer doordat de politie minder geregistreerde zaken wist op te lossen (Van Noije 2011). We roepen nog eens in herinnering dat recente registratieproblemen mogelijk hebben bijgedragen aan deze afname van de verdachtenpercentages. Daardoor kunnen onderstaande trends niet met zekerheid worden geïnterpreteerd als afname van het werkelijke aantal daders. Omdat er geen signalen zijn dat deze problemen voor de ene herkomstgroep grotere gevolgen heeft dan voor de andere, kunnen we de ontwikkelingen van de groepen (figuur 9.5) wel onderling vergelijken.

Zowel autochtone als niet-westerse Nederlanders minder vaak aangehouden

De daling van het aantal verdachten sinds 2007 zien we bij alle herkomstgroepen terug. Het verdachtenpercentage van autochtone Nederlanders groeide van 0,8 in 2000 naar 1,2 in 2007 en daalde vervolgens naar 1,0 in 2009. Voor niet-westerse Nederlanders groeide het verdachtenpercentage van 3,4 in 2000 naar 4,4 in 2007 en daalde uiteindelijk naar 3,8 in 2009. De daling is relatief het grootst onder autochtone Nederlanders, gevolgd door Surinaamse Nederlanders. De daling is het kleinst onder Marokkaanse Nederlanders. Toch is de rangorde van de herkomstgroepen al jaren dezelfde. Ook is het verdachtenpercentage van niet-westerse migranten al jaren ongeveer vier keer zo hoog als dat van autochtone Nederlanders.

Figuur 9.5

Verdachten naar herkomst, 2000-2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

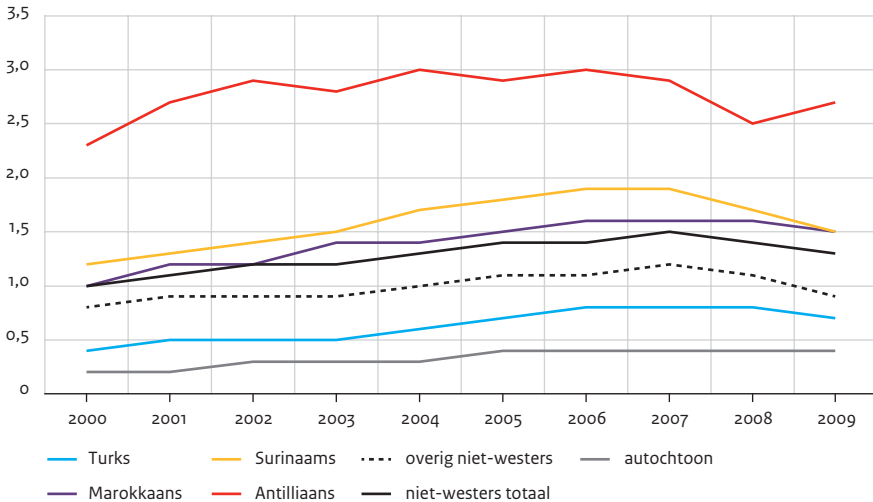
Bron: CBS/KLPD (HKS'00-'09)

Aantal verdachte mannen en niet-westerse vrouwen relatief afgenomen

Terwijl het verdachtenpercentage van mannen daalde van 2,6% in 2007 naar 2,2% in 2009, bleef dat van vrouwen in deze periode nagenoeg gelijk op 0,5%. Dit komt doordat het verdachtenpercentage van autochtone vrouwen sinds 2007 niet meer veranderde, na een aanvankelijke stijging van 0,2% in 2000 naar 0,4% in 2007. Het percentage van niet-westerse vrouwen is sinds 2007 daarentegen wel licht gedaald: na een stijging van 1% in 2000 tot 1,5% in 2007, nam het weer af tot 1,3% in 2009. Deze recente afname is het grootst onder overig niet-westerse en Surinaams-Nederlandse vrouwen. De kleinste afname vinden we bij de vrouwen van Marokkaanse en Antilliaanse origine. Bij Antilliaans-Nederlandse vrouwen is het verdachtenpercentage in 2009 zelfs weer hoger dan in 2008.

Figuur 9.6

Verdachte vrouwen naar herkomst, 2000-2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

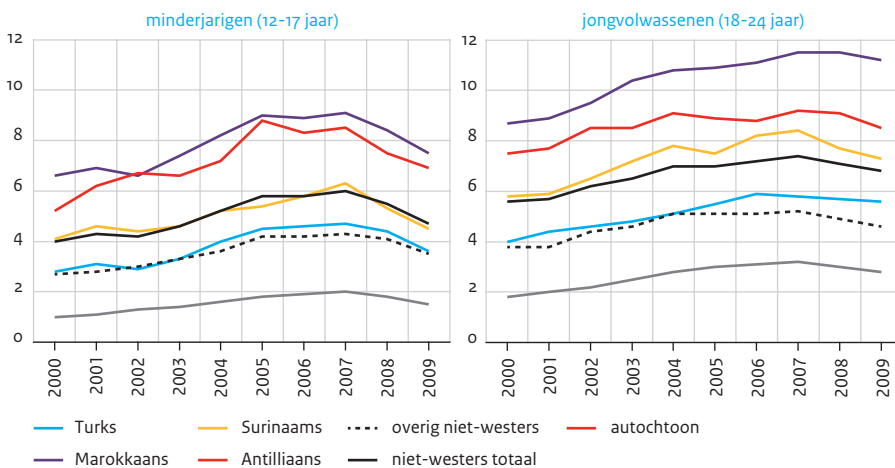
Bron: CBS/KLPD (HKS'00-'09)

Recente afname minderjarige verdachten binnen alle herkomstgroepen

Jongeren zijn al jaren stevig oververtegenwoordigd in de verdachtenpopulatie. De alarmerende groei van het verdachtenpercentage onder de minderjarigen in het afgelopen decennium sloeg in 2007 om in een forse afname die de daling in andere leeftijdsgroepen ruimschoots overtrof (2000: 1,5%, 2007: 2,7%, 2009: 2,1%). Vooral minderjarigen van Surinaamse, autochtone en Turkse afkomst waren in 2009 minder vaak verdacht dan in 2007. De sterke oververtegenwoordiging van minderjarigen is hiermee afgenomen. Dit geldt overigens niet voor jongvolwassenen (18-24-jarigen), van wie het percentage verdachten wel daalde, maar gemiddeld genomen minder snel dan dat van de andere leeftijdsgroepen.

Figuur 9.7

Minderjarige (links) en jongvolwassen (rechts) verdachten, naar herkomst, 2000-2009 (in procenten van betreffende bevolkingsgroep)

Bron: CBS/KLPD (HKS'00-'09)

Of deze afname van het aantal minderjarige verdachten begrepen mag worden als een afname van criminaliteit door minderjarigen valt niet met zekerheid te zeggen. Het is voorstelbaar dat de BVH-registratieproblemen hierop invloed hebben gehad, indien de politie de meestal wat mildere vergrijpen door minderjarigen vaker door de vingers heeft gezien om ze niet te hoeven registreren. Het KLPD zelf gaat echter uit van een daadwerkelijke afname als een mogelijk gevolg van de geïntensiverde aanpak van jeugdcriminaliteit (KLPD/IPOL 2010). Het idee dat de jeugdcriminaliteit is afgenomen, wordt ondersteund door het feit dat niet alleen het aantal aangehouden verdachten is gedaald, maar ook het zelfgerapporteerde daderschap en het aantal strafrechtelijke daders onder minderjarigen (Van der Laan en Blom 2011).

9.4 Het verschil tussen verdachtenpercentages nader verklaard

Het vele onderzoek van de afgelopen decennia naar de relatie tussen criminaliteit, etniciteit en migratie (bv. Haen-Marshall 1997; Bovenkerk 2003, 2009) biedt veel ondersteuning voor universele verklaringen voor delinquentie. Deze gaan ervan uit dat niet-westerse migranten meer crimineel gedrag dan autochtone Nederlanders vertonen, omdat algemeen geldende risicofactoren voor crimineel gedrag bij hen vaker voorkomen (zie ook Junger-Tas 2001). Demografische (bv. sekse en leeftijd) en sociaaleconomische (bv. opleiding en werkloosheid) kenmerken zijn de belangrijkste voorbeelden van universele risicofactoren. Na een periode van taboe in de jaren zeventig en tachtig neemt

ook het onderzoek naar en de discussie over groepsspecifieke verklaringen weer toe (Van der Leun et al. 2010).

We gaan met decompositieanalyses na of verschillen tussen verdachtenpercentages van de herkomstgroepen zijn toe te schrijven aan verschillen in demografische en sociaaleconomische kenmerken. Die kenmerken zijn: sekse, leeftijd, hoogst gevolgde opleiding, inkomen van het huishouden en stedelijkheid van de woonomgeving voor het jaar 2008. Van deze kenmerken is bekend dat ze samenhangen met delinquentie: mannen, jongeren, laagopgeleiden, minder draagkrachtigen en stedelingen worden vaker verdacht van een misdrijf. Omdat het opleidingsniveau⁴ van oudere leeftijdsgroepen soms onvoldoende bekend is, concentreren we ons op jongeren van 12-24 jaar, die ook de meeste criminaliteit veroorzaken. Het opnemen van leeftijd in dit model betekent een belangrijke toevoeging aan eerdere multivariate analyses (bv. Jennissen et al. 2007). Figuur 9.8 laat het totale verschil zien tussen het verdachtenpercentage van elke niet-westerse herkomstgroep en dat van autochtone jongeren. Het gaat om een verschil in procentpunten. In 2008 was het verschil tussen Marokkaans-Nederlandse en autochtone jongeren bijvoorbeeld 7,6% (10% min 2,4%). Met de overige jongeren is het verschil kleiner. Zoals in het onderste gedeelte van figuur 9.8 is te zien, varieert de mate waarin de achtergrondkenmerken het verschil verklaren sterk tussen de niet-westerse groepen. Van de groepen waarmee het totale verschil toch al niet zo groot was, namelijk Turks-Nederlandse en overig niet-westerse jongeren, weten deze demografische en sociaaleconomische kenmerken ruim 50% respectievelijk bijna 70% te verklaren. Van het verschil met groepen met hogere verdachtenpercentages (die dus ook sterker van autochtonen verschillen), namelijk de jongeren van Surinaamse, Antilliaanse en Marokkaanse herkomst, wordt slechts een kwart tot nog geen vijfde verklaard.

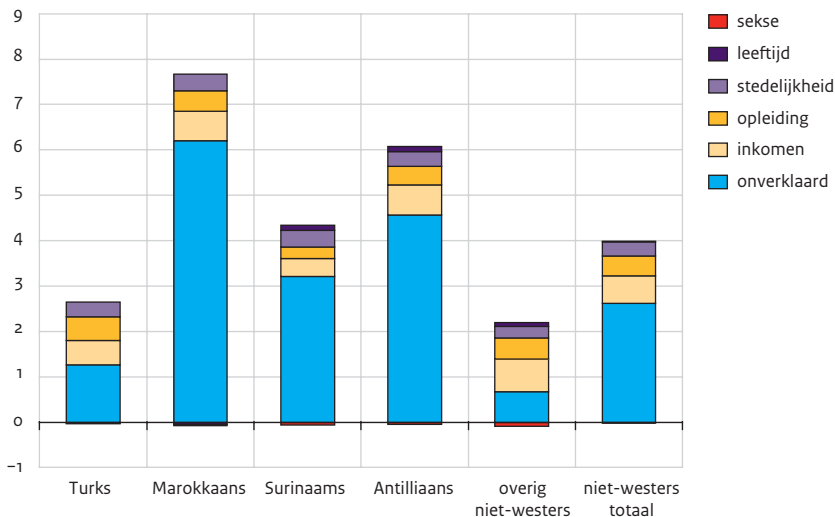
Verschillen in het inkomen van het huishouden waartoe de jongeren behoren, leveren voor alle groepen de belangrijkste bijdrage aan het verklaarde deel van het verschil in verdachtenpercentage. Dit wil zeggen dat als het huishoudensinkomen van niet-westerse jongeren even hoog zou zijn als dat van autochtone jongeren, ook het verschil in verdachtenpercentage tussen deze groepen relatief sterk zou afnemen.

Verschillen in hoogst gevolgde opleiding nemen daarna een belangrijk deel van de verklaring voor hun rekening. De delinquentie van niet-westerse jongeren hangt samen met het feit dat zij gemiddeld lager zijn opgeleid. Naarmate het opleidingsniveau van migranten stijgt, valt dus te verwachten dat zij minder crimineel gedrag vertonen.

De bijdrage van inkomen en opleiding aan de verklaring van het verschil is redelijk vergelijkbaar voor alle groepen, behalve voor Surinaams-Nederlandse jongeren. Voor hen blijken inkomen en opleiding in beperktere mate een verklaring te bieden. Dit kan begrepen worden doordat Surinaams-Nederlandse jongeren heel wat minder achterstand hebben ten opzichte van autochtone jongeren in inkomen en opleidingsniveau. Verschillen in stedelijkheid vormen de derde factor van belang in ons model: als niet-westerse jongeren, net als autochtone jongeren, minder vaak in de stad zouden wonen, dan zou ook het verschil in verdachtenpercentage afnemen. Alleen voor Surinaams-Nederlandse jongeren is stedelijkheid belangrijker voor het verklaren van het verschil dan opleiding.

Figuur 9.8

Verskil in verdachtenpercentage tussen niet-westerse en autochtone jongeren, 12-24 jaar, verklaard en onverklaard deel, 2008 (in procentpunten)

Bron: CBS/KLPD (HKS'08)

Hoewel leeftijd en sekse wel zeer belangrijke voorspellers zijn van de kans om verdacht te zijn, doen ze er niet of weinig toe om de verschillen tussen autochtone en niet-westerse jongeren te verklaren. Globaal gezien is de leeftijdsopbouw en de sekseverdeling van alle groepen jongeren namelijk redelijk vergelijkbaar. Was de hele bevolking in de analyse meegenomen, dan had leeftijd waarschijnlijk veel meer van de verschillen verklaard, omdat niet-westerse migranten gemiddeld jonger zijn dan autochtone Nederlanders.

We hebben de analyse herhaald voor 12-24-jarigen van alleen de tweede generatie. In alle gevallen blijft een groter percentage van het totale verschil onverklaard. Demografische verschillen en sociaaleconomische achterstand kunnen voor niet-westerse jongeren van de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie dus minder goed verklaren waarom zij vaker worden verdacht van misdrijven dan autochtone jongeren.

Het verschil in verdachtenpercentages tussen autochtone en Turks-Nederlandse jongeren enerzijds en overig niet-westerse jongeren anderzijds verdwijnt voor een aanzienlijk deel als Turks-Nederlandse en overig niet-westerse jongeren hun achterstand in inkomen, opleiding en woonomgeving zouden inhalen. Dit kan niet gezegd worden voor jongeren van Surinaamse, Antilliaanse en Marokkaanse herkomst. Het huidige model verklaart slechts een beperkt deel van hun hogere verdachtencijfers. Ons model bevat belangrijke, maar toch een klein aantal achtergrondkenmerken. Waarschijnlijk zijn ook andere demografische en sociaaleconomische kenmerken relevant, bijvoorbeeld of de jongeren uit een gebroken gezin komen, hoeveel broertjes en zusjes er zijn, of ze in een

achterstandswijk wonen, wat de opleiding van de ouders is, hoe de schoolresultaten zijn en of ze hun school ook afmaken (Jennissen 2009).

Naast ongemeten demografische en sociaaleconomische verschillen zijn andere verklaringen denkbaar voor het omvangrijke onverklaarde verschil in figuur 9.8. We stippen hier enkele van de meest invloedrijke aan (Van der Leun et al. 2010). De *culturele-deviantie-benadering* stelt dat een specifieke cultuur zelf gewoonten en opvattingen kan hebben die de drempel tot criminele activiteiten verlagen, bijvoorbeeld wantrouwen ten opzichte van autoriteiten, het belang status(symbolen) te verwerven en mannelijkheid te verdedigen. De *culturele-dissonantiebenadering* verklaart de hogere delinquentie van sommige groepen uit een botsing van culturen. Met name bij de tweede generatie migranten kan een identiteitsconflict ontstaan wanneer de cultuur van het land van herkomst moeilijk te verenigen is met de cultuur op straat en op school in het nieuwe thuisland (Pels 2008). Culturele dissonantie wordt ook gezien als een van de mogelijke oorzaken waarom met name Marokkaanse jongeren kwetsbaarder zijn voor psychische gezondheidsproblemen als schizofrenie (Veling 2008), die van invloed zijn op delinquent gedrag. Vanuit de *sociale-bindingbenadering* kan worden beredeneerd waarom culturele dissonantie bij sommige migrantengroepen wel en bij andere minder tot problemen leidt. De sterke sociale controle die Turkse families en de Turkse gemeenschap kenmerkt, biedt Turkse jongeren een sociaal vangnet en een stevige structuur die relatief weinig ruimte laat om een ongewenst pad te kiezen. Het ouderlijk toezicht op Marokkaanse jongens is doorgaans beperkter, waardoor zij zich makkelijker onttrekken aan sociale controle vanuit huis of vanuit school (Blokland et al. 2010). Het is voornamelijk moeilijk aan te geven in welke mate elk van deze ongemeten factoren bijdraagt aan het verklaren van het verschil in delinquentie.

9.5 Slachtoffers van criminaliteit

Niet-westerse migranten worden niet alleen vaker verdacht van criminaliteit, zij worden er ook vaker slachtoffer van. We vergelijken hier het slachtofferschap van verschillende herkomstgroepen en de wijze waarop dit samenhangt met enkele belangrijke determinanten: sekse, leeftijd en opleiding.

We maken daarvoor gebruik van de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM), een uniforme slachtofferenquête op landelijk, regionaal en lokaal niveau die in 2008 is geïntroduceerd. De opzet van de IVM heeft tot gevolg dat deze niet vergelijkbaar is met de eerdere Veiligheidsmonitor Rijk (VMR). Daarom presenteren we alleen slachtoffercijfers voor 2008, 2009 en 2010. De verschillen in het geschatte aantal delicten op basis van de IVM enerzijds en op basis van de VMR en politieregistraties anderzijds zijn soms opvallend groot en voornamelijk moeilijk te verklaren. Het CBS heeft daarom onder meer besloten alle IVM-cijfers over slachtofferschap en delicten aan te merken als 'voorlopig'. Dit heeft mogelijk gevolgen voor de precieze hoogte van de slachtoffercijfers, maar voor de onderlinge vergelijking van herkomstgroepen zou dit geen probleem moeten zijn.

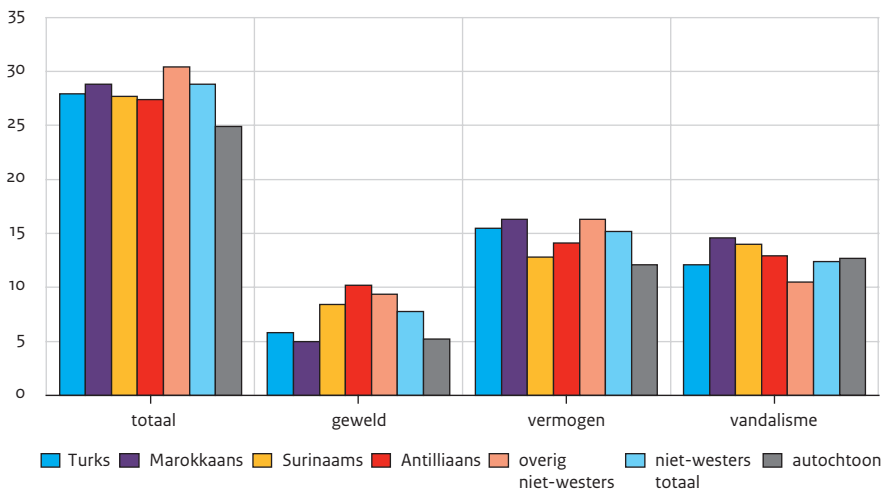
Nederlanders van niet-westerse afkomst vaker slachtoffer dan autochtone Nederlanders

In 2010 was ruim 25% van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder in het voorgaande jaar slachtoffer van criminaliteit.⁵ De autochtone bevolking ondervindt minder criminaliteit dan niet-westerse herkomstgroepen (zie tabel 9.3). Terwijl 25% van de autochtone bevolking in 2010 eens of vaker slachtoffer zegt te zijn geweest, is dit 29% voor de niet-westerse bevolking. Van de niet-westerse herkomstgroepen werd slachtofferschap het minst door Antilliaanse Nederlanders gerapporteerd (27%) en het meest door overig niet-westerse migranten (30%).

Grofweg nam het ondervonden slachtofferschap toe van 2008 op 2009, en weer af in 2010, zowel onder autochtone als onder niet-westerse Nederlanders. Wel werden niet-westerse migranten, behalve Turkse Nederlanders, in 2010 vaker slachtoffer van geweld dan in 2009, terwijl dit onder autochtone Nederlanders iets afnam.

Figuur 9.9

Gerapporteerd slachtofferschap, naar herkomst en type criminaliteit, bevolking van 15 jaar en ouder, 2010 (in procenten)

Bron: CBS (IVM '10)

De verschillende herkomstgroepen worden niet in dezelfde mate door hetzelfde type criminaliteit getroffen (figuur 9.9). In 2010 was het hoge percentage slachtofferschap van overig niet-westerse Nederlanders in grote mate terug te voeren op vermogensdelicten en geweld. Onder Marokkaanse Nederlanders viel juist het lage percentage geweldsslachtoffers op. Turkse Nederlanders kregen relatief vaak te maken met vermogenscriminaliteit. Antilliaanse Nederlanders werden relatief vaak slachtoffer van geweld. Autochtone en Surinaamse Nederlanders werden overwegend slachtoffer van vandalisme.

Alleen Turkse en Marokkaanse vrouwen rapporteerden meer slachtofferschap dan mannen

Vrouwen worden minder vaak slachtoffer van criminaliteit dan mannen, zowel autochtone als niet-westerse vrouwen. Het sekseverschil is het grootst onder niet-westerse migranten, vooral doordat niet-westerse mannen verhoudingsgewijs vaak slachtofferschap rapporteren. Turkse en vooral Marokkaanse Nederlanders vielen in 2010 op: van hen zeiden juist meer vrouwen dan mannen slachtoffer te zijn geweest. Turks-Nederlandse vrouwen rapporteerden meer slachtofferschap van geweld en vermogensdelicten dan Turks-Nederlandse mannen. Marokkaans-Nederlandse vrouwen rapporteerden veel meer vermogenscriminaliteit en vernielingen dan mannen uit de eigen herkomstgroep.

Tabel 9.3

Gerapporteerd slachtofferschap, naar herkomst, sekse, leeftijd, opleiding en generatie, bevolking van 15 jaar en ouder, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet-westers	niet-westers totaal	autoch- toon	totaal
totaal	28	29	28	27	30	29	25	25
sekses								
man	27	21	35	31	32	30	26	26
vrouw	29	38	22	24	29	25	24	25
leeftijd								
15-24	18	28	32	27	35	29	36	35
25-44	32	34	35	32	31	33	30	30
45-64	33	18	25	26	24	25	24	24
≥65	-	-	-	-	-	11	12	12
opleiding								
bao	27	28	16	26	33	28	20	22
vbo/mavo	25	30	25	27	27	27	21	21
mbo/havo/vwo	30	27	30	30	30	29	26	27
hbo/wo	31	38	36	24	31	32	29	29
N	882	656	1410	310	1473	4731	30382	39079

Bron: CBS (IVM '10)

Alleen onder jongeren relatief meer autochtone dan niet-westerse slachtoffers

Voor bijna alle herkomstgroepen geldt dat het gerapporteerde slachtofferschap afneemt naarmate men ouder wordt. Vooral dat onder de autochtone bevolking neemt snel af met iedere opeenvolgende leeftijdsgroep. Voor de meeste niet-westerse groepen gold in 2010 dat niet de allerjongsten (15-24-jarigen), maar de 25-44-jarigen het meeste slachtofferschap rapporteerden. Alleen onder de 15-24-jarigen lag het slachtofferschap van autochtone Nederlanders in 2010 hoger dan dat van niet-westerse Nederlanders. Onder 65-plussers was het slachtofferschap nagenoeg gelijk.

Jongeren worden vooral vaker slachtoffer van geweld dan ouderen, zo ook in 2010. We weten uit onderzoek dat jongeren voornamelijk slachtoffer worden van andere jongeren.

Zij treffen elkaar in dezelfde sociale circuits (Wittebrood en Van Wilsem 2000), in het bijzonder in het uitgaansleven waar drank- en drugsgebruik nogal eens aanleiding geven tot gewelddadigheden.

Hoogopgeleiden rapporteren het vaakst slachtofferschap

Onder zowel autochtonen als niet-westerse migranten rapporteren de hoogst opgeleiden vaker slachtofferschap dan lageropgeleiden (zie tabel 9.3). Voor autochtonen stijgt gerapporteerd slachtofferschap met ieder opeenvolgend opleidingsniveau. Vanaf vbo/mavo/vmbo is dit ook voor niet-westerse migranten het geval.

Er is nog geen eenduidige verklaring voor het hoge gerapporteerde slachtofferschap onder hoogopgeleiden. Enerzijds kan worden verondersteld dat hoogopgeleiden gemiddeld genomen een beter inkomen hebben, wat hen tot aantrekkelijke doelwitten voor vandalisme en vermogensmisdrijven maakt. Anderzijds wonen ze overwegend ook in betere wijken waar de risico's lager zijn. In de internationale literatuur wordt doorgaans aangenomen dat hoogopgeleiden een lagere tolerantiegrens hebben voor (vooral gewelds)incidenten. Hierdoor zouden ze agressieve ervaringen eerder als slachtofferschap benoemen en er ook eerder mee naar buiten treden (Laub 1997). Volgens onze resultaten behoort elk van deze verklaringen tot de mogelijkheden. Hoogopgeleiden, zowel autochtoon als niet-westers, rapporteerden alle misdrijfsoorten namelijk relatief vaak: vandalisme, vermogenscriminaliteit en geweld. Vermogenscriminaliteit werd daarnaast ook door de laagstopgeleiden opvallend vaak gerapporteerd.

Verschillen in slachtofferschap door demografische en sociaaleconomische verschillen

Verklaringen voor slachtofferschap worden in de literatuur vooral gezocht in dagelijkse activiteiten en leefstijlen die samenhangen met individuele achtergrondkenmerken als leeftijd, opleiding en stedelijkheid. Jongeren begeven zich bijvoorbeeld vaker in risicovolle uitgaansgebieden, en er is meer criminaliteit in de stad (Wittebrood en Van Wilsem 2000; Wittebrood 2006). Eerder onderzoek laat zien dat het hogere slachtofferschap van niet-westerse migranten grotendeels verdwijnt wanneer gecorrigeerd wordt voor het feit dat onder niet-westerse migranten relatief veel jongeren en stedelingen zijn (Korf en Bovenkerk 2007; Wittebrood et al. 2005).

Ook in het *Jaarrapport integratie 2009* (Van Noije en Wittebrood 2009a) is dit aangetoond. Onze huidige bevindingen over leeftijd zijn hiervan een duidelijke illustratie: jongeren zijn vaker slachtoffer dan ouderen. Omdat er relatief meer jongeren zijn onder de niet-westerse migranten, rapporteren zij automatisch meer slachtofferschap. Zodra we de herkomstgroepen per leeftijdscategorie vergelijken (tabel 9.3), blijkt het slachtofferschap van autochtone jongeren in 2010 zelfs hoger dan dat van niet-westerse jongeren. Toch zijn er vormen van criminaliteit waarbij demografie en sociaaleconomische achterstand geen afdoende verklaring kunnen bieden voor het hoge slachtofferschap van niet-westerse migranten, bijvoorbeeld bij huiselijk geweld (Wittebrood en Veldheer 2005).

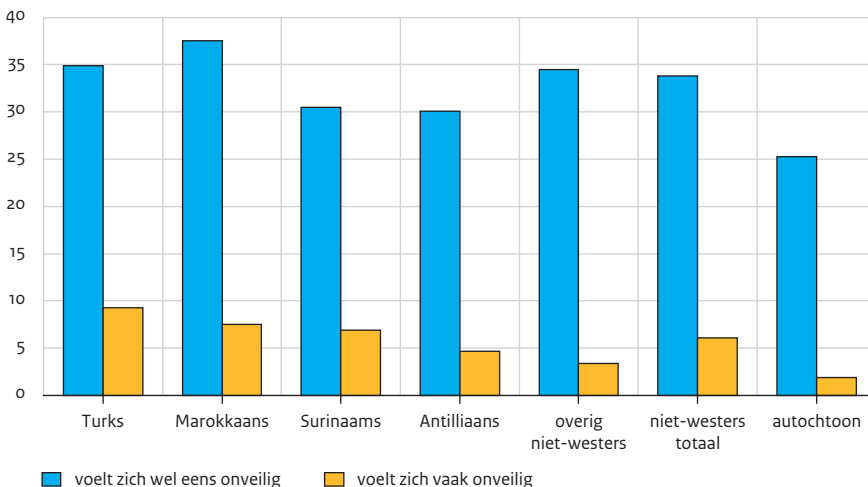
9.6 Onveiligheidsgevoelens

Aan het verbeteren van de veiligheidsbeleving van de Nederlandse bevolking is het afgelopen decennium bijna evenveel prioriteit toegekend als aan het bestrijden van criminaliteit. Daarbij is veel aandacht besteed aan de beleving in specifieke situaties, bijvoorbeeld door camera's in het uitgaansleven of groen en kunst in achterstandswijken te plaatsen (Van Noije en Wittebrood 2009b). Minder aandacht is uitgegaan naar de vraag *wie* zich nu vooral onveilig voelen, terwijl het sommige delen van de bevolking meer raakt dan andere, zoals we voor verschillende herkomstgroepen zullen zien.

In de IVM wordt de vraag gesteld of mensen zich 'wel eens' onveilig voelen. Daarop kunnen de respondenten met ja of nee antwoorden. Deze vraag werd in 2010 door ruim 26% van de Nederlandse bevolking bevestigend beantwoord. Minder autochtone dan niet-westerse Nederlanders zeggen zich wel eens onveilig te voelen; in 2010 is dit ruim 25% tegen 38% (tabel 9.4). Van alle herkomstgroepen voelden Marokkaanse Nederlanders zich het vaakst onveilig. Na autochtone Nederlanders werden de minste onveiligheidsgevoelens gerapporteerd door Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Terwijl het onveiligheidsgevoel onder autochtone Nederlanders tussen 2008 en 2010 nagenoeg stabiel bleef op 25%, nam deze voor de niet-westerse herkomstgroepen toe van 28% in 2008 naar 34% in 2010.

Figuur 9.10

Gevoel van onveiligheid, naar herkomst, bevolking van 15 jaar en ouder, 2010 (in procenten)

Bron: CBS (IVM'10)

Aan de mensen die bevestigen dat ze zich wel eens onveilig voelen wordt vervolgens gevraagd hoe vaak dit dan is. De meesten geven aan zich zelden of soms onveilig te voelen. Een kleine groep zegt zich vaak onveilig te voelen. Ook deze frequente gevoelens van

onveiligheid doen zich wat vaker voor onder niet-westerse migranten dan onder autochtone Nederlanders: 6% tegenover 2% (in 2010).

Vooraf niet-westerse vrouwen voelen zich onveilig

Ongeacht hun herkomst geven vrouwen vaker dan mannen aan zich wel eens onveilig te voelen, in totaal 33% tegen 20% in 2010 (zie tabel 9.4). Van de niet-westerse vrouwen zei 42% zich wel eens onveilig te voelen; van de autochtone vrouwen was dit 32%. Net als bij slachtofferschap vallen vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst op door de hoge mate waarin zij gevoelens van onveiligheid rapporteerden.

Tabel 9.4

Gevoel 'Wel eens' onveilig, naar herkomst, sekse, leeftijd, opleiding en generatie, bevolking van 15 jaar en ouder, 2010 (in procenten)

	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antil- liaans	overig niet-westers	niet-westers totaal	autoch- toon	totaal
totaal	35	38	31	30	35	34	25	26
sekse								
man	26	25	29	22	27	26	19	20
vrouw	45	51	32	37	44	42	32	33
leeftijd								
15-24	32	38	33	32	36	35	34	34
25-44	35	42	33	36	35	36	27	29
45-64	48	25	27	25	29	30	24	24
≥65	-	-	-	-	-	26	19	19
opleiding								
bao	36	40	26	31	27	32	20	23
vbo/mavo	36	17	31	25	37	31	22	23
mbo/havo/vwo	36	47	34	27	33	35	27	28
hbo/wo	28	31	29	39	44	37	29	29
N	822	610	1343	301	1378	4454	29494	37750

Bron: CBS (IVM'10)

Autochtone en niet-westerse jongeren voelen zich even vaak onveilig

Gevoelens van onveiligheid nemen snel af naarmate men ouder wordt, in 2010 van 34% van de 15-24-jarigen tot 19% van de 65-plussers. Voor autochtonen namen de onveiligheidsgevoelens af met iedere opeenvolgende leeftijdsgroep (tabel 9.4). Vanaf de 25-44-jarigen geldt dit ook voor niet-westerse migranten. Interessant is dat dit patroon overeenkomt met het gerapporteerde slachtofferschap in 2010 zoals beschreven in paragraaf 9.6. Binnen alle leeftijdsgroepen voelden meer niet-westerse dan autochtone Nederlanders zich wel eens onveilig, met uitzondering van de jongeren tot 25 jaar. Onder deze jongeren voelden nagenoeg evenveel autochtone als niet-westerse Nederlanders zich in 2010 wel eens onveilig.

Verschillen in gevoel van onveiligheid nog niet volledig begrepen

Van onveiligheidsgevoelens is bekend dat ze matig samenhangen met de feitelijke hoeveelheid criminaliteit en overlast. Ook hier worden demografische en sociaal-economische kenmerken van belang geacht. Burgers pikken allerlei signalen van vermeende (on)veiligheid uit hun omgeving op, bijvoorbeeld zwerfval of het percentage niet-westerse migranten in de buurt. Ook voelen sommige groepen, zoals vrouwen, zich kwetsbaarder dan andere groepen. Door deze signalen en persoonskenmerken kunnen veiligheidsgevoelens te pessimistisch of te rooskleurig bij de feitelijke veiligheidssituatie afsteken (bv. Oppelaar en Wittebrood 2006; Skogan en Maxfield 1981; Wilcox Rountree 1998).

In het *Jaarrapport Integratie 2009* constateerden we op basis van multivariate analyses dat het hogere gevoel van onveiligheid van niet-westerse migranten voor een deel kon worden toegeschreven aan demografische en sociaaleconomische achtergrondkenmerken.⁶ Ook eerder slachtofferschap bleek van belang. Desondanks bleef de kans op onveiligheidsgevoelens hoger voor niet-westerse migranten dan autochtone Nederlanders.

9.7 Conclusies

Onveiligheid vooral een zorg voor en door niet-westerse migranten

Niet-westerse migranten zijn in 2009 nog altijd sterk oververtegenwoordigd onder de verdachten. Dit geldt veruit het sterkst voor Antilliaanse en Marokkaanse Nederlanders, en het minst sterk voor overig niet-westerse en Turkse Nederlanders. Niet-westerse vrouwen zijn vaker verdacht dan autochtone vrouwen. Antilliaans-Nederlandse vrouwen zijn zelfs vaker verdacht dan autochtone mannen.

Waar de kans om van een misdrijf te worden verdacht bij andere groepen wat gelijkmatiger is verdeeld over de leeftijdsgroepen, concentreert dit zich bij Marokkaanse Nederlanders opvallend onder jonge mannen van 18-24 jaar. Niet alleen werd in 2010 bijna een vijfde van de Marokkaanse 18-24-jarige jongens verdacht, maar ook is twee derde van de Marokkaanse jongens ooit in zijn jeugd verdachte geweest. Wel geven deze Marokkaanse jongeren hun criminele activiteiten doorgaans op zodra ze de adolescentie voorbij zijn. Onder Antilliaanse Nederlanders houdt delinquent gedrag juist tot op hogere leeftijd aan.

Het is nog afwachten in hoeverre de problemen zullen afnemen met nieuwe generaties: de tweede generatie Turks-Nederlandse jongeren telde in 2009 meer verdachten dan de eerste generatie en tussen de Marokkaanse generaties was nauwelijks verschil. Het lijkt onder meer af te hangen van het opleidingsniveau van de toekomstige generaties: hoogopgeleide migranten zijn aanzienlijk minder vaak verdacht.

Niet-westerse migranten zijn niet alleen vaker de bron van criminaliteit maar ook vaker het slachtoffer dan autochtone Nederlanders. Ook voelen zij zich vaker onveilig. Vooral het aantal mensen dat zich vaak onveilig zegt te voelen is hoger onder Nederlanders van niet-westerse afkomst.

De oververtegenwoordiging is hardnekkig

Er zijn in 2009 minder verdachten van niet-westerse herkomst aangehouden. Maar dat geldt minstens evenzeer voor autochtone verdachten. Voor zover deze daling niet aan registratieproblemen te wijten is, is dit positief. De niet-westerse oververtegenwoordiging in de verdachtencijfers is echter hardnekkig. Deze is nauwelijks veranderd tussen 2007 en 2009, hoewel lager dan tien jaar eerder. Jaar op jaar hebben dezelfde niet-westerse groepen de hoogste (Antilliaanse en Marokkaanse Nederlanders) en de laagste (overig niet-westerse en Turkse Nederlanders) verdachtenpercentages, met de Surinaamse Nederlanders er tussen in.

De afname van het aantal verdachten geldt vooral voor mannen, ook voor niet-westerse vrouwen, maar niet voor autochtone vrouwen. Alleen Antilliaans-Nederlandse vrouwen waren in 2009 vaker verdacht dan een jaar eerder. De groeiende oververtegenwoordiging van minderjarige verdachten sinds de eeuwwisseling is vanaf 2007 flink afgenomen. Vooral minderjarigen van Surinaamse, autochtone en Turkse afkomst waren in 2009 minder vaak verdacht dan in 2007.

Voor slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens kan op basis van drie IVM-jaargangen nog geen trend worden vastgesteld. Wel lijken de verschillen tussen niet-westerse en autochtone Nederlanders, met name op het gebied van geweld, vooralsnog niet af te nemen. Doordat de gevoelens van onveiligheid onder de niet-westerse Nederlanders toenamen, terwijl die van autochtone Nederlanders nagenoeg gelijk bleven, zijn de groepen tussen 2008 en 2010 op dit punt alleen maar verder uiteen gegroeid.

Een evenredige kans om verdacht te worden?

Voor de kans om als verdachte te worden aangehouden is geanalyseerd in hoeverre het verschil tussen autochtone en niet-westerse jongeren evenredig is aan demografische en sociaaleconomische verschillen. Hieruit is gebleken dat de verschillen kleiner zouden zijn als niet-westerse jongeren uit een even welvarend gezin zouden komen, een even hoge opleiding zouden volgen, en even verspreid over stad en platteland zouden wonen als autochtone jongeren.

De achtergrondkenmerken sekse, leeftijd, huishoudinkomen, hoogst gevolgde opleiding en stedelijkheid weten samen meer dan de helft van het verschil tussen autochtone jongeren en overig niet-westerse en Turks-Nederlandse jongeren te verklaren. Als zij hun sociaaleconomische achterstand inlopen, is hun verdachtenpercentage nog maar een beetje hoger dan dat van autochtone jongeren. Van het verschil met groepen met een hoog verdachtenpercentage, namelijk jongeren van Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse herkomst, blijft het overgrote deel echter onverklaard. Bovendien blijft een nog groter deel van het verschil met niet-westerse jongeren van de tweede generatie onverklaard.

Nu zijn niet alle mogelijk relevante achtergrondkenmerken in ons model meegenomen, zoals de gezinssamenstelling, schooluitval of de achterstand van de woonbuurt. Ook migratie- en groepsspecifieke factoren kunnen een rol spelen. Opvattingen die binnen sommige (sub)groepen leven kunnen de drempel tot het plegen van criminaliteit verlagen (culturele deviantie). Daarnaast wordt aangenomen dat delinquentie kan voortkomen uit een identiteitscrisis als gevolg van een botsing tussen de oorspronkelijke en

de westerse cultuur (culturele dissonantie). Ook om te verklaren waarom sommige niet-westerse groepen vaker te maken hebben met psychische gezondheidsproblemen wordt mede naar culturele dissonantie gekeken. Vanuit de ene cultuur wordt ten slotte meer sociale controle en structuur geboden dan vanuit de andere, wat delinquentie helpt voorkomen (sociale binding).

Noten

- 1 Ingezetenen: personen van wie het CBS op basis van de Gemeentelijke Basisadministratie heeft vastgesteld dat zij in Nederland wonen.
- 2 We gebruiken de hoogst gevolgde opleiding tot en met 2008 voor jongeren en jongvolwassenen (12-25 jaar). Schoolgaanden krijgen het huidige opleidingsniveau toegekend. Schooluitvallers krijgen de opleiding toegekend waaruit ze zijn uitgevallen. Het opleidingsniveaubestand is deels integraal en berust deels op steekproeven. De steekproefresultaten zijn met weegfactoren van het CBS bijgeschat. Tot een laag niveau rekenen we basisonderwijs, lbo, mavo, vmbo inclusief havo/vwo-leerjaren 1-3. Middelbaar niveau is mbo, havo, vwo, inclusief propedeuse hbo en wo. Hoog niveau is hbo en wo.
- 3 Volgens CBS Standaard Misdrijf Classificatie 2010. Bij vermogensdelicten valt onder andere te denken aan diefstal of inbraak met en zonder geweld, bedrog, heling, witwassen en afpersing. Onder geweldsmisdrijven vallen onder andere mishandeling, bedreiging, seksuele delicten, gijzeling, moord en doodslag. Onder vernieling en schending van de openbare orde vallen bijvoorbeeld vernieling, beschadiging, dierenmishandeling, openlijke geweldpleging, discriminatie, computerbreuk en brandstichting.
- 4 Zie noot 2.
- 5 Gebaseerd op vragen in de Integrale Veiligheidsmonitor die onder andere nagaan of en wanneer men slachtoffer is geweest van negen verschillende delicten.
- 6 Sekse, leeftijd, opleiding, huishoudenssamenstelling, stedelijkheid, percentage niet-westerse migranten in de woonbuurt.

Literatuur

- Blokland, A. en P. Nieuwbeerta (2004). Recidive en het beëindigen van de criminele carrière over een periode van 25 jaar. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 46, nr. 1, p. 18-36.
- Blokland, A., K. Grimbergen, W. Bernasco en P. Nieuwbeerta (2010). Criminaliteit en etniciteit. Criminele carrières van autochtone en allochtone jongeren uit het geboortecohort 1984. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 52, nr. 2, 122-154.
- Boom, J. de, M. van San en A.M. Weltevrede (2008). *Antilliaanse Rotterdammers 2008. Een monitor van hun maatschappelijke positie*. Rotterdam: Risbo Contractresearch / Erasmus Universiteit.
- Bovenkerk, F. (2003). Over de oorzaken van allochtone misdaad. In: F. Bovenkerk, M. Komen en Y. Yesilgöz (red.), *Multiculturaliteit in de strafrechtpleging* (p. 29-58). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Bovenkerk, F. (2009). *Etniciteit, criminaliteit en het strafrecht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Eggen, A.Th.J. (2010). Geregistreerde criminaliteit. In: R. van der Vliet, J. Ooijevaar en A. Boerdam (red.), *Jaarrapport Integratie 2010* (p. 143-156). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Eggen, A.Th.J. en R.J. Kessels (2011). Criminaliteit en opsporing. In: S.N. Kalidien en N.E. de Heerde Lange, m.m.v. M.M. van Rosmalen, *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2010* (p. 83-118). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

- Haen-Marshall, I. (red.) (1997). *Minorities, migrants and crime*. Thousand Oaks: Sage.
- Jennissen, R.P.W. (2009). *Criminaliteit, leeftijd en etniciteit. Over de afwijkende leeftijds specifieke criminaliteitscijfers van in Nederland verblijvende Antillianen en Marokkanen*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Jennissen, R., A. Oosterwaal en M. Blom (2007). Geregistreerde criminaliteit onder niet-westerse allochtonen en autochtonen. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (p. 229-248). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jennissen, R., M. Blom en A. Oosterwaal (2009). Geregistreerde criminaliteit als indicator van de integratie van niet-westerse allochtonen. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 84, nr. 2, p. 207-233.
- Junger, M., K. Wittebrood en R. Timman (2001). Etniciteit en ernstig en gewelddadig crimineel gedrag. In: R. Loeber, N.W. Slot en J.A. Sergeant (red.), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies* (p. 97-127). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Junger-Tas, J. (2001). Ethnic minorities, social integration and crime. In: *European Journal on Criminal Policy and Research*, jg. 9, nr. 1, p. 5-29.
- KLPD/IPOL (2010). *Landelijk verdachtenbeeld 2009. Een analyse van verdachten op basis van gegevens uit HKS*. Zoetermeer: Korps Landelijke Politiediensten/Dienst IPOL.
- Korf, D.J. en F. Bovenkerk (2007). *Dubbel de klos. Slachtofferschap van criminaliteit onder etnische minderheden*. Den Haag: Boom Juridische uitgever.
- Laan, A.M. van der, en M. Blom (red.) (2011). *Jeugdcriminaliteit in de periode 1996-2010. Ontwikkelingen in zelfgerapporteerde daders, door de politie aangehouden verdachten en strafrechtelijke daders op basis van de Monitor Jeugdcriminaliteit 2010 (Cahier 2011-2)*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Laub, J.H. (1997). Patterns of Criminal Victimization in the United States. In: R.C. Davis, A.J. Lurigio en W.G. Skogan (red.), *Victims of Crime* (tweede editie) (p. 9-26). Thousand Oaks: Sage.
- Leun, J. van der, M. Kromhout, M. Easton en F. Weerman (2010). Criminaliteit, migratie en etniciteit. Nieuwe richtingen binnen een complex en beladen onderzoeksterrein. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 52, nr. 2, 107-121.
- Noije, L. van (2011). Sociale Veiligheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, M. Cloin en E. Pommer (red.), *De sociale staat van Nederland 2011* (p. 259-280). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noije, L. van, en K. Wittebrood (2009a). Criminaliteit: daders, slachtoffers en veiligheidsbeleving. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport integratie 2009* (p. 201-225). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Noije, L. van, en K. Wittebrood (2009b). *Overlast en verloedering ontleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van het Actieplan overlast en verloedering*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Oppelaar, J. en K. Wittebrood (2006). *Angstige burgers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pels, T. (2008). Aandachtspunten voor preventie van marginalisering van jongens van Marokkaanse afkomst. In: D. Brons, N. Hilhorst en F. Willemsen (red.), *Het kennisfundament t.b.v. de aanpak van criminele Marokkaanse jongeren* (p. 183-197). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Skogan, W.G. en M.G. Maxfield (1981). *Coping with Crime. Individual and Neighbourhood Reactions*. Londen: Sage Publications.
- TK (2011). *ICT bij de politie*. Brief van de minister van Veiligheid en Justitie. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010/2011, 29350, nr. 11.

- Veling, W.A. (2008). *Schizophrenia among ethnic minorities: Social and cultural explanations for the increased incidence of schizophrenia among first- and second-generation immigrants in the Netherlands* (proefschrift). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Wilcox Rountree, P. (1998). Reexamination of the crime-fear linkage. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jg. 35, nr. 3, p. 341-372.
- Wittebrood, K. (2006). *Slachtoffers van criminaliteit. Feiten en achtergronden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K. en J. van Wilsem (2000). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In: *Sociale wetenschappen*, jg. 43, nr. 3, p. 59-71.
- Wittebrood, K. en V. Veldheer (2005). Partnergeweld in Nederland. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 47, nr. 1, p. 3-24.
- Wittebrood, K., J. Latten en H. Nicolaas (2005). Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken. In: *Jaarrapport integratie 2005* (p. 132-147). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum / Centraal Bureau voor de Statistiek.

Summary and conclusions

Mérove Gijsberts, Willem Huijnk and Jaco Dagevos

This edition of the *Annual Integration Report* concentrates on the structural integration of non-Western migrants into Dutch society. The emphasis in structural integration is on education, employment, income, housing and crime. The Report deals mainly with the four largest non-Western migrant groups in the Netherlands, namely people of Turkish, Moroccan, Surinamese and Antillean origin. These groups make up almost two-thirds of all non-Western migrants in the Netherlands.

We address three main questions in this Report. The first is concerned with the size of the differences between and within migrant groups in various domains of integration and the width of the gap between the migrant and native Dutch populations. We then turn to the question of developments over time: how has the position of non-Western migrants developed in the short, medium and long term? Has their distance from the native Dutch population reduced? The third question is how far non-Western migrants are from a position of 'proportionality'. Proportionality here means that non-Western migrants and their descendants occupy the same position in society as a relevant *comparable category* of native Dutch citizens. Minority groups differ from the native Dutch in terms of characteristics that determine their social position, such as education level and parental origin. A direct comparison of, say, the unemployment rate of migrant groups and the native Dutch ignores differences such as these. Using decomposition analyses, we corrected for differences in such characteristics, enabling us to see how far non-Western migrants are removed from a position of proportionality.

1 Status of integration

Demography

Second generation growing rapidly

Over 11% of the Dutch population are of non-Western origin (1.9 million persons). Two-thirds of non-Western migrants and their descendants belong to one of the four largest origin groups cited above. Migrants of Turkish origin form the biggest group (389,000), followed by people of Moroccan origin (356,000) and people of Surinamese origin (345,000). The group of Antillean origin is substantially smaller (141,000). The other non-Western migrants are of very diverse origin.

Between 42% and 53% of the four main non-Western groups belong to the second generation. The size of the four main non-Western groups has increased by 250,000 persons since 2000, and 80% of this increase is accounted for by the growth in the second generation. Natural growth (the balance of births and deaths) has been the main determinant of this increase, rather than immigration. This is not because migrants have lots of children on average – that is almost no longer the case – but primarily because many migrants are in the age group when they are likely to have children.

Rising immigration due to Western migrants

Immigration to the Netherlands fell sharply from 2001 onwards, but has been increasing again since 2006, albeit at a slower pace than previously. Although the pace of growth has slowed somewhat in the last two years due to the economic crisis, the number of immigrants continues to rise. This is due almost entirely to immigration from member states of the European Union (especially Poland).

Declining number of migration marriages

The proportion of second-generation marriages with someone from the same country of origin who was already living in the Netherlands before the marriage has increased in recent years. This has taken place at the expense of the proportion of migration marriages, which has fallen among migrants of Turkish and Moroccan origin from around 50% in 2001 to some 15% in 2010.

Mixed marriages involving a native Dutch partner are most common among migrants of Antillean and Surinamese origin (40% and 30%, respectively). Mixed relationships are still relatively rare among those of Turkish and Moroccan origin (9% and 12%, respectively).

Average number of children of migrants coming closer to that of native population

The average number of children born to non-Western women fell in the period 1996-2010, in contrast to the trend among native Dutch women. This reduction was substantial among first-generation women of Turkish and Moroccan origin. The average number of children born to second-generation women of Turkish and Moroccan descent is approaching that of native Dutch women. The average number of children born to women of Surinamese and Antillean has for many years been virtually the same as for native Dutch women.

Civic integration in Dutch society

Many changes in civic integration policy

It has been mandatory since 1998 for new migrants wishing to settle in the Netherlands to undergo a civic integration programme. The civic integration policy has changed considerably in recent years, for example with the introduction in 2007 of the Civic Integration Act (*Wet inburgering*), which extended the civic integration duty to all migrants in the Netherlands, including those who had already been living there for some time. New policy changes have recently been announced which are scheduled to come into force on 1 January 2013. This will make migrants entirely responsible for their own civic integration process, and the government will then no longer play a role in the provision of civic integration programmes.

High reach among mandatory integrators; low reach among voluntary integrators

After a slow start following the introduction of the new Act in 2007, the number of migrants enrolling in civic integration programmes increased steadily. In the first three years after the introduction of the Act, more than 158,000 people began an integration

programme; by way of comparison, some 250,000 people followed a civic integration course throughout the entire period 1998-2006.

Local authorities have been relatively successful in reaching integrators: at the end of 2009, roughly two-thirds of the 220,000 'oldcomers' (migrants already living in the Netherlands for some time) took part in the process by enrolling in a civic integration programme offered or enforced by the local authority, after which they are responsible for continuing the programme themselves. The majority of oldcomers required to go through a civic integration programme are likely to have been reached before the new legislative changes come into force. More than 70% of newcomers had embarked on a civic integration programme at the end of 2009. In addition to those for whom a civic integration programme is mandatory, the policy also focuses on migrants with a language disadvantage who have become naturalised Dutch citizens or who for some other reason are not required by law to participate in a civic integration programme. This group of so called 'voluntary integrators' comprises around 319,000 persons. At the end of 2009, only a very limited proportion of this group had begun an integration course. This is partly because many local authorities began actively offering civic integration programmes to this target group later; moreover, it is not always easy to reach this group of migrants and to persuade them to take part.

Results of civic integration largely positive

At the end of 2009, a quarter of those participating in civic integration programmes had taken the civic integration exam. The number doing so increased sharply in 2010. Almost three-quarters of examination candidates pass at the first attempt. Passing the exam shows that candidates meet a minimum standard of language proficiency. This is a positive development compared with the mandatory civic integration process in the period 1998-2006, when candidates were merely obliged to make best efforts, not to achieve a particular result.

Those who take part in civic integration programmes are generally positive about the process, stressing the contribution it makes to their Dutch language proficiency, their self-confidence and the building of social networks. Quantitative research also confirms that civic integration has a positive effect on Dutch language proficiency.

Previous Integration Reports have made clear that there were some issues associated with the implementation of this policy in the past. The policy is now operating more effectively; a high proportion of those who are required to undergo civic integration programmes are reached and the pass rates are relatively high. The picture that emerges from this Report is a moderately positive one: the organisation by local authorities is reasonably in order, the number of participants in civic integration programmes is high, participants are satisfied and civic integration contributes to improving their proficiency in the Dutch language. Viewed from this perspective, there appears little reason to change the policy. Nonetheless, that is what the present government intends to do. In particular, the intention to reduce the role of local authorities and to place responsibility for paying for civic integration with migrants themselves is likely to bring the risk that people will simply not begin a civic integration programme at all.

Education

Educational disadvantage of migrants diminishing

The difference in education level between the four largest migrant groups and the native Dutch population is still considerable if we look at people who have already left the education system. Of the Turkish group in the Netherlands, 35% have completed no more than primary education, and this applies for as many as 40% of the Moroccan group. A substantial proportion of first-generation female migrants of Turkish and Moroccan origin have never been to school or have completed a maximum of primary education. Those of Surinamese and Antillean origin are substantially better educated, but still do not attain the level of the native population. Despite this, the education level of migrants is rising gradually, and more quickly than among the native Dutch population. Their educational disadvantage is thus diminishing. This is of course closely connected to the growing second generation, whose education level is much higher than the first generation. The education level of the Moroccan group in the Netherlands, in particular, is rising quickly: the percentage of the lowest educated (maximum primary education) has more than halved within the space of 20 years.

Learning disadvantage in primary school diminishing, but language disadvantage remains stubborn

Non-Western pupils at primary school still lag a considerable way behind their native counterparts, especially in language proficiency. Pupils of Turkish origin have the greatest language disadvantage, while those of Surinamese origin perform the best of the four main migrant groups. Language performance has improved in recent years, but it is a relatively slow process. The advances in arithmetic are much faster; pupils of Moroccan and Turkish origin have halved their disadvantage in arithmetic relative to native pupils within around 15 years. Pupils of Antillean origin have made little progress in primary education. This is related to the number of disadvantaged migrants coming from the Netherlands Antilles (chiefly from Curaçao), whose children are now at Dutch primary schools.

Gains in secondary education mainly in the lower tracks

The percentage of students of non-Western origin in the senior tracks of secondary education is gradually increasing; a quarter of students with a Turkish or Moroccan background are now in senior general secondary (*havo*) or pre-university (*vwo*) education, and the same applies for around 30% of students with a Surinamese or Antillean background. The proportion of students of Turkish and Moroccan origin in these highest tracks of secondary education has increased by 4 - 5 percentage points since 2003; the increase among students with a Surinamese or Antillean background is around 2 percentage points. As the proportion of native Dutch students in these senior tracks of secondary education is also increasing (up 3 percentage points), however, the gap is barely narrowing. Almost half of native Dutch students are now in senior general secondary or pre-university education. The biggest gains have been made at the lower end of the

secondary education system, in pre-vocational secondary education (*vmb*), where the number of pupils of non-Western origin in the lowest tracks has reduced sharply.

Less school dropout, more accumulation of qualifications by students of non-Western origin

The number of students of non-Western origin leaving the education system prematurely has reduced sharply in recent years. While the gap compared with native Dutch students in terms of school dropout has narrowed in general secondary education, however, in senior secondary vocational education (*mbo*) the differences are still considerable, partly because the dropout rates among native Dutch students have also reduced. Students of non-Western origin make frequent use of the opportunity to accumulate qualifications, not only in secondary education (especially progressing from the theoretical track of pre-vocational secondary education to senior general secondary education), but also in senior secondary vocational education (*mbo*), where they often (more often than native Dutch students) transfer to a programme at a higher level.

Increasing numbers going on to higher education, but with less success

The number of students of Turkish, Moroccan and Surinamese origin entering higher education has risen sharply since the middle of the 1990s. This is thanks largely to the increased numbers transferring from senior secondary vocational (*mbo*) to higher professional (*hbo*) education and from higher professional to university education, which means that far more young people from these groups ultimately enter higher education than might be imagined from the numbers following the more 'traditional' route via senior general secondary (*havo*) and pre-university (*vwo*) education. The flipside of this is that the study careers of students with a non-Western background are less successful.

Low achievement by non-Western students in all further education

Students of non-Western origin are significantly lower achievers across the entire further education spectrum (secondary, senior secondary vocational and higher education) than their native Dutch counterparts. This is evident from data in which the same group of students was tracked over time. After six years in secondary education, non-Western students have attained a secondary education (*havo/vwo*) qualification much less often than their native Dutch counterparts and also much more often leave school without any qualifications at all. Their achievement in senior secondary vocational education (*mbo*) is also substantially lower; almost 30% of all non-Western students leave the system without an initial qualification, compared with 18% of native Dutch students. The same picture is found in higher education, where the percentage who have not obtained a degree after seven years is some 15 percentage points higher among students of non-Western origin than among native Dutch students.

Labour market position

High and rising unemployment among non-Western migrants

Some 53% of non-Western migrants have a paid job, compared with 69% of the native Dutch population. 4.5% of the native Dutch labour force were unemployed in 2010, compared with 12.6% of non-Western migrants. Almost twice as many non-Western migrants as native Dutch workers have a flexible employment contract (17% versus 9%). The net participation rate of non-Western migrants has fallen more sharply since 2008, and the unemployment rate has risen more steeply than among Dutch natives. In other words, the gap has widened again in the last few years.

Second generation more often in senior positions

The labour market position of non-Western migrants has advanced in some areas compared with ten years ago. The net participation rate is higher and migrants are increasingly succeeding in climbing higher up the occupational ladder. The latter applies particularly for the second generation, the proportion of whom in senior positions has risen from 19% to 25% in the course of ten years.

Labour market position of Antillean group weakening

Migrants of Surinamese origin perform the best of all migrant groups in many areas. By contrast, the traditionally strong labour market position of migrants of Antillean origin continues to weaken. Unemployment is rising fastest in this group, and those in work are increasingly found at the bottom end of the labour market. This is due to the changed composition of the Antillean group in the wake of the influx of disadvantaged Antilleans over the last ten years. However, the labour market position of migrants of Turkish and Moroccan origin is even worse. The unemployment rate is high among those of Moroccan origin, and they have a paid job less often than any other group (48%). Those who do work more often have a low-level job.

Position of young migrants on the labour market worrying

The position of young people remains exceedingly precarious. Youth unemployment is high: almost a quarter of non-Western migrants aged between 15 and 25 years are unemployed, the highest level for many years. The problem is particularly acute among young people of Moroccan and Surinamese origin, of whom 28% and 27%, respectively, are without work. In addition, almost half of 15-24 year-old migrants who are in work have a flexible employment contract.

Migrant women more often in paid work and more often economically independent

Migrant women, especially those of Turkish and Moroccan origin, increasingly have a paid job. On the other hand, the proportion of women from these groups with jobs is still low: 39% of women of Turkish origin and 37% of women with a Moroccan background have a paid job (for 12 hours or more per week), compared with 62% of native Dutch women. In 2000, these percentages were 26% for women of Turkish origin and

19% for women of Moroccan origin. Women of Surinamese origin are in work almost as often as native Dutch women (58%).

In line with the increase in labour force participation, the economic independence of migrant women is also increasing.

Income and benefits

Non-Western migrants lag a long way behind in terms of income

The income position of non-Western migrants is much weaker than that of Dutch natives. Non-Western migrants are more often dependent on benefits, have a lower average income, are more often poor and have far fewer assets than the native Dutch. The economic recession has weakened the income position of all groups, both native Dutch and non-Western.

Benefit dependency much higher among non-Western migrants

At the end of 2010, 12% of non-Western migrants were in receipt of social assistance benefit, six times as many as in the native Dutch population. Women, older people and members of the first generation are more dependent on social assistance benefit in all migrant groups. Although the proportion of people on social assistance benefit has fallen sharply over the period as a whole (2000 -2010), the number of benefits has been rising again since 2009.

Income and poverty: deteriorating position and wide gap relative to natives

The average annual income of native Dutch persons in 2009 was EUR 25, 200, compared with EUR 18,200 for non-Western migrants. Even more striking is the wide difference in poverty rates. The risk of falling below the poverty line is almost four times as high for non-Western migrants (18%) as in the native population. The positive long-term trend in income position has come under pressure as a result of the economic downturn.

The differential between Dutch natives and non-Western migrants has remained unchanged in relative terms: the income of Dutch natives was more than a third higher than that of non-Western migrants in both 2000 and 2009. In absolute terms (stated in euros), the incomes of natives and non-Western migrants have however moved further apart over the last decade.

The assets of Dutch natives in 2010 were more than six times higher than those of non-Western migrants (EUR 186,000 and EUR 27,000, respectively).

Migrants of Moroccan origin in least favourable income position

Migrants of Moroccan origin are in the weakest income position. Their average annual income is low (EUR 16,600), partly because of the high proportion of social assistance benefit recipients (14%). They are also virtually unable to build up any assets. Households where lots of children of Moroccan origin of growing up often have great difficulty making ends meet. People of Surinamese origin are in the most favourable position of all migrant groups, mainly due to the high level of economic independence among

Surinamese women and the relatively low poverty rate. Despite this, the gap relative to Dutch natives is still wide.

Housing

Growing ethnic concentration in peripheral municipalities around the major cities

Over the last ten years, Dutch citizens of non-Western origin have increasingly moved to municipalities on the periphery of the four largest Dutch cities (Amsterdam, Rotterdam, The Hague, Utrecht), and this process seems set to continue. Those engaged in this exodus from the major cities are not just migrants of Surinamese and Antillean origin, but also the other migrant groups. Just as in the cities from which they have come, geographical concentrations of non-Western groups are arising in these peripheral municipalities, albeit to a less marked degree than in the cities themselves. One in four Dutch persons of non-Western origin now live in a neighbourhood where more than half the population are of non-Western origin.

Second generation live in increasingly high-quality homes; single-parent families lag behind

Non-Western migrants have been closing the housing quality gap in recent years. Home ownership, and thus overall housing quality (home size, type, usable area), is increasing rapidly among the second generation of Turkish, Moroccan and other non-Western migrants. Members of the second generation who live independently, though still young, already have better homes than their parents. The difference between the first and second generations is particularly marked among those of Moroccan origin. 5% of native Dutch (two-parent) families live in a flat, compared with between a third and over half of families of non-Western origin. Single-parent families, especially those of Surinamese origin, much more often live in flats: more than 70% compared with 20% of native Dutch single-parent families. Surinamese single-parent families are the most dissatisfied with their home, followed by Moroccan (two-parent) families with children, who also often live in homes that are too small.

Migrants of Turkish and Moroccan origin less satisfied with residential setting

The improvement in housing quality is not reflected in an increase in satisfaction with the residential setting. In fact, satisfaction with the residential environment among migrants of Turkish and Moroccan origin has fallen further behind compared with Dutch natives in recent years (2006-2009). Those of Turkish origin are the most critical, especially the second generation. Growing dissatisfaction with non-Western population concentrations and steadily declining perceived social cohesion in the neighbourhood appear to be the reasons for this. Nuisance and physical decay are not increasing, either subjectively or objectively.

Crime and safety

Substantial overrepresentation of non-Western migrants among crime suspects

Non-Western migrants continue to be heavily overrepresented in the suspect figures. In 2009, 1% of all native Dutch citizens were suspects of committing an offence, compared with 3.8% of non-Western migrants. The ranking of the four main migrant groups has remained unchanged in the last ten years: migrants of Antillean origin are most often suspects (6.0%), followed by those of Moroccan (5.3%), Surinamese (4.1%) and Turkish (3.1%) origin. Men of Antillean origin stand out, with 9.4% being suspects, closely followed by men of Moroccan origin (8.8%). Women are much less often crime suspects than men, but women of Antillean origin are strikingly often suspects (3.6%), even more often than native Dutch men. Criminality persists until a late age among migrants of Antillean origin.

Two out of three men of Moroccan origin have been crime suspects in their youth

Young adult men (18-24 years) and boys (12-17 years) of Moroccan and Antillean origin stand out as problem groups. Young adult men of Moroccan origin top the suspect rankings, with almost 20% being suspects of committing an offence, followed by young men of Antillean origin (13%). Almost 13% of boys of Moroccan origin are suspects at some time; this applies for 10% of boys of Antillean origin.

The picture becomes really alarming when we look at cohort data. 65% of all boys of Moroccan origin aged between 12 and 23 years have been detained at some time; the figure among all boys of Antillean origin is 55%, while among boys from other non-Western groups the figure is close to 50%. Among the native Dutch population, 25% of boys have at some time been suspected of committing an offence.

Non-Western migrants more often victims of crime and more often feel unsafe

People of non-Western origin report being victims of crime more often than Dutch natives. This is because they are younger on average and more often live in an urban setting. Women, older persons and people with a lower education level also more often report having been victims of crime, and especially women of Moroccan origin.

Non-Western migrants, especially those of Turkish and Moroccan origin, also feel less safe than the native Dutch. A quarter of Dutch natives sometimes or often feel unsafe, compared with four out of ten non-Western migrants.

2 Trend in integration

This Report shows how the position of non-Western migrants has developed in recent years in a large number of domains. Which way is integration going in a general sense? And, the most important question of all, is the gap relative to the native Dutch population shrinking over time, in other words are non-Western migrants making up some of their disadvantage?

Viewed over the longer term, a number of positive developments can be observed.

Parents of children from migrant groups are becoming ever better educated, which in

turn means that their children perform better at primary school. Also encouraging is the increasing number of non-Western migrants entering higher education. Overall, non-Western migrants are closing the education gap relative to the native Dutch population, and in this respect, things are moving slowly but surely in the right direction. We also see a similar catching-up exercise in the long-term trends on the labour market, where the occupational level of non-Western migrants is slowly but surely rising. Despite the recent downturn, over the long term benefit dependency and poverty are reducing among non-Western households. The increase in the proportion of migrant women who are in work is also positive, though they still lag a long way behind their native Dutch counterparts, especially women of Turkish and Moroccan origin. Non-Western migrants are definitely catching up on the housing market: they are more often buying their own homes and also live in larger homes. This is increasingly accompanied by an exodus of non-Western migrants from the large cities to the peripheral municipalities. The growth of the second generation has a positive impact on all these developments, and it is clear that the progress is being driven mainly by this younger second generation.

On the other hand, the vulnerability of migrant groups on the labour market is still clear to see. The current economic downturn is for example hitting migrant groups harder than the native Dutch population. This is reflected directly in the unemployment figures, which have immediately risen much faster among non-Western migrants than in the native population. Young people are especially badly affected. An exacerbating factor here is that many young non-Western migrants are insufficiently qualified for the Dutch labour market. Their overrepresentation in flexible jobs also contributes to their vulnerable position. Aside from the unfavourable economic climate, several other developments can be observed which are anything but positive. There is considerable housing segregation, which is if anything increasing rather than decreasing. The catching-up exercise by migrant pupils in education is slow; there is progress, but if it continues at its present pace it will take many years before the gaps have been closed. The main reason for this is the considerable language disadvantage of non-Western migrants. The stubborn prominence of non-Western migrant groups in the crime suspect figures is also not helpful.

Diversity in trends between migrant groups

This general picture masks a very diverse reality. Although developments in all groups are generally moving in the same direction, the pace at which they are taking place differs.

In education, children of Turkish origin, in particular, face considerable problems. They have the biggest language difficulties in primary school, more often have to repeat years at secondary school and have the lowest exam pass rates. On the other hand, their participation in higher education is increasing substantially. Their labour market position has strengthened over the longer term, though has suffered in recent years because of the weak economic climate. On a positive note, migrants of Turkish origin, especially the second generation, are increasingly escaping from the bottom end of the occupa-

tional ladder and are increasingly attaining the most senior levels. In addition, many migrants of Turkish origin own their own businesses.

In education, in particular, things are moving relatively more quickly in the Moroccan origin group than among those of Turkish origin. They are making up much of the gap relative to native Dutch pupils, especially in language, and are increasingly entering the higher levels of secondary education (senior general secondary/pre-university). As in the Turkish origin group, the number entering higher education is also rising. A further positive development is the rise in the occupational level of second-generation migrants of Moroccan origin. They also increasingly frequently have permanent jobs. On the other hand, they are also the most often unemployed compared with the other three major non-Western groups and are more often in receipt of social assistance benefit. It is therefore not surprising that the income position of the Moroccan group is particularly weak. Many of them have a low income, the poverty rate is high and they are virtually unable to build up any assets. Moreover, after migrants of Antillean origin, those in the Moroccan group are also the most frequently recorded in the crime suspect figures, especially boys below the age of 18 years.

In earlier Integration Reports we have noted that the Antillean origin group has two faces. Those who have lived in the Netherlands for a long time are doing very well, and so are their children. More problematic is the position of Antillean migrants who have come to the Netherlands more recently. Unemployment is high in this group, as is benefit dependency, and they are enormously overrepresented in the crime statistics, and continue to be so until much later in life. Their primary school achievements are also modest. The changing profile of this group means they are becoming an increasingly disadvantaged section of the population.

Of the four main non-Western groups, those of Surinamese origin are in the most favourable position. The unemployment rate is relatively low, they are often in paid work and their economic independence is high. Yet they still lag a long way behind the native Dutch in many areas. This is reflected in their higher benefit dependency, low incomes and educational disadvantage. Moreover, in some areas the position of the Surinamese origin group is developing less favourably than other groups, for example when it comes to primary school achievement and improvements in their occupational level. The Surinamese group are generally regarded as being the best integrated, but this is not an entirely accurate picture.

3 How far from proportionality?

Our third research question is how far non-Western migrants are from a situation of proportionality. Proportionality still lies at the basis of the Dutch government's integration policy, albeit perhaps less explicitly than in the past. It is logical that migrants, with their less favourable background characteristics, will not be on an equal footing with the native population. But does the disadvantage disappear when we correct for those less

favourable background characteristics? If so, we can say that there is *de facto* proportionality, and migrants will then be in the same position as a comparable category of native Dutch citizens.

In order to determine whether this proportionality has been achieved, we used decomposition analyses for four key integration domains, viz. education, employment, housing and crime. These analyses enable us to determine where the disadvantage is most stubborn and which factors play a role.

Most of educational disadvantage explained

For those who no longer go to school, the difference in education level ultimately attained can be explained entirely from differences in characteristics between Dutch natives and migrant groups. Two characteristics are found to be crucial, namely the education level of the parents and whether or not the person in question went to school in the Netherlands. There is no difference in education level between migrants and Dutch natives who completed their education in the Netherlands and whose parents have an equivalent education level.

As regards primary school achievement levels, we also found that a large part of the disadvantage of migrant pupils can be explained by their less favourable starting position. Once again, the parental education level plays a central role; children of non-Western origin much more often have lower-educated parents than native Dutch children. The weak language proficiency of some parents is also significant.

There is still an unexplained discrepancy, however, particularly in language performance. Part of the explanation may lie in the fact that children of non-Western origin speak little Dutch in their free time, which is detrimental to their Dutch language proficiency. Strikingly, pupils from migrant groups actually perform slightly better than comparable native pupils in arithmetic. One factor that could play a role here is that these children often attend schools with a high proportion of migrant pupils, which devote a great deal of attention to core subjects. This could produce the desired result in arithmetic especially, because this is a subject that is less dependent on factors outside the school, such as language use in non-school time.

Labour market position: proportionality gap greatest for chance of (permanent) work; smaller difference in occupational level

When it comes to the labour market, migrants with the same characteristics as natives are less often in work. Across all non-Western groups, 30% of their higher unemployment rate remains unexplained. The differential between those of Moroccan origin, in particular, and the native population is large (50%). The gap is also wide when it comes to the chance of finding a permanent job: more than half the discrepancy remains unexplained. Here, the unexplained differential is greatest among those of Turkish origin (65%). The characteristics included in the analysis are therefore only partially responsible for the observed differences. A substantial portion (roughly half) of the discrepancy in occupational level (proportion of lower-level jobs) also remains unexplained. The gap is particularly wide in the Turkish, Moroccan and Antillean origin groups; the discrepancy

in job level between the Surinamese group and the native Dutch is by contrast largely explained.

These findings relate to the entire group of non-Western migrants, i.e. including the first generation, who often have a poor command of Dutch and were frequently educated in the country of origin. No allowance was made for these factors in this analysis, but they do help to determine the magnitude of the unexplained difference. The analyses were therefore repeated for the second generation (who have a good command of Dutch and have been educated in the Netherlands). In the second generation, too, it was found that the difference in unemployment rate and the proportion of flexible jobs cannot be fully explained by the characteristics included in the analysis. This is by contrast the case for occupational level, where the differences compared with natives are almost entirely explained by the characteristics analysed. Employees of Surinamese and Moroccan origin who were born in the Netherlands are in fact slightly ahead of their native Dutch counterparts in terms of occupational level.

The reasons for the disadvantage of migrant groups vary depending on the labour market indicator considered. Work experience and unemployment history are found to be relevant for the differences in unemployment rates; non-Western migrants have less work experience and have been unemployed for longer in the past. This partly explains why their risk of being unemployed is greater. When it comes to the differences in the proportion of flexible jobs, length of time spent working for an employer is the most important explanatory factor. Migrants have on average worked for their employer for a shorter period of time and therefore less often have a permanent employment contract. As stated, however, in the analysis these factors explain only part of the difference between migrant groups and natives, and least of all for the Moroccan group. Other research has shown that discrimination on the labour market is one of the factors influencing disadvantage on the labour market, particularly for the Moroccan group. Other causes may lie in the job-seeking behaviour and in the structure of social networks. Unfortunately, the research on the work ethic and job-seeking behaviour of migrant groups is fairly dated. However, we can at least establish that there is an insufficient match between supply and demand. Differences in human capital and employment history cannot explain the wide difference in unemployment rates.

The position is different for those in work. There appears to be much more proportionality here, especially for the second generation. This also explains why first-generation Surinamese migrants enjoy a high degree of proportionality in terms of job level. They are the least 'hindered' by migration-specific factors, if only because they have a good command of Dutch. Education level is far and away the most important factor in explaining differences in occupational level. The obstacles thus appear to lie primarily in the intake phase (pre-entry) and less with those who have already been taken on (post-entry). The regulations on recruitment and job grading could be an important reason for this; job and remuneration levels are often linked to education and work experience, reducing the scope for unequal treatment.

Housing position: wide gap in terms of spatial concentration and home ownership; smaller gap for housing quality

At least half the difference in home ownership between migrants of Moroccan origin and the native Dutch can be explained by household and housing market characteristics; the same applies for more than three-quarters of the Surinamese origin group. Individual differences in age and income position are of particular importance here. The fact that non-Western migrants less often own their own home is due among other things to the fact that they are relatively young and more often have a low income. The local and regional housing supply also plays a role; non-Western migrants frequently live in old urban renewal areas and early post-war districts in the large cities with a relatively high proportion of small rented homes in multiple occupancy buildings.

A proportion of migrants of Moroccan and Turkish origin, in particular, do not buy their own home even though their income is sufficient to do so. The question then is which factors are important here. Earlier research has shown that migrants are strongly focused on the rental sector; they are used to renting and may encourage their children to do the same. Income insecurity probably also plays a role, and having a temporary job moreover makes it more difficult to obtain a mortgage. Another motive discouraging them from wanting to buy a home in the Netherlands may be a desire to invest in a home in the country of origin: this applies especially for the first generation. Financial transfers to the country of origin can also be important. A further factor is that, strictly speaking, Muslims are not permitted to pay interest on a mortgage loan; this plays a role for some Dutch Muslims in deciding whether or not to buy a home, but we do not know for how many this is the case and whether they also face other obstacles, such as income insecurity. There are few indications that unequal treatment blocks access to the owner-occupier housing market. The (sparse) research carried out to date (dating from before the banking crisis) suggests a degree of reticence on the part of banks to finance the purchase of homes in disadvantaged neighbourhoods, but in most cases buyers were able to raise the necessary finance through an alternative provider.

Differences between non-Western migrants and Dutch natives in relation to housing can be explained only partly by characteristics of the household, the home and the neighbourhood. The difference is least well explained for Turkish-origin migrants, followed by those of Moroccan and Surinamese origin. Most of the difference remains unexplained. This is related to the preference of some migrants to stay living in the same neighbourhood as family and friends, in other words in ethnically concentrated neighbourhoods. Quantitative research suggests that family networks hold people in the old neighbourhoods for longer. Those who do move outside the city often choose a neighbourhood where there is already a high proportion of residents of non-Western origin, giving rise to new ethnic concentrations in the peripheral municipalities. The reason for this is that members of migrant groups do not always feel welcome in (predominantly) white neighbourhoods.

The characteristics of the household and the neighbourhood are by contrast very important in explaining the differences in housing quality. The difference is not always

explained fully by these characteristics, but they do carry more weight than in the analyses of spatial concentration and home ownership. The gap in housing quality is especially small between tenants from the different groups. The way in which housing is allocated probably plays an important role here; objective characteristics such as income, household composition and length of time spent on the housing waiting list largely determine the home for which someone is eligible. This reduces the risk of unequal treatment and also the influence of personal preferences.

A long way from proportionality in crime figures

The number of people suspected of committing crimes is higher among non-Western migrant groups than in the native Dutch population. Men, youths, the low-educated, the less well-off and those living in cities are more often suspects, and non-Western migrants are overrepresented in many of these categories. Even after correcting for these important background characteristics, however, the difference in the criminality figures remains, though the degree to which these characteristics explain the difference varies widely between the different non-Western groups. We investigated this for young people aged 12-24 years. In the groups where the difference was not very large, namely the Turkish and other (smaller) non-Western origin groups, these characteristics explain 50-70% of the difference. By contrast, between a quarter and less than a fifth of the difference is explained in the groups with higher suspect percentages, i.e. young people of Surinamese, Antillean and Moroccan origin.

The income position of the household to which young people belong makes the biggest contribution to explaining the difference, but the education level of young people themselves and the degree of urbanisation are also important factors. However, these factors explain only a small part of the much higher crime figures found for young people of Moroccan and Antillean origin. To some extent this is because some important facts are missing from the analysis, such as information on school dropout, broken families, living in a deprived neighbourhood and parental education level. However, migration-specific and group-specific factors also seem to play a role, because we find wide differences in the unexplained portion between the origin groups. Explanations are often sought in the culture within some migrant groups, such as norms for acceptable behaviour, or in the conflict between cultures. The suggestion then is that criminal behaviour stems from identity conflicts if the culture of origin is difficult to reconcile with Dutch culture: living in 'two worlds'. This could also explain why psychological problems occur more commonly among young people of Moroccan origin. Differences in the degree of social control (within families and within people's own ethnic community) are also regarded as an important factor in explaining differences in criminality.

4 Proportionality: implications for policy

Below we draw a number of conclusions based on the proportionality analyses carried out for the position of migrants and the challenges for government policy.

Education

Non-Western migrants are close to proportionality as regards education level and achievement. In other words, pupils from migrant groups perform at roughly the same level as Dutch natives with the same characteristics. These findings suggest that there are no processes which put migrant children at an additional disadvantage. Schools also bring out roughly as much from migrant children as from native Dutch children. This is a positive signal. At the same time, we see that integration in education will be a long process: the child's background is an important factor, and the education level of their parents is changing only gradually. Given the generally low education level of Turkish and Moroccan parents, in particular, the educational achievement of these children is relatively low.

When it comes to the language achievement of primary school children, not all of the disadvantage can be explained by their less favourable starting position. There is clear scope for policy here, especially given that this language disadvantage continues throughout their school career. Both the language performance of migrant children and the language disadvantage of their parents are ripe for policy intervention. The civic integration policy is intended to improve the Dutch language proficiency of migrants, and it is achieving some success in this, as also stated in this Report. Against this backdrop, it is regrettable that Turkish migrants, the group with the greatest language disadvantage, are no longer required to follow civic integration courses.

Labour market

Non-Western migrants face all manner of obstacles in their quest for (permanent) employment. Their lower education level and more unstable employment history (interspersed with periods of unemployment) greatly increase their risk of unemployment. Investments in education and training are important, so that people are given more opportunities in segments of the labour market where they can build up more stable careers. Given the extent of (youth) unemployment and the anticipated rapid increase during the present period of economic downturn, additional policy efforts are justified. The government has reduced the policy interventions specifically targeting minority groups in recent years. Specific policy inevitably has a stigmatising character and has by no means always proved effective. On the other hand, the position of migrants on the labour market is worrying. The proportionality analyses make clear that general factors that explain disadvantage do not tell the whole story. Seen from this perspective, there is a certain risk in relying on the operation of general policy. Is such policy effective enough, and do members of migrant groups benefit from it to an equal degree? These are important questions. If it transpires that migrant groups lag behind, this could signal a need for a more focused and more specific policy.

Housing

Proportionality is still a long way away when it comes to home ownership and geographical concentration. It is however questionable whether this is a policy problem, as long as there is no unequal treatment by institutions. The differences appear to be attributable mainly to differences in preferences between natives and non-Western migrants,

and when it comes to home ownership possibly to a lack of information among children of migrants who have always rented. A strong focus on the social rented sector need not stand in the way of good housing quality; homes in the social rented sector in the Netherlands are generally of reasonable quality and access to those homes has improved greatly over the years.

The focus on the rental market does influence the degree of spatial concentration. This is something of a chicken and egg situation: do people choose to rent and therefore continue to live in the old neighbourhood, or do they choose a neighbourhood and accept the fact that this means they will have to rent? The interest in owner-occupier homes in urban regeneration neighbourhoods suggests that the latter option is certainly important.

The spatial concentration of migrants can be regarded as a policy problem. Those concerned are highly critical of their residential environment and also of the population profile; many lament the fact that almost all the Dutch natives have moved out of a neighbourhood. There are also clear indications of a relationship between living in such neighbourhoods and socio-cultural integration (especially interethnic contact). On the other hand, the 'neighbourhood effect' is relatively small. If the aim is to promote people's socio-cultural position, a policy of mixed neighbourhoods does not deserve the greatest priority; more beneficial would be better investment in education and work. Indigenous and migrant households with the same characteristics broadly have homes of the same quality. Proportionality has thus been achieved here, at least in the rented sector. We see a parallel here with the outcomes for occupational level. In both cases there is an institutionalised market, where regulations greatly influence the outcomes; a given set of resources leads to a 'known' outcome (in terms of occupational level, income or housing quality). Regulation can thus play a role in achieving proportional outcomes for migrant groups.

Crime

Together with the high and rising (youth) unemployment, the high proportion of migrants figuring among crime suspects is the biggest worry as regards integration. Suspects are often premature school-leavers and have little connection to the mainstream labour market. Groups with high criminality figures, such as migrants of Antillean and Moroccan origin, also suffer from a poor image. Research shows that employers are least inclined to recruit members of these groups. Criminality thus causes great harm: for the individual, for the group and for society as a whole. Although the number of suspects appears to be falling slightly, it has been high for many years among young men from migrant groups. This is a stubborn problem which is not easily resolved, despite many interventions often directed specifically at migrant groups. Nonetheless, it would seem wise to continue these policies, provided they are effective. Reducing criminality is an important enough goal to justify this, both for individual integration and in the light of the negative impact that ensues for the migrant groups themselves.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het s.c.p.: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het s.c.p. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociale en Culturele Rapporten

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.

ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

SCP-publicaties 2011

2011-1 *KLEUR. SCP-nieuwjaarsuitgave 2011* (2011). ISBN 978 90 377 0537 9

2011-2 *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (2011). Paul Dekker en Josje den Ridder (red.). ISBN 978 90 377 0528 7

2011-3 *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (2011). Jaco Dagevos en Edith Dourleijn (red.).

ISBN 978 90 377 0526 3

2011-4 *Emancipatiemonitor 2010* (2011). Ans Merens, Marion van den Brakel-Hofmans, Marijke Hartgers en Brigitte Hermans (red.). ISBN 978 90 377 0503 4

2011-5 *Moelijk werken. Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen* (2011). Myra Keizer en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0524 9

2011-6 *Informeel groeien. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie* (2011). E. van den Berg, P. van Houwelingen en J. de Hart (red.). ISBN 978 90 377 0527 0

2011-7 *Gezinsrapport 2011* (2011). Freek Bucx (red.). ISBN 978 90 377 0538 6

2011-8 *Hoe cultureel is de digitale generatie? Het internetgebruik voor culturele doeleinden onder schoolgaande tieners* (2011). Marjon Schols, Marion Duimel en Jos de Haan.

ISBN 978 90 377 0457 0

2011-10 *Kwetsbare ouderen* (2011). Cretien van Campen (red.). ISBN 978 90 377 0542 3

2011-11 *Minder voor het midden. Profijt van de overheid in 2007* (2011). Evert Pommer (red.), Jedid-Jah Jonker, Ab van der Torre, Hetty van Kampen. ISBN 978 90 377 0437 2

2011-12 *Wonen, wijken en interventies. Krachtwijkenbeleid in perspectief* (2011). Karin Wittebrood, Matthieu Permentier, m.m.v. Fenne Pinkster. ISBN 978 90 377 0065 7

2011-13 *Armoedegrens op basis van de budgetbenadering – revisie 2010* (2011). Arjan Soede.

ISBN 978 90 377 0551 5

2011-14 *Werkgevers over de crisis* (2011). Edith Josten. ISBN 978 90 377 0543 0

2011-15 *Op weg naar een inclusieve arbeidsmarkt. Bijdragen van de sprekers op het symposium 15 oktober 2010, Den Haag* (2011). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978 90 377 0546 1

- 2011-16 *Eropuit! Nederlanders in hun vrije tijd buitenshuis* (2011). Desirée Verbeek en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0547 8
- 2011-17 *De opmars van het pgb. De ontwikkeling van het persoonsgebonden budget in nationaal en internationaal perspectief* (2011). K. Sadiraj, D. Oudijk, H. van Kempen, J. Stevens. ISBN 978 90 377 0557 7
- 2011-19 *Kwetsbare ouderen in de praktijk. Een journalistieke samenvatting* (2011). Malou van Hintum. ISBN 978 90 377 0555 3
- 2011-20 *Dimensies van sociale uitsluiting. Naar een verbeterd meetinstrument* (2011). Stella Hoff en Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0532 4
- 2011-21 *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool* (2011). Mérove Gijsberts, Willem Huijnk, Ria Vogels (red.). ISBN 978 90 377 0529 4
- 2011-22 *Gemengd leren. Etnische diversiteit en leerprestaties* (2011). Lex Herweijer. ISBN 978 90 377 0575 1
- 2011-23 *Voorbestemd tot achterstand? Armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later* (2011). Maurice Guiaux m.m.v. Annette Roest en Jurjen Idema. ISBN 978 90 377 0577 5
- 2011-24 *Kinderen en internetrisico's. EU Kids Online onderzoek onder 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland* (2011). Nathalie Sonck en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0576 8
- 2011-25 *De basis meester. Onderwijskwaliteit en basisvaardigheden* (2011). Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0574 4
- 2011-26 *Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland 2011. Internationale vergelijking, ontwikkelingen en actuele situatie* (2011). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0579 9
- 2011-27 *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen* (2011). Jaco Dagevos (red.). ISBN 978 90 377 530 0
- 2011-28 *Gewoon aan de slag? De sociale veiligheid van de werkplek voor homoseksuele mannen en vrouwen* (2011). Saskia Keuzenkamp en Ans Oudejans. ISBN 978 90 377 0581 2
- 2011-29 *Acceptance of homosexuality in the Netherlands 2011. International comparison, trends and current situation* (2011). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0580 5
- 2011-30 *Nederland in een dag. Tijdsbesteding in Nederland vergeleken met die in vijftien andere Europese landen* (2011). Mariëlle Cloïn, Carlijn Kamphuis, Marjon Schols, Annet Tiessen-Raaphorst en Desirée Verbeek. ISBN 978 90 377 0405 1
- 2011-31 *Overheid en onderwijsbestel. Beleidsvorming rond het Nederlandse onderwijsstelsel (1990-2010)* (2011). Ria Bronneman-Helmers. ISBN 978 90 377 0567 6
- 2011-32 *Frail older persons in the Netherlands* (2011). Cretien van Campen (ed.). ISBN 978 90 377 0553 9
- 2011-33 *Maten voor gemeenten. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid* (2011). Evert Pommer en Ingrid Ooms, m.m.v. Saskia Jansen, Jedid-Jah Jonker, Hetty van Kempen en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0585 0
- 2011-34 *Maak het nieuw! Over religieuze ontwikkelingen en de positie van de kerken: een persoonlijke geschiedenis* (2011). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0592 8
- 2011-35 *Oudere migranten. Kennis en kennislacunes* (2011, elektronische publicatie). Maaïke den Draak en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0597 3
- 2011-36 *Zorg in de laatste jaren. Gezondheid en hulpgebruik in verzorgings- en verpleeghuizen 2000-2008* (2011). Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0586 7
- 2011-37 *Jeugdzorg in groeifase. Ontwikkelingen in gebruik en kosten van de jeugdzorg* (2011). Evert Pommer, Hetty van Kempen en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0587 4
- 2011-38 *Verlofvragen. De behoefte aan en het gebruik van verlofregelingen* (2011). Edith de Meester en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0589 8

- 2011-39 *De sociale staat van Nederland 2011* (2011). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Mariëlle Cloin, Evert Pommer et al. ISBN 978 90 377 0558 4
- 2011-40 *Kunnen meer kinderen meedoen? Verandering in de maatschappelijke deelname van kinderen, 2008-2010* (2011). Annette Roest. ISBN 978 90 377 0570 6
- 2011-41 *Samenvatting Overheid en onderwijsbestel*. Ria Bronneman-Helmers. ISBN 978 90 377 0590-4

SCP-publicaties 2012

- 2012-1 *Niet alle dagen feest. Nieuwjaarsuitgave 2012* (2012). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0598 0
- 2012-2 *Waar voor ons belastinggeld? Prijs en kwaliteit van publieke diensten* (2012). Bob Kuhry en Flip de Kam (red.). ISBN 978 90 377 0596 6
- 2012-3 *Jaarrapport integratie 2011* (2012). Mérove Gijsberts, Willem Huijnk en Jaco Dagevos (red.). ISBN 978 90 377 0565 2
- 2012-4 *Bijzondere mantelzorg. Ervaringen van mantelzorgers van mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek* (2012). Y. Wittenberg, M.H. Kwekkeboom en A.H. de Boer. ISBN 978 90 377 0566 9
- 2012-5 *VeVeRa-1v. Actualisatie en aanpassing ramingsmodel verpleging en verzorging 2009-2030* (2012). Evelien Eggink, Debbie Oudijk en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0594 2
- 2012-6 *Van Anciaux tot Zijlstra. Cultuurparticipatie en cultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen* (2012). Quirine van der Hoeven. ISBN 978 90 377 0583 6

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90 377 0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90 3770265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90 377 0261 9
- 4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90 377 0262 7
- 5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978 90 5260 260 8

Overige publicaties

- Hoe het ons verging... Traditionele nieuwjaarsuitgave van het SCP* (2010). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0465 5
- Wmo Evaluatie. Vierde tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking; twee jaar na de invoering van de Wmo* (2010). A. Marangos, M. Cardol, M. Dijkgraaf, M. de Klerk. ISBN 978 90 377 0470 9
- Op weg met de Wmo. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais*. Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans. Samenvatting door Karolien Bais (2010). ISBN 978 90 377 0469 3
- NL Kids online. Risico's en kansen van internetgebruik onder jongeren* (2010). Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0430 3
- Kortdurende thuiszorg in de awbz. Een verkenning van omvang, profiel en afbakening* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0471 6
- De publieke opinie over kernenergie* (2010). Paul Dekker, Irene de Goede, Joop van der Pligt. ISBN 978 90 377 0488 4

- Op maat gemaakt? Een evaluatie van enkele responsverbeterende maatregelen onder Nederlanders van niet-westerse afkomst* (2010). Joost Kappelhof. ISBN 978 90 377 0495 2
- Oudere tehuusbewoners. Landelijk overzicht van de leefsituatie van ouderen in instellingen 2008-2009* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0499 0
- Kopers in de knel? Een scenariostudie naar de gevolgen van de crisis voor huiseigenaren met een hypotheek* (2010). Michiel Ras, Ingrid Ooms, Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0498 3
- Gewoon anders. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2010). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0502 7
- De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009* (2010). David Bos. ISBN 978 90 377 0506 5
- Werkloosheid in goede banen. Bijdragen aan de scp-studiemiddag 2010* (2010). Patricia van Echtelt (red.). ISBN 978 90 377 0516 4
- Europa's welvaart. De Lissabon Agenda in een breder welvaartspectief en de publieke opinie over de Europese Unie* (2010). Harold Creusen (CPB), Paul Dekker (SCP), Irene de Goede (SCP), Henk Kox (CPB), Peggy Schijns (SCP) en Herman Stolwijk (CPB). ISBN 978 90 377 0492 1
- Maakt de buurt verschil?* (2010). Merové Gijsberts, Miranda Vervoort, Esther Havekes en Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0227 9
- Mantelzorg uit de doeken* (2010). Debbie Oudijk, Alica de Boer, Isolde Woittiez, Joost Timmermans, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0486 0
- Monitoring acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2010). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0484 6
- Registers over wijken* (2010). Matthieu Permentier en Karin Wittebrood (SCP), Marjolijn Das en Gelske van Daalen (CBS). ISBN 978 90 377 0499 0
- Data voor scenario's en ramingen van de GGZ* (2010). Cretien van Campen. ISBN 978 90 377 0494 5
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 1* (2010). Paul Dekker, Josje den Ridder en Irene de Goede. ISBN 978 90 377 0490 7
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 2* (2010). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0507 2
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 3* (2010). Josje den Ridder, Lonneke van Noije en Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0508 8
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 4* (2010). Josje den Ridder, Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0531 7
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2011. Deel 1* (2011). Eefje Steenvoorden, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0549 2
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2011. Deel 2* (2011). Josje de Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0564 4
- Burgerperspectieven 2011. Deel 3* (2011). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0582 9
- Advies over het Wmo-budget huishoudelijke hulp 2012* (2011). Ab van der Torre, Saskia Jansen en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0573 7 (webpublicatie)
- Oudere migranten. Kennis en kennislacunes* (2011). Maaïke den Draak en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0597 3 (webpublicatie)
- Armoedesignalement 2011* (2011). CBS/SCP. ISBN 978 90 357 1870 8

